

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra kulturologie

Obecná teorie a dějiny umění a kultury – kulturologie

Mgr. Lucia Zahradníková Štefánková

Urbánna antropológia a úloha globálnych miest na príklade
kultúrnej adaptácie expat partneriek v Prahe

Urban Anthropology and the Role of Global Cities Applied
on Cultural Adaptation of Expat Spouses in Prague

Disertační práce

vedoucí práce – Doc. Martin Soukup, PhD

2013

Prehlásenie

Prehlasujem, že som dizertačnú prácu napísala samostatne s využitím iba uvedených a riadne citovaných prameňov a literatúry a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, 24. 6. 2013

Pod'akovanie

Pod'akovanie patrí môjmu školiteľovi Doc. Martinovi Soukupovi, PhD za odbornú pomoc a cenné pripomienky pri vypracovaní dizertačnej práce, ako aj PhDr. Václavovi Soukupovi, CSc.

Úprimná vďaka patrí aj mojej rodine a priateľom, ako aj mojim informantkám za otvorenosť a zdieľnosť. Bez nich by táto práca nevznikla.

Abstrakt v českém jazyku

Předmětem předkládané dizertační práce je teoreticko–empirická analýza a interpretace migračních procesů a migrujících skupin se speciálním zřetelem na expat komunitu žijící v Praze. Teoretická část práce vychází z antropologických a sociologických koncepcí a teorií. Věnuje se historii urbánní antropologie a poskytuje průřez nejdůležitějších výzkumů města s důrazem na migrační procesy a výzkum migrujících skupin v rámci urbánní antropologie. V práci kladu otázky: Jak se změnila migrace za prací od časů Chicagské školy? Kdo migruje za prací dnes? Jak se mění město pod vlivem nadnárodní migrace ekonomických elit? Jakým způsobem tvaruje subkultura expatů hlavní město České republiky, Prahu? Jak probíhá kulturní adaptace expatů a jejich partnerek v Praze? Empirická část práce prezentuje výsledky mého vlastního terénního výzkumu vykonaného formou zúčastněného pozorování příslušníků expat komunity v Praze. Výzkum probíhal od září 2010 do června 2012. Cílem bylo analyzovat kulturní adaptaci cizinců v Praze, konkrétně expat komunity, a přinést poznatky o Praze coby globálním městě. V rámci etnografického výzkumu jde o inovativní téma. Expat, jejich partnerky a rodiny žijící dočasně v Praze nebyli dosud předmětem pozorování, i když jde o poměrně ekonomicky vlivnou a kulturně odlišnou skupinu obyvatelstva, která ovlivňuje prostorovou strukturu města i jeho kulturu. Jak ukázaly výsledky mé práce, expati usazující se v Praze vytvářejí specifickou expat kulturu, která je odlišná od kultury lokální. Praha coby mezinárodní město umožňuje zahraničním expatům žít plnohodnotný život i bez adaptace na lokální jazyk a kulturu. Zároveň se mění i prototyp partnerky expata, která jej doprovází na jeho zahraničním vyslání v cizí krajině. Dnešní expat partnerky jsou vzdělané sebevědomé ženy, které si dobrovolně vybraly život v zahraničí a jsou si vědomé jeho výhod pro svůj vlastní život.

Klíčová slova: expat, globální metropole, globalizace, kulturní adaptace, město, migrace, urbánní antropologie, transnacionalismus

Abstrakt v slovenskom jazyku

Predmetom predkladanej dizertačnej práce je teoreticko–empirická analýza a interpretácia migračných procesov a migrujúcich skupín so špeciálnym zreteľom na expat komunitu žijúcu v Prahe. Teoretická časť práce vychádza z antropologických a sociologických koncepcií a teórií. Zaoberá sa históriou urbánnej antropológie, poskytuje prierez najdôležitejších výskumov mesta s dôrazom na migračné procesy a výskum migrujúcich skupín v rámci urbánnej antropológie. V práci si kladiem otázky: Ako sa zmenila migrácia za prácou od čias Chicagskej školy? Kto migruje za prácou dnes? Ako sa menia mestá pod vplyvom nadnárodnej migácie ekonomických elít? Ako tvaruje subkultúra expatov hlavné mesto Českej republiky, Prahu? Ako prebieha kultúrna adaptácia expatov a ich partneriek v Prahe? Empirická časť prezentuje výsledky vlastného terénneho výskumu vykonaného formou zúčastneného pozorovania príslušníkov expat komunity v Prahe. Výskum prebiehal od septembra 2010 do júna 2012. Cieľom bolo analyzovať kultúrnu adaptáciu cudzincov v Prahe, konkrétne expat komunity, a priniesť poznatky o Prahe ako globálnom meste. V rámci etnografického výskumu ide o inovatívnu tému. Expati, ich partnerky a rodiny žijúce dočasne v Prahe doteraz neboli predmetom pozorovania, hoci ide o pomerne ekonomicky vplyvnú a kultúrne odlišnú skupinu obyvateľstva, ktorá ovplyvňuje priestorovú štruktúru mesta i jeho kultúru. Ako ukázali výsledky práce, expati usadzujúci sa v Prahe vytvárajú špecifickú expat kultúru, ktorá je odlišná od kultúry lokálnej. Praha ako medzinárodné mesto umožňuje zahraničným expatom žiť plnohodnotný život aj bez adaptácie na lokálny jazyk a kultúru. Zároveň, mení sa aj prototyp partnerky expata, ktorá sprevádza expata na jeho zahraničnom vyslaní v cudzej krajine. Dnešné expat partnerky sú vzdelané sebedomé ženy, ktoré si dobrovoľne vybrali život v zahraničí a sú si vedomé jeho benefitov pre vlastný život.

Kľúčové slová: expat, globálna metropola, globalizácia, kultúrna adaptácia, mesto, migrácia, urbánna antropológia, transnacionalizmus

Abstract in English

Presented thesis is theoretical-empirical analysis and interpretation of migration processes and groups with special focus on expat community temporarily residing in Prague, Czech Republic. Theoretical part draws from anthropological and sociological concepts and theories. It provides an overview of the origin of urban anthropology, and a cross-section of the most important studies of the cities focusing on migration processes. The thesis answers following questions: How has labor migration changed since the Chicago School? Who migrates for work today? How are cities changing under the influence of migration of transnational economic elites? How does the expat subculture influence the Czech capital Prague? What is the adaptation process of the cultural adaptation of expats and their partners in Prague? The empirical part of the paper presents the results of original fieldwork conducted as participant observation of the expat community in Prague from September 2010 to June 2012. The main academic focus was on the analysis of the cultural adaptation of foreigners in Prague, namely the expat community, and the analysis of Prague as a global city. It is an innovative topic in ethnography of Prague. Expats, their spouses and families affect spatial geography, urban structure, and the culture of the city. Although they present a culturally and economically distinctive group, they have not been the subject of such an observation yet. As shown by the results of the research, expats settling in Prague form a specific expat culture that is different from the local culture. Prague as an international city enables to expats to live and enjoy a good quality life without a need to adapt to a local language and culture. At the same time, what is changing is the prototype of a trailing spouse who accompanies the expat during his assignment in a foreign country. Modern expat spouses are confident educated women who have chosen to live abroad and are aware of advantages and opportunities this lifestyle can offer to them.

Keywords: a city, cultural adaptation, expat, global metropolis, globalization, migration, urban anthropology, transnationalism

1. ÚVOD	4
2. VÝVIN URBÁNNEJ ANTROPOLÓGIE	9
2.1. Vymedzenie pojmov a počiatky urbánnej antropológie	9
2.1.1. Chicagská škola a jej úloha vo vývine urbánnej antropológie	12
2.1.2. Ranná urbánna sociológia	19
2.1.3. Štúdium komunít a roľnícke štúdie	24
2.1.4. Vplyv Manchesterskej školy na výskum mesta	26
2.2. Urbánna antropológia v druhej polovici 20. storočia	30
2.2.1. Etablovanie a rozvoj odboru urbánnej antropológie	30
2.2.2. Vývin urbánnej antropológie v postkomunistických krajinách	33
3. GLOBALIZÁCIA A JEJ A VPLYV NA MESTÁ	36
3.1. Rast miest a predpoklady vývoja v 21. storočí	36
3.2. Globalizačné procesy v postmodernom meste	37
3.3. Ponímanie lokality a kultúrnej identity v globálnej ére	38
3.4. Svetová kultúra a nadnárodné kultúry v globálnom meste	41
3.5. Globálna hierarchizácia miest	42
4. MIGRÁCIA A JEJ PODOBY V 21. STOROČGORÍ	47
4.1. Charakteristika migrácie a migrantov v dnešnom meste	47
4.1.1. Migranti: Počet a trendy celosvetovo	48
4.1.2. Druhy modernej migrácie	48
4.1.3. Transnacionalizmus a kozmopolitanizmus v migračných procesoch	51
4.2. Praha ako hlavné mesto medzinárodnej migrácie do Českej republiky	53
4.2.1. Priestorové rozmiestnenie cudzincov v Prahe	55
4.2.2. Transformácia Prahy z postsocialistického na svetové mesto	57
4.2.3. Transformačné procesy v Prahe a vplyv cudzincov na rezidenčnú segregáciu	58
4.3. Expatriácia ako migračný pojem	61
4.3.1. História expatriácie	62
4.3.2. Novodobý expat – organizačný človek	63
4.3.3. Expati ako elitní kozmopoliti v globálnom meste	64
4.3.4. Objavenie expatov v Prahe	66
4.3.5. Motívy a trendy modernej expatriácie	67

4.3.6.	Rola manželiek a rodín v pracovných expat vyslaníach	68
4.3.7.	Úloha kultúry a faktory vplývajúce na adaptáciu expatov a ich partneriek	71
5.	KULTÚRNA ADAPTÁCIA A ŽIVOT EXPAT MANŽELIEK V PRAHE – EMPIRICKÝ VÝSKUM	77
5.1.	Východiská výskumu	77
5.1.1.	Definícia základných pojmov	78
5.1.2.	Ciele výskumu	79
5.1.3.	Základné otázky výskumu	79
5.1.4.	Výskumné hypotézy	80
5.2.	Metodológia výskumu expat partneriek v Prahe	81
5.2.1.	Miesto výskumu: Praha ako laboratórium	82
5.2.2.	Skúmaná vzorka: Expat partnerky ako skrytá sila zahraničného vyslania	82
5.2.3.	Zúčastnené pozorovanie expat komunity v Prahe	84
5.2.4.	Hĺbkové rozhovory s partnerkami expatov	86
5.3.	Adaptačný proces expatov a ich partneriek v Prahe	87
5.3.1.	Pred vyslaním: Očakávania o novej destinácii a príprava na Prahu	90
5.3.2.	Prvé týždne v Prahe: Medzinárodné inštitúcie ako dvere do nového života	92
5.3.3.	Novodobá realita expat života: Translokálnosť, Facebook a Skype	95
5.4.	Faktory vplývajúce na adaptáciu expat partneriek v novej krajine	97
5.4.1.	Na jazyku nezáleží? Znalosť lokálneho jazyka ako predpoklad úspešnej adaptácie	98
5.4.2.	Pracovný život a kariérne očakávania expat partneriek	104
5.4.3.	Neostať sama: Sociálny život a vzťahy expat partneriek v Prahe	109
5.4.4.	Trávenie voľného času: Jedlo ako spoločenský fenomén v expat živote	117
5.4.5.	Lokálna kultúra a hodnoty očami expat partneriek: Východoeurópania sa nesmejú	119
5.4.6.	Sebavedomá žena: Nový druh expat partnerky	123
5.5.	Praha – “malé” mesto alebo globálna metropola?	127
5.5.1.	Priestorové rozloženie expatov v Prahe	128
5.5.2.	Praha – turistická perla Európy	132
5.5.3.	Praha ako globálne mesto	133
5.5.4.	Praha: malé a dobre dostupné “baby friendly” mesto	134
5.6.	Expat kultúra a životný štýl: privilegovaná super realita	136
5.6.1.	Pozitíva a negatíva expat života	136
5.6.2.	Vzdelané a rozhladené deti: vplyv expat života na výchovu detí	140
5.6.3.	Stále rovnaké a predsa iné: identita, domov a kozmopolitanizmus	142
5.6.4.	Charakteristika expat kultúry v Prahe	146
5.7.	Zhrnutie hypotéz a výsledkov empirickej časti výskumu	150
5.7.1.	Odpovede na základné otázky výskumu	150
5.7.2.	Hypotézy výskumu	152
6.	ZÁVER	158

7. LITERATÚRA	163
8. WEB STRÁNKY	175
9. PRÍLOHY	176
Príloha č. 1: Zoznam svetových miest podľa Taylor a kol. (2002)	176
Príloha č. 2: Mestské časti Prahy a počet registrovaných cudzincov	177
Príloha č. 3: Poradie miest podľa kvality života, 2012.	178
Príloha č.4: Kľúčové výrazy používané v tejto práci	181
Príloha č.5: Zoznam a profily respondentiek hĺbkových rozhovorov	183
Príloha č. 6: Turisticky najatraktívnejšia metropola Európy je Paríž, Praha je deviata.	195
Príloha č. 7: 25 najobľúbenejších destinácií roku 2011 podľa Tripadvisor.com	196
Príloha č. 8: TOP 20 miest na svete, kam sa odporúča mladým Britom výhodne presťahovať	197
10. OBRÁZKY	198
Obrázok 1 – Mapa globálnych miest podľa Taylora (2002)	46
Obrázok 2 – Mapa mesta Praha	56
Obrázok 3 – Pražské zóny (vizualizované podľa Sýkora 2001c).....	58
Obrázok 4 – Diagram teórie životného cyklu expata (Punnett 1998)	87
Obrázok 5 – Graf teórie “U” krivky (Black and Mendenhall 1991)	89
Obrázok 6 – Mestská časť Praha 1	129
Obrázok 7 – Mestská časť Praha 2	130
Obrázok 8 – Mestská časť Praha 6	131

1. ÚVOD

Urbánna antropológia a úloha miest v globálnej ére sú predmetom môjho dlhodobého akademického aj osobného záujmu. Predmetom predkladanej dizertačnej práce je teoreticko–empirická analýza a interpretácia migračných procesov a migrujúcich skupín v meste so špeciálnym zreteľom na expat komunitu žijúcu v Prahe. Teoretická časť práce vychádza z antropologických a sociologických koncepcií. Zaoberá sa históriou urbánnej antropológie, výskumom migrujúcich skupín a analýzou globalizačných vplyvov v súčasnom meste. V empirickej časti prezentujem výsledky vlastného terénneho výskumu komunity „expatov“ – zahraničných znalostných pracovníkov nadnárodných firiem žijúcich dočasne v Prahe. Expatri sú súčasťou globálnej ekonomie, tvarujú štruktúru a kultúru miest, v ktorých dočasne bývajú (Hannerz 1996).

V tejto práci hľadám odpovede na nasledovné otázky: Ako sa zmenila migrácia za prácou od čias Chicagskej školy? Kto migruje za prácou dnes? Ako sa menia mestá pod vplyvom nadnárodnej migácie ekonomických elít? Ako tvaruje subkultúra expatov hlavné mesto Českej republiky, Prahu? Ako prebieha kultúrna adaptácia expatov a ich partneriek v Prahe? V rámci etnografického výskumu Prahy ide o poddimenzovanú tému. Expatri, ich partnerky a rodiny žijúce dočasne v Prahe doteraz neboli predmetom pozorovania. Mojm cieľom je preto priniesť etnografický materiál o tejto, ekonomicky silnej a kultúrne signifikantnej mestskej komunite, ktorá ovplyvňuje priestorovú štruktúru mesta i jeho kultúru. Cudzincami vytváraná gentrifikácia na pražských Vinohradoch je jedinečná svojho druhu v mestách strednej Európy (Sýkora 2001c: 157–161).

Jeden z prvých antropológov zaoberajúcich sa mestom, Robert Redfield a Milton Singer, definovali vo svojej práci *Cultural Role of the Cities* civilizačnú úlohu mesta. Mesto je trhovým miestom, kde sa predáva a kupuje a v tejto výmene tovaru sa stretávajú ľudia rôznych rás, náboženstiev a vyznaní (Redfield a Singer 1954). Množstvo ľudí podieľajúcich sa na tejto výmene produktov stále stúpa. Podľa Organizácie spojených národov (OSN), polovica svetovej populácie dnes žije v mestách a 70 % obyvateľov zeme v nich bude žiť do roku 2050 (IOM a UN 2000). Vznikli svetové metropoly, v ktorých je lokalizovaná práca i globálny kapitál.

Rôznosť miest vytvára rôzne príbehy občianstva a v každom z nich je vzťah medzi výrobou, financiami, prácou a službami iný. Na pochopenie týchto procesov potrebujeme viac obrázkov a príbehov urbánnych ekonomík (Holston a Appadurai 1996: 200). Predkladaná dizertačná práca má ambíciu prispieť k týmto novým príbehom.

Ako som už spomínala na začiatku, dizertačná práca je teoreticko–empirická. Je rozdelená na dve relatívne samostatné časti a skladá sa zo štyroch hlavných kapitol. V teoretickej časti, ktorá je rozdelená do troch kapitol, poskytujem teoretické východiská pre vlastní empirický výskum. V kapitole *Vývin urbánnej antropológie* sa zaoberám históriou urbánnej antropológie, prierezom uskutočnených kľúčových výskumov mesta s dôrazom na migračné procesy a výskum migrujúcich skupín v rámci urbánnej antropológie. Urbánny výskum sa začal skúmaním migrujúcich obyvateľov z rurálnych oblastí za prácou do mesta. Tieto procesy skúmali najprv sociológovia Chicagskej školy. Nels Anderson robil výskum migrujúcich sezónnych robotníkov, ktorí migrovali začiatkom 20. storočia po Spojených štátoch amerických a živili sa rôznymi zamestnaniami. Ich prototypom bol migrujúci robotník, tzv. Hobo. Koncept migrujúceho občana za prácou má dnes mnoho podôb. Jednou z nich je práve tzv. expat – zahraničný pracovník nadnárodnej spoločnosti migrujúci za prácou do zahraničia.

V kapitole *Globalizácia a jej vplyv na mestá* sa zaoberám analýzou globalizácie a jej vplyvu na tvarovanie a štruktúru dnešných miest; procesmi ovplyvňujúcimi mestá v transnacionálnej ére; a úlohou miest a globálnej kultúry. V rámci tejto kapitoly je dôležitá priestorová analýza Prahy a jej zmeny, ktoré nastali práve pod vplyvom globalizačných procesov a rozmachu migrácie po roku 1989. Praha tu vystupuje ako najrozvinutejšie globálne mesto strednej Európy.

Kapitola *Migrácia a jej podoby v 20. storočí* analyzuje migračné procesy v dnešnej dobe a prináša východiská pre teóriu výskumu pracovných migrantov. Miliarda ľudí migruje v rámci národných hraníc a desiatky miliónov žijú dočasne alebo permanentne v inej krajine. Podľa odhadov OSN a Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) presiahol v roku 2008 počet medzinárodných migrantov 200 miliónov ľudí (OSN 2009a). Do roku 2050 sa má ich počet zvýšiť na štvrt' miliardy (ILO, IOM a OHCHR 2001). V dnešnom svete už neplatí teória ekonóma Adama

Smitha, že práca je imobilná; ľudia sa dnes sťahujú po celom svete, keďže organizácie, pre ktoré pracujú, sú integrované v globálnej ekonomike (Caligiuri, Hyland a Joshi 1998: 313). Transnacionalizácia práce zahŕňa znalostných aj neznalostných migrantov. Vytvárajú sa nové triedne frakcie s vysokoprájmovými manažérmi a nízkoprájmovými manuálnymi a servisnými pracovníkmi, ktorí im slúžia (Holston a Appadurai 1996: 198).

Posledná kapitola teoretickej časti mojej práce – *Expatriácia ako migračný problém* – je ťažiskom pre empirickú časť. Definujem v nej problém expatriácie, opisujem vznik a históriu tohto pojmu, počiatky fenoménu expatriácie v Prahe a analyzujem kultúrnu úlohu a faktory vplývajúce na adaptáciu expatov v meste. Medzinárodná migrácia ekonomickej elity – tzv. expatov – zamestnancov nadnárodných firiem, je jedným z nových fenoménov súčasnej mestskej migrácie. Expati sú migranti, ktorí sa pohybujú za hranicami krajiny svojho pôvodu s cieľom pracovať. Zvyčajne sú vysoko vzdelaní a majú nadpriemerný príjem vrátane rôznych druhov daňových benefitov a renumerácií (Farquhar 2008). Sú to kozmopoliti, ktorí cestujú po celom svete prvou triedou, spia vo vybraných hoteloch, jedia vybrané jedlá a hovoria vybranými jazykmi – tvoria novú sociálnu triedu úspešných (Henig 2007: 2). Vďaka týmto novým obyvateľom vznikajú v mestách nové inštitúcie – vzdelávacie, komerčné, kultúrne. V nich sa odohráva globálna kultúra, ktorá je vzdialená od kultúry daného národa (Sassen 1991). Akú globálnu kultúru vytvárajú expati v Prahe, je predmetom druhej časti práce.

V empirickej časti práce s názvom *Kultúrna adaptácia a život expat manželiek v Prahe – empirický výskum*, predkladám výsledky terénneho výskumu migrujúcej komunity expatov v Prahe a ich kultúrnej adaptácii. Terénny výskum som realizovala formou takmer dvojročného zúčastneného pozorovania, ktoré trvalo od septembra 2010 do júna 2012 v expat komunite v Prahe. Robila som hĺbkové pološtrukturované rozhovory s partnerkami expatov – 29 rozhovorov a analyzovala som aj sekundárne dáta: predošlé výskumy, štúdie a publikované práce.

V úvodných kapitolách empirickej časti definujem východiská výskumu, metodológiu a základné hypotézy. Ďalej sa zaoberám ťažiskovými témami samotného výskumu. V kapitole *Adaptačný proces expatov a ich partneriek v Prahe* opisujem fázy adaptačného cyklu a aspekty vplývajúce na adaptačný proces skúmanej

skupiny pred príchodom do Prahy a počas prvých týždňov života na novom mieste. V kapitole *Faktory vplývajúce na adaptáciu expat partneriek* sa zaoberám analýzou teoretických poznatkov vplyvov jednotlivých faktorov kultúrnej adaptácie. Konkrétne analýzou vplyvu znalosti lokálneho jazyka na adaptáciu, analýzou kariérneho života expat partneriek, ich sociálnym životom, trávením voľného času, vnímanie lokálnej kultúry a osobnostnou charakteristikou expat partneriek. V nasledujúcej kapitole, *Praha – malé mesto alebo globálna metropola* definujem rolu Prahy v globálnej hierarchii miest a opisujem atribúty mesta, ako ich vníma skúmaná skupina. Pomenúvam výhody a príležitosti, ktoré Praha ako mesto ponúka medzinárodným obyvateľom. V poslednej kapitole, *Expat kultúra a životný štýl*, sa zaoberám analýzou pozitív a negatív životného štýlu expatov ako takého, jeho vplyvu na výchovu detí, ponímanie identity expat ľudí. Posledná časť tejto kapitoly – Charakteristika expat kultúry v Prahe, prináša dôležitú definíciu globálnej kultúry expatov, ktorá predstavuje jeden z hlavných výsledkov tejto práce.

V dizertačnej práci si kladiem nasledovné výskumné otázky: Ktoré faktory zohrávajú dôležitú úlohu v adaptačnom procese expat partneriek a ich rodín? Akú rolu má znalosť jazyka, lokálnej kultúry a lokálnych ľudí na adaptáciu v Prahe? Ako prebieha rozvoj sociálnych sietí, rodinný a sociálny život expat partneriek v Prahe? Akú rolu hrajú deti v expat vyslaní? Je Praha globálnym mestom poskytujúcim kvalitný život pre zahraničných obyvateľov – v tomto prípade expatov a aká je kvalita ich života? Aké sú znaky expat komunity v Prahe? Aký vplyv má priestorové rozloženie Prahy na jej formovanie? Sú expati kozmopolitánmi? Aká je ich kultúrna a národná identita a aký vplyv na jej formovanie má expat skúsenosť? Aké sú dnešné expat ženy? Sú len sprievodom svojich manželov alebo to sú sebavedomé ženy s vlastnou kariérou a vlastnými očakávaniami?

Perspektíva mojej práce je etnografická. Zaujímam sa o expatov, ich partnerky a rodiny ako o predstaviteľov špecifickej mestskej subkultúry v meste Praha, ktorá podľa dostupných informácií, v tomto rozsahu, doteraz nebola predmetom etnografického výskumu. Praha je zaujímavým miestom na takýto výskum, keďže je vstupnou bránou do Českej republiky a v podstate aj do celého regiónu strednej Európy. Zo všetkých miest strednej a východnej Európy je Praha najobľúbenejšou destináciou cudzincov. Splňa atribúty globálneho mesta a je najmedzinárodnejším

mestom strednej Európy (Taylor et al 2002). Zameranie sa na túto migrujúcu skupinu zároveň vyplňa medzeru v inak pomerne rozsiahlych štúdiách novodobej medzinárodnej migrácie v Českej republike.

Predkladaná dizertačná práca má okrem akademických motívov aj motívy osobné. Mestá ma vždy fascinovali ako miesta, kde sa rozvíja kultúra a civilizácia. Ako študentka som študovala na univerzitách v rôznych mestách: v Bratislave, New Yorku, Bostone a Prahe. Zároveň som mala možnosť sprevádzať svojho manžela počas jeho pracovných vyslaní v zahraničí a vyskúšať si tak expat život v Amsterdame a v Prahe. Stala som sa členkou expat komunity. Bola som svedkom jedinečných príbehov ľudí, ktorí prišli z rôznych kútov sveta a smerovali všade možné. Predmet tejto práce mám teda nielen naštudovaný, ale aj odžitý a odpozorovaný. Je to zároveň mimoriadne aktuálna téma kulturologických štúdií. Som presvedčená, že táto práca prispeje do spektra urbánneho výskumu v Prahe, ktorý sa naplno rozvinul až koncom 20. storočia.

2. VÝVIN URBÁNEJ ANTROPOLÓGIE

2.1. Vymedzenie pojmov a počiatky urbánnej antropológie

Antropológia je interdisciplinárna veda, ktorá sa zaoberá komplexným výskumom človeka. Je úzko spätá s ďalšími vednými odbormi, a to najmä sociológiou, históriou, psychológiou, biológiou, geografiou, archeológiou, etnografiou a inými. Existuje niekoľko rozdelení samotnej antropológie podľa dôrazu na zameranie na aspekt ľudskej existencie. Primárne však rozdeľujeme antropológiu na štyri hlavné odbory: biologickú, archeologickú, lingvistickú a sociokultúrnu. Sociokultúrna antropológia študuje sociokultúrne systémy a zameriava sa na výskum spoločnosti a kultúry (Soukup 2009: 14). V druhej polovici 19. storočia v Európe a v Amerike formovala dvoma smermi. Anglickí vedci, ktorí chceli skúmať sociálne a kultúrne aspekty ľudskej existencie formovali tzv. sociálnu antropológiu (Bronislaw Malinowski). V Amerike sa vedci zaoberajúci týmito témami tvorili odbor, ktorý sa nazýval kultúrna antropológia (Franz Boas, Margaret Mead a Ruth Benedict).

Hlavnou úlohou klasickej kultúrnej antropológie je štúdium primitívnych spoločností svetových kultúr. Vedci v minulosti skúmali domorodé kmene a jednoduché neliterárne spoločnosti, aby zaznamenali všetky druhy kultúr, ktoré možno už na svete dlho neprežijú a neostalo by o nich a o ich existencii žiadne svedectvo. Študovaním a pozorovaním jednoduchých kultúr sa pokúšali nájsť odpovede na otázky, ktoré sa v našej komplexnej spoločnosti hľadali oveľa ťažšie. Európski antropológovia uprednostňovali výskum primitívnych kmeňov v Afrike (v kolonizovaných krajinách, kde boli väčšinou vyslaní vládou) a prví americkí antropológovia sa sústredili na pozorovanie domorodých obyvateľov kontinentu a na kultúry a kmene krajín Latinskej Ameriky (Hannerz 1980, Gmelch 2010).

Vo vývine kultúrnej antropológie nastal čas, kedy už nemohla vychádzať len z výskumu malých nekomplikovaných komunít z nezápadných častí sveta. Ako veda o človeku a kultúre by mala skúmať a pokrývať všetky aspekty ľudského života, teda aj poznatky o živote človeka v mestách. A tak začala v rámci kultúrnej antropológie vznikať subdisciplína urbánnej antropológie, zaoberajúca sa prednostne štúdiom

človeka, jeho života a sociálnych vzťahov v meste. Prínos urbánnej časti do antropologického celku pozostáva z porozumenia celej škály sociálnych a kultúrnych fenoménov a ľudskej rozmanitosti, ktoré sa dajú nájsť len v mestskom prostredí. Urbánna antropológia potrebuje svoju vlastnú históriu myšlienok, kolektívneho vedomia rastu a porozumenia týkajúceho sa podstaty mesta a mestského života (Hannerz 1980: 5).

Urbánna antropológia je relatívne nová populárna oblasť antropológie, ktorá vznikla prirodzeným procesom rozvíjania predmetu výskumu tradičnej antropológie. Je protikladom koloniálnej antropológie, ktorej predpokladom je, že „primitívni ľudia“ sú vo svojej podstate iní od tých „západných“. Objavenie urbánnej antropológie bolo tiež dôsledkom druhej svetovej vojny a procesu dekolonizácie. Záujem o mestá znovu upevnil tradičný cieľ antropológie – zaoberať sa všetkými druhmi ľudských kultúr a spoločností. Rozdelenie sveta na industriálny Západ a „primitívny“ zvyšok už neplatí. Žiadna spoločnosť na svete neostala nedotknutá nejakou formou industrializácie. Urbánna antropológia zahŕňa štúdium kultúrnych systémov miest ako aj spojitost' miest s väčšími či menšími miestami a populáciami ako časť svetového urbánneho systému (Gmelch 2010).

Korene výskumu urbánnej antropológie pramenia zo sociológie, ktorej predmetom štúdia boli industriálne spoločnosti a práce sociológov: Max Weber, Emile Durkheim, Ferdinand Tönnies, George Simmel. **Max Weber** v práci *The City* (1922) charakterizuje mesto ako komunitu vybudovanú okolo regulárnej výmeny produktov, kde sa trh stal zásadným komponentom živobytia obyvateľov. Trh bol, navyše, časťou komplexných inštitúcií, ktoré spolu definovali integritu mestskej komunity. Weber tvrdí, že mestské osadenstvo aby bolo kompletne, musí mať nielen trh, ale aj fortifikáciu a aspoň čiastočne anonymný legálny systém, formu asociácie, ktorá sa vzťahuje na zvláštnosti mestského života a autonómiu v administrácii (Weber 1922: 1213). **Ferdinand Tönnies** (*Community and Society* 1887) definoval rozdiel medzi „Gemeinschaft“ – rurálna spoločnosť a „Gesellschaft“ – urbánna spoločnosť na základe konceptu, že neosobné zmluvné putá charakterizujú kapitalistickú spoločnosť v kontraste s intímnymi vzťahmi a kolektívnymi aktivitami feudálnej spoločnosti. Emil Durkheim, ktorý predstavil pojem „anómie“ nasledoval túto školu myslenia. V jeho štúdiu o samovražde (*Suicide* 1897) tvrdí, že anomická samovražda je typická pre

tých, ktorí žijú v izolovaných neosobných svetoch. Oba koncepty majú korene v teoretickom predpoklade, z čoho pozostáva podstata mestského a nemestského života. Jeho práca – Rozdelenie práce v spoločnosti (Division of Labor in Society 1893), tiež pojednáva o tom, aké faktory majú vplyv na diferenciáciu mestského života.

Prvé práce, ktoré vznikli na tému urbánnej antropológie, sa objavili v 20. rokoch minulého storočia. Urbánna antropológia ako časť kultúrnej antropológie sa začala rozvíjať najmä v Spojených štátoch amerických, kde mestá a mestský fenomén boli vďaka imigračnej histórii hlavnou témou multikultúrneho kontaktu a kultúrnej zmeny. Zaoberali sa ňou vedci združujúci sa v tzv. Chicagskej škole. V Európe to bolo najmä Anglicko, kde africké koloniálne mestá boli zdrojom bohatých dát a poznatkov tranzitných a migračných procesov populácie z dediny do mesta. Výskum miest sa začal intenzívne rozvíjať okolo tzv. Manchesterskej školy, ktorá vznikla na základe poznatkov zbieraných v Rhodes–Livingstone Institute. Prví antropológovia, ktorí sa začali venovať urbánnemu výskumu sa zaoberali štúdiom roľníkov a vplyvom miest na ich životy (Redfield 1947). Zo začiatku sa venovala zvláštna pozornosť migrácii ľudí z vidieka do mesta, mestskej adaptácie, etnicity a chudobe (Lewis 1968, Hannerz 1969). Do roku 1950 bol už dosť veľký počet antropológov a sociológov, ktorí sa venovali výskumu urbánneho fenoménu (Childe 1950, Bott 1957, Sjoberg 1960).

Urbánna antropológia sa ako vedecká subdisciplína formálne objavuje v 60. rokoch minulého storočia. Prvá kniha, ktorá niesla názov Urbánna antropológia, bola vydaná v roku 1968 a časopis s rovnakým názvom sa začal publikovať v roku 1972. Expanzia urbánnej antropológie koncom 60. rokov odzrkadľuje, že tradičné skupiny, ktoré zvykli byť predmetom výskumu ako boli domorodé kmene a neskôr vidiecki ľudia, sa postupom celkového spoločenského vývinu, industrializácie a modernizácie, stále viac a viac integrovali do urbanizovaného sveta. Do konca 70. rokov 20. storočia sa urbánna antropológia stala samostatnou akademickou oblasťou v rámci kultúrnej antropológie, narastal počet publikovaných výskumov a kníh, čitateľov a kritikov. Objavili sa prvé integrované knihy: Fox (1977) definoval päť rôznych typov miest a rozoberal vzťah medzi mestami a širšou spoločnosťou, do ktorej patria. Bashman (1978) ponúkal diskusiu o štúdiu mestských spoločností a rôznych k tomu patriacich tém. Počas 80. rokov sa objavila druhá generácia štúdií (Collins 1980, Gmelch and

Zenner 1980, Hannerz 1981, Press and Smith 1980) a tak sa urbánna antropológia rozvíjala ďalej.

2.1.1. Chicagská škola a jej úloha vo vývine urbánnej antropológie

Chicagská univerzita bola založená v roku 1892 v Chicagu. Vznikla tu prvá katedra sociológie v Spojených štátoch a v roku 1929 pribudla aj samostatná katedra antropológie. V 20. – 30. rokoch minulého storočia sa tu zrodili prvé práce americkej urbánnej sociológie a antropológie. Skupina vedcov a študentov, ktorá ich realizovala, je dodnes známa ako Chicagská škola sociológov. Do tejto školy patria najmä: William Issac Thomas, Robert Park, Ernest W. Burgess, Robert Redfield, Louis Wirth a ďalší. V Chicagskej škole vznikli dva typy urbánnych štúdií: sociologická, ktorá sa neskôr stala urbánnou sociológiu a antropologická, z ktorej sa vyvinula urbánna antropológia.

Prvé akademické práce zamerané na mesto a mestský fenomén ako hlavný predmet pozorovania vznikli v tejto škole. Sociológovia ako R. Park, E. Burgees a L. Wirth písali najmä o Chicagu v rokoch 1920–30 a tieto skúsenosti používali ako model miest a urbanistiky vo všeobecnosti. Zaujímal sa najmä o to, ako mestá ovplyvňujú a menia kultúrnu a sociálnu organizáciu, postoje a osobnosť svojich obyvateľov. Zdôrazňovali patologické aspekty moderného mestského života a často dávali mestá s rozdielnymi štvrťami a anonymitou do kontrastu s rurálnym životom. Urbánna Antropológia je teda založená na dichotómii urbánneho a rurálneho, komplexného a jednoduchého. I keď za toto boli a sú dodnes často kritizovaní, ich práca je základným zdrojom urbánnej antropológie a jej výskumu. Prvým dôležitým vedcom zo chicagskej školy je **William Thomas**. Zadefinoval koncept sociálnej dezorganizácie, ktorú charakterizoval ako „pokles vplyvu existujúcich sociálnych pravidiel správania na individuálnych členov skupiny“. Táto myšlienka sa stala nosnou pre chicagské urbánne štúdie. Vo veľkej štúdii o európskych imigrantoch, ktorú napísal spolu s F. Znanieckym a kvôli ktorej musel absolvovať dlhotrvajúce cesty po Amerike a Európe, spracoval v päť zväzkovom vydaní kníh dielo *Polish Peasants in Europe and America – Poľskí roľníci v Európe a Amerike* (1918–20),

ktoré patrí k veľkým dielam americkej sociológie (Hannerz 1980: 21) a zároveň prvým dielam medzinárodných imigračných štúdií.

Robert Park bol významným vedcom chicagskej školy, ktorý vychoval ďalšiu vlnu urbánnych antropológov (William Whyte a Robert Redfield). Park zbieral skúsenosti ako žurnalista v Nemecku, kde vyštudoval aj doktorát na univerzite v Heidelbergu. Počas svojho štúdia bol ovplyvnený významnými nemeckými spisovateľmi a filozofmi ako bol George Simmel alebo Oswald Spengler. Po návrate do Chicaga nasleduje Thomasa a študuje rasové otázky a imigrantov a zaujíma ho ich kontinuálny vplyv na americkú spoločnosť. Park si ako jeden z prvých sociálnych vedcov uvedomil, že antropológické metódy by mohli byť zdrojom inšpirácie výskumu v mestách. Bol presvedčený, že civilizovaný človek je rovnako zaujímavým predmetom výskumu ako človek primitívny, a ešte k tomu, jeho život je viac otvorený pozorovaniu a štúdiu (Hannerz 1980: 30). Hoci mestský život a kultúra sú rozmanitejšie a komplikovanejšie, základné predpoklady sú v oboch prípadoch rovnaké. Tie isté metódy, ktoré klasickí antropológovia použili na výskum života a spôsobov domorodých indiánov, sa môžu použiť pri výskume zvykov, viery, sociálnych praktík a spôsobov života prevládajúceho napr. v štvrti Little Italy v Chicagu alebo pri pozorovaní sofistikovanejších spôsobov obyvateľov Greenwich Village a Washingtonského námestia v New Yorku (Park 1952: 15).

Park zhrnul svoje poznatky o meste v roku 1915 vo svojej prvej práci nazvanej *The City: Suggestions for the Investigations of Human Behavior in the Urban Environment*. Mesto tu vystupuje ako silný prvok vo svetovej histórii, schopný tvarovať a odhaľovať ľudskú povahu novými spôsobmi. Všima si rozmanitosť mestských štvrtí. Niektoré vytvorili úplne izolované malé svety sami pre seba ako napríklad domovy imigrantov s minimálnymi putami k okolitej spoločnosti. Na strane druhej tu sú anonymné aglomerácie jednotlivcov, ktoré sa vyvíjajú a upadajúce lokality, ktoré na prvý pohľad hovoria o tom, ako sú využívané a kto v nich žije. Všetky druhy týchto mestských štvrtí by mali byť opísané a pochopené. Veľkou zmenou, ktorú urbanizácia priniesla, bola podľa Parka deľba práce, ktorá pokorila a zmodifikovala starší typ sociálnej organizácie založenej na faktoroch ako sú rodina, príbuzenstvo, spoločenská trieda, putá k určitej lokalite. Deľba práce priniesla nový druh zmýšľania, špecializovaného človeka – skôr veľa druhov špecializovaného

človeka, na každé zamestnanie iný druh človeka. Treba skúmať rozmanitosť spôsobov živobytia:

„.....Predavačku, policajta, obchodníka, strážnika, kabaretného umelca, doktora, barmana, učiteľa, reportéra, burzového makléra, a mnoho ďalších. Všetci z nich sú typickými produktmi podmienok mestského života. Každý z nich, so svojou špecifickou skúsenosťou a pohľadom determinuje pre každú skupinu povolania a pre mesto ako celok svoju individualitu“ (Park 1952: 24–25).

Dôležité je tiež štúdium inštitúcií – ako sa mení rodina, viera, aké nové organizácie si mestský život vyžaduje, ako vplýva na to všetko politika, aké sú v nej sociálne vzťahy. Nad všetkým o čo sa Park zaujíma, je cítiť záujem o morálku a morálny rád. Jednotlivec je v spoločnosti zapojený do boja o uchovanie si vlastného rešpektu a názoru, ale môže uspieť len ak získa uznanie ostatných. Tak sa mení individuum na osobnosť. Ale v meste je morálny rád vzťahov sprevádzaný ťažkosťami. Peniaze viac než ľudskosť sú predmetom výmeny. Ľudia nepoznajú jeden druhého: *„Za takýchto okolností status jednotlivca je do vysokej miery determinovaný konvenčnými znakmi – módou a prestížou – a umenie života je zväčša zredukované klzáním na tenkom ľade a otrockým študovaním štýlov a spôsobov“ (Park 1952: 47).* Idea povrchnosti medziľudských vzťahov v meste sa bude objavovať v Chicagskej škole neustále. Park si však dobre uvedomoval, že blízke a stabilné putá existujú aj v meste a že mestské podmienky majú vplyv na spôsob, akým sú vyberané. V meste je dosť ľudí na to, aby sa tu udržali rozmanité životné štýly a dosť slobody pre veľa skupín, aby sa nemuseli znepokojovať s nesúhlasom ostatných.

Park si všima pestrosť a dynamiku ako jeden z hlavných znakov mesta, už v jeho prvej práci o meste zaznamenáva extrémne rozdielne charakteristiky jednotlivých štvrtí, ktoré nie sú stále, ale veľmi rýchlo sa menia. Z moderných rezidenčných ulíc sa stavajú štvrte nájomných domov, tie sú neskôr prerobené na štúdiá a obchody: Z Írskeho Kilgubbinu sa stal švédsky Smoky Hollow, potom talianska Little Sicily a z Little Sicily sa stala černošská štvrť. Tento proces zodpovedá ústrednému princípu chicagských urbanistických štúdií, ktorým je *teória humánnej ekológie* inšpirovaná zo sociálneho darvinizmu. Je založená na princípe súťaživosti a silnejší v tomto prípade vždy vyhráva. Najsilnejší obyvatelia mestského prostredia obsadzujú najlepšie lokality a ostatní sa prispôbujú ich preferenciám. Po

istom čase môže nastať zmena a iní môžu expandovať tak, že ostatní sa budú musieť premiestniť. Modifikujúcim faktorom celej schémy je princíp symbiózy, podľa ktorého rozdielni obyvatelia môžu naraz ťažiť z koexistencie v prostredí (Hannerz 1980: 27).

V humánnej ekológii mestá predstavujú ekosystémy, ktoré vyžadujú energiu na zachovanie svojej štruktúry. Sú rozdelené do „prirodzených oblastí“ a podliehajú zákonom občianskeho úspechu. Na túto teóriu nadviazali najmä Roderick McKenzie a Ernest Burgess (1925). Humánna ekológia bola chápaná ako sociológia priestoru a keďže súťaž bola hlavnou silou regulácie, predpokladalo sa, že rôzne ľudské aktivity budú rozdelené podľa cien pozemkov. **Ernest Burgess** z tohto odvodil známy diagram ideálneho typu mesta – samozrejme vychádzajúc zo Chicaga – ako sériu koncentrických kruhov (zón). Vnútri prvého kruhu je hlavný komerčný obvod, nazývaný „the Loop“ s najvyššími cenami pozemkov. Je to zóna komerčná, s malým počtom rezidentov. Druhý kruh je tranzitná zóna, ktorá je husto osídlená, sú v nej umelecké kolónie, imigrantské štvrte, a podnájmy a nájomné byty. Táto zóna je pod inváziou biznisu a ľahkého priemyslu z centra, preto je neatraktívna pre väčšinu obyvateľov, ktorí unikli do rezidenčných oblastí v periférnejších zónach. Tretou zónou je štvrť obývaná robotníkmi pracujúcimi v priemysle a štvrtá zóna je rezidenčná zóna strednej triedy, ale i vyšších tried, v ktorej prevládajú dobré nájomné domy a vilové časti. Piata zóna predstavuje predmestie a je osídlená pracujúcimi, ktorí dochádzajú za prácou do mesta (Burgess 1925). Tento model mesta odvodený od Chicaga mal byť modelom aplikovateľným na všetky mestá.

Zaujímavú prácu napísal v roku 1923 o migrácii **Nels Anderson** a nazval ju *Hobo*. V úvode v jednom z vydaní knihy hovorí, že najdôležitejšia rada, ktorú od Roberta Parka dostal, bola, aby pri výskume zapísal len to, čo videl, počul a vedel, tak ako novinový reportér. Hobo bol typ človeka, ktorý v tej dobe žil: migrujúci robotník, rodený Američan, ktorý chodil po celej krajine bez fixných plánov. Živil sa prácou na železniciach, farmárčením, rybolovom, a akoukoľvek dočasnou prácou, ktorá bola aktuálna. „Hobohemia“ je pomenovaním pre Andersonovu tranzitnú zónu, kde boli lacné nájomné domy, ktoré mohli konkurovať chatrčiam a útulkom bezdomovcov. Zároveň to boli štvrte, kde sa hobo stretával s rôznymi inými typmi ľudí a inštitúcií. Anderson definuje päť typov „bezdomovcov“, ktorí prešli Chicagom každý rok. Bolo

ich okolo 300 000 až 500 000 a boli to: *sezónny robotník*, ktorý väčšinou robil poľnohospodárske práce; *hobo*, ktorý migroval po krajine, ale nemal dopredu určený plán, čo bude robiť; *tramp*, ktorý migroval, ale nepracoval, živil sa poväčšine krádežami; *domáci strážnik*, ktorý bol robotník, ale nie migrant a posledný typ bol *Bum*, ktorý ani nepracoval, ani nemigroval. Všetci títo muži prechádzali podľa životnej situácie z jednej kategórie do druhej (Anderson 1923).

Nels Anderson si život hoba vyskúšal na vlastnej koži, keď ho vyhodili zo strednej školy. Niekoľko rokov cestoval po Spojených štátoch amerických a živil sa námezdnou prácou. Anderson mal veľkú výhodu, lebo bol „insider“ a vedel, ako vyzerá život Hoba a jeho subkultúry zvnútra. Preto sa Hobo zaraďuje, čo sa týka etnografickej bohatosti, medzi najlepšie chicagské monografie. Hobo, ako napísal Park v práci *Mesto (The City)*, bol bohém robotníckej triedy. Nebol to však uspokojujúci spôsob života. Hobovia sú podľa Parka dôkazom ľudskej tragédie (Park 1925).

Ďalšou dôležitou témou z tejto doby bol výskum gangov, ktorý v podstate tiež pramení z imigračných procesov, ktoré prebiehali v amerických mestách. Gangy boli prevažne etnické, formované imigrantmi, ktorí prichádzali do amerických miest z Európy. V Chicagu 20. rokov minulého storočia vznikalo a existovalo množstvo podivných spolkov, ktoré boli prevažne etnickými zoskupeniami niektorých členov prichádzajúcich etnických imigrantských skupín. Mnoho z nich bolo len mládežníckych výtržníckych skupín. Mali rôzne pomenovania ako „Vedrá krvi“, „Špinaví šejkovia“, a iné. Tieto a ostatné chlapčenské a chlapské skupiny boli predmetom výskumu **Frederica Trasher**a, ktorý v roku 1927 publikoval prácu s názvom *The Gang* a podnadpisom „Štúdium 1313 gangov Chicaga, ktorá bolo prvým výskumom delikvencie mestského života.

Hlavné zistenie tejto práce bolo, že formovanie gangov malo teritoriálny charakter. Vznikli v „ganglande“, čo sa v podstate zhodovala s Burgessovou tranzitnou zónou v ekologickej schéme. Gangy boli súčasťou sociálnej charakteristiky oblasti, nie časťou určitej skupiny ľudí, ktorí sa tam našli. Rôzne imigrantské skupiny prešli tranzitnou zónou, ktorá bola pre nich prvou usadlosťou, a kým tam boli, formovali gangy. Po ich odsťahovaní sa počet gangov rapídne znížil. Gangy teda boli považované za integrálnu časť sociálnej dezorganizácie, ktorá bola podľa Trasher

typickým znakom tranzitnej zóny (Hannerz 1980: 37). Etnicita bola určujúcim znakom gangerského života. Z 880 gangov, o ktorých mal etnické dáta, asi 60% bolo výhradne alebo dominantne formovaných z príslušníkov jednej etnickej skupiny. Počet sa však líšil a niektoré etniká mali oveľa viac gangov ako iné. Poliaci, Taliani, Íri mali veľa gangov, Nemci, Židia a Švédi len niekoľko. Trasher skúmal najmä ich život, štruktúru, konflikty, prepojenie gangov s politickou mocou a kriminalitu. Stal sa mikrosociológom a ukázal pozoruhodnú znalosť dynamiky malých skupín.

Harvey Zorbaugh (1896–1965) v roku 1929 publikoval výskum pod názvom *The Gold Coast and the Slum*, v ktorom porovnáva dve štvrte Chicaga, bohatú – obchodné a zábavné centrum na North Clark Street a chudobnú – taliansku štvrť Little Sicily. Zorbaughova práca je výskum separátnych svetov. Bola prvotinou čo sa týka zamerania sa na nie problémovú, ale elitnú skupinu obyvateľstva, keďže „the Gold Coast“ bol domovom zámožných obyvateľov Chicaga, ktorí patrili k vyššej spoločenskej triede mesta. Zorbaugh tak objavil urbánnu Ameriku v celej svojej pestrosti.

Ďalšou skvelou prácou prinášajúcou sondu do mestského životného štýlu imigrantskej skupiny (tento krát gréckych prisťahovalcov) je práca **Paula Cresseyho**, ktorý opísal podstatu novej mestskej inštitúcie v práci *The Taxi Dance Hall* (1932). Tanečné sály boli pôvodne otvorené pre mužov a ženy. Väčšinou však na tieto hodiny chodilo viac mužov než žien a tí nemali s kým tancovať. Vlastníkov tanečných sál napadlo, že budú tancovanie s dobrými tanečnicami mužom predávať a tanečnice dostanú z každého predaného lístka podiel. Platené tance sa stali populárnymi a rozbehlo to biznis. Zvýšila sa súťaživosť žien – tie najlepšie zarábali najviac. Tanečné domy boli sústredené v lokalitách, kde bol lacný nájom a kde boli najbližšie klienti – osamelí muži, námezdní robotníci atď.

Cresseyho zaujímali tanečné sály ako osobitý svet, s vlastným spôsobom správania sa, rozprávania, myslenia. Táto spoločnosť používala špecifický jazyk, mala vlastné aktivity a záujmy, svoju predstavu o tom, čo je v živote dôležité a do určitej miery – svoju vlastnú schému života (Cressey 1969: 31). Tanečný svet mal tri hlavné skupiny obyvateľov: vlastníci, dievčatá a patróni (muži platiaci za tanec). Vlastníci prvých sál boli podnikaví grécki imigranti. Ako sa im darilo a podnikanie sa rozrastalo, menila sa aj prestíž týchto podnikateľov; získavali politické konexie na

etnickom charaktere, čo bolo vždy dôležité pri podnikaní na hrane zákona. Druhou skupinou boli dievčatá – ženy bez výrazného rodinného zázemia, slobodné imigrantky, väčšinou východoeurópanky, prevažne Poľky, zriedkakedy Talianky alebo Židovky. V práci venuje Cressey pozornosť sociálnej mobilite dievčat, ktorá išla skoro vždy dole a nie hore. Keď prestali byť na výslni alebo zostarli, skončili väčšinou v kabaretoch a potom v nevestincoch. Čo sa týka patrónov, väčšinou to boli „hobovia“, robotníci, cestujúci obchodníci, Filipínci, Slovania, Gréci, Čiňania, Mexičania alebo čierne ovce z dobrých rodín. Motivácia bola rôzna. Niektorí chceli stráviť večer v ženskej spoločnosti, iní sa chceli proste nezáväzne zabaviť. Pre niektorých mužov to bola jedinečná príležitosť, ako nadviazať kontakt so ženami. Tieto vzťahy neboli rovnocenné – ženy boli vydierané patrónmi. Tie, ktoré poskytovali aj sexuálne služby Cressey rozdelil do troch kategórií: 1) dievčatá vydržiavané jedným patrónom; 2) dievčatá najímané skupinou mužov; 3) vzťahy na jednu noc. Táto práca reflektuje nielen aspekt mestského života a trávenia voľno časových aktivít imigrantov, ale je aj základom pre výskum tém ako je prostitúcia, vydieranie a zneužívanie žien v urbánnom prostredí.

Témy, ktorými sa jednotliví autori Chicagskej školy zaoberali, sú veľmi rozmanité a položili základy výskumu rôznych mestských fenoménov. Často však boli vedci tejto školy ich nasledovníkmi kritizovaní za rôzne veci: myšlienku povrchnosti mestských sociálnych vzťahov; nedostatočnú analýzu sociálnej organizácie; snahu opísať morálne svety a sociálnu patológiu mesta; myšlienku sociálnej dezorganizácie; chicagský priestorový poriadok, ktorý bol priestorovým poriadkom ktoréhokoľvek mesta; analógia s rastlinnou ekológiou má tiež svoje limity; povrchné zapodievanie sa priestorovými vzťahmi a druhmi faktov súvisiacich s nimi, ktoré by asi viedli k ochudobnenému pohľadu na mestský život, aj keď mesto musí byť jasne definované ako časť priestorového fenoménu. Napriek tejto kritike mi však neostáva nič iné len súhlasiť s Hannerzom, že keď sa osobitne zamyslíme nad každou štúdiou chicagskej školy, ukazuje sa, že táto škola bola virtuálne začiatočníkom vo všetkých druhoch tém antropológie v meste, na ktoré sme zvyknutí dodnes: výskumy etnických enkláv, gangov, deviantných zamestnaní, správania na verejných miestach alebo verejnej zábavy, zmiešaných štvrtí. A tým pádom aj kompletným základom pre všetky neskoršie štúdiu o meste (Hannerz 1980: 57).

2.1.2. Ranná urbánna sociológia

Dôležitým pre neskorší rozvoj urbánnej antropológie bol sociológ **Louis Wirth** (1897–1952) a jeho esej *Urbanism as a Way of Life* (1938). Definoval v nej mesto ako typ komunity, ktorá je veľká, hustá, a pozostáva zo sociálne heterogénnych jednotlivcov (Gmelch 1988: 65). Pomenoval podstatu urbánnej skúsenosti ako je anonymita, neosobné vzťahy, sekularizácia myslenia a ekonomická a triedna diferenciácia. Rozvinul teóriu typických vplyvov mestského života na sociálnu organizáciu a postoj s tým, že mestský život je poznačený neosobnými, inštrumentálnymi kontaktmi. Tie odpútavajú jednotlivcov od silných kontrolných mechanizmov ako je rodina. Na druhej strane, táto sloboda individuálnej činnosti je sprevádzaná stratou kolektívnej istoty. Sociálne kontakty v meste môžu byť „tvárou v tvár“, ale napriek tomu sú neosobné, povrchné, dočasné a segmentované. V ekonomickom živote sú obchodné spoločnosti a korporácie ďalším typickým príkladom mestského étosu. Jeho utilitárnosť a výkonnosť pramení z faktu, že korporácie nemajú dušu. Je tu segregácia na základe ekonomických predpokladov, miesto bývania a práce sú oddelené. Život je sekularizovaný, ľudia sú osamelí. Musia akceptovať nestálosť prostredia, nestabilitu a neistotu, ktorá je súčasťou mestského života. Zmena práce, obydlia, miesta bydliska a záujmov spôsobuje, že mestský človek si udržiava odstup od silných záväzkov s ostatnými osobami. Kolektívne správanie v meste býva nepredvídateľné.

V štúdiu nazvanej *The Ghetto* (1928) sa Wirth venuje židovskej štvrti v Chicagu, ktorá sa do väčšej miery než ostatné monografie zaoberala konkrétnymi chicagskými štvrťami. Je to práca sociálnej histórie. Wirth venoval polovicu knihy fenoménu geta v Európe od času diaspóry do 19. storočia, charakterizovaným emancipáciou v západnej Európe a rastúcimi represáliami na Východe. Na začiatku boli getá dobrovoľnou koncentráciou židov v určitých štvrtiach. Neskôr ich segregácia bola verejne regulovaná a ich územie striktne ohraničené. *The Ghetto* môžeme vnímať ako typický príklad vplyvu Parkových myšlienok na rasové vzťahy. Typický cyklus týchto vzťahov viedol od izolácie cez súťaženie, konflikt, akomodáciu k asimilácii – geto reprezentuje akomodáciu a vystahovanie z neho asimiláciu (Hannerz 1980: 44).

Ďalším výrazným predstaviteľom Chicagskej školy je Parkrov žiak a neskôr zať, **Robert Redfield**. Ten vo svojej práci adaptoval Wirthov koncept urbanizmu na koncept “folk–urban continuum” (ľudovo–urbánnej následnosti), keď charakterizoval urbánne pole vo Wirthovom poňatí a ľudové pole ako jeho protiklad (malé, homogénne, izolované, tradičné komunity, ktoré boli ekonomicky sebestačné a mali len elementárnu deľbu práce). Išiel aj o krok ďalej – vypracoval koncept úlohy mesta ako “Veľkej tradície” v protiklade k “Malej tradícii” dedín. Obaja vedci významne ovplyvnili vývoj antropológie komplexnej spoločnosti. Robert Redfield je považovaný za jedného z prvých skutočných urbánnych antropológov Chicagskej školy. Pôvodne sa zameriaval na malé tradičné dedinské komunity. Robil terénne výskumy v Yucatáne v Mexiku, ktoré o dvadsať rokov neskôr znova preskúmal ďalším významný antropológ Oscar Lewis. V neskoršej fáze svojej akademickej kariéry sa zaoberal teóriou miest a napísal spolu so sociológom Miltonom Singerom prácu o kultúrnej úlohe miest *The Cultural Role of the Cities* (1954). Tieto dve práce považujem za dôležité z hľadiska dynamiky urbánneho výskumu a vývoj myšlienok antropológov počas ich života. Vo svojej rannej práci bol Redfield často obviňovaný z idealizácie roľníckeho života a nazerania na urbánne sídla ako na rozklad základných hodnôt. V jeho neskoršej práci možno pozorovať uznanie mestám ako miestam, kde sa kultúra mení a vyvíja.

Robert Redfield urobil najsignifikantnejší výskum v komunitách na Yucatánskom polostrove v Mexiku na začiatku 30. rokov 20. storočia. Študujúc roľnícke spoločnosti, ich komunitný život a kultúru, Redfield hľadá odpovede na základnú otázku: Čo sa stane izolovanej homogénnej roľníckej komunite, keď príde do kontaktu s mestskou spoločnosťou? Redfield porovnáva tri komunity reprezentujúce tri rôzne formy: mesto, mestečko a dedinu. Prvým je Merida, hlavné mesto Yucatánu, situovaná na severozápade polostrova. Merida bola centrom kontaktov ako aj politických, kultúrnych a sociálnych vplyvov. Druhá bola komunita na juhovýchodnej vetve železnice prechádzajúcej Yucatánom, ktorú Redfield špecifikuje ako mestečko (železnica je dôležitý údaj, pretože reprezentuje spojenie s okolitým svetom). Treťou pozorovanou bola dedina Tusik obývaná len pôvodnými obyvateľmi Mayami, situovaná v buši, na juh od druhej komunity. Porovnaním týchto troch komunít sa Redfield pokúsil ukázať proces kultúrnej zmeny roľníkov, ktorí sa

presťahovali z dediny do mesta. Aby dosiahol tento výsledok, urobil dve terénne štúdie kultúry každej komunity: najprv skúmal ich súčasné životy, a neskôr skúmal spôsob života o generáciu až dve dozadu, na základe toho, ako si to ľudia pamätali (Redfield 1962: 326–350).

Redfield rozpoznáva tri hlavné trendy, keď sa dedinčania presťahujú do mesta: a) vážnu modifikáciu nukleárnej rodiny, b) sekularizáciu, c) individualizáciu. Transformácia na mestský život znamená postupný rozpad rodinnej organizácie. V meste zaniká subordinácia žien mužom, mladých ľudí starším ľuďom. Svadba prestáva byť dohodou dvoch rodín. Rituály ako je pýtanie nevesty o ruku alebo ceremónia, počas ktorej nevesta sľubuje poslušnosť rodičom svojho manžela, miznú. Krstné vzťahy a rola krstnej matky a otca ako kontrolných inštitúcií sa stávajú menej dôležitými než ako to zvyklo bývať v dedinskom prostredí. Ako sa dedinčania sťahujú do mesta, úloha vierovyznania a náboženských rituálov sa znižuje. V meste existujú rôzne vierovyznania a tiež viac stupňov afinity k cirkvi, kým na dedine je náboženská viera koherentná a podporovaná sankciami. Kým na dedine existujú posvätní ľudia ako sú šamani alebo vyriekači modlitieb, v mestskom prostredí je proporcia sekulárnych špecialistov je väčšia. V meste sa choroby a ochorenia nepovažujú za následok nedodržiavania náboženských rituálov, ale za náhodu. Solidarita lokálnej komunity v meste je slabšia, keďže ľudia sú vystavení vplyvom ostatných komunít s rozdielnym životným štýlom a zvykmi. Kým na dedine sú výlučne poľnohospodári, v meste je práca rozdelená a špecializovaná. Pôda je predmetom súkromného vlastníctva a požičanie peňazí nie je zadarmo. S rozvojom triednych a ekonomických rozdielov, výber krstných rodičov je racionálny a má praktické alebo zisťné dôvody. Reciprocita sa stráca.

Redfield prichádza k záveru, že dedina, mestečko a mesto sa dá vyjadriť ako proces zmeny od jednoduchej ku komplexnej spoločnosti. Rurálny život je v silnej opozícii voči urbánnemu životu: dedinská spoločnosť je homogénna a posvätná, kým urbánna spoločnosť je heterogénna a sekulárna. Kultúrna zmena nastáva, keď sa ľudia sťahujú z dediny do mesta. Deje sa prostredníctvom kontaktov a komunikácie s inými komunitami.

O dvadsať rokov po Redfieldovom výskume prichádza na tie isté miesta do Mexika Oscar Lewis, aby urobil výskum transformačného procesu a kultúrnej zmeny

ľudí z yucatánskej dediny Tepoztlán, ktorí odišli žiť do Mexico City (Lewis 1952). Vracia sa do tej istej dediny, ktorá bola predmetom pozorovania Roberta Redfielda a konfrontuje Redfieldove poznatky so svojimi vlastnými. Lewisova metodológia je rozdielna od Redfieldovej. Lewis robí široký výskum všetkých tepoztlanských rodín, ktoré odišli žiť do Mexico City a získava základné sociologické dáta. V druhej fáze Lewis robí intenzívne štúdie niekoľkých vyselektovaných rodín, ktoré proporčne reprezentujú rozdielne dĺžky pobytu a rozdielne socioekonomické stupne. V rozpore s Redfieldovými závermi, Lewis objavil veľmi málo dôkazov rodinnej dezorganizácie v meste. Lewis nachádza na dedine – na rozdiel od Redfielda – závisť, nedôveru, násilie. Podľa záverov jeho prieskumu, rodiny v meste ostávajú rovnako silné. V skutočnosti, rodinná spolupatričnosť sa zvyšuje, keď rodina čelí ťažkostiam mestského života. Hoci mladí ľudia majú v meste väčšiu slobodu, rodičovská autorita vykazuje len malý náznak slabnutia. Náboženský život v Mexico City sa ukazuje prinajmenšom taký silný ako na dedine. Ľudia sa nestávajú menej religióznymi, ale mení sa forma náboženského vierovyznania – stávajú sa viac katolíkmami a menej indiánmi. Určité zmeny v náboženskom živote v meste predsa len nastali. Dedinčania v meste prispievajú menšími darmi na kostol ako keď bývali v Tepoztláne. Prejavuje sa aj oslabenie role krstného otca a oneskorenie krstenia. Mestské rodiny sa viac spoliehajú na patentovanú medicínu než dedinčania, ale ak medicínska liečba nezaberie, vracajú sa k používaniu bylín alebo odvezú chorého do dediny na vyliečenie. Pokiaľ ide o individualizmus, Lewis tvrdí, že dedinská komunita nie je ani zďaleka tak homogénna a kolektívna ako sa to zdalo Redfieldovi a aj na dedine existuje deľba práce a trhové vzťahy.

Podľa Lewisa bol Robert Redfield ovplyvnený myslením Chicagskej školy. Tvrdí, že sociologické zovšeobecnenia o urbanizácii môžu byť kultúrne determinované a preto je treba znova preskúmať vo svetle komparatívnych štúdií urbanizácie v iných oblastiach. Lewis volá po re-examinácii zovšeobecnení rozdielov medzi rurálnym a urbánnym životom. Podľa jeho mienky, Redfield jednoducho videl rozdiely, ktoré chcel vidieť. Vynechal rozdiely medzi ľuďmi a psychologické aspekty urbanizácie, ktoré ovplyvňujú špecificky jednotlivcov a rodiny a tiež charakter mesta do ktorého sa ľudia sťahujú. Urbanizácia nie je jednoduchý, unitárny a univerzálny podobný proces, ale predpokladá rôzne formy a významy, v závislosti na

prevládajúcich historických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych podmienok. Každá urbánna skúsenosť môže byť iná, a preto je veľmi nebezpečné zovšeobecňovať. (Lewis 1952: 32)

V *The Cultural Role of the Cities* sa Redfield posúva vo svojich názoroch na mesto od urbánneho kriticismu k oceneniu mestských sídel a ich bohatej histórie (Redfield a Singer 1954). Redfield poukazuje na kultúrnu úlohu miest v širšom sociokultúrnom systéme. Hoci uňho nikdy nenájdeme charakteristiku mesta tak pozitívnu voči mestskému životu ako sú ľudové poznatky voči rurálnemu ľudovému životu, vo svojom teoretickom vývine sa Redfield posunul k rozpoznaní mesta nie len ako miesta, kde sa deje kultúrna zmena, ale ako pozitívnej a nevyhnutnej sily na udržanie kultúrnej evolúcie civilizácie. Mesto sa stáva centrom kultúrnej kontinuity a transmisie (Hannerz 1980: 89).

Mesto má civilizačnú úlohu: je trhovým miestom, kde sa predáva a kupuje a v tejto výmene tovaru sa stretávajú ľudia rôznych rás, náboženstiev a vyznaní. S cieľom charakterizovať a rozlišovať medzi kultúrnou transmisiou, Redfield rozvinul koncept „Veľkej tradície“ a „Malej tradície“. Ako náboženské a intelektuálne centrum, mesto je majákom pre veriacich, centrom pre učiacich sa a asi doktrínou, ktorá transformuje implicitnú Malú tradíciu lokálnych neurbánnych kultúr na explicitnú a systematickú Veľkú tradíciu (Redfield and Singer 1954: 55–56). Malá tradícia je systém viery a kultúry dedín, kým Veľká tradícia je formálny, ortodoxný pohľad vzdelanej elity, prevažne lokalizovanej v mestských centrách. Jej hlavným zdrojom sú mestá. Preto, klasické a ortodoxné formy tanca, hudby, divadla sa nachádzajú v mestských centrách, kým ich zľudovené prejavy nájdeme na vidieku a v dedinách. Kým roľnícki vidiečania udržiujú kultúru Malých tradícií zameranú predovšetkým na zachovanie starých tradícií, mestské komunity majú kultúru Veľkých tradícií, čo je formulácia kodifikovanejšej explicitnejšej a vedome prenášanej kultúry a má hlavnú dôležitosť. Je v interakcii a je stimulovaná Malou tradíciou dedín, ale mesto dominuje a je považované za hlavný zdroj zmeny. Mesto funguje ako intelektuálne centrum, centrum vzdelávania, autority a doktríny, ktorá transformuje malé tradície lokálnych nemestských komunít na veľkú tradíciu.

Redfieldov koncept miest je evolučný. Ako sa vyvíja civilizácia, tak sa vyvíjajú i mestá. Rozlišuje dva druhy miest: *predindustriálne* a *postindustriálne*. Kým úlohou

predindustriálnych miest je napredovať, vyvíjať sa a vytvárať dlhotrvajúcu lokálnu kultúru alebo civilizáciu, úlohou postindustriálnych miest je ovplyvňovať a vytvárať komplexnejšie kultúrne procesy vrátane technologického progresu a otázok diverzity. Predindustriálne mestá vznikli pred industriálnou revolúciou rozdeľuje na: *administratívno–kultúrne* (napr. Lhasa, Liège); *obchodnícke mestá* (ako napr. Bruges, Marseilles). Ich úlohou je napredovať, vyvíjať sa a definovať lokálnu kultúru a civilizáciu. Postindustriálne mestá sa rozdeľujú na: *medzinárodné metropoly* (ako New York, Londýn, Šanghaj, Singapur); *moderné administratívne mestá* (Washington DC, Canberra, New Delhi), ktorých úloha je ovplyvňovať a vytvárať komplexné kultúrne procesy vrátane technologického pokroku a kultúrnej diverzity. Vzťahy v týchto mestách nie sú riadené morálnym rádom, ale technickým (administratíva, regulácie, obchod...) a obývajú ich ľudia rozmanitého pôvodu vykorenení zo svojho pôvodného prostredia a kultúry, preto nemajú šancu zohrávať napredujúcu rolu predindustriálnych miest (Redfield a Singer 1954: 57).

2.1.3. Štúdium komunít a roľnícke štúdie

Komunitné štúdie predstavujú jeden z prvých pokusov študovať mestský život v modernej Amerike 30. rokov 20. storočia. Ich snahou bolo pochopiť jednu lokálnu komunitu pomocou kombinácie výskumných stratégií, vrátane zúčastneného pozorovania. Jednou z takýchto prvých prác bola štúdia W. Lloyd Warnera a F. Whyta. Warner, pôvodne vyškolený ako antropológ sa po štúdiu austrálskych kmeňov rozhodol vykonať svoj druhý terénny výskum v americkom meste v Novom Anglicku. Výsledky tohto pozorovania spísal v niekoľko zväzkovej práci *The Yankee City (1941–1959)*, kde opisuje komunitu v detaile a zameriava sa na také špeciálne témy ako sú rozdiely v životnom štýle medzi sociálnymi triedami, dôsledky štrajkov a iné. Bola to štúdia mesta s obyvateľmi do 20.000 obyvateľov, čiže malomesto.

William Foote Whyte (1914–2000) v etnografickej štúdii talianskej robotníckej štvrť v Bostone, *Street Corner Society* (1943), aplikuje Warnerovu metodológiu na mestskú štvrť patriacu do veľkého mesta. Dospieva k záveru, že chudobná štvrť má svoju vlastnú sociálnu organizáciu skôr ako dezorganizáciu. Koncepcia jeho práce

bola najbližšie k antropológii a zúčastnenému pozorovaniu: prenajal si izbu od jednej talianskej rodiny a zúčastňoval sa na jej sociálnom živote niekoľko rokov. I keď bol Whyte sociológom, využíval intenzívne, deskriptívne, etnografické techniky, ktoré zaviedol Warner v štúdiu modernej americkej komunity (Eames 1977: 13). Tento smer v rannej urbánnej antropológii bol „najantropologickejší“ v tradičnom zmysle slova. Vyvinul sa z časti ako reakcia na abstraktný empirizmus neskoršej chicagskej školy. Jednou z kľúčových osobností je **Carolyn Ware** (1899–1990), ktorá robila výskum v newyorskej štvrti Greenwich Village. V práci *The Greenwich Village* (1920–30), skúmala začlenenie Greenwich Village do New Yorku v rámci procesu expanzie metropoly, v ktorom si zachovala svoj špecifický charakter.

Americkí antropológovia cestovali prevažne do krajín Latinskej Ameriky, Afriky a Ázie. Niektorí skúmali domorodé africké kmene, ale väčšina z nich si za predmet výskumu zvolila malé rurálne komunity v rozvojových krajinách, keďže sa ukázalo, že roľnícke vidiecke obyvateľstvo je ideálnou výskumnou vzorkou (Foster 1974: 5). S výskumom dedinských roľníkov sa zdokonalili výskumné techniky a zber dát – výskumníci zdieľali s dedinskými ľuďmi všetko: ubytovanie, stravovanie, účasť na podujatiach ako sú svadby, pohreby, krstiny a ostatné zvyky a slávnosti. Robili pozorovanie, rozhovory, učili sa lokálne jazyky, boli vyzbrojení novými technologickými zariadeniami: kamerami, kazetami, písacími strojmi.

Asi po jednej generácii intenzívnej práce na roľníckych komunitách, antropológovia badali významné zmeny vo výskume: boli vytvorené modely kultúrnych variácií roľníkov. Mnoho roľníkov však prestalo byť roľníkmi. Ovplyvnení rádiom, televízorom, pracovnými skúsenosťami v iných krajinách, modernizáciou, budovaním ciest a infraštruktúry, atď. Mnohí z nich prestali nosiť tradičné ľudové kroje, prestali sláviť niektoré sviatky, kúpili si traktory, hnojivá a iné farmárske náradia a poslali svoje deti na stredné školy a univerzity. Iní sa presťahovali do miest, kde našli prácu v továrňach alebo v službách a po rokoch sa z nich stali mešťania (Foster 1974: 7). Do určitej miery, transformácia tradičných roľníckych spoločností a masový exodus do mesta vysvetľuje nový záujem antropológov o výskum v mestách. Veľa antropológov sa zaujíma o sociálne, etnické a ekonomické problémy v mestách. Robia to s vierou, že antropológia spolu s ostatnými sociálnymi vedami môže pomôcť riešiť spoločenské otázky. Tak vznikla oblasť urbánnej antropológie.

2.1.4. Vplyv Manchesterskej školy na výskum mesta

V Európe sa tiež stala ústrednou témou urbanistických štúdií téma migrácie. V Nemecku sa sociológ Max Weber (1864 –1920) vo svojich prácach okrem iného dotkol aj rastu a fungovaniu mestských aglomerácií a George Simmel (1858– 1918) sa sústredil predovšetkým na mestský spôsob života a sťahovanie do miest považoval za prínosné pre rozvoj individuality imigrantov. V roku 1935, anglický satirik **Charles Duff** publikoval antropologickú správu o londýnskom predmestí – *Anthropological Report on a London Suburb* – paródiu toho, čo antropológ svojho času môže povedať, keď sa pozrie na spoločnosť, v ktorej žije. Píšuc pod menom fiktívneho vedca Vladimíra Chernichewskiho, Duff tvrdí:

„Antropológia ako veda za nezaobera len nahými divochmi, ale mužom alebo ženou odetých napríklad vo večernej róbe. Skutočnému vedcovi je jedno, či sa zaoberá s predmestím alebo džungľou, moderným jazzovým tancom alebo divoškými sexuálnymi orgiami, čarami alebo antropomorfným deizmom zelene predmestia, liečiteľmi Bantu alebo prácou medikov kráľovskej akadémie. Rozdiel medzi nami a divochmi je často očividnejší než reálny, róby môžu zakrývať špinu a pomalovaná koža jemné srdce.“ (Duff 1935: 12)

Britská urbánna antropológia vychádza z tradície britského funkcionalizmu **Bronislava Malinowského** (1884–1942) a **Alfreda Redcliffe-Browna** (1881–1955). Základom funkcionalizmu je predpoklad, že spoločnosť má byť študovaná z hľadiska formy, funkcie a sociálnej štruktúry. Malinowski zaviedol dôraz na intenzívny terénny výskum a formulovaním metódy zúčastneného pozorovania (pobývanie aspoň rok v danej spoločnosti, účasť na každodennom živote, atď.). Predložil koncepciu funkcionalizmu a funkcionalistického chápania kultúry ako integrovaného systému, kde jednotlivé kultúrne prvky prispievajú k funkcii celku a sú funkčne nenahraditeľné. Kultúra je odpoveďou na biologické potreby, na ňu nadväzuje teória inštitúcií, ako ustáleného systému konania. Riadi sa zásadou metodologického individualizmu, zaujíma sa primárne o jedinca a sekundárne o spoločnosť, ktorá je súborom jedincov spojených za účelom uspokojovania potrieb. Na základe tejto vedeckej tradície vzniká začiatkom 50. rokov 20. storočia Manchesterská škola.

Ako predchodcu Manchesterskej školy založil funkcionalistický antropológ **Godfrey Wilson** v roku 1937 The Rhodes–Livingstone Institute, situovaný v meste Livingstone na ďalekom juhu Severnej Rhodesie (dnešná Zambia). Livingstone bol hlavným mestom britskej kolónie. Neskôr bolo sídlo vlády presunuté do centrálne lokalizovaného mesta Lusaka, dovtedy malého mesta na železnici. Vo svojej práci *Broken Hill* skúma Wilson urbánno–rurálne vzťahy vytvárané cez pracovnú migráciu a život v meste. Je to pionierska štúdia sociálnych vzťahov medzi urbánnymi migrantmi v meste Broken Hill v strede Severnej Rhodesie (dnešné Kabwe), ktoré bolo bohaté na zdroje olova a zinku. Žilo v ňom 17 000 obyvateľov a z toho bola 1/10 Európanov. Bane a železnica ponúkali zamestnanie. Africká mestská populácia bola len dočasná pracovná sila – muži, ktorí nechali rodinu na vidieku a do mesta dochádzali. Európania tu v podstate predstavujú prvých expatov, ktorí cestovali za prácou do vzdialenej oblasti, kde predstavovali ekonomickú, a v tej dobe aj politickú, elitu mesta, v ktorom pôsobili.

Wilson študuje kopírovanie európskeho životného štýlu ako hlavný znak urbanizácie domorodého afrického obyvateľstva (obliekanie sa, napodobovanie, tanečné kluby, africkú piváreň). Neskôr skúma miesta, ktoré vznikli vďaka ložiskám mede objavenej severnejšie (tzv. Copperbelt). Zavádza teóriu ekvilibria ako prirodzeného stavu spoločnosti: vzťahy, skupiny a inštitúcie sú súdržný systém, navzájom sa ovplyvňujú a v procese spoločenských zmien je spoločnosť v nerovnováhe, ale po čase sa zase vráti do rovnováhy. Hlavný dôvod nerovnováhy je zavedenie mestskej industriálnej ekonómie do rurálnej spoločnosti. Ekvilibrium medzi rurálnym a urbánnym svetom sa dosiahne stabilizáciou afrického obyvateľstva v meste, pracovnej sily a rodinných príslušníkov.

Po Wilsonovej smrti preberá v roku 1942 Inštitút **Max Gluckman** (1911 – 1975). Gluckman bol sociálny antropológ, pôvodne právnik, ktorý vyštudoval antropológiu na Oxforde. Migráciou sa zaoberal vo svojich prácach o južnej Afrike (*Politics, Law and Ritual in Tribal Society*, 1965). Bol štrukturálny funkcionalista ovplyvnený Emilom Durkheimom. Nasledoval Wilsonovu teóriu ekvilibria, ale za dôležitý považoval aj historický pohľad. Inšpirovaný Marxom, zdôraznil dôležitosť konfliktu v sociálnom živote. Poukazoval na podobnosť v procese industrializácie a pracovnej migrácie v Európe v 19. storočia v strednej a južnej Afrike v 20. storočí.

Skúmal urbánne komunity v Afrike (rodina, príbuzenstvo, ekonómia, politika, právo, náboženstvo). Mal plán vytvoriť po druhej svetovej vojne veľký antropologický projekt s nasledovnými cieľmi: pokryť hlavný sociálny rozvoj v regióne; prezentovať najširší možný rozsah komparatívnych materiálov o „primitívnej“ a modernej spoločenskej organizácii; zaoberať sa najdôležitejšími sociálnymi problémami konfrontujúcimi vládu v teritóriu v mestskej aj rurálnej spoločnosti, afrických skupín a ich tradičných kultúr, rurálnych oblastí postihnutých pracovnou migráciou a expanziou rôznych lokálnych hotovostných ekonómií a miest na rôznych ekonomických základoch (Hannerz 1980). Na základe tohto plánu založil v roku 1947 na Manchesterskej univerzite v Anglicku tzv. Manchesterskú školu (The Department of Social Anthropology at the University of Manchester). Jedným z podnetov, ktoré viedli k sformovaniu Manchesterskej školy a záujmu o skúmanie miest, bol vznik samostatných štátnych útvarov v rámci dekolonizácie Afriky.

Výskum Manchesterskej školy sa orientoval na sociálnu zmenu a konflikt v rurálnych a mestských oblastiach strednej a južnej Afriky, teda v bývalých britských kolóniách. Predmet ich výskumu sa odlišoval, ale vytvorili súdržné metódy a analýzy spájajúce rurálny a urbánny výskum. Robili veľkoplošné sociálne výskumy, zbierali kvantitatívne dáta, robili komparatívnu sociológiu, poradie zamestnaní, kvalitatívnu analýzu kultúrnych prvkov. Kládli dôraz na štúdium procesov, vývoj štruktúr, terénny výskum v Afrike. Snažili sa uchopiť procesy kultúrnych a spoločenských zmien. Neskúmajú len domorodé kmene, ale aj mestské spoločenstvá, industrializáciu a migráciu. Bývalý ekonomický a spoločenský systém v Afrike je podľa nich doplnený novými prvkami a prichádza k jeho vystriedaniu. Kladú dôraz na štruktúru sociálnej zmeny a života domorodých kmeňov, prichádza k transformácii kmeňovej spoločnosti na modernú spoločnosť.

V rámci Manchesterskej školy vznikla nová metodológia *sieťovej analýzy* (network analysis). Sociálna sieť je mapa špecifikovaných väzieb (ako je napr. priateľstvo). Uzly, na ktoré je človek napojený, sú jeho sociálnymi kontaktmi, a tie sú predmetom štúdia. Sieť sa môže použiť aj na meranie sociálneho kapitálu – hodnoty, ktorú jedinec dostáva zo sociálnej siete. Tieto koncepty sú často zobrazené v diagrame, kde uzly sú body a väzby sú čiary. Sieťová analýza sa využíva pri štúdiu medziludských vzťahov medzi jednotlivcami v sociálnych útvaroch, v ktorých nie sú

jasne viditeľné hranice, teda aj pri štúdiu mesta; je efektívna pri štúdiu migrácie z vidieka do mesta v Afrike. Dnes sa využíva a aplikuje na štúdium migrácie v Európe a v USA (Hannerz 1980: 178).

Členovia Manchesterskej školy (M. Gluckman, A. L. Epstein, J.C. Mitchell) chápali mesto ako vlastný sociálny systém. Správanie mešťanov sa musí vnímať v medziach mestskej role bez ohľadu na faktory ako je pôvod a osobnosť: africký mešťan je mešťan, africký baník je baník. Migrant bol chápaný ako „detribalizovaný“ v určitom zmysle – keď mal pozíciu v mestskej štruktúre sociálnych vzťahov a „deurbanizovaný“ hneď ako opustil mesto a znovu vstúpil do rurálneho sociálneho systému. Čiže tribalizácia nebol jednosmerný proces, ale menila sa podľa migrácie. Toto predstavuje nový pohľad na rurálno–urbánnu migráciu. V meste je industriálny systém dominantná realita mešťana, v ktorej fungujú záujmové komunity a systém prestíže. Afričania si do mestského života priniesli aj kmeňovú kultúru, ale to bolo druhoradé. Kmeň v urbánnom kontexte sa nevzťahuje k operatívnej politickej jednotke, ale k spôsobu klasifikácie ľudí – v meste kmeň znamená etnickú príslušnosť, nie politickú.

História urbánnej antropológie je do veľkej miery históriou migrácie. Prvým koncepčným príspevkom do histórie migrácie boli zákony migrácie Ravensteina (1876, 1885, 1889) a úvahy o migrácii rozvinuté nemeckými sociológmi Simmelom a Weberom. Na nich nadväzovala Chicagská škola a migrácia sa nechápe len ako premiestnenie sa z miesta na miesto, ale začína sa vnímať ako proces vyvážovania sa zo sociálnych väzieb v zdrojovom priestore a nadväzovanie sociálnych väzieb v cieľovom priestore (Drbohlav a Uherek 2007). Tejto téme sa vo svojich prácach venovali spomínaní sociológovia Thomas, Znaniecky, Burgess, Wirth a k tematike prispeli aj vedci Manchesterskej školy, s problematikou sociálneho konfliktu, antropológ Gluckman. V druhej polovici 20. storočia sa problematika migrácie sformovala ako autonómna oblasť sociálnych vied a naďalej prispievala k rozvoju urbánnej antropológie ako vedy, keďže migrácia sa stávala čím ďalej tým viac, mestským problémom.

2.2. Urbánna antropológia v druhej polovici 20. storočia

2.2.1. Etablovanie a rozvoj odboru urbánnej antropológie

V prvej polovici 20. storočia sa záujem kultúrnych antropológov o štúdium obyvateľstva a vplyvu miest na ich životy zväčšil. Do roku 1950 už istý počet antropológov a sociológov vykonával výskum v oblasti mestských javov (Childe 1950; Bott 1957; Sjöberg 1960). V 60. rokoch 20. storočia sa tradičné cieľové skupiny (domorodci tretieho sveta a roľníci) začali čoraz viac začleňovať do urbanizovaného sveta. Urbánna antropológia sa zameriavala na konkrétne témy ako je migrácia, príbuzenstvo, chudoba, odvodené z tradičného terénneho výskumu, ktorý predtým robili s rurálnym obyvateľstvom. Osobitná pozornosť sa venovala migrácii z vidieka do miest,estskej adaptácii migrantov, etnickému výskumu migrantov a chudobe (Lewis 1968, Hannerz 1969).

Zmena v orientácii výskumu na urbánne spoločnosti sprevádzala dekonštrukciu primitívnej antropológie a poznatok, že všetky kultúry sú časťou moderného sveta a netvorí izolované, samostatné entity: „... *antropológia nie je nutne etnická alebo národná; môže byť sociálna, profesionálna alebo viazaná na bydlisko... exotizmus je však definitívne mŕtvy, alebo umiera*“ (Augé 1999: 18). K posunu predmetu výskumu prispel aj fakt, že mestá v 20. storočí rástli oveľa rýchlejšie než kedykoľvek predtým. Antropológia skúmali život v mestách z troch hlavných dôvodov (Foster and Kemper 1974: 1–17):

1. Počet ľudí, ktorí sa sťahovali z vidieka do nových mestských centier sa neustále zvyšoval a tento fakt sa nedal ignorovať.
2. Obraz Ameriky ako bohatej, homogénnej masovej spoločnosti sa strácal a začali vychádzať na povrch etnické problémy a chudoba, ktoré sú najmä urbánnym problémom.
3. V Európe sa tiež menil charakter miest: rozvíjala sa medzinárodná pracovná migrácia a nastal príliv utečencov ako dôsledok politických prevratov v niektorých krajinách.

Od roku 1970 bola urbánna antropológia definovaná ako akademická oblasť v kultúrnej antropológii. Publikovanie kníh, počet čitateľov a recenzií sa výrazne zvýšil (Chrisman a Friedl 1974, Gulick 1973, Southall 1973). V roku 1979 bola v Amerike založená Spoločnosť pre urbánnu antropológiu ako subkategória Americkej antropologickej asociácie. Objavili sa prvé integrované učebnice. Richard Fox (1977) uvádza päť rôznych typov miest, a rozoberá vzťah medzi mestami a spoločnosťami, v ktorých sa nachádzajú. Richard Basham (1978) ponúka diskusiu o štúdiu mestských spoločností a rôznych súvisiacich témach. Začiatkom 80. rokov sa objavuje druhá generácia učebníc a štúdií (Collins 1980, Gmelch a Zenner 1980, Hannerz 1981). Do roku 1980 urbánni antropológovia rozšírili svoje záujmy na všetky aspekty mestského života.

S príchodom do mesta otvorili antropológovia aj otázku výskumných techník. Sú tradičné antropologické techniky, ktoré sa používali na výskum rurálnych homogénnych spoločenstiev (zúčastnené pozorovanie, hĺbkové rozhovory) dostatočné na skúmanie heterogénnych skupín v komplexných mestách? Jeden z prominentných antropológov, Peter Gutkind (1974: 177) hovorí: *„Nie je žiadny dôvod prečo by sa tradičné antropologické techniky nemohli používať v mestských i vidieckych štúdiách. Intenzívne pozorovacie techniky ako je zúčastnené pozorovanie, je možné používať rovnako ako intenzívne rozhovory.“* Avšak aj on pripúšťa, že určité metodologické problémy môžu nastať pri aplikácii antropologických techník v mestách: *„...zloženie populácie je oveľa rozmanitejšie, a mobilita jednotlivcov vyššia ako u vidieckeho obyvateľstva a tak určité problémy vznikajú...“* (Gutkind 1974: 177).

Aby sme mohli efektívne využiť tradičné výskumné techniky, musia prejsť určitými úpravami. Pôvodne boli určené na výskum malých a homogénnych spoločností (rurálne a kmeňového štúdie). Aby sa dali správne použiť na výskum v meste, musí byť ich pozorovanie rozsiahlejšie. Tradičné antropologické techniky by mohli byť použité pri štúdiu komplexných spoločností s menšími modifikáciami. Antropológovia musia rozšíriť ich rozsah a vziať do úvahy aj iné zdroje ako sú písomné materiály, historické romány a štúdie, keďže absolútne spoliehanie sa na malú vzorku informantov nemusí byť dostatočné. To je jednou z modifikácií tradičnej antropologickej metódy v urbánnom výskume (Foster a Kemper 1994, Fox 1977).

Aby sme robili antropologické výskumy v mestách efektívne, musíme identifikovať charakteristické rysy spoločností malého rozsahu a veľkého rozsahu. Dedinský život má vlastnosti malého spoločenstva, pričom mestský život má atribúty rozsiahlej komunity. Obce sú riedko osídlené, zatiaľ čo mestské centrum je veľmi preplnené a preťažené; obyvatelia v obci sú väčšinou homogénna skupina a diverzifikácia je menšia, kým mestá vždy vykazujú vysokú diverzitu populácie; mestské centrum je zvyčajne veľké, obec je malá. Medzi hlavné problémy antropologického výskumu v mestských oblastiach, patrí faktor času: v mestských centrách je čas cenný, informanti nemôžu venovať toľko času výskumníkovi ako v rurálnom prostredí. Preťaženie mestských obyvateľov môže brániť obom – antropológovi aj informátorovi v intímnej diskusii. Prítomnosť rôznych jazykov v meste môže tiež vytvoriť problém v mestských výskumoch. Hlavným problémom je existencia rozmanitého spoločenského života a zložitosť miest (Gutkind 1974: 178–179). Nie je možné, aby sa antropológovia zaoberali mestom ako celkom kvôli svojej veľkosti a zložitosti. Preto je lepšie sústrediť sa na menšie jednotky pozorovania. Hoci mestské centrum je veľké, skladá sa z menších jednotiek ako sú zóny, komerčné a priemyselné oblasti, štvrte, trhy, „slumy“, ktoré sú priaznivé pre intenzívny antropologický výskum.

Podľa Roberta Kempera, ktorý analyzoval informácie v Americkej antropologickej asociácii od roku 1989 do roku 1992, má aplikovaný antropologický výskum stúpajúcu tendenciu. Ukázalo sa, že 70 % mestských antropológov patrí k výskumu sociálnokultúrnej antropológie. Moderným trendom je zvýšenie zastúpenia žien vo výskume antropológie miest, výber urbánnej antropológie ako predmetu doktorandského štúdia, zvýšenie rozmanitosti tematických záujmov, a rast povedomia odboru medzi ostatnými subdisciplínami (Kemper 1991). Urbánna antropológia sa do značnej miery prepojila s geografiou, ekológiou a ďalšími odbormi.

Súčasný problémy mestskej antropológie sú vidiecko–mestská migrácia, demografia, adaptácia a prispôbenie človeka v husto obývanom prostredí, účinky mestského prostredia na kultúrny pluralizmus, sociálna stratifikácia, sociálne siete, funkcie príbuzenstva, zamestnanosť, rast miest, architektúra, kriminalita a ďalšie mestské a praktické problémy, ako je bývanie, doprava, využitie priestoru, nakladanie s odpadmi a infraštruktúra, mestské inštitúcie, subkultúry, rozmanité životné štýly,

etnické enklávy, náboženské problémy súvisiace s migráciou, globalizácia, multikulturalizmus, transnacionalizmus, vplyv informačných technológií na migračnú adaptáciu, suburbanizácia, transformácie miest atď.: *“... študenti sú vysielaní na výskumy príbuzenských vzťahov, športových družstiev, štruktúry organizácií či miestnych bezdomovcov. Iní skúmajú napríklad verejné priestranstvá ako sú tenisové kurty, reštaurácie, bary, futbalové štadióny, obchody, supermarkety i školské triedy. Iné „moderne antropologické“ projekty používajú svoje techniky na výskum interpretácie a analýzy hromadných prostriedkov... Všetade tam, kde sa nachádzajú vzory ľudského správania, je miesto pre antropologický prieskum“* (Kottak 1994: 33–34).

Chicagská a Manchesterská škola predstavujú základ urbánne antropologického výskumu a na tomto základe sa postupne rozvíjali všetky antropologické školy v Európe. Osobitnú kategóriu predstavujú krajiny strednej a východnej Európy, ktoré boli kvôli uzavretému režimu a politickej ideológii nútené prispôbovať výskum mesta politickej požiadavke.

2.2.2. Vývin urbánnej antropológie v postkomunistických krajinách

Špeciálny priestor vo vývine urbánnej antropológie predstavujú naše geografické podmienky. Na rozdiel od zvyšku západnej civilizácie, u nás sa spoločensko–vedný výskum podriaďoval socialistickej doktríne. V krajinách Strednej a Východnej Európy (ďalej len krajiny SVE) bol do roku 1990 kontakt so západnou vedou minimálny a cieľom (etnologického) výskumu bola ľudová kultúra a ľud, roľnícke vidiecke obyvateľstvo ako hlavný nositeľ etnokultúrnej tradície. Výskum v meste sa sústredil na robotnícku triedu ako najuvedomelejšiu spoločenskú vrstvu, ostatné skupiny obyvateľstva ostali bez záujmu (Bitušíková 2003).

V rámci geografického priestoru SVE bola významná poľská urbánna antropológia. Poľskí sociálni vedci robili výskumy baníckych a hutníckych miest v Sliezske a výskumy textilného priemyslu v strednom Poľsku, kde skúmali národnú a zamestnaneckú identitu. Tieto prieskumy sa sústredili najmä na Lodžskej univerzite v Lodži, v priemyselnom meste, ktoré sa stalo etnografickým laboratóriom pre

výskum robotníckej triedy s rurálnymi koreňmi. Využívali metodologické prístupy sociálno–ekologickej metodiky pri výskume sociopriestorovej diferenciácie v mestskom spoločenstve. Výstupy z týchto výskumov boli dokonca neskôr publikované v angličtine v publikácii *The City: Today, Yesterday and the Day Before* (Eva Karpińska 1995).

V bývalom Československu osireli starobylé centrá miest za komunizmu z ideologických dôvodov. Mestské centrá boli dovtedy považované za priestor pre privilegované vrstvy spoločnosti, boli priestorom pre elity – Nemcov, Židov, Maďarov. Za komunizmu nastal v rámci funkčného riešenia urbanizácie rozmach sídlisk. Vznikol nový model socialistického mesta, v ktorom boli tri veľké skupiny: robotníci, družstevníci a pracujúci intelektuáli. Výskum mesta bol, tak ako aj v iných častiach SVE, zúžený len na robotnícku triedu. Podľa vzoru poľskej etnológie, nasledovali aj u nás výskumy baníctva a metalurgických regiónov. Napriek veľkému prílevu robotníkov do mesta a stavieb sídlisk, mestá ako Praha a Bratislava neboli ideálmi robotníckeho mesta. Pozornosť sa obracala na mestá ako Žďár, Kladno alebo Rosice–Oslavany. Ak sa aj robili výskumy v Prahe, išlo opäť o pražské robotnícke kolónie a výskum ich spôsobu života a kultúry robotníctva. Robotnícka trieda bola prezentovaná ako „skutočný reprezentant českého ľudu“, ktorý dal Prahe „charakter“ (Soukupová 2010). Ďalšou skúmanou skupinou boli provinční urbánni dedinčania, ktorí prišli do mesta a výskum tzv. „vidieckeho mesta“ – prechodného typu medzi vidiekom a veľkomestom. Predmetom výskumu boli materiálna a duchovná kultúra, sociálna diferenciácia mestského obyvateľstva, vzťahy mesto – región atď. Toto je opísané v dielach *Venkovské město* (Václav Frolec, Viera Šepláková 1986, 87); *Město: prostor, lidé, slavnosti* (Václav Frolec 1990), *Stará dělnická Praha* (Dagmar Klímová 1981), *Dům na předměstí* (Karel Fojtík 1963).

Po roku 1989 sa začala nová fáza výskumu mesta ako celku. Atraktívnymi sa stali výskumy multietnickosti a multikultúrnosti (Česi, Nemci, Židia, Slováci, Maďari), ktoré skúmali identitu etnických minorít mesta vrátane adaptačných a integračných procesov pracujúcej migrácie inej etnickej príslušnosti; etnickú a kultúrnu identitu českého mesta (Mirjam Moravcová a Oldřich Sirovátka 1991), výskum etnicity mesta (Zdeňek Uherek 1993, 1998; Peter Salner 1991, 2006), novodobé výskumy nových etnických menšín a ich života, kultúrnej adaptácie a

životného štýlu – napríklad Vietnamci v Prahe (Šárka Martínková 2008). Tématicky sa nový výskum mesta sústredil na voľnočasové aktivity miest, hodnotovej orientácie Pražanov, mestský folklór, vzťahy s inou etnickou minoritou, rodiny na pražskom predmestí, deti, študentov a učiteľov, úlohu žien v sociálnom živote mesta, budovanie ženskej identity, interetnické vzťahy medzi tradičnými susedmi, marginalizované skupiny, oslavy a výstavy. Historizujúci pohľad sa stal dôležitým aspektom československej antropológie. *„Dnes nie je téma odlišnosť dediny od mesta, ale je to výsledok intelektuálneho procesu súčasnej individualizovanej českej spoločnosti, jej vlastných tradícií a určitej interdisciplinárnej diskusie. Dôležitosť urbánnej antropológie dnes spočíva v schopnosti vysvetľovať historické zmeny a sociálne usporiadanie v mestách“* (Soukupová 2010).

Rozvoj urbánnej antropológie je podľa Musila reakciou na rastúci záujem o kultúrne dimenzie v urbánnej sociológii (Musil 2003: 158). Rozvoj nových životných spôsobov a vznik nových mestských subkultúr viedol k väčšej kultúrnej diverzite, ktorá bola vždy kľúčovým predmetom antropológického výskumu. Súčasná antropológia mesta musí riešiť tento problém v novej postmodernej situácii, ktorá je charakteristická zvýšenou porézanosťou mestského prostredia, neukotvenosťou a pohyblivosťou svojej identity, existenciou nadregionálnych záujmových skupín (Uherek 2005) či výskytom nových typov mestských kultúrnych oblastí (Horáková 2010: 258).

Urbánna antropológia SVE krajín doháňa výskumy, ktoré sa nedali robiť v 20. storočí. Zároveň, vďaka prepojeniu a globalizácii vznikajú na katedrách kulturológie, etnológie či antropológie súčasnej Českej republiky výskumy a práce, ktoré sa zameriavajú na rozmanité aspekty súčasného mesta. Napriek rozmanitosti dnešných tém, je aktuálny nedostatok koncentrácie výskumníkov na moderné a postmoderné mesto (Soukupová 2010). Táto doktorandská práca je jednou z tých, ktoré chcú vyplniť tento nedostatok.

3. GLOBALIZÁCIA A JEJ A VPLYV NA MESTÁ

3.1. Rast miest a predpoklady vývoja v 21. storočí

Rast miest sa v druhej polovici 20. storočia rapídne zvýšil. Kým v roku 1900 žilo v mestách len 13 % svetovej populácie, v roku 1950 to bolo už 29 %. V roku 2008 prvýkrát prekročila celková svetová populácia žijúca v mestách 50 %, s počtom 3,3 miliardy ľudí žijúcich v mestských oblastiach na celom svete (UN 2009a). Imigrácia sa zväčšovala a väčšina imigrantov prichádzala do miest. Až 80 % imigrantov, ktorí prišli do Ameriky v 20. storočí, sa usadilo v mestách (Müller 1993: 118). V roku 1925 sa stal New York najväčším mestom na svete a zároveň dominujúcim mestom svetovej ekonomiky. Toto prvenstvo prebral New York od Londýna v rovnakom čase, keď USA predbehli Veľkú Britániu ako najrozvinutejšiu ekonomiku sveta. Multikultúrny rozmach a imigrantský boom nastal v druhej polovici 20. storočia aj v Európe, a to najmä v mestách ako je Londýn, Paríž, Frankfurt, Berlín. Z európskych miest sa stali multikultúrne metropoly s imigrantskou populáciou z celého sveta (Divinský 2009).

Povojnové obdobie v minulom storočí zaznamenalo rozmach rýchlej urbanizácie na celom svete vrátane rozvojových krajín. Do roku 2000 bolo viac ako stoštyridsať miest na svete s populáciou nad dva milióny obyvateľov a devätnásť miest s počtom obyvateľov nad desať miliónov (LeGales 2002). V novom tisícročí sa zmenil aj vzťah medzi veľkosťou mesta a bohatstvom krajiny, ktorý bol na začiatku 20. storočia priamoúmerný. Všetky z najväčších svetových pätnástich miest sa vtedy nachádzali v najbohatších krajinách sveta. V roku 2000 však desať z pätnástich najväčších miest na svete bolo v rozvojových krajinách. Tendencia rastu k mega mestám v rozvojovom svete nie je charakteristická pre jednu alebo dve krajiny. Týchto desať mega miest sa v roku 2000 nachádzalo v ôsmich rôznych krajinách. Všetko nasvedčuje tomu, že miera urbanizácie v rozvojovom svete bude rásť rýchlejšie než v rozvinutom svete a táto urbanizácia nie je len dôsledkom populačného rastu, keďže v rovnakom období sa očakáva pokles globálnej rurálnej populácie (UN DESA 2012).

Na druhej strane, najproduktívnejšie mestá sveta sa stále nachádzajú v najproduktívnejších ekonomikách. Štrnásť z pätnástich miest s najvyššou produktivitou na hlavu sa nachádza v USA. Londýn je na trinástom mieste ako jediné mesto, ktoré nepatrí do najväčšej ekonomiky sveta (McCann P & Acs Z, 2011: 3–6). Zásadný vplyv na nerovnomernosť rozloženia bohatstva v krajinách má globalizácia.

3.2. Globalizačné procesy v postmodernom meste

Rast a vývoj miest je zásadne ovplyvnený globalizačnými procesmi. Ekonomická globalizácia je proces, ktorý začal už v 17.storočí. Je charakterizovaný zvyšujúcou sa industrializáciou, urbanizáciou, obchodom a hospodárskym rastom. Moderné mestá sa rozvinuli ako vnútorné motory riadiace hospodárstvo národných systémov obchodu, získavania zdrojov a rozvoja (Findlay a O'Rourke 2007). V týchto rozvojových procesoch je mesto kľúčovým prvkom hospodárskeho rastu a vzťah medzi mestom a bohatstvom bol jednoznačný a priamočiary (McCann & Acs 2011: 3).

Globalizácia je proces, vďaka ktorému je umožnený pohyb komodít, kapitálu, peňazí, ľudí a informácií naprieč geografickým priestorom, v ktorom sú utvárané relatívne fixné a imobilné priestorové štruktúry na to, aby tento proces umožnili (Sassen 2001). Globalizačné procesy ovplyvňujú v súčasnosti politické, ekonomické, sociálne a kultúrne zmeny nielen na úrovni globálnej, ale aj na všetkých nižších geografických úrovniach vrátane lokálnej úrovne, to znamená, že aj v mestách. Medzi najzávažnejšie dôsledky globalizácie patrí umocňovanie nerovnomerného sociálneho a ekonomického rozvoja, ktorý vyplýva z toho, že firmy, jednotlivci a ich prostredníctvom aj lokality, mestá a štáty majú rozdielnu silu a schopnosti aktívne sa zapojiť do globalizácie. Globalizácia vedie k prerozdeleniu moci od vlád štátov v prospech nadnárodných spoločností (NNS), od verejného k súkromnému sektoru. Prerozdelenie moci, ktoré prináša globalizácia, sa však nepremieta len do nerovností medzi ľuďmi alebo firmami. Kľúčoví aktéri globalizácie ovplyvňujú charakter a priority verejného sektora (Sýkora 2000: 15).

Mestá sú mimoriadne citlivé na pohyb kapitálu a práce. Veľký nárast socioekonomickej nerovnosti má zásadný vplyv na občianstvo, pretože vzniká nové poňatie členstva, solidarity a odlišnosti. Vytvorila sa nové štruktúry sociálnych kategórií, ktoré zasahujú nielen do spoločnosti a kultúr, ale aj transformujú právne režimy štátnych a lokálnych komunít. Imigračná politika sa vo veľkej miere týka posúvaných interakcií medzi kultúrou a právom. V rozvojovom svete je dnes táto dynamika zmeny výnimočná, pretože mnohé mestá prechádzajú súčasne dvomi lokalizáciami kapitálu a práce naraz. Po prvé, väčšina miest je stále v područí procesov industrializácie s korešpondujúcimi obchodnými, finančnými a byrokratickými dopadmi. Po druhé, niektoré mestá sa stali, často v rovnakom čase, strategickými a špecializovanými miestami prevádzok globálne orientovaného kapitálu a práce (Holston a Appadurai 1996: 196).

Pod vplyvom globalizácie sa utvára nový spôsob urbanizácie (Soja 1991). Súčasné premeny miest ovplyvňuje niekoľko všeobecných trendov spoločenských zmien, ktorých korene vychádzajú z globalizácie: (1) internacionalizácia z hľadiska kapitálu i pracovných síl, (2) deregulácia vplyvu verejného sektoru, (3) ekonomická reštrukturalizácia charakterizovaná deindustrializáciou a rozvojom výrobných služieb, (4) sociálna polarizácia, (5) postmoderný spôsob mestského života (Sýkora 2000: 16).

3.3. Ponímanie lokality a kultúrnej identity v globálnej ére

Z kultúrno–sociálnej perspektívy predstavuje podľa anglického sociológa Anthonyho Giddensa (1990) globalizácia zosilnenie celosvetových sociálnych vzťahov, ktoré spájajú vzdialené lokality takým spôsobom, že lokálne udalosti sú formované udalosťami dejúcimi sa o mnoho kilometrov ďalej a naopak. Tento proces tu bol vždy a začal sa zrýchľovať od doby Krištofa Columba. Často sa v globalizácii zdôrazňujú ekonomické a politické procesy, ale kontakt medzi ľuďmi zahŕňa všetky aspekty života (šírenie chorôb ako AIDS, šírenie náboženských praktík po celom svete, architektonických štýlov, umeleckých ideí...). Z globalizačného hľadiska sa pozeráme na to, ako je urbánny život ovplyvnený vzdialeným vývojom a nie tým, čo sa deje v meste. Každý, kto v súčasnosti skúma mestá v akejkol'vek časti sveta, si je

vedomý toho, že dianie v ľubovoľnej mestskej štvrti môže byť ovplyvnené faktormi, ktorých pôvod je potrebné hľadať na miestach veľmi vzdialených od študovanej lokality", tvrdí Giddens (1990: 64).

Lokality musíme v súčasnosti vnímať z globálnej perspektívy. Charakter vzťahov lokality k okolitému svetu, a to vrátane globálnych procesov, je súčasťou toho, čo definuje lokalitu samotnú (Massey 1993). Lokalita sa musí prejavíť vo výsledku vzájomného pôsobenia "globálneho" a "lokálneho", nie je len pasívnym príjemcom jednotných globálnych procesov. Globalizačné procesy smerujú od lokálneho ku globálnemu a naopak. Pojemom "glokalizácia" sa nazýva vzťah globálneho a lokálneho a ukotvenie globalizácie v čase a priestore (Short 2000).

Globálne sily majú sklon integrovať krajinu, región a lokalitu do globálnej siete. Miesto (mesto) nie je ovplyvnené len globálnymi silami, existujú tu aj lokálne, regionálne, národné sily, ktoré lokalitu ovplyvňujú a mnohokrát sú silnejšie ako tie globálne. Mesto preto môžeme považovať za výsledok pôsobenia síl na všetkých priestorových meradlách (Beauregard 1995). Glokalizácia vyjadruje výsledok pôsobenia globálnej zložky na danú lokalitu s určitými charakteristickými vlastnosťami. Výsledok tohto pôsobenia je rôzny a závisí ako na intenzite pôsobenia globálnej zložky, tak na konkrétnych vlastnostiach danej lokality. Mestá môžu byť bránami prenosu ekonomickej, politickej a kultúrnej globalizácie – tzv. „gateway cities“ (Short et al 2000). Takúto rolu má Praha pre región Českej republiky a čiastočne aj pre celú strednú Európu, keďže mnoho stredoeurópskych regionálnych prevádzok nadnárodných spoločností je etablovaných práve v Prahe. Lokality teda zvyšujú svoj význam, ktorý môže predbehnúť aj význam a vplyv národných štátov na miesta, ktoré sú umiestnené na ich území.

Mestá sa vďaka globalizácii stávajú dôležitejším priestorom než národné štáty. Nahrádzajú národy ako dôležité priestory občianstva. Zvyšuje sa počet spoločností, v ktorých majú mestá odlišný vzťah ku globálnym procesom než je politika národného štátu ochotná pripustiť. Londýn je globálnym mestom, ktoré v mnohých smeroch nekorešponduje s politikou Spojeného Kráľovstva; Šanghaj je zase orientovaný na globálne dianie bez kontroly Čínskej ľudovodemokratickej republiky; Mogadišu reprezentuje občiansku vojnu s iba okrajovou väzbou na širšiu Somálsku politiku; a Los Angeles zastáva aspekty multikultúrnej spoločnosti, ktoré sú v rozpore s hlavnými

ideológiami americkej identity ako napríklad jazyková politika, keďže je tu oficiálne používanie španielčiny (Holston, Appadurai 1996: 188).

Z hľadiska kultúrnej identity majú mestá na začiatku 21. storočia odlišnú rolu než v 20. storočí. Kultúrna globalizácia obmedzila schopnosť štátu kontrolovať toky informácií, nadnárodných elít, rozvoj diasporických kultúr a komunít. Rozmach komunikácie i techniky viedol nielen ku vzniku globálnej kultúry, ale aj k zlepšeniu postavenia jednotlivých menšín (názorových, etnických, myšlienkových), ktoré sa vďaka zníženým nákladom na komunikáciu a zlepšeným možnostiam prezentácie (internet) môžu ľahšie etablovať a posilňovať svoju vlastnú kultúru. Taktiež tento komunikačno–technologický rozmach viedol aj k posilneniu rôznych alternatívnych programov, občianskych hnutí, ktoré môžu rastúcim spôsobom zasahovať do diania na regionálnej, národnej alebo dokonca globálnej úrovni.

Poňatie kultúrnej identity jednotlivca sa zmenilo tiež. Človek dnes môže mať dve alebo viac kultúrnych identít (Baker 2001: 402). Existuje tiež koncept striedajúcich sa identít (tzv. „shifting identities“). To znamená, že kultúrne diverzifikovaná spoločnosť vyžaduje od členov spoločnosti zdolávať výzvy a priority rôznych identít, aby boli medzikultúrne kompetentní (Sparrow 2000). Peter Adler (1977) definoval „nový druh multikultúrneho človeka, ktorý stelesňuje atribúty a charakteristiky, ktoré ho pripravujú na službu facilitátora a katalyzátora kontaktov medzi kultúrami. Hovorí, že podmienky novodobej histórie môžu vytvárať nový druh človeka, ktorého identita je tvorená, nie na spolupatričnosti, ktorú vyžaduje príslušnosť k určitej kultúre, ale na štýle sebavedomia, ktoré je schopné vyjednávať vždy nové formy reality. Takýto človek žije na hrane, je premenlivý a mobilný a je zaviazaný základným ľudských podobnostiam rovnako ako ich rozdielnostiam: “čo je nové na tomto type človeka a unikátne pre našu dobu, je základná zmena v štruktúre a procese identity (Adler 1977: 26). Vymenúva základné črty multikultúrneho človeka: je psychokultúrne adaptabilný; on je ten, kto podstupuje osobné zmeny; jeho identita nie je fixovaná alebo permanentná; identita je dočasná a otvorená zmenám. Interkultúrna komunikácia má za cieľ šíriť schopnosť jednotlivca rešpektovať a integrovať kultúrne rozdiely za účelom transformácie seba samého na multikultúrnú bytosť, ktorá vie ako podporovať mnohopočetné kultúrne identity a udržiavať

multikultúrnu koexistenciu na rozvoj občianskej spoločnosti (Adler 1977; Boulding 1988).

Svetové hlavné mestá menia chápanie občianstva. Súčasný urbánny život obsahuje mnohopočetné a rozmanité identity, spôsoby života a formy adaptácie urbánneho priestoru (Hannerz 1992; Holston 1995). Imigrácia je centrálnou spojkou medzi klasickými problémami občianstva – predstavou o forme členstva v teritoriálnom národe s právami – a mestom ako hustým a heterogénnym obývaným priestorom. Imigranti sa typicky zhromažďujú a pracujú v mestách, pretože dopyt po ich práci je generovaný obchodom, infraštruktúrou a rozdielmi v príjmoch. Navyše, imigranti sa spoliehajú na predchádzajúce znalostné siete a príslušnosť k práci a základnému vybaveniu. Politika imigrácie je úzko spojená s politikou miest (Holston a Appadurai 1996: 195). Rôznosť miest vytvára rôzne drámy občianstva a v každom z nich je vzťah medzi výrobou, financiami, prácou a službami trochu iný. Potrebujeme viac obrázkov a príbehov urbánnych ekonomík aby sme mohli lepšie identifikovať mnohé spôsoby v ktorých mestá plodia triedne rozdiely, etnické enklávy, teritória gangov a rôzne mapy práce, kriminality a príbuzenstva (Holston a Appadurai 1996: 200).

3.4. Svetová kultúra a nadnárodné kultúry v globálnom meste

Svetová kultúra je však skôr organizáciou diverzity než replikáciou uniformity (Hannerz 1990: 237). Svetová alebo globálna kultúra bola dlho strašiacim dopadu globálnych procesov. V teóriách globalizácie dochádzalo k obavám, že globálne procesy vytvoria jednu univerzálnu kultúru založenú na spotrebiteľskom správaní, ktoré určujú NNS. Podľa Hannerza nenastala žiadna homogenizácia systémov významov a vyjadrení, ani sa nezdá, že by sa niečo také malo stať v budúcnosti. Svet sa stal jednou sieťou sociálnych vzťahov a medzi jeho rozdielnymi regiónmi je tok významov, ako aj ľudí a produktov. Svetová kultúra je tvorená cez rastúcu prepojenosť rôznych lokálnych kultúr, ako aj cez rozvoj kultúr bez jasného zakotvenia v teritóriu nejakej kultúry. Tieto všetky sa stávajú subkultúrami v rámci väčšieho celku; kultúry, ktoré sú dôležitými spôsobmi lepšie pochopiteľné v kontexte ich

vlastného kultúrneho prostredia než v izolácii. Ale k tejto globálnej prepojenej diverzite môžu ľudia vyjadrovať vzťah rôznymi spôsobmi.

Postmoderný spôsob mestského života, kultúry a architektúry je v globalizujúcich sa mestách charakterizovaný prelínaním miestnych a nadnárodných vplyvov, ktoré vychádzajú z ekonomickej a kultúrnej internacionalizácie. Na jednej strane prináša globalizácia homogenizáciu spotreby prostredníctvom rovnakého tovaru ponúkaného nadnárodnými spoločnosťami vo všetkých kútoch planéty, na druhej strane nám umožňuje zoznámiť sa s rozmanitosťou kultúr z rôznych koncov sveta. Globálne a lokálne kultúry sa vo veľkých, globalizujúcich sa mestách navzájom prelínajú (Featherstone 1993). Globalizácia prináša väčšiu názorovú pluralitu a príklon k individualizmu. Zdôrazňovaná je špecifickosť miesta a architektúry, ktorú v mnohých mestách nadnárodné spoločnosti využívajú na zviditeľnenie sídiel svojich riaditeľstiev v urbanistickej štruktúre miest. Postmoderné mesto je kolážou minulosti a prítomnosti, miestneho a globálneho, štandardného a špecifického, reálneho a umelého (Sýkora 2000: 17).

V mestách vznikajú nadnárodné kultúry, ktoré sú v dnešnej dobe kultúrami zamestnaneckými a sú zvyčajne spojené s nadnárodným trhom práce. Takými sú nadnárodné kultúry úradníkov, politikov, biznismenov, žurnalistov, diplomatov a iných. Asi jediná nadnárodná kultúra, ktorá je na úpadku, je kultúra šľachtická. Kultúry sa stávajú nadnárodnými cez indivíduá, ktoré z jedného domovského miesta idú na mnohé iné. Kamkoľvek idú, nachádzajú ostatných, ktorí s nimi prichádzajú do interakcie (Hannerz 1990). Takto vzniká aj nadnárodná kultúra expatov žijúcich v globálnych mestách. Je to rastúca kultúra elít, ktorá, i keď nepatrí medzi najpočetnejšie kultúry v meste, má veľký ekonomický a spoločenský vplyv na tvarovanie miest postmodernej doby, v ktorých vzniká. Preto je dôležité popísať a odhaliť jej vzorce správania a fungovania.

3.5. Globálna hierarchizácia miest

Takmer všetky miesta na zemeguli sú v súčasnosti nejakým spôsobom globalizáciou ovplyvnené, ale iba v niekoľkých lokalitách dochádza ku skutočnému

vytváraniu, formovaníu a určovaníu základného charakteru globalizácie. Prevažná väčšina aktérov, ktorí aktívne globalizácii utvárajú, je lokalizovaná v najväčších svetových metropolách. Postupne sa tak vytvára nová hierarchická úroveň globálnych miest a nová funkčná previazanosť hierarchickej deľby práce v rámci svetového sídelného systému. New York, Londýn a Tokio koncentrujú prevažnú väčšinu nových funkcií a sú nazývané globálnymi mestami (Sassen 1991). Aktéri, ktorí svojimi aktivitami globalizáciu vytvárajú, pozvoľna rozširujú svoje pôsobenie aj do nižších hierarchických úrovní svetového sídelného systému. Los Angeles, Paríž alebo Frankfurt koncentrujú celý rad aktivít a funkcií, ktoré vytvárajú globalizáciu. Difúzia globalizačných aktivít pokračuje a nevyhýba sa ani mestám veľkosťou a významom porovnateľných s Prahou (Sýkora 2000:13–14). Svetové mestá, sú dnes miestami lokalizovania práce a kapitálu. Stali sa strategickými arénami, v ktorých si globálny kapitál vytvoril svoje prevádzky (Appadurai 1990). Sprevádzajúca transnacionalizácia práce zahŕňa znalostných ako aj neznalostných migrantov. Vytvárajú sa nové triedne frakcie v meste s vysokopríjmovými manažérmi kapitálu a nízko príjmovými manuálnymi a servisnými pracovníkmi, ktorí im slúžia (Holston a Appadurai, 1996: 198).

Hierarchiu miest prvýkrát definoval v roku 1933 Walter Christaller (Hall 2005). Vtedy však išlo o definíciu hierarchie založenej na dominancii malých miest. Nová hierarchizácia miest založená na rozdelení miest na základe ich svetového vplyvu patrí medzi najvýznamnejšie makrogeografické dopady globalizácie. Hierarchia miest a jej závislosť na globalizácii je dnes definovaná rôznym zapojením sa do globálnej ekonomiky. V mestách, ktoré stoja na vrchole hierarchie prebiehajú procesy, ktoré globalizáciu najviac ovplyvňujú. S klesajúcim postavením miest v globálnej hierarchii sa znižuje aj podiel globálnej zložky ovplyvňujúcej tieto mestá a ich spätný vplyv na globalizáciu (Sýkora 2000).

Hierarchické členenie podľa Sassen (2001) je založené na internacionalizácii, koncentrácii a intenzite výrobných služieb. Na vrchole urbánnej hierarchie stoja tzv. globálne mestá („global cities“), v ktorých dochádza ku koncentrácii najvyššieho stupňa úrovne riadenia a kontroly, finančníctva a firiem poskytujúcich špecializované služby, produkcii inovácií pre najvyspelejšie odbory ekonomiky a trhov s týmito inováciami. Sassen nepovažuje koncept „global cities“ a „world cities“ za zhodný.

Nepoužíva tieto termíny ako synonymá, ale ako protiklady. Podľa jej názoru pojem „world cities“ pomenováva mestá, ktoré existovali už aj pred mnohými storočiami, zatiaľ čo "global cities“ ukazujú na špecifickú spoločensko–priestorovú fázu (2001: 349). Sassen poukazuje na zhodu hlavných globálnych miest s dnešnými hlavnými svetovými mestami, aj napriek existencii niektorých globálnych miest, ktoré svetovými mestami nie sú (ako napr. Miami).

Ostatní autori termíny „world“ a „global“ zamieňajú. Prehľad najvýznamnejších svetových miest (global resp. world cities) v závislosti od ich globalizačného vplyvu je podľa rôznych autorov nasledovný (Beaverstock et al 1999):

Autor	Svetové mestá
Friedmann (1986)	Londýn, Paríž, New York, Chicago, Los Angeles, Tokio.
Knox (1995)	Londýn, New York, Tokio
Sassen (2001)	Londýn, New York, Paríž, Tokio, Frankfurt
Taylor a kol. (2002)	Londýn, Paríž, New York, Tokio
Smith a Timberlake (2002)	Londýn, New York, Tokio, Paríž, Frankfurt, Amsterdam, Zürich

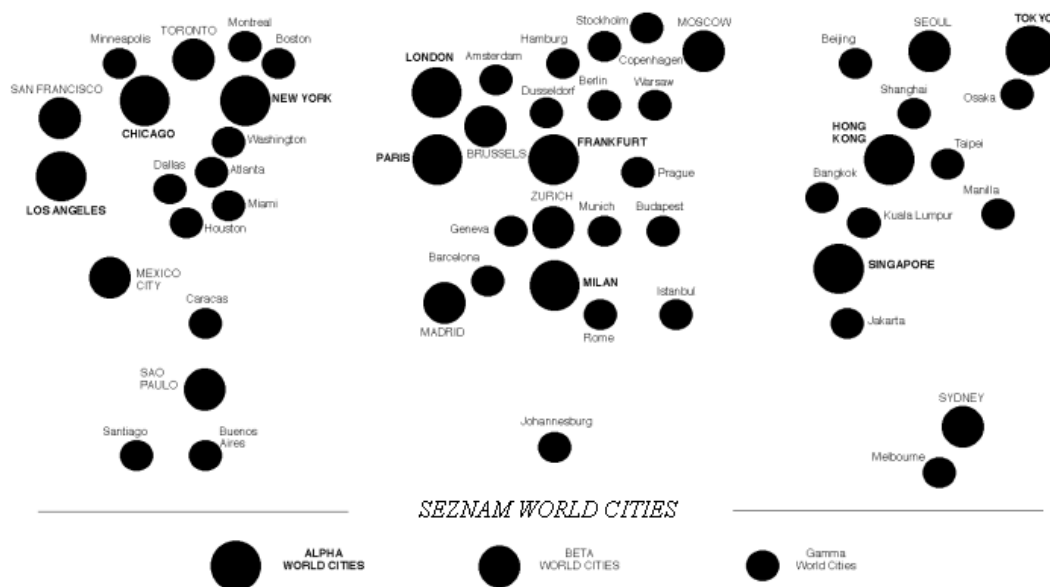
Medzi jednoznačné a nespochybniteľné stálice rebríčkov najvýznamnejších svetových miest patrí trojica miest Londýn, New York a Tokio. Mnohí autori sa zhodujú, že základným predpokladom pre vytvorenie medzinárodnej urbánnej hierarchie je nová medzinárodná deľba práce (Sýkora 2000; Budd 1998; Gedikli 2001; Friedmann 1986). Je pochopiteľné, že všetky mestá nemôžu byť „world cities“ alebo mestami, ktorá sa im približujú. Len niekoľko málo miest môže byť centrami vyspelých služieb a sídlami riaditeľstiev najvýznamnejších NNS, ale napriek tomu aj ostatné mestá, ktoré charakteristiky svetových miest nedosahujú, sú ovplyvnené ekonomickou, spoločenskou i kultúrnou globalizáciou. Zmeny v postavení miest v globálnej hierarchii súvisia s neustálym zapájaním ďalších národných ekonomík do globálnej ekonomiky. Z ich zapájania profitujú vo väčšine prípadov hlavné mestá daných krajín, ktoré sa stávajú „gateway cities“ medzi národnou a globálnou ekonomikou. Rastúce zapojenie do svetovej ekonomiky posilňuje ich postavenie

v hierarchii. Niektoré mestá nemajú vlastnosti „world cities“, pretože sú príliš malé, a tak nespĺňajú určitý prah populačnej veľkosti, ktoré vyspelé výrobné služby potrebujú alebo sú príliš chudobné, a tak nepredstavujú adekvátne trhy pre vyspelé služby. Mesto nemusí mať charakter svetového mesta, pretože môže zdieľať národné hospodárstvo s jedným alebo viacerými mestami, ktorá slúžia ako prístupové body do globálnej siete.

Z týchto dôvodov stoja globálne mestá na vrchole hierarchie miest v dnešnej globálnej ekonomike. Globálne mestá sú spojené sieťami optických vlákien, ktoré ich síce navzájom spájajú okolo celého sveta, ale súčasne ich oddeľujú od tradičných okolitých oblastí, urbánnej a regionálnej závislosti a národnej infraštruktúry (Garcia 2002). Hlavným znakom globálnych miest je koncentrácia niektorých finančných služieb, ktoré sú menej významné v ostatných mestách. To, čo robí tieto globálne mestá unikátnymi, je rozsah globalizačných faktorov (pokles podielu vo výrobe a jej decentralizácia, rast významu medzinárodných finančných systémov, koncentrácia špecializovaných služieb a turizmu, ekonomická migrácia) a ich kombinácia v jednom urbánnom priestore, ktoré ich zároveň oddelili od menej významných miest a spojili ich urbánnu a sociálnu štruktúru tesnejšie so zmenami v globálnej ekonomickej reorganizácii (Fanstein a Harloe 2000; Simon 1995).

Definícia globálnych miest a ich vplyvu ma v tejto práci zaujíma predovšetkým z hľadiska postavenia Prahy v tejto hierarchizácii. Praha sa objavuje ako mesto svetových parametrov v často používanej a citovanej hierarchizácii od Taylora, ktorý definuje tri kategórie svetových miest: Alfa, Beta a Gama. Praha je zaradená medzi prvú skupinu v rámci rebríčka Gama miest, kde sa ocitla v skupine miest Amsterdam, Boston, Caracas, Dallas, Düsseldorf, Ženeva, Houston, Jakarta, Johannesburg, Melbourne, Osaka, Santiago, Taipei, Washington. Je to najvyššie umiestnenie zo všetkých miest strednej Európy. V tomto rebríčku predbehla Varšavu, Budapešť, aj Viedeň. Jediné mesto celej strednej a východnej Európy, ktoré sa dostalo pred Prahu, je Moskva (Taylor et al 2002).

Obrázok 1 – Mapa globálnych miest podľa Taylora (2002)

Na premenu postkomunistických metropol strednej Európy pôsobila rýchla internacionalizácia, ktorá zásadne ovplyvnila hospodársku reštrukturalizáciu, zmeny v sociálnej štruktúre i premeny urbanistického prostredia.

Porovnanie Budapešti, Prahy a Varšavy podľa miery internacionalizácie a pozície v rámci poradia svetových miest vyznieva pre Prahu najpriaznivejšie (Taylor et al 2002).

4. MIGRÁCIA A JEJ PODOBY V 21. STOROČÍ

4.1. Charakteristika migrácie a migrantov v dnešnom meste

Latinské slovo *migratio* znamená sťahovanie sa, presťahovanie sa. Ide o slovo odvodené od *migro*, *migrare*, teda od slovesa sťahovať sa, vystáť sa, presídliť sa. V sociálno-vednom diskurze pojem migrácie vyjadruje štúdium pohybu, sťahovania sa či presídľovania ľudí, či už je tento pohyb permanentný, dočasný, dobrovoľný alebo nedobrovoľný. Migrácia predstavuje zmeny v stave obyvateľov vychádzajúce z priestorového pohybu, pri ktorom dochádza k zmene trvalého pobytu obyvateľa. Podľa smeru, v ktorom sa prekračuje územno-správna hranica sa hovorí o prisťahovaní (imigrácii), resp. o vystávaní (emigrácii). Sťahovanie vo vnútri definovaných hraníc (republiky, kraja, okresu) sa nazýva vnútorným sťahovaním. Zahraničné sťahovanie je každá zmena trvalého pobytu osoby, pri ktorej sa zmení štát pobytu, bez ohľadu na jej štátne občianstvo (IOM 2010).

Pojem migrácie sumarizuje David Henig (2007), ktorý hovorí, že o migrácii sa dá uvažovať v optike „Long Durée“ ako o téme sprevádzajúcej človeka od jeho počiatkov až do súčasnosti. Téma migrácie je ale aj historickou súčasťou západného uvažovania o sebe samom. Ako príklad uvádza dielo Homéra, Starý zákon, alebo stredoveké imaginácie. Migrácia je neodmysliteľne spätá so vznikom moderných spoločností. Tie boli založené na radikálnej transformácii sociálnej a ekonomickej štruktúry, ktorá vyvolala najprv vlny migrácie z vidieka do miest, neskôr z európskeho kontinentu za oceán. Dekolonizácia po druhej svetovej vojne a expanzia západných foriem modernosti priniesla ďalšie vlny migrácie smerujúce do vyspelých a rozvinutých krajín. Migrácia je permanentne jednou zo spoločenských stratégií na získavanie zdrojov obživy a energií, vyrovnávanie sa s nepriaznivými prírodnými vplyvmi, riešenie spoločenských konfliktov a dosahovanie inovácií. Súčasné rozmiestnenie ľudí na zemeguli je výsledkom migrácií, a ak berieme do úvahy, kde všade človek žije, možno konštatovať, že je migrantom úspešným (Uherek 2005).

4.1.1. Migranti: Počet a trendy celosvetovo

Miliarda ľudí migruje v rámci národných hraníc. Desiatky miliónov žijú dočasne alebo permanentne v inej krajine. Podľa odhadov Organizácie spojených národov (OSN) a Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) sa vo svete v roku 2000 nachádzalo približne 150 miliónov osôb pokladaných za medzinárodných migrantov. V roku 2003 to už bolo 175 miliónov, v roku 2005 okolo 191 miliónov a v roku 2008 tento počet presiahol 200 miliónov (IOM 2008; UN 2009a). To znamená, že podiel migrantov na celosvetovej populácii predstavuje takmer 3 %, resp. každá 34. osoba na zemi je medzinárodný migrant. Do roku 2050 by sa mal absolútny počet migrantov zvýšiť zhruba na štvrt' miliardy (ILO, IOM et OHCHR, 2001). Zároveň dochádza k ďalším významným kvantitatívno–štrukturálnym zmenám: rastie zastúpenie žien – migrantiek (49,6 %), stúpa počet migrujúcich pracovníkov i študentov a popri tradičných cieľových regiónoch sa vytvárajú vo svete nové koncentrácie migrantov (Divinský 2009).

S nárastom ekonomickej migrácie dochádza vo vyspelých štátoch k nárastu podielu obyvateľstva narodeného v zahraničí. Najvýznamnejšou destináciou ekonomických migrantov sa stávajú najvýznamnejšie globálne mestá, čo platí ako pre chudobných, nekvalifikovaných, tak aj pre bohatých, vysokokvalifikovaných migrantov. Vo všetkých globálnych mestách stále prevláda domáca populácia nad zahraničnou. Podiel obyvateľov narodených v zahraničí v najvýznamnejších globálnych mestách je však vysoký – v Londýne tvoria 23 %, v New Yorku 20 % (Abu–Lughod 1995; Todd 1995). Cudzinecká imigrácia v mestách bude pokračovať a bude získavať stále väčšiu pozornosť u antropológov. Nastáva prehodnotenie tradičného terénneho výskumu v procese adaptácie na transnacionálny svet, v ktorom viacnásobné, dlhotrvajúce interdisciplinárne terénne práce majú miesto (Gmelch 2010: 356).

4.1.2. Druhy modernej migrácie

Záver minulého a začiatok tohto storočia je charakteristický nárastom mobility ľudí v celoplanetárnom meradle, ktorý Papastergiadis označuje pojmom "turbulentné

svety“ resp. "turbulentné migrácie“ (Henig 2007: 1). Henig delí migráciu podľa niekoľkých základných kritérií. Z hľadiska lokalizácie je migrácia *medzinárodná* (ak dochádza k migrácii medzi štátmi), *kontinentálna* či *interkontinentálna*. Kontinentálnu možno ďalej špecifikovať regionálne (napr. región strednej Európy, či krajín Višegrádu). Migrácia môže byť aj *interná*, ak dochádza k migrácii vo vnútri štátu a tú možno ďalej špecifikovať na migráciu regionálnu alebo lokálnu.

Pokiaľ ide o typy medzinárodnej migrácie, ktorá ma v tejto práci prednostne zaujíma, Organizácia spojených národov (OSN) rozlišuje dve fundamentálne kategórie na základe dĺžky pobytu migranta v hostiteľskej krajine: *dlhodobú* – od 12 mesiacov a *krátkodobú* migráciu – od 3 až 11 mesiacov (IOM at UN 2001). O niečo širší záber má frekventovanejšia typológia Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM), rozlišujúca tri hlavné typy migrácie – tradičnú *permanentnú migráciu* (t. j. emigráciu), *dlhodobú a krátkodobú migráciu*. Z hľadiska príčiny je migrácia buď *dobrovoľná* – ide o akt vedomej, dobrovoľnej voľby a spravidla sem patrí pracovná migrácia, migrácia z dôvodov zjednotenia rodín, migrácia za účelom štúdia a podobne; alebo *nedobrovoľná* – migrácia, ktorej predchádzal akt nedobrovoľného rozhodnutia migrovať. Ide o dôvody politické, náboženské, environmentálne (vyhostenie, evakuácia, opustenie za účelom ochrany) a podobne.

Existuje niekoľko migračných teórií, ktoré sa zaoberajú príčinami ľudskej migrácie. Medzi najznámejšie patrí teória „push and pull“ faktorov, ktorá je založená na tom, že k migrácii dochádza vtedy, ak existujú dôvody, ktoré človeka z územia, kde žije, vypudzujú (push) a naopak dôvody, ktoré ho priťahujú (pull) na iné konkrétne miesto (Uherek 2005). Teória migračných sietí je založená na vytváranie sietí v cieľových miestach migrácie a existencia takejto siete môže byť sama dôvodom k migrácii. Ďalšími teóriami migrácie je teória migračných systémov, ktorá hovorí, že cieľové krajiny sú so zdrojovými krajinami prepojené nielen cez ľudí, ale aj historickými, kultúrnymi, postkoloniálnymi a technologickými väzbami. Inštitucionálne teórie migrácie sa snažia vysvetliť vplyv rozličných inštitucionálnych subjektov na migračné prúdy a fungujú cez sprostredkujúce subjekty. Detailne problematiku teórií migrácií rozoberá Zdeněk Uherek a Dušan Drbohlav (2007).¹

¹ Zdeněk Uherek a Dušan Drbohlav prinášajú okrem teórií migrácií aj históriu migračných výskumov od počiatkov Chicagskej školy až po dnes v štúdiu Reflexe migračných teórií (2007).

Migrácia má dnes mnoho foriem. Hannerz (1990) rozlišuje štyri skupiny migrujúcich ľudí, ktorí tvoria nadnárodnú podstatu globálnych miest: nadnárodnú obchodnú triedu, chudobných migrantov väčšinou z rozvojových krajín, turistov a umelcov. Nadnárodnú obchodnú triedu možno považovať za menej početnú, ale s veľkým vplyvom a dopadom na mesto. Tvoria ju migranti – kozmopoliti, ktorí cestujú po celom svete prvou leteckou triedou, spia vo vybraných hoteloch, jedia vybrané jedlá, hovoria vybranými jazykmi – tvoria novú sociálnu triedu úspešných (Henig 2007: 2). Chudobní migranti sú najpočetnejšou skupinou. Môžu byť obeťami hromadného vysídľovania v dôsledku vojnových konfliktov, etnických čistiek, preventívnych vojen, ale aj environmentálnych katastrof. Umelci majú tendenciu podporovať vysoký status globálnych miest s tým, že ich vplyv sa spája so skupinou nadnárodnej obchodnej triedy. Turisti majú, hlavne v prípade globálnych miest, enormne dôležitý vplyv na mestské ekonomiky. Možno povedať, že prítomnosť turistov, obzvlášť veľkého počtu, nesie so sebou značné ekonomické dôsledky a transformáciu kultúrnej a ekonomickej charakteristiky lokalít (Held 1999).

Nároky jednotlivých migračných skupín majú vplyv na tvár mesta. V meste prebieha diferenciácia: niektoré časti mesta sú prispôsobené životu a potrebám bohatej nadnárodnej obchodnej triedy a turistom, zatiaľ čo iné sa prispôbujú chudobným ekonomickým migrantom. Zmeny v priestorovom rozdelení obyvateľstva v najvýznamnejších globálnych mestách viedli ku koncentrácii chudobných migrantov na jednej strane, a bohatej nadnárodnej obchodnej triedy a turistov v centrách týchto miest, na strane druhej. Príliv migrantov sa ale nevyhýba ani ostatným častiam mesta, v ktorých ale dochádza k väčšiemu priestorovému rozdeleniu obyvateľov podľa ich ekonomických možností než je to v centre mesta (Henig 2007).

V tejto práci sa budeme detailne zaoberať migráciou medzinárodných znalostných pracovníkov – tzv. „expatov“. Ich migrácia je z hľadiska lokalizácie *medzinárodná*, z hľadiska príčiny, *dobrovoľná*, a z hľadiska času, *dočasná*, ale zároveň *dlhodobá* (keďže sa jedná o pozorovanie ľudí, ktorých dĺžka pobytu je v danej krajine spravidla niekoľkoročná, 2 – 4 roky trvajúca).

4.1.3. Transnacionalizmus a kozmopolitanizmus v migračných procesoch

Transnacionalizmus pomáha porozumieť populačným pohybom vo svete, v ktorom zlepšené modely transportu a komunikácie výrazne skrátili sociálnu vzdialenosť (Appadurai 1996). Je užitočný pri porozumení života a identity imigrantov. Imigranti pôsobia v sociálnych poliach, ktoré ignorujú alebo stierajú geografické, politické a kultúrne hranice. Dnešní imigranti môžu udržiavať putá a spojenie s pôvodnou rodinou a krajinou oveľa ľahšie než v minulosti. „Hybridné identity“, ktoré definoval Appadurai (1996), sú v 21. storočí skôr pravidlom než výnimkou. Z pohľadu transnacionalizmu migranti už nie sú vykorenení, ale chodia tam a späť medzi hranicami, kultúrami a sociálnymi systémami. Títo migranti menia lokálne komunity (nielen prinášaním finančných prostriedkov, ale aj sociálnymi stykmi). Obyčajní migranti, ich rodiny a priatelia podrývajú politickú dominanciu štátov a ich kultúrnu identitu (Rose 1995).

Vďaka transnacionalizmu, migrácia prestala byť jednosmerný proces "tu alebo tam". Transmigrant je migrant, ktorý sa presúva tam a späť medzi Západom a zvyškom sveta" (Werbner 2004: 896). Podľa Appaduraya (1996: 33), nová globálna kultúrna ekonómia nemôže byť chápaná v existujúcich termínoch a modeloch centrum – periféria, ani ju nemožno redukovať na zjednodušené (kedysi populárne) modely typu push–pull faktorov, či na voľbu medzi ponukou – dopytom. Nič z týchto tradičných migračných teórií v súčasnom "turbulentnom svete" neplatí. Transnacionálne väzby hrajú dôležitú úlohu. Cez ne prichádzajú manželia / manželky, dary a peniaze, majú vplyv na lokálny rozvoj v miestach emigrácie a hrajú tiež dôležitú úlohu v medzigeneračnej kultúrnej reprodukcii. Čo môže ovplyvňovať dôvody, prečo sa migranti neintegrujú do hostujúcich spoločností? Práve týmito smermi sa dnes vedú antropologické výskumy migrácie (Henig 2007: 9). A táto otázka bude aj súčasťou predmetu tohto výskumu na dočasných dlhodobých profesionálnych pracovných migrantoch.

Kozmopolitanizmus v striktnejšom význame zahŕňa postoj k diverzite ako takej, postoj ku koexistencii kultúr v individuálnej skúsenosti. Je to v prvom rade ochota zaoberať sa tým, čo je odlišné. Kozmopolitanizmus je intelektuálny a estetický postoj

k odlišným kultúrnym prejavom, ktorý znamená vyhľadávanie kontrastov a nie uniformity. Je to aspekt osobnej schopnosti nájsť si cestu do druhých kultúr prostredníctvom počúvania, pozerania, vnímania a reflektovania. Podľa toho, akým spôsobom sa vyrovnávame s inakosťou, existujú rôzne variácie a stupne kozmopolitanizmu (Hannerz 1990: 237–8).

Kozmopolitán je v princípe ktokoľvek, kto sa pohybuje po svete. Ale z ľudí pohybujúcich sa po svete sú takí, čo sú viac kozmopolitní než ostatní, a tiež takí, ktorých ťažko nazývať kozmopolitmi. Kozmopolitáni majú sklon ponoriť sa do iných kultúr. Chcú participovať. Kozmopolitán víta cudziu kultúru, ale nestáva sa k nej lojálny. Udržiava si nadhľad a vždy vie, kde je „únik“. Hannerz dochádza k záveru, že je ťažké jednoznačne hodnotiť, kto je kozmopolitán. Považuje toto hodnotenie za subjektívne. Exulanti môžu byť kozmopolitánmi: ale väčšina nie je. Väčšina bežných pracovných migrantov tiež nie je kozmopolitami. Hovorí však, že koncept expatriácie môže byť tým, ktorý je zjavne asociovaný s kozmopolitanizmom (1990: 240).

Niektorí ľudia sú kozmopoliti, iní sú lokálni (Hannerz 1990: 237). Pre kozmopolitánov je domov naozaj domovom v špecifickom zmysle; je to pripomienka predkozmpolitnej minulosti. Domov je miesto známych tvárí, kde je každého schopnosť a kompetencia nespochybniteľná a kde človek nemusí nič dokazovať ostatným alebo sebe samému, ale kde z tých istých dôvodov hrozí istá nuda (Hannerz 1990: 248). Kozmopolitáni považujú väčšinu ľudí doma za lokálnych. A pre väčšinu týchto lokálnych ľudí je zase kozmopolita niekto trochu nezvyčajný, jeden z nich, ale aj nie celkom jeden z nich. Je to niekto, kto je rešpektovaný pre jeho skúsenosti, ale aj niekto, komu sa nedá automaticky dôverovať.

Rozdiel medzi lokálnym a kozmopolitným je predmetom výskumu odkedy Robert Merton vytvoril počas druhej svetovej vojny štúdiu „vzorcov vplyvu“ v malom meste na východnom pobreží USA. Kozmopoliti mesta boli tí, ktorí mysleli a žili v rámci štruktúry národa, nie v rámci štruktúry lokality. Odvtedy škála sociálnej a kultúrnej štruktúry narástla. To, čo bolo v 40. rokoch minulého storočia považované za kozmopolitné, je dnes skromnou formou lokálneho. Dnes je to medzinárodná integrácia, ktorá determinuje univerzálnosť, kým národná kultúra má nádych provinčnosti (Konrad 1984).

Migračné procesy a otázky multikulturalizmu, kozmopolitanizmu, nadnárodnosti (transnacionalizmu) sú vysoko aktuálne a keďže migrácia je väčšinou záležitosť miest, je povinnosťou urbánnych antropológov odhaľovať jej procesy a zákonitosti, skúmať každú migrujúcu subkultúru a prinášať poznatky o jej živote a zmenách a vyvodzovať dôsledky pre spoločnosť a kultúru.

4.2. Praha ako hlavné mesto medzinárodnej migrácie do Českej republiky

Migrácia ako taká nie je novým fenoménom v Českej republike (ČR). Priestor strednej Európy bol odjakživa vystavený migračným tokom a migrovalo sa už za prvej Československej republiky. Po druhej svetovej vojne však bola medzinárodná migrácia až do roku 1989 v geografickom priestore Strednej Európy regulovaná štátnou politikou. Kvôli uzavretému štátnemu systému bola voľná medzinárodná migrácia nemožná a keď k medzištátnej migrácii dochádzalo, bolo to len v rámci medzištátnych dohôd. Tak vznikla napr. migrácia vietnamskej menšiny v ČR. Po roku 1989 nastali veľké zmeny a medzinárodná migrácia sa stala dôsledkom svetovo rozšírených nadnárodných a globalizačných procesov, ktoré boli do roku 1989 mocensky obmedzované (Uherek 2003). Zvyšujúca sa otvorenosť národných hraníc v regióne a liberalizácia imigrácie počas 90. rokov minulého storočia viedli k významnému zvýšeniu medzinárodnej migrácie v rámci regiónu. Pristúpenie štátov strednej Európy (vrátane ČR) do Európskej Únie v máji 2004 podporilo voľný pohyb medzi európskymi krajinami, čo bolo počas socialistickej éry nepredstaviteľné (Cook 2009: 121).

Dnešná migrácia na území ČR je prevažne ekonomická a sústreďuje sa najmä do miest. Mesto, ako typ sídla je prispôsobené k prijímaniu migračných skupín lepšie než iné sídelné typy. Čím väčšie mesto, tým viac cudzincov, tým väčšia diverzifikácia vzdelanosti, kvalifikácie a príjmu vo všetkých migrujúcich skupinách. Najčastejšími motívmi migrácie do ČR sú zárobok, podnikanie, práca a zamestnanie (Uherek 2003). Oficiálne bolo v ČR k 26. marcu 2011 registrovaných 449 450 cudzincov (Sčítanie obyvateľstva, Český statistický úrad 2011). To predstavuje približne 5% z celkovej

populácie. Reálny počet však môže byť až dvojnásobný. Hneď po Slovinsku je toto číslo v ČR najvyššie zo všetkých postkomunistických krajín. Väčšina cudzincov prichádza do ČR v produktívnom veku. Treba pripomenúť, že migrácia rapídne rastie v posledných rokoch. Za šesť rokov (2005 – 2011) sa počet cudzincov zvýšil o 72 %². Počet ilegálne žijúcich cudzincov v ČR sa tiež odhaduje na 400 000 ľudí. Vyplýva to z domnienok odborníkov na migráciu Prírodovedeckej fakulty Univerzity Karlovy: "Migrácia je ďaleko vyššia než ukazujú štatistiky," podotkla Eva Janská z katedry sociálnej geografie Prírodovedecké fakulty Univerzity Karlovy.³

Praha má 1 272 690 obyvateľov, čo je o 104-tisíc viac ako v roku 2001 (Český statistický úrad 2011). Na prírastku obyvateľov sa podieľajú podľa štatistov hlavne cudzinci. Každý siedmy človek, ktorý v Prahe žije, nepochádza z Česka. Do metropoly najčastejšie miera Ukrajinci, ktorých je v Prahe oficiálne takmer 50.000, potom Rusi a Slováci. Najväčšia koncentrácia cudzincov, ktorí prichádzajú do ČR je práve v Prahe. Podľa oficiálnych údajov Českého štatistického úradu z roku 2012, cudzinci tu oficiálne tvoria až 14 % obyvateľov, čo predstavuje 200 000 ľudí. Podľa neoficiálnych čísel sa však tento počet odhaduje až na dvojnásobok. Aj keď sa počet obyvateľov oproti sčítaniu v roku 2001 zdvihol o 9 %, detí pribudlo len o 3,5 %. Praha starne a má najnižší podiel detí v Česku. Na 100 obyvateľov vo veku nad 64 rokov pripadalo 77 detí do 15 rokov. Za posledných desať rokov v ČR pribudlo rozvedených a slobodných Pražanov. Percento tých, ktorí žijú v manželstve naopak klesá. Medzi mužmi sú najpočetnejšou skupinou slobodní. Slobodných je už viac ako 44 % pražských mužov. Kým pred desiatimi rokmi bolo v metropole slobodných 32 % žien, v roku 2011 ich bolo už 36 %.⁴

Polovica všetkých cudzincov, ktorí v ČR žijú legálne, býva v Prahe. Do veľkých miest by mohli podľa expertov mieriť aj ilegálni prisťahovalci. Veľké mestá ponúkajú možnosti, ale poskytujú aj anonymitu. Česko v minulosti k cieľovým krajinám migrantov nepatrilo. Od druhej polovice 19. storočia krajinu opustilo viac ľudí, než koľko ich do nej prichádzalo. Výnimkou bolo predvojnové obdobie s vlnou Nemcov. Zlom nastal až po páde komunizmu. Príliv cudzincov od roku 2008 pribrzdila kríza. Podľa vládnej správy o situácii národnostných menšín stratilo prácu a má existenčné

² Prepočítané na základe dát z Českého štatistického úradu (Sčítání lidu, domů a bytů 2011).

³ ČTK, iDNES.cz: V Česku žije podle odhadů až 400 tisíc cizinců v ilegaltě. 16. února 2012.

⁴ Nová, M.: Ruský Smíchov, ukrajinské Běchovice. V Praze žije 200 tisíc cizinců. In: MF Dnes, 17. února 2012.

problémy veľa ukrajinských migrantov. Niekedy dokonca skĺzli do ilegality hoci to boli ľudia, ktorí v ČR žili celé roky s rodinami a chceli sa tu usadiť. Prognózy hovoria, že Praha sa musí v najbližších rokoch zrejme pripraviť na to, že podiel cudzincov ďalej porastie. "Imigranti vyplňajú medzery v pôrodnosti, takže sa im nutne musíme otvoriť. Bohužiaľ k nám budú ďalej prichádzať predovšetkým prisťahovalci z Ukrajiny, Ruska, Číny alebo Vietnamu," uviedol sociológ Gabal a ľutuje, že do ČR prichádzajú pre ekonomický prospech robotníci, kým z ČR na Západ odchádzajú lekári či vedci.⁵

4.2.1. Priestorové rozmiestnenie cudzincov v Prahe

Migranti sa v Prahe usadzujú v špecifických lokalitách a zaľudňujú určité priestory, kde si vytvárajú svoje enklávy. V Prahe 5, 9 alebo v Běchoviciach je počet ruštinu a ukrajinčinu pomaly rovnako často ako češtinu. Väčšina cudzincov v Prahe pochádza z krajín na východ od Česka. Praha je špecifická v porovnaní s inými českými regiónmi, pretože sa tu sústreďuje veľká ponuka práce. Navyše, ak tu pracujú a žijú známi, presťahujú sa ďalší cudzinci za nimi. To je jeden z dôvodov, prečo sa veľká ukrajinská enkláva časom vytvorila napríklad v Prahe 9 alebo v Běchovicích, kým Smíchov hovorí plynule po rusky.⁶ V Prahe 4 sa zase usadila vietnamská komunita, kde majú Vietnamci svoju veľkotržnicu SAPA (Praha Libuš). Je to miesto, kde sa cez víkend premieňa denne 6000 ľudí a cez pracovný deň 2000 ľudí. Sú tam zhromaždené vietnamské obchody, kaderníctvo, novinový stánok, predaj leteniek, právne služby, banka, lekár, stávková spoločnosť, atď. Je to uzavretý svet, z ktorého ľudia nemusia vôbec vyjsť von (Martínková 2008).

Uvedený rozmach niektorých komunit v Prahe je len stručným príkladom toho, ako sa etnická rozmanitosť Prahy mení a zväčšuje pod vplyvom procesov migrácie a globalizácie. Pražské obvody 4, 5 a 9 sú obvody s najväčšou koncentráciou cudzincov legálne prihlásených na pobyt. V *Prahe 4* je registrovaných 26 508 cudzincov, v *Prahe 5* je to 24 506 cudzincov a v *Prahe 9* sa oficiálne nachádza 24 148 cudzincov.⁷

⁵ ČTK, iDNES.cz: V Česku žije podľa odhadu až 400 tisíc cizinců v ilegality. 16. února 2012.

⁶ Nová, M.: Ruský Smíchov, ukrajinské Běchovice. V Praze žije 200 tisíc cizinců. In: MF Dnes, 17. února 2012.

⁷ Štatistiky Řáditelstva služby cudzineckej policie MV ČR k 31.12.2010. Kompletný zoznam je v prílohe 2.

Obrázok 2 – Mapa mesta Praha

Na druhom konci spektra zahraničných migrantov sú expati (znalostní pracovníci vysielaní do Prahy nadnárodnými firmami), ktorí majú dostatočné finančné prostriedky a tvoria triedu bohatých. Nové spoločenské elity globalizujúcich sa miest žijú v luxusných bytoch vnútri citadel, v nových rezidenčných komplexoch vnútromestských kondomínií, v gentrifikovaných štvrtiach priliehajúcich k mestským centráom alebo v uzavretých a strážených obydliach (Marcuse 1997). Obývajú zvyčajne najlepšie lokality vo všetkých mestách. Miesta, kde sa koncentrujú expati v Prahe sa tak veľmi líšia od vyššie uvedených čísel pobytu väčšiny cudzincov, ktorí sa v Prahe usídľujú. I keď nemáme k dispozícii kvantifikovateľné údaje, z iných výskumov a štúdií cudzincov a zahraničných znalostných pracovníkov žijúcich v Prahe (Cook 2009, Sýkora 2001a) vyplýva, že expati žijú najmä v *Prahe 1*, *Prahe 2* a v *Prahe 6*. Môj výskum toto potvrdzuje. Podrobné rozmiestnenie expat obyvateľov v Prahe popisujem v neskorších kapitolách.

Transformácia Prahy z postsocialistického na svetové mesto

Praha je vstupnou bránou („gateway city“) pre oblasť ČR a napája českú ekonomiku do globálnych tokov. Ako som už spomínala, v rámci globálnej urbánnej hierarchie je Praha zaradovaná medzi tzv. „gamma world cities“ (Taylor et al 2002). Táto dominancia Prahy v rámci ČR spôsobuje koncentráciu firiem s globálnym rozsahom a významom do okolia (Musil 2002b). Praha ponúka vzájomnú priestorovú blízkosť najvýznamnejších globálnych firiem zastúpených v krajine, zodpovedajúce prostredie aj infraštruktúru. „Gateway city“ ťaží zo svojej dominantnej pozície miesta, ktoré sa stáva vstupným priestorom zahraničných spoločností na národné trhy (Sýkora 1995).

Premeny súčasných svetových miest sú čím ďalej tým viac ovplyvnené procesom globalizácie (Knox a Taylor 1995). Zmeny v postkomunistických mestách sú navyše determinované charakterom politických a ekonomických transformácií zahájených po páde komunizmu. Vzájomný prienik dopadu globalizačných procesov a transformácií centrálne plánovaného systému na trhovú hospodársky systém predstavuje špecifický kontext formujúci súčasné premeny vnútornej priestorovej štruktúry postkomunistických miest (Sýkora 2000b). Na transformačnú premenu Prahy významne pôsobilo i uvoľnenie medzinárodného obchodu a príliv zahraničného kapitálu. Systémové transformácie, ktorými prešla česká spoločnosť od komunizmu ku kapitalizmu, a ktoré mali dopad na zmenu Prahy, sa dajú rozdeliť do troch oblastí (Sýkora 2001c: 129):

- inštitucionálne regulácie (napr. rozhodnutia o alokácii zdrojov, prenos právomocí z verejného sektoru na súkromný);
- procesy privatizácie;
- liberalizácia cien a nájomov.

Reštitúcie boli dôležitou zmenou v rámci premeny sektoru s nehnuteľnosťami. Naštartovali celý trh s nehnuteľnosťami. Do súkromného vlastníctva sa vrátilo reštitúciami až 70 % nehnuteľností v centre Prahy a pri takmer 2500 prevádzkach sa

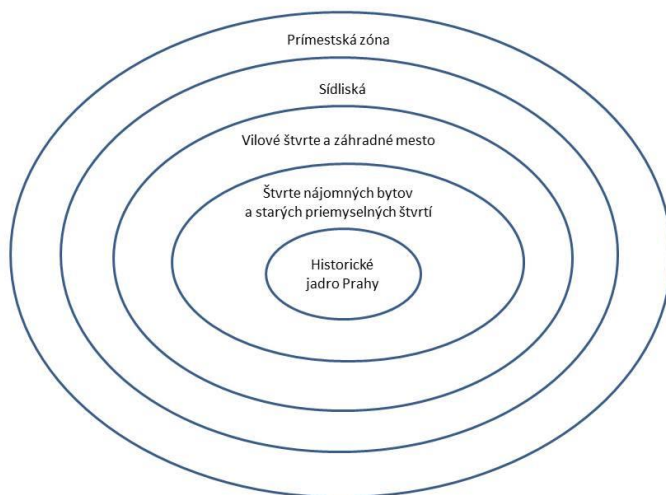
v procese privatizácie zmenila skladba užívateľov obchodných priestorov (Eskinasi 1995; Reiner a Strong 1995; Sýkora 1999b).

Pod vplyvom vonkajších faktorov, ako bola integrácia do EÚ a globalizácia do svetovej ekonomiky sa začali postupne rozvíjať spontánne transformačné procesy ako je deindustrializácia, narastajúca sociálna diferenciácia, nárast individuálnej automobilovej dopravy, výstavba hypermarketov, ktorých konkrétne prejavy na území vedú k rýchlym premenám vo vnútornej priestorovej štruktúre českých miest. Ekonomickú reštrukturalizáciu v Prahe charakterizovali najmä deindustrializácia a terciarizácia, ktoré boli podmienkami vnútorných transformácií miestnej ekonomiky a pôsobenia ekonomickej globalizácie. Ekonomická reštrukturalizácia má rozdielny priebeh a dopad podľa postavenia mesta v rámci globálnej deľby práce. V Prahe sa v priebehu 90. rokov 20. storočia etablovalo mnoho významných nadnárodných firiem z oblasti služieb a Praha sa stala jedným z významných svetových miest (Taylor et al 2002).

4.2.2. Transformačné procesy v Prahe a vplyv cudzincov na rezidenčnú segregáciu

Priestorová štruktúra Prahy sa vyvinula pomerne pravidelne. Mesto rástlo v takmer koncentrických zónach odpovedajúcich jednotlivým historickým etapám, stupňu dosiahnutého technického pokroku a kultúrnym charakteristikám dobového spoločenského systému (Sýkora 2001c).

Obrázok 3 – Pražské zóny (vizualizované podľa Sýkora 2001c)

Prvá zóna Prahy je historické jadro, ktoré je síce rozlohou i počtom obyvateľov nevelké, ale z hľadiska významu predstavuje kľúčovú časť mesta. Plní úlohu mestského centra, kde sa sústreďujú hlavné riadiace funkcie reprezentované vládnyimi inštitúciami a centrálnymi významných firiem. Druhú zónu predstavuje rozsiahle a vnútorne heterogénne územie štvrtí bytových domov a starých priemyselných okrskov. Vnútorne mesto sa vyznačuje vysokou kompaktnosťou zástavby a značnou hustotou zaľudnenia. Tretia zóna vytvára nesúrodý prstenec vilových štvrtí a záhradných miest. Štvrtá územná zóna sú sídliská, v ktorých žije 40 % obyvateľov mesta. Posledná, piata, je prímestská zóna tvorená samostatným sídlom ležiacim mimo kompaktného mesta. Je to rozsiahle územie, avšak počtom obyvateľov je v porovnaní s kompaktným mestom malé (Sýkora 2001c: s. 137). Predmestské zóny a výstavba nových domov je záležitosťou najmä vzdelaných a príjmovovo silných obyvateľov. Sociálny status novousadlíkov aj ich spôsob života ostro kontrastuje s pôvodným obyvateľstvom, keďže v prímestských zónach komunistických miest žilo obyvateľstvo nízkeho sociálneho statusu (Musil 1968, 1987).

Medzi najvýznamnejšie zmeny ekonomickej transformácie Prahy, ktoré nastali v priebehu prvého desaťročia od počiatku ekonomickej transformácie, boli *komercializácia mestského centra; komerčná a rezidenčná suburbanizácia* na okraji Prahy; *revitalizácia a gentrifikácia* niektorých štvrtí a vybraných lokalít vnútorného mesta (Sýkora 1999a,c). V rezidenčných štvrtiach vnútorného mesta, najmä v štvrtiach rodinných domov a vil, došlo k rekonštrukcii a k prestavbám na luxusné bývanie. Rodinné domy a vily si kupujú a prenajímajú domácnosti s vysokými príjmami. Na najlepšie rezidenčné zóny sa sústreďuje aj dopyt západných cudzincov. Príkladom takýchto štvrtí je Hanspaulka a Ořechovka (Praha 6) v severozápadnom sektore vnútorného mesta. Dochádza k umocňovaniu vysokého sociálneho statusu týchto štvrtí a posilňovaniu miery sociálno–priestorovej diferenciácie v Prahe (Sýkora 2001c: 144–145).

Sprievodným javom globalizačných procesov mesta je aj rast sociálnej diferenciácie, resp. *sociálnej polarizácie* – expanzie bohatých a chudobných, a úbytok strednej vrstvy obyvateľov (Hamnett 2000). V ČR dochádzalo v priebehu transformácie k sociálnej diferenciácii predovšetkým vďaka narastaniu rozdielov v

príjmoch. V Prahe je oproti celorepublikovému rozloženiu príjmov menší podiel ľudí s nižšími príjmami a veľký podiel domácností s vysokými príjmami. Táto situácia je navyše umocnená nezanedbateľným množstvom západných cudzincov pracujúcich a žijúcich v meste i koncentráciou zámožných obyvateľov, ktorí mimo iného vytvárajú dopyt v oblasti luxusnejšieho bývania, ktorého výstavba je v Prahe omnoho rozvinutejšia než v ostatných mestách ČR. Na vrchole príjmového rozvrstvenia v hlavnom meste sú noví vlastníci, úspešní podnikatelia a manažéri, západní cudzinci pracujúci a žijúci v Prahe a zamestnanci zahraničných spoločností (Sýkora 2001c: 151).

V Prahe sa narastajúce sociálno–priestorové rozdiely prejavujú niekoľkými spôsobmi. Vo vnútornom meste dochádza k znovuobjaveniu predvojnového priestorového vzorca rozmiestnenia rozličných sociálnych skupín. Popri komercializácii sú niektoré štvrte ovplyvnené *gentrifikáciou*. Gentrifikácia predstavuje komplex procesov, ktoré sa týkajú fyzického zlepšenia ubytovacích kapacít, rastu cien a zmiznutia alebo nahradenia populácie robotníckej triedy vrstvami s vyššími príjmami a výdavkami, prevažne vo vnútorných mestách (Hammet 2000, Visser 2002). Začala sa objavovať už v 60. rokoch 20. storočia v Londýne. Nahradzovanie pôvodného obyvateľstva príjmovovo silnejšou vrstvou novousadlíkov v Prahe, je trend charakteristický pre špecifické štvrte, ktoré patrili k žiadaným rezidenčným lokalitám pred druhou svetovou vojnou. Takou štvrťou sú napríklad Vinohrady v Prahe 2. Proces gentrifikácie je územne veľmi koncentrovaný a hoci z celomestského hľadiska nie je rozsiahly, v daných územiach prináša veľmi radikálne fyzické i sociálne zmeny. Gentrifikácia je príkladom dôsledkov globalizačných procesov na premenu priestorovej štruktúry Prahy. Ceny bytov v luxusnej rekonštruovanej nehnuteľnosti na Vinohradoch sa šplhajú k cene 100 tisíc korún za meter štvorcový. Gentrifikácia v Prahe vytvorila špecifický segment trhu s bývaním, ktorý je takmer výlučne záležitosťou zahraničných aktérov (Sýkora 2001c: 145).

Priestorovo koncentrovaná a cudzincami vytváraná gentrifikácia na Vinohradoch v Prahe je jedinečná svojho druhu v mestách strednej Európy. V ostatných hlavných mestách ako sú Varšava, Budapešť, Bratislava sa tento proces nevyskytuje (Sýkora 2001c: 157). Hoci sa vývoj metropol postkomunistických krajín strednej Európy vyznačuje mnohými podobnými rysmi, Praha je do určitej miery

výnimočná. Aj napriek rýchlej komercionalizácii centra s radom negatívnych dôsledkov sa podarilo udržať pomerne harmonickú rovnováhu medzi historickým dedičstvom a súčasnosťou. Vo vnútornom meste neexistujú rozsiahle upadajúce zóny ako je to v Budapešti a vo Varšave. Naopak, niektoré časti vnútorného mesta prešli oživením a to nielen v dôsledku komerčných komplexov postavených na miestach pôvodných priemyselných okrskov, ale aj gentrifikáciou a komercionalizáciou niektorých rezidenčných štvrtí (Sýkora 2001c: 161).

4.3. Expatriácia ako migračný pojem

Expatriácia ako akademická téma chýbala vo výskumoch o migrácii. Imigračná história, písaná prevažne v destináciách emigrantov, sa sústredila na problematické zákony a skúsenosti z príchodu do krajiny, akceptáciu, zamietnutie alebo usadenie novousadlíkov. Koncept, že niekde patríme sa odvíjal už od čias rímskej ríše. Expatriácia má pôvod slova v latinčine. Výraz je odvodený od latinských slov *ex* a *patria*. Vychádza z potreby určenia, kde je človek doma, kam patrí, odkiaľ pochádza, a kde bol narodený (Hardill 1998).

Koncept občianstva sa odvíja buď od pokrvného príbuzenstva alebo od teritória, kde bol človek narodený a vychovaný. So zväčšujúcou sa geografickou mobilitou v posledných dvoch storočiach, sa vzťah medzi miestom narodenia, miestom pobytu a viacnásobnými identitami, ktoré môže toto zahŕňať, stal ešte komplexnejším. Slovo „expatriácia“ – strata občianstva, je niekedy používané ako emigrácia, fyzická zmena miesta pobytu. Emigrácia a legálna expatriácia často so sebou súvisia, ale je možné premiestňovať sa bez toho, aby ste stratili občianstvo pôvodu, presne tak, ako bolo možné stratiť občianstvo bez toho, aby ste opustili domov. Význam slova expatriácie sa tiež odlišuje v závislosti na tom, kto iniciuje zákonné normy, či štát alebo individuum, a či to je dobrovoľný počin alebo nie. New Shorter Oxford English Dictionary dáva ako vysvetlenia významu slova dobrovoľný odchod z krajiny na prvé miesto, exil na druhé miesto (Green 2009: 308).

4.3.1. História expatriácie

Výraz expatriate, resp. jeho skrátená podoba – „expat“ označujúca expatriovaného človeka, má dlhú a komplexnú históriu. Rozsah expatov v zahraničí je rozličný – od jednej krajiny v zahraničí na dlhšiu dobu až po viacero rôznych destinácií na kratšiu dobu. Jedným z prvých expatov bol americký spisovateľ Henry James (New York, 1843 – Londýn 1916). V roku 1876 odišiel z rodného New Yorku do Londýna a neskôr sa dokonca vzdal amerického občianstva a prijal anglické, čo predstavuje výnimku medzi americkými expatmi, ktorí len zriedkakedy stratili alebo sa vzdali svojho občianstva.

Pôvodne sa slovo expat začalo používať v Spojených štátoch amerických, kde prezentovalo formu národného budovania. Expatrioti boli tí, čo prišli z Anglicka do Ameriky a vzdali sa anglického občianstva. Expatriácia teda bola pre pôvodných Britov forma začlenenia sa do Ameriky (Green 2009: 310). V roku 1868 prijali v Amerike zákon s názvom „Expatriation Act“, ktorý definoval vo svojej preambule, že právo expatriácie je prirodzeným a vrozeným právom všetkých ľudí, nenahraditeľným k radosti práv života, slobody a naplneniu šťastia (United States Revised Statutes, Sec. 1999). Tento zákon znamenal príliv ďalšej vlny emigrácie z Európy: Škandinávie, Nemecka, Írska. Expati už neboli len Briti, ale aj severoeurópania.

Do začiatku 20. storočia sa koncept expatriácie radikálne zmenil. Američania rovnako ako prichádzali, aj odchádzali. Kým zákon o expatriácii z roku 1868 znovu potvrdzoval právo cudzincov stať sa Američanmi, zákon o expatriácii z roku 1907 hľadal definíciu Američanov, ktorí sa stali cudzincami. Akceptovanie expatov z iných krajín nebolo už prioritou, krajina bola demograficky zaistená. Na druhej strane, začalo sa storočie americkej globalizácie a americká expanzia za more viedla čoraz viac Američanov do zahraničia. Američanky, ktoré si napríklad v rokoch 1907 – 1933 zobrali cudzincov, boli zákonom expatriované, zbavené občianstva (aj keď neemigrovali), kým spisovatelia a umelci, ktorí v 20. rokoch odchádzali do Európy boli expati bez expatriácie. Tu sa začína pojem expatriácie ako legálnej kategórie straty občianstva a expata jednoducho ako občana v zahraničí (Green 2009: 316–320).

Nový termín expata, ktorý si „adoptovali“ spisovatelia a umelci, mal negatívny podtón, ktorý spochybňoval vzťah občanov žijúcich v zahraničí k vlastnému národu. Expati 20. rokov 20. storočia často neboli vnímaní s pochopením, ale ako vykorenení, hedonistickí, extravagantní, opíjajúci sa, homosexuáli. V tejto istej dobe, ale dočasne, odišli do Európy nielen spisovatelia a umelci Stratenej generácie (Hemingway, Getrude Stein, atď.), ale aj americká biznis komunita a boháči, ktorých bolo oveľa viac ako umelcov. Odhaduje sa, že v 20. rokoch minulého storočia bolo len vo Francúzsku 40.000 Američanov (Susman 1958: 165).

4.3.2. Novodobý expat – organizačný človek

Do polovice 60. rokov 20. storočia sa objavil v Amerike nový termín – *globalizovaný expat*. Skratka expat sa pravdepodobne objavila v kontexte britského kolonializmu v 60. rokoch (Susman 1958: 322). Prvýkrát sa toto slovo objavilo ako názov básne britského autora D.J. Enrighta. Odvtedy sa termín expat začal v Amerike aj inde používať ako označenie novej triedy občanov v zahraničí, úplne odlišnej od umelcov v 20. rokoch. V obchodných kruhoch je expat často označovaný ako ten, koho vyšle pracovne do zahraničia nadnárodná spoločnosť (NNS). Spoločnosti ponúkajú asistenciu, poradenstvo a benefity pracovníkom, ktorých posielajú do zahraničia na dlhšie životné obdobie, spolu s jeho rodinou. Expat status je privilegovaným statusom, pokrývajúcim náklady a daňové výhody. Nemá nič spoločné so stratou občianstva (Susman 1958: 323).

Expati sú ľudia, ktorí si vybrali žiť v zahraničí na určitú časť života a ktorí vedia, že sa môžu vrátiť, ak im to bude vyhovovať (Hannerz 1990: 243). Toto sú ľudia, ktorí si môžu dovoliť experimentovať. Zvyčajne o nich zmýšľame ako o ľuďoch finančne nezávislých, pre ktorých otvorenosť k novým skúsenostiam je poslaním, alebo ako o ľuďoch, ktorí si môžu zobrať svoju prácu viac menej tam, kde sa im páči: spisovatelia a maliari v Paríži medzi dvoma svetovými vojnami sú ich archetypom. Súčasní expati sú ale skôr ľuďmi organizácií, ktorým globálna kultúra, globálne siete a inštitúcie poskytujú sociálny rámec (Hannerz 1990: 243).

Longman Dictionary of Contemporary English (1978) definuje slovo expat ako „osobu žijúcu v zahraničí“. Peter Alder (1991) pomenúva výrazom expat zamestnanca, ktorý je vysielaný spoločnosťou žiť a pracovať v cudzej krajine. Samuel Certo (1996) definuje expatov ako „členov organizácie, ktorí žijú a pracujú v krajine, v ktorej nemajú občianstvo“. Expatriatské vyslanie bolo definované ako „pracovný transfer, ktorý umiestňuje zamestnanca na pracovisko, ktoré je mimo krajiny, v ktorej je občanom“. Pracovné vyslania expatov sú dlhšie než iné typy medzinárodných vyslaní (než služobné cesty) a vyžadujú, aby sa zamestnanec presťahoval sám alebo s celou svojou rodinou do zahraničia. V expat vyslaní, je pracovné pôsobisko v zahraničí (The Blackwell Encyclopedia of Management 1997: 109).

4.3.3. Expatri ako elitní kozmopoliti v globálnom meste

Ulf Hannerz (1996) a Michael Smith (2001) naznačujú, že nadnárodná migrácia je dôležitým procesom pri vzniku transnacionalizmu v globálnom systéme. Nadnárodná migrácia je zodpovedná za „toky“ nadnárodných praktík a sietí do mesta a na elitnej úrovni reprodukuje firemné, sociálne a kultúrne praktiky globálneho mesta (Hannerz 1996). Kvalifikovaná medzinárodná migrácia je základom globalizačného procesu v prepojenej spoločnosti (Beaverstock a Boardwell, 2000). Globálna pracovná sila prináša do mesta vysoko špecifické znalosti, zručnosti a kontakty a výrazne tak prispieva do ekonomiky lokality, vytváraniu bohatstva a globálneho vplyvu. Medzinárodní pracovníci sú nadnárodnými elitami a svojím pohybom z a von z mesta prinášajú dobre zavedené kozmopolitné kontakty, kultúrne zvyky a sociálne väzby (Hannerz 1996; Smith 2001).

Zručná medzinárodná migrácia je dôležitým procesom súčasnej globalizácie a globálneho mesta. Expatri sú hlavnými agentmi v akumulácii a prenose informácií v medzinárodných firmách a tieto procesy sa dejú cez expatské siete medzinárodných znalostí a iných sociálnych praktík. Sú hlboko ponorení do globalno-lokálnych vzťahov na pracovisku a v pracovnej sociálnej sfére cez integráciu s lokálnymi kolegami, ktorí majú západné vzdelanie alebo skúsenosti (Beaverstock 2002: 525). Skúmaním nadnárodných elít s vysokým vzdelaním, bohatými skúsenosťami,

vysokým zárobkom a vysokou mierou mobility môžeme začať chápať rolu expatov ako nadnárodných elít v globálnom meste (Smith 1999).

Nadnárodné elity boli už dlho spájané s globálnym mestom. Friedmann a Wolf (1982: 322) hovoria, že „nadnárodné elity sú dominantnou skupinou vo svetovom meste a že mesto je prispôbené podporovať ich životný štýl a pracovné potreby“. Keďže sú títo ľudia „odínakia“, vďaka ich hypermobilným medzinárodným kariéram a kozmopolitným vlastnostiam sa relatívne jednoducho pohybujú medzi globálnymi mestami s veľmi malou mierou osobnej „vyklbenosti“ (Hannerz, 1996: 129). Nadnárodná manažérska elita vytvára jednu z najnápadnejších populácií v meste; sú to ľudia, ktorých kariérna mobilita je kombinovaná s geografickou mobilitou. Ich silná ekonomická a kultúrna pozícia v rámci firemného priestorového pohybu im napomáha rozšíriť svoje pôsobiská zo svetových miest aj do iných lokalít (Hannerz 1996: 139).

Globálne mesto je „nekonečná súhra rôzne artikulovaných sietí, praxí a mocenských vzťahov, ktoré sa najlepšie dekodujú štúdiom vplyvov lokálnych, regionálnych, národných a nadnárodných účastníkov“ (Smith 1999: 120). Smith argumentuje, že globalizačno-lokalizačné procesy artikulované v globálnom meste sa prejavujú v „nadnárodnom sociálnom priestore“ alebo „nadlokalite“ vplyvom „nadnárodných migračných sietí“. Dôležitým faktorom pri vzniku nadnárodnosti v globálnom meste je preto „sociopriestorový vplyv nadnárodných elít sociálnych, ekonomických a politických sietí“ (Smith 1999: 124). Ludger Pries (2001: 5–6) súhlasí a hovorí, že „nové formy medzinárodnej migrácie a zintenzívnené aktivity medzinárodných firiem, tak môžu spôsobiť vznik nadnárodného sociálneho priestoru“. Elity sú teda nielen dôležitým prívom do mesta, ale teritorizácia ich kozmopolitných praktík je pevne umiestnená v špecifickom nadnárodnom priestore, ktorý je na priesečníku určitých firemných, technologických, informačných a kultúrnych línií (Beaverstok 2002: 527).

Expatri sa pohybujú v jednoznačne definovaných priestoroch v rámci mesta a ich prítomnosť tvaruje mestskú štruktúru a inštitúcie, ktoré kvôli nim vznikajú. Expatri sú migranti, ktorí sa pohybujú mimo krajiny svojho pôvodu s cieľom pracovať. Zvyčajne sú vysoko vzdelaní a majú nadpriemerný príjem vrátane rôznych druhov daňových benefitov a remunerácií (Farquhar 2009). Sú považovaní za kozmopolitných

spotrebiteľov (Caldwell et al 2006), ale tiež ostávajú pripútaní k svojej kultúre (Thomson and Tambyah 1999).

4.3.4. Objavenie expatov v Prahe

Komunita expatov v Prahe sa začala rozvíjať v raných 90. rokoch minulého storočia. Najmä mladí Američania prichádzali do mesta s cieľom učiť angličtinu, šíriť demokratické idey v postkomunistickej krajine a spojiť svoju kreativitu s bohémskou atmosférou „divokého východu“ (Eska 1998). Toto boli prví expati, ktorých neskôr nasledovali medzinárodné manažérske elity, ktoré do Prahy začali prichádzať vďaka priamym zahraničným investíciám a etablovaní nadnárodných spoločností (NNS). Tento proces priniesol do Prahy neustále rastúci počet manažérskej elity, ktorá dočasne prebýva v tomto meste (Cook 2009: 2).

NNS začali presúvať do postkomunistických krajín svoje prevádzky. „Outsourcing“ zahraničných firiem, ktorý sa podpísal pod rozmach expat komunity v Prahe, začal okolo roku 2000. Americká konzultantská spoločnosť Accenture bola prvá, ktorá otvorila servisné biznis centrum v Prahe, s dvesto pozíciami v roku 2001 a ďalšími osemsto pozíciami v roku 2003. Po Accenture nasledovalo množstvo ďalších spoločností ako je SAP, Honeywell, IBM, ICON, Exxon Mobile, DHL a iné. Trh doslova explodoval (Szoke 2008: 3). Praha sa stala populárnou destináciou veľkých NNS, ktoré prenášali do Prahy rôzne servisy (IT, personálne zdroje, účtovníctvo, „call centrá“).

Praha je jednotkou, čo sa týka „outsourcingových“ lokalít v regióne, dokonca bola štvrtá v celosvetovom meradle, hneď za ázijskými gigantmi (podľa A.T. Kearney indexu z roku 2004). Jej popularita sa vysvetľuje dobre rozvinutou infraštruktúrou, ekonomickou a politickou stabilitou, veľkým výberom zahraničných jazykov. Dôležitú rolu v tomto procese hrali aj vládne stimuly. Nové investície v strategických servisoch vytvorili v rokoch 2001–2007 v Českej republike stoosemdesiat tisíc pracovných pozícií z čoho sedemtisíc päťsto bolo v hlavnom meste. NNS sa bezpochyby stali dôležitými hráčmi na českom pracovnom trhu. „Outsourcing“ (t.j. zabezpečovanie pracovných síl z vonkajších zdrojov) je oslavovaný nielen pre

pracovné príležitosti, ktoré do regiónu prináša, ale obzvlášť aj pre prínos práce pre vzdelaných ľudí („white collar jobs“). Väčšina pozícií ponúka vysoké platy a mieri na skúsených a vysokovzdelaných ľudí ovládajúcich cudzie jazyky (Szoke 2008: 3).

4.3.5. Motívy a trendy modernej expatriácie

Zakladateľ modernej ekonómie Adam Smith kedysi povedal, že práca je imobilná. Dnešný svet je však iný; pracovníci sa za prácou sťahujú po celom globálnom svete, keďže organizácie, pre ktoré pracujú, sú integrované v globálnej ekonomii (Caligiuri, Hyland, and Joshi 1998: 313). Medzinárodné pracovné vyslania (MPV) sú dôležité pre úspech NNS, pretože im pomáhajú budovať stupeň globálnej kompetencie a globálnej integrácie v rámci organizácie (Ali 2003: 10). NNS posielajú expatov na výkon medzinárodných obchodných vyslaní z niekoľkých dôvodov. Black and Gregersen (1999) a Halcrow (1999) vymenúvajú tieto motívy:

- otváranie nových trhov;
- facilitácia akvizície alebo spojenie obchodných subjektov;
- nastavenie technológií a systémov;
- zvýšenie trhového podielu a konkurenčný súboj;
- rozvoj dlhodobého biznis plánu v zahraničných krajinách;
- transfer znalostí na lokálnych pracovníkov a výmena skúseností;
- generovanie inovatívnych ideí;
- rozvoj globálneho líderstva a líderských zručností.

Black and Gregersen (1999) vyskúmali, že vo všeobecnosti, NNS zdôrazňujú niekoľko charakteristík úspechu expata:

- snaha komunikovať;
- široká základňa spoločenskosti;
- kultúrna flexibilita;
- kozmopolitná orientácia;
- kolaboratívny negociačný štýl.

Podľa výskumu The Global Relocation Trends Survey, ktorý sa robí každoročne už sedemnásť rokov, počet expatov vysielaných do zahraničia stále rastie. Tento prieskum skúma základné fakty a trendy vysielania expatov nadnárodnými spoločnosťami (Brookfield GRS 2012). V roku 2012 sa ho zúčastnilo 123 nadnárodných firiem, ktoré manažujú populáciu 6.9 miliónov zamestnancov na celom svete. Najpočetnejšími destináciami zahraničného vyslania v roku 2012 boli tak ako po minulé roky Spojené štáty, Čína a Veľká Británia. Hoci tieto tri krajiny stále predstavujú kombinovaný podiel 44 % na celkových relokáciách, ich podiel výrazne poklesol z historických 77 %. Hoci firmy posielajú viac expatov do Spojených štátov, Číny a Veľkej Británie než kamkoľvek inam, taktiež rozširujú svoj dosah na nové trhy. Napríklad Malajzia, Indonézia, Argentína, Kazachstan a Kolumbia boli všetko nové destinácie pridané firmami v roku 2012.

Z demografického hľadiska sú dnešní expati väčšinou stále muži (až 80 %), i keď počet žien z roka na rok mierne stúpa. Najväčšou demografickou skupinou vyslaných expatov sú ľudia vo veku 30–39 (31 %) a 40–49 (34 %). 60 % z vyslaných expatov sú ženatí alebo žijú v partnerskom zväzku.⁸ Väčšina expatov, až 80 %, berie na zahraničné vyslanie svoje partnerky alebo partnerov a takmer 43 % aj deti.

4.3.6. Rola manželiek a rodín v pracovných expat vyslaniach

Expatri sú vyslaní do zahraničia s jasným pracovným cieľom a úlohou. Predmetom ich života v novej krajine je pracovné poverenie, ktoré má časovo ohraničené pole. Expat musí zmeniť fyzickú lokalitu, ale ostáva v rámci stability známej organizačnej kultúry, ktorá z veľkej časti odráža krajinu pôvodu. Nachádza kontinuitu vo svojom pracovnom živote, ako aj opornú sieť kolegov. Veľkú časť dňa a väčšinu týždňa neprichádza do priameho kontaktu s hostujúcou kultúrou (Harvey 1985). Expatri vlastnia veľkú dávku ekonomického kapitálu (vďaka dobre platenej práci a benefítom) a relatívne nízku úroveň sociálneho kapitálu, v dôsledku toho, že

⁸Expatri podľa stavu: ženatý muž 60 %, vydatá žena 8 %, muž s partnerkou 4 %, žena s partnerom 2 %, slobodný muž 18 %, slobodná žena 8 %.

žijú a pracujú v cudzej krajine, kde mimo pracovného sveta, angličtina nie je hlavným komunikačným jazykom. Pre jednotlivca je potrebné vytvárať si sociálne vzťahy, aby mal vysokú kvalitu života (Cook 2009: 54).

Ako uvádzam vyššie, až 80 % expatov prichádza na vyslanie s partnerkou (resp. manželkou) a 43 % s deťmi (Brookfield GRS 2012). Znalosti o ich živote sú však minimálne. V Prahe doposiaľ nebol robený výskum, ktorý by sa venoval ich životu a adaptácii. Partnerky a deti, ktoré často sprevádzajú expata v zahraničí, nemajú prístup k organizačnej kontinuite. Po príchode do novej krajiny a do nového mesta väčšinou zažívajú disrupciu svojich osobných životov. Navyše, dostávajú minimálnu pomoc v zvládaní dennodenných povinností a nečakaných okolností (De Leon and McPartlin 1995). Na rozdiel od svojich „vyslaných“ manželov, sú odkázané na interakciu s okolitým svetom, sú sprostredkovateľkami kontaktu svojej rodiny s novou kultúrou, ľuďmi a mestom. Z viacerých hľadísk je teda medzikultúrne prispôsobenie partnerky a detí oveľa zložitejšie než prispôsobenie, ktorému v novom prostredí čelí samotný expat (Naumann 1992). Ich lokálna skúsenosť je intenzívnejšia. To je jeden z hlavných dôvodov, prečo som sa rozhodla zamerať svoj výskum na expat partnerky, skôr než na vysielaných expatov.

Medzinárodné pracovné vyslanie (MPV) je kultúrna zmena, ktorá vyžaduje od expata a jeho rodiny reštrukturalizovať, rozvíjať a adaptovať sa na nové a rozdielne prostredie v hosťovskej krajine. Úspešnosť vyslania závisí od adaptácie expata na nové životné podmienky, ktoré väčšinou závisia od adaptácie partnerky a detí na cudzí, neznámy životný štýl v zahraničí (DeLeon and McPartlin 1995). Z doterajších výskumov a štúdií vyplýva, že práve rodina a partnerka sú základným a podstatným faktorom v spokojnosti s vyslaním a životom expata v zahraničí a zohrávajú dôležitú rolu v (ne)úspechu zahraničného pracovného vyslania expata. Kultúrna adaptácia partnerky ovplyvňuje úspech vyslania a má priamy vplyv na jeho neúspech (Ali 2003: 10). Dôvody, pre ktoré expati najčastejšie odmietajú zahraničné vyslanie sú na prvom mieste rodinné, nasledované kariérnymi aspiráciami, partnerkinou / partnerovou kariérou a kvalitou života v odmietnutej destinácii. Každoročne 6 % expatov, ktorí sú vyslaní na medzinárodné pracovné vyslanie, predčasne ukončí svoj pracovný pobyt v zahraničí. Za predčasným návratom expatov je najmä neschopnosť partnerky prispôbiť sa rozdielnemu fyzickému alebo kultúrnemu prostrediu. Tri najčastejšie

citované dôvody, prečo kandidáti predčasne ukončia vyslanie sú: rodinné problémy (34 %), neadekvátne kompenzácie (15 %), vyslanie nespĺnilo kariérne očakávania (15 %), partnerkina kariéra (14 %) a kvalita života (10 %) (Brookfield GRS 2012).

Mimoriadne dôležité pre výskum expat života je, že najčastejšie problémy, ktorým čelí rodina počas zahraničného vyslania sú na prvom mieste rezistencia partnera (48 %) a prispôsobenie rodiny na nové prostredie (38 %), vzdelávanie detí (35 %) a problémy s lokalitou (21 %). Za nimi nasledujú kultúrne prispôsobenie (12 %), neschopnosť používať lokálny jazyk (11 %), partnerova kariéra (10 %) a dĺžka vyslania (3 %). Podpora partnerky a rodiny, spolu s ich prispôobením novému kultúrnemu prostrediu sú považované za kľúčové pre úspech expata (Punnett et al 1992: 43).

Manažment štúdie, ktoré sa v drvivej väčšine venujú expat otázkam, sa pozerajú na túto tému z obchodného uhľa pohľadu: ich perspektívou je priniesť funkčné výsledky pre personálne oddelenia nadnárodných spoločností, odhaliť motívy, úspechy a neúspechy expat vyslania, akulturačné problémy pri vyslaní atď. Z hľadiska problémov partneriek a rodín sa väčšinou sústredia na to, aký má partnerka vplyv na pracovný úspech a vyslanie ich pracovníka a hľadajú efektívne odporúčania pre nadnárodné firmy, ktoré v budúcnosti pomôžu zabezpečiť čo najmenej predčasne ukončených vyslaní a pomôžu zlepšiť okolnosti adaptácie expata (a jeho rodiny), keďže práve adaptácia má priamy vplyv na pracovný výkon a úspech vyslaného pracovníka.

Antropologické štúdie sa zaoberajú otázkami spôsobu života a kultúry expatov a ich rodín, postavenia žien v rámci vyslania (pracovné zaradenie, prechod na rolu v domácnosti, staranie sa o rodinu, hľadanie uplatnenia v cudzej krajine), analýzou ich sociálneho a kultúrneho života, kultúrnou zmenou a adaptáciou v danom meste. Mojim cieľom je priniesť poznatky o spôsobe života a adaptácii expat komunity v meste Praha: zmapovať a zaznamenať, ako expati, a predovšetkým ich manželky, ktoré sú ponorené do mestského diania, zmýšľajú o svojom živote a o meste, ktoré zásadne ovplyvňuje ich sociálny a kultúrny život, sociálne vzťahy a kvalitu života.

4.3.7. Úloha kultúry a faktory vplývajúce na adaptáciu expatov a ich partneriek

Pokusov opísať kultúru bolo v histórii mnoho. Podľa Edwarda Tylora (1871) je kultúra alebo civilizácia komplex, ktorý zahŕňa poznanie, vieru, umenie, morálku, zákon, zvyky a ostatné schopnosti získané človekom ako členom spoločnosti. Clifford Geertz (1973) definoval kultúru ako historicky odovzdávaný vzorec významov obsiahnutých v symboloch, systém zdedených koncepcií vyjadrených v symbolických formách spôsobmi, ktorými ľudia komunikujú, zachovávajú a rozvíjajú svoje vedomosti a postoje k životu. Podľa Prudence Rice (2005), kultúra, to sú „hodnoty, postoje, viera, artefakty a iné významové symboly, ktoré pomáhajú ľuďom interpretovať, hodnotiť a komunikovať ako členovia spoločnosti“. Alfred Kroeber a Clyde Kluckhohn (1963) prešli 164 definíciami kultúry a vyvodili záver, že kultúra pozostáva zo vzorov, ktoré sú explicitné alebo implicitné a zo správania, ktoré je buď dosiahnuté alebo prenášané symbolmi. Kultúra tiež vyjadruje zreteľné úspechy ľudských skupín vrátane ich stelesnenia v artefaktoch. Podstata kultúry pozostáva z tradičných myšlienok a hodnôt.

Geert Hofstede sa venuje výskumu národnej a organizačnej kultúry a študuje, ako sú hodnoty v pracovnom prostredí ovplyvnené kultúrou. Hovorí, že kultúra ovplyvňuje správanie prostredníctvom svojich manifestácií – hodnôt, hrdinov, rituálov a symbolov. Hodnoty môžu byť považované za najdôležitejšie manifestácie kultúry, spolu s rituálmi, hrdinami a symbolmi (Hofstede 2001). Hodnota je trvalá viera, že jeden model správania alebo konečná existencia je preferovaná nad iným modelom správania“ (Rokeach 1973: 2).

Teórie kultúry sú dnes aplikované na otázky medzinárodného manažmentu. Betty Punnet definovala elementy, ktoré sú dôležité na získanie lepšieho pochopenia vzťahu kultúrnych otázok a medzinárodného manažmentu (Punnet 1998):

- *Kultúra je naučená.* Kultúra nie je vrodená; ľudia sa socializujú od narodenia, aby sa naučili pravidlá a normy svojej kultúry. Keď človek príde do inej kultúry, je schopný naučiť sa pravidlá novej kultúry.

- *Kultúra je zdieľaná.* Pozornosť je sústredená na atribúty zdieľané členmi určitej skupiny viac než na individuálne rozdiely.
- *Kultúra je neprekonateľná.* Špecifické správanie je determinované kultúrou bez toho, aby si individú boli vedomé vplyvu svojej kultúry. Chápať kultúru je dôležité na to, aby sme pochopili správanie.
- *Kultúra je prepojená.* Hoci rôzne aspekty kultúry môžu byť skúmané v izolácii, mali by byť chápané v kontexte celku; kultúra musí byť študovaná ako úplná entita.
- *Kultúra poskytuje ľuďom orientáciu.* Určitá kultúrna skupina reaguje rovnakým spôsobom na daný stimul; pochopenie kultúry môže pomôcť určiť, ako členovia skupiny môžu reagovať v rôznych situáciách.

Teórie týkajúce sa adaptácie samotného expata nemusia byť adekvátne vo vysvetľovaní partnerskej adaptácie (Shaffer and Harrison 2001). Expati prichádzajú na vyslanie s definovanou rolou, zodpovednosťou a systematizovanou organizačnou podporou. Na rozdiel od toho, partnerky častokrát nemajú prácu a sú oveľa intenzívnejšie zahĺbené do dennodenného života hostiteľskej krajiny. Partnerky sú všeobecne viac ponorené do lokálneho prostredia na dennej báze skôr než expati sami a majú úplne inú zodpovednosť než vo svojej domovskej krajine. Preto existujúce teórie interkultúrnej adaptácie v expat oblasti, ktoré prevažne zdôrazňujú pracovné faktory, nie sú relevantné pre expat partnerky a deti. Expat partnerky a deti si vyžadujú svoje vlastné teórie (Ali 2003: 39).

Kultúrna adaptácia expat partneriek zohráva dôležitú rolu v pracovnom živote expatov samotných a má priamy vplyv na ich pracovný úspech a zároveň aj na ich adaptáciu. Výskumy ukazujú, že neschopnosť expata adaptovať sa na podmienky vyslania a neschopnosť partnerky prispôbiť sa globálnemu vyslaniu sú dva najdôležitejšie dôvody, prečo sa vyslania končia neúspešne (Tung 1981; Handler 1995; Harvey 1985). Vzhľadom k tomu, že každý člen rodiny (expat, manželka, alebo dieťa), je schopný negatívne či pozitívne ovplyvniť celú medzi kultúrnu adaptáciu rodiny, je dôležité najprv pochopiť rôzne aspekty rodinných príslušníkov (Caliguiri 98: 314).

Faktorov, ktoré vplývajú na adaptáciu v novej krajine je mnoho a v rôznych štúdiách expat adaptácie sa objavujú rôzne varianty. Shaffer a Harrison (2001) urobili intenzívny výskum faktorov, ktoré prispievajú k partnerskej adaptácii. Rozdeľujú ich do 3 skupín:

- *Individuálne faktory* ako sú jazyková znalosť, zmena v zamestnaneckom statu, sebestačnosť, sociálna výkonnosť.
- *Environmentálne faktory* ako kultúrna novosť (priepasť v rozdieloch medzi pôvodnou a host'ovskou kultúrou), dobré životné podmienky, istota dĺžky vyslania.
- *Interpersonálne faktory* rozdeľujú do niekoľko skupín: a) rodinné vzťahy: podpora rodiny, expat adaptácia, rodičovské požiadavky; b) sieť sociálnych vzťahov: veľkosť siete, šírka podpory, hĺbka podpory od spoločnosti.

Ďalší model navrhuje nasledovné determinanty interkultúrnej adaptácie medzi expat partnerkami (Ali 2003: 47), v rámci ktorých sa zdôrazňuje dôležitosť osobnostných charakteristík:

- a) *Osobnostná charakteristika* expat partneriek a detí: kultúrna empatia, otvorenosť, emocionálna stabilita, flexibilita, sociálna iniciatíva.

Mnohé štúdie ukazujú, že čo sa týka adaptácii na nové prostredie a expat vyslanie, dôležitejšie než akékoľvek iné charakteristiky sú *osobnostné charakteristiky* ako kultúrna empatia, otvorenosť, emocionálna stabilita, flexibilita, oficiálna iniciatíva (Caliguiri et al 1998). Zásadným spôsobom rozhodujú o tom, či sa určitý človek vie adaptovať alebo nie. Hofstede (1991) uvádza z osobnostných charakteristík ako najdôležitejšie emocionálnu stabilitu a otvorenosť. Emocionálna stabilita je najdôležitejšou vlastnosťou pre interkultúrnú adaptáciu prisťahovalcov. Osoba musí byť emocionálne stála, aby mohla čeliť kultúrnym rozdielom v host'ovskej krajine a prevziať na seba výzvu procesu adaptácie na život inde. Otvorenosť je tiež hlavným determinantom pre interkultúrnú adaptáciu partnerky. Bezpredsudkový postoj k

členom mimo skupiny a k rozdielnym kultúrnym normám a hodnotám vyzerá byť podstatný pre expata na harmonický život v host'ovskej krajine (Hofstede 1991: 163).

b) *Rodinná charakteristika: súdržnosť, adaptabilita, komunikácia.*

Teória rodinných systémov (Hill 1949; McCubbin 1988; Minuchin 1974) je zameraná na rodinu ako celok. Ak sa rodina dokáže adekvátne adaptovať v cudzom prostredí, je schopná udržiavať kontinuitu a uľahčovať psychologický rast každého člena rodiny a ich medzikultúrnu adaptáciu. Každý člen rodiny má vplyv na ostatných členov v rámci rodinného systému. Olson, Russel, a Sprenkle (1984) skúmali prácu teoretikov rodinných systémov a prišli k názoru, že najviac ovplyvňujú rodinné systémy nasledujúce faktory: *rodinná súdržnosť, prispôsobivosť a komunikácia*.

Rodinná súdržnosť predstavuje emocionálne prepojenie rodinných príslušníkov. Úroveň emocionálnej väzby v rodine ovplyvňuje schopnosť členov rodiny rozvíjať vzťahy mimo rodinnej jednotky (napr. schopnosť dieťaťa utvárať priateľstvo s ostatnými deťmi). Vzhľadom ku globálnemu premiestňovaniu, zdravá súdržnosť môže byť kritická vzhľadom k znovuetablovaniu sociálnej siete rodinných príslušníkov v novej destinácii v hostiteľskej krajine. Príliš malá súdržnosť v súvislosti s globálnym vyslaním by mohla spôsobiť emocionálnu destabilizáciu rodinných príslušníkov, pretože citové potreby rodinného príslušníka môžu zostať bez povšimnutia. Napríklad, dieťa, ktoré malo ťažkosti nájsť si priateľov v škole môže byť náchylné k depresiám, ak jeho rodičia neposkytnú príležitosti pomôcť dieťaťu začleniť sa sociálne (Caliguir 1998: 319). Rodinná súdržnosť môže mať štyri stupne: "uvoľnenú" (veľmi nízka), "oddelenú" (nízka až stredná), "pripojenú" (stredná až vysoká), „zapletenú" (veľmi vysoká). Každý extrém môže spôsobiť problémy v rodinnom fungovaní. Preto by sa rodina so stredným rozsahom súdržnosti s najväčšou pravdepodobnosťou adaptovala na život v hostiteľskej krajine (Olson, Russel, a Sprenkle 1984:60).

Prispôsobivosť / adaptabilita sa definuje ako "schopnosť rodinného systému, meniť svoju štruktúru, rolu vzťahov a ich pravidlá v reakcii na situačný a vývojový stres" (Olson, Russel, a Sprenkle 1984: 60). Schopnosť rodiny prispôbiť sa, je rozhodujúca v reakcii na dva typy stresov: stres v rámci rodiny a stres z vonkajšieho

prostredia. Pokiaľ ide o stres v rodine, tam musí byť rozpoznanie prebiehajúcich zmien každého člena rodiny (napr. zmeny vo vzdelávacích inštitúciách v hostiteľskej krajine). Stres z vonkajšieho prostredia vzniká, keď rodina potrebuje prispôbiť svoje správanie, aby sa vyrovnala s nárokmi kladenými na ňu. Napríklad, rodina na globálnom vyslaní sa musí prispôbiť expatovým dlhým pracovným hodinám. S cieľom prispôbiť sa efektívne v hostiteľskej krajine, zdravá rodina by mala vziať do úvahy ako vnútorné tak aj vonkajšie požiadavky, ktoré sú na nich kladené v dôsledku relokácie (Minuchin 1974: 319). Rodiny s príliš nízkou adaptabilitou sú považované za rigidné a je menej pravdepodobné, že sa účinne prispôbia zmenám, ktoré spôsobila relokácia. Naopak, rodiny s nadmerným množstvom adaptability, ktoré nazývame chaotické, majú tendenciu meniť svoje správanie príliš často a nevytvoria si rodinné normy, ktoré sú nevyhnutné na to, aby poskytovali stabilitu pre rodinných príslušníkov (Olson, Russel, a Sprenkle 1984).

Komunikácia indikuje schopnosť rodiny riešiť a vyriešiť problémy; schopnosť riešiť konflikty vzájomným poznávaním názorov; a rodinnú schopnosť rozpoznať a vyriešiť predmet sporu. Rodinná komunikácia uľahčuje existenciu predošlých rodinných charakteristík (súdržnosť a prispôbivosť). Inými slovami, rodinná komunikácia je olej, ktorý pomáha rodinným kolesám (rodinnej súdržnosti a prispôbivosti), aby sa hladko otáčali. Na základe týchto zistení, Caliguiri dochádza k tvrdeniu, že rodinná charakteristika súdržnosti, prispôbivosti a komunikácie má kladný vzťah k rodinnej adaptácii v zahraničí (Caliguiri 1998: 320).

c) *Expatova charakteristika pracovného života*: podpora medzinárodnej spoločnosti expat partneriek a detí a pracovné uspokojenie.

d) *Interkultúrna adaptácia partneriek a detí*, ktorá by mala byť výstupom a, b, c.

Anne Copeland and Sara Norell (2002) študovali *interkultúrnú adaptáciu* expat partneriek medzi 194 partnerkami, ktoré žili v jednej zo 17. krajín v Európe, Ázii, Blízkom Východe, Latinskej Amerike. Zistili, že partnerky s vyšším interkultúrnym prispôbením boli v súdržnejších rodinách a boli viac začlenené do rozhodovania o

prest'ahovaní, cítili, že majú menšie straty v sietí priateľov, lepšiu sociálnu podporu, dostali viac podpory od lokálnych poskytovateľov, v porovnaní s tými, ktorí vykázali menší stupeň prispôsobenia (Ali 2003: 40).

Parker a McEvoya (1993) vymenúvajú tieto faktory vplývajúce na prispôsobenie na to, ako sa partnerka / manželka adaptuje na novom mieste:

- a) *individuálne*
- b) *organizačné*
- c) *kontextuálne*

Medzi *kontextuálne faktory* patrí: *miesto* (urbánne alebo rurálne miesto), *rodinná / partnerská adaptácia* a *kultúrna novosť*. Miesto a typ prostredia, na ktoré sa partnerky musia adaptovať je mimoriadne dôležitým faktorom, ktorý je práve odlišným od faktorov adaptácie partnerov. Adaptácia môže byť rôzna v rôznych typoch miest. Ako uvidíme vo výsledkoch môjho výskumu, expat manželky, ktoré mali predošlú expat skúsenosť videli veľký rozdiel v adaptácii na nové miesto. Napríklad tie, ktoré predtým žili v globálnych metropolách akými sú Londýn a Paríž tvrdili, že nájsť si priateľov a znova vytvoriť sociálnu sieť je oveľa ťažšie než v Prahe, kde je komunita menšia, expati sa dajú ľahšie identifikovať než napríklad v Londýne, kde po anglicky hovorí každý. Expati v Prahe sú ľahko lokalizovateľní, osloviteľní a prístupní pomôcť.

5. KULTÚRNA ADAPTÁCIA A ŽIVOT EXPAT MANŽELIEK V PRAHE – EMPIRICKÝ VÝSKUM

5.1. Východiská výskumu

Predmetom výskumu bola expat komunita v Prahe. V rámci antropologického výskumu v meste Praha ide o inovatívnu tému. Jediná práca spracovaná na tému elitných pracovných migrantov v Prahe je doktorandská práca A. Cooka, publikovaná v roku 2010, ktorá mapuje život medzinárodných profesionálov žijúcich v Prahe celkovo. Zameriava sa na ekológiu priestoru. Považujem ju za inšpiratívnu z hľadiska informácií o Prahe ako lokalite pre život expatov, poskytujúcu doplnkové a kontrolné zdroje informácií. Táto práca však vynechala pohľad expat partneriek, ktorá je zásadným východiskom môjho výskumu z viacerých dôvodov:

- Expat partnerky sprevádzajú na pracovnom vyslaní až 80 % expatov (Brookfield 2012).
- Na rozdiel od svojich manželov, ktorí sa prispôsobujú pracovnej kultúre vo svojej nadnárodnej spoločnosti, sa expat partnerky prispôsobujú okolitému prostrediu (Black 1991). Prichádzajú do priameho kontaktu s lokálnou kultúrou, sú v dennodennej konfrontácii s mestom a jeho obyvateľmi.
- Sú považované za skrytú silu v živote a kultúrnej adaptácii expatov (Ali 2003; Black 1991). Robia dôležité rozhodnutia: vyberajú, kde budú bývať, kde budú chodiť do školy ich deti, ako budú tráviť voľný čas a s kým sa bude rodina stretávať v rámci svojho sociálneho a kultúrneho života.
- Život expat partneriek je podhodnotený a nepreskúmaný. Oveľa menej sa vie o pozitívnych vplyvoch expat partneriek na zahraničné vyslanie, než o negatívnych (Lauring, Selmer 2010). Úspešná adaptácia expat partneriek je pritom hlavným kritériom úspešného vyslania expata (Purgat–Popiela 2011; Caliguiri 1998).

5.1.1. Definícia základných pojmov

Moja práca si vyžaduje osobitnú definíciu základných pojmov, keďže ide o tému, ktorá je v našich geografických podmienkach stále nová a neexistujú ustálené ekvivalenty výrazov v českom alebo slovenskom jazyku. Preto používam výrazy prebraté z anglického jazyka a na jednoznačné pochopenie ich významu v tejto práci ponúkam nasledovné vysvetlenie:⁹

- **Názov „expat“** používam pre zamestnanca medzinárodnej firmy, ktorý bol vyslaný do zahraničia na dlhodobý (min. 2 ročný) pracovný pobyt, teda medzinárodné pracovné vyslanie.
- **Termín „expat partnerka“** je v tejto práci pomenovaním manželky alebo družky expata, ktorá prišla do Prahy spolu s ním. Expat partnerky nemusia byť nevyhnutne ženy, keďže v rámci relokačných procesov bývajú do zahraničia pracovne vysielané aj ženy– expatky so svojimi manželmi. V mojej práci som sa však sústredila na ženy– partnerky, keďže charakter ich expat vyslania má rozdielne znaky než vyslania mužských partnerov (Punnett et al 1992).
- **Expat vyslanie** je dlhodobý, niekoľkoročný pracovný pobyt zahraničného zamestnanca v inej krajine, v tomto prípade v Českej republike, v Prahe.
- **Relokácia** znamená premiestnenie expata a jeho rodiny z krajiny pôvodného pracovného pôsobenia do inej krajiny, v tomto prípade do Čiech a do Prahy.
- **Nadnárodné spoločnosti** (NNS) sú globálne resp. medzinárodné obchodné spoločnosti, ktoré fungujú na globalizovanom trhu a majú svoje pobočky v rôznych krajinách sveta, do ktorých vysielajú svojich pracovníkov, aby splnili špecifický manažérsky úkon (napr. transformáciu lokálnej firmy na novú kultúru, zavádzanie nových produktov atď.)
- **Medzinárodné pracovné vyslanie** (MPV) je pracovná úloha dlhodobého charakteru, ktorú má pracovník vykonávať v inej krajine v rámci tej istej spoločnosti.

⁹ Ďalšie dôležité výrazy, ktoré pomôžu jednoznačne chápať ich význam sa nachádzajú v prílohe 4.

5.1.2. Ciele výskumu

Základným cieľom mojej práce je popísať adaptáciu expatov prostredníctvom pozorovania života ich partneriek a rodín v Prahe, priniesť poznatky o ich sociálnom a kultúrnom živote a charakterizovať atribúty expat kultúry v Prahe. V mojom výskume sa konkrétne zameriavam na:

- 1) Adaptačný proces expatov a ich partneriek: ich prípravu na novú destináciu pred vyslaním do novej krajiny; mapovanie ich pocitov a názorov počas prvých týždňov v Prahe; rolu medzinárodných inštitúcií v adaptačnom procese; vplyv internetu a nových médií na expat adaptáciu.
- 2) Faktory ovplyvňujúce adaptáciu a život expat rodín: vplyv jazykových znalostí ako predpokladu úspešnej adaptácie, vplyv na pracovný život expat partneriek; rozvoj sociálnych sietí; analýzu sociálneho života a adaptáciu na lokálnu kultúru.
- 3) Analýzu mesta Praha ako globálnej metropoly a najrozvinutejšieho mesta strednej a východnej Európy: jej priestorovú analýzu, jej charakteristiku očami expat partneriek, hodnotenie kvality života v Prahe a turistickú atraktivnosť.
- 4) Expat kultúru v Prahe: faktory determinujúce expat kultúru, jej pozitíva a negatíva; vplyv životného štýlu expatov na ich kultúrnu a národnú identitu; definíciu expat kultúry v Prahe.
- 5) Propotyp novodobej expat partnerky: kto sú dnešné expat ženy, ako sa dajú charakterizovať, aké sú ich motivácie, aká je ich identita, životný štýl, aké majú životné postoje, názory a očakávania?

5.1.3. Základné otázky výskumu

- 1) Ktoré faktory zohrávajú dôležitú úlohu v adaptačnom procese expat partneriek a ich rodín?
- 2) Akú rolu má znalosť jazyka, lokálnej kultúry a lokálnych ľudí na adaptáciu v Prahe?

- 3) Ako prebieha rozvoj sociálnych sietí, rodinný a sociálny život expat partneriek v Prahe?
- 4) Akú rolu hrajú deti v expat vyslaní?
- 5) Je Praha globálnym mestom poskytujúcim kvalitný život pre zahraničných obyvateľov – v tomto prípade expatov a aká je kvalita ich života?
- 6) Aké sú znaky expat komunity v Prahe? Aký vplyv má priestorové rozloženie Prahy na jej formovanie?
- 7) Sú expati, ktorých som skúmala kozmopolitánmi? Aká je ich kultúrna a národná identita a aký vplyv na jej formovanie má expat skúsenosť?
- 8) Aké sú dnešné expat ženy? Sú len doprovodom svojich manželov alebo to sú sebavedomé ženy s vlastnou kariérou a vlastnými očakávaniami?

5.1.4. Výskumné hypotézy

Na začiatku výskumu som formulovala nasledovné hypotézy, ktorých potvrdenie alebo vyvrátenie hľadám vo výskumnej časti mojej práce:

Hypotéza 1: Znalosť lokálneho (českého) jazyka, miera kontaktov s lokálnym obyvateľstvom a znalosť lokálnej kultúry je pre expatov a ich partnerky irelevantná voči kvalitnému životu a nemá zásadný vplyv na adaptáciu v Prahe.

Hypotéza 2: Expat komunita v Prahe formuje nadnárodnú expat kultúru, ktorá funguje paralelne s lokálnou kultúrou a je od nej nezávislá. Praha vytvára priestor pre nadnárodné identity a kozmopolitný život.

Hypotéza 3: Praha ako metropola strednej a východnej Európy je globálnym mestom, v ktorom sú vytvorené optimálne podmienky na plnohodnotný život expatov.

Hypotéza 4: Tradičnou predstavou expat partnerky je žena, ktorá je menej vzdelaná než jej manžel, expat vyslanie berie ako svoju osobnú obeť a prispôsobenie sa rodine. Nová generácia expat partneriek je iná – ambicióznejšia a emancipovanejšia.

Hypotéza 5: Pojem vlastnej kultúrnej identity sa mení počas expat vyslania. Čím viac vyslaní majú expati za sebou, tým viac sa stávajú nadnárodnými, kozmopolitnými a multikultúrnymi.

5.2. Metodológia výskumu expat partneriek v Prahe

V empirickom výskume som použila kombináciu dvoch tradičných antropologických metód – zúčastneného pozorovania a hĺbkových rozhovorov s reprezentantmi skúmanej skupiny. Tieto kvalitatívne metódy sú spôsob, ako získať vhodné údaje využiteľné na interpretačnú analýzu prostredníctvom konania pološtrukturovaných hĺbkových rozhovorov, s cieľom vypracovať bohaté a zmysluplné dáta o malom počte ľudí (Gmelch 2010).

Neodmysliteľnou súčasťou metodológie mojej práce je však dopĺňanie faktov s odbornou literatúrou, štúdiami, kvantitatívnymi aj kvalitatívnymi výskumami, ktoré na túto tému boli vykonané v minulosti. Ako oporné používam aj výsledky nadnárodných kvantitatívnych prieskumov expatov, ktoré pomáhajú formulovať moje tézy, nasmerovať a verifikovať využívané terénne postupy.

Antropologický výskum je založený na práci v teréne, využívajúc pozorovania účastníkov a iné metódy na zmapovanie vnútorného života a textúry konkrétnej spoločenskej skupiny či miesta. Mal by trvať dlhšie obdobie od niekoľkých mesiacov až po niekoľko rokov: „*Etnografický opis má teda tri charakteristické rysy: je interpretatívny; to, čo interpretuje, je prúd sociálneho rozhovoru; a táto interpretácia spočíva v snahe zachrániť to, čo sa v tomto rozhovore "hovorí", pred zánikom v okamihu vyrieknutia a zafixovať to v takej forme, aby sme sa k tomu mohli neskôr znovu vrátiť*“ (Geertz 2000: 31). Výhodou konania etnografického výskumu je, že poskytuje výskumníkovi hlboké porozumenie miesta (Geertz 1973). Selmer a Lauring (2010: 62) použili etnografickú metódu výskumu expat komunity práve preto, že etnografický výskum je spôsob zberu dát, ktoré sa líši od odosobneného zberu dát, ktorý charakterizuje väčšinu výskumov o expatoch.

5.2.1. Miesto výskumu: Praha ako laboratórium

Praha je ideálne mesto na etnografický výskum expat komunity. Expat komunita je ľahko lokalizovateľná, ako som už spomínala, primárne sú dve lokality, v ktorých sa expati s rodinami koncentrujú: Vinohrady v Prahe 2 alebo Dejvice a okolie v Prahe 6. Expat komunita v Prahe je relatívne kompaktná, ľahko sa cez jeden kontakt dostanete k spoločným známym. Každý pozná každého. Nie je to však homogénny celok a existujú tu podskupiny, menšie komunity formované na základe etnickej, národnej alebo firemnej príslušnosti (veľké medzinárodné spoločnosti ako IBM, kde pracuje taký počet expatov, že môžu v podstate existovať ako komunita i mimo pracovného života). Sú komunity, ktoré sa formujú na základe demografických znakov ako je vek a rodinný stav.

Expat rodiny, ktoré majú malé deti (0–5) tvoria relatívne silnú a kompaktnú komunitu. Majú vytvorené osobitné platformy v rámci medzinárodných inštitúcií (Klub mamičiek v rámci IWAP¹⁰), osobitné web servery ako sú *Kids in Prague*, *Bumps and Babies*, ktoré prevádzkujú informácie najmä pre medzinárodné mamičky s deťmi. Dozvedia sa tu nielen praktické informácie, ale aj aktuality, kde sa čo deje, kto a kde sa stretáva, či už ide o ihrisko alebo výlet do múzea. Zahraničné mamičky s deťmi sa medzi sebou poznajú a ľahko sa cez svoj kontakt dostanete k inej mamičke napríklad v Prahe 6. Sústreďujú sa okolo „lídrov“, a tými sú prevádzkovatelia rôznych web stránok, ktoré založili najmä cudzinci alebo expati žijúci v Prahe. Sú to členovia komunity, ktorí poznajú veľa ľudí a ktorí šíria ďalej informácie. Každý vie, že sa na nich môže obrátiť. Táto skupina zdieľa spoločné znaky a záujmy.

5.2.2. Skúmaná vzorka: Expat partnerky ako skrytá sila zahraničného vyslania

Skúmanou vzorkou môjho terénneho výskumu boli expati, ktorí prichádzajú žiť a pracovať do Prahy spolu so svojimi rodinami. Samotné rozhovory som robila s

¹⁰ International Women's association of Prague – Medzinárodná asociácia žien v Prahe.

manželkami expatov. Stali sa mojimi informantkami a zároveň hlavnými hrdinkami môjho výskumu. Prostredníctvom nich som prenikala do expat komunity v Prahe. Zaujímal ma najmä ich život a ich adaptácia na lokálne prostredie, ktorá ovplyvňuje život celej ich rodiny. Práve oni trávia veľa času na verejných priestranstvách Prahy, starajú sa o domácnosť a deti a niektoré z nich ešte k tomu pracujú.

Veľkosť pozorovanej vzorky:	približne 100 členov expat komunity (vrátane partnerov – mužov, ktorí nie sú hlavným predmetom môjho výskumu, ale sú jeho nevyhnutnou súčasťou)
Veľkosť vzorky pre rozhovory:	29 expat žien (spôsob výberu: efekt snehovej gule)
Pohlavie:	ženy
Vek:	28 – 40 rokov
Stav:	vydaté alebo v dlhodobom partnerskom zväzku
Rodina:	minimálne 1 dieťa
Národnosť:	rôzna – Angličanky, Američanky, Austrálčanky, Belgičanky, Grékyňa, Chorvátky, Francúzky, Peruánka, Portugalčanky, Ruska, Slovenky, Švajčiarka, Španielky, Talianky
Miesto výskumu:	Praha, Česká republika

Zhrnutie najdôležitejších dôvodov pre výber primárne sledovanej skupiny – expat manželiek:

1. Pri výskume adaptácie v meste nemá zmysel skúmať expatov samotných, lebo väčšinu týždňa trávia v práci v medzinárodnom prostredí a ich kontakt s mimopracovným svetom je limitovaný. Expat partnerky sú tie, ktoré sa etablojú v meste a prichádzajú s mestom a jeho obyvateľmi do pravidelnej interakcie. Väčšinu sociálnych kontaktov počas vyslania sprostredkujú práve ony.

2. Ako som už spomínala, 80 % expatov prichádza na vyslania s partnerkou, paradoxne však, znalosti o ich živote máme minimálne. V Prahe doposiaľ nebol robený výskum, ktorý by sa venoval špecificky tejto skupine.
3. Reálny život a pozitívny vplyv je poddimenzovaný v literatúre: Oveľa menej sa vie o pozitívnych vplyvoch expat partneriek, než o negatívnych (Lauring, Selmer 2010).
4. Expati sú považovaní odbornou literatúrou za heterogénnu skupinu, ktorá sa ťažko analyzuje a generalizuje. Preto treba túto skupinu rozdeliť na menšie časti na základe ich sociodemografických charakteristík. Ja, ako žena a matka, som si vybrala tých, ktorí sú mi najbližší, o ktorých viem najviac a ktorí boli doteraz odbornou literatúrou zanedbávané a neskúmané, napriek ich dôležitej úlohe v expat vyslaní. Už Shaffer and Harrison (2001) upozornili, že súčasné teórie expat adaptácie neadekvátne vysvetľujú interkultúrnú adaptáciu expat partneriek a ich detí. Táto skupina potrebuje svoje vlastné teórie kultúrnej adaptácie a priamy kontakt s výskumníkmi (Ali 2003: 54).
5. Do výskumu boli zaradení len cudzinci a len tie expat partnerky, ktoré prišli s manželom do Prahy na dlhodobé dočasné pracovné vyslanie.

5.2.3. Zúčastnené pozorovanie expat komunity v Prahe

Antropologický výskum v akomkoľvek priestore má spoločný menovateľ a tým je terénna práca. Základnou metódou terénneho zberu dát je zúčastnené pozorovanie. Spočíva v dlhodobom pobyte antropológa s príslušníkmi študovanej kultúry, počas ktorého sa antropológ zúčastňuje bežného života danej komunity (Soukup 2009: 171). Zúčastnené pozorovanie znamená robiť prieskum 24 hodín denne, byť v interakcii s ľuďmi v rôznom kontexte a vytvárať si s nimi blízke vzťahy (Gmelch 2010: 91–95).

Metódu zúčastneného pozorovania som si vybrala práve preto, lebo som bola členkou expat komunity, ktorú som skúmala. Do Prahy sme sa celá rodina presťahovali z Amsterdamu v roku 2010 kvôli manželovi, ktorý sem išiel pracovať ako expat na dlhodobé vyslanie. Krátko po príchode som sa vďaka medzinárodnej škôlke, do ktorej začal chodiť môj syn, stala členkou medzinárodnej komunity.

Bránou do nej pre mňa bola škôlka, tak ako pre mnoho iných expat partneriek s malými deťmi. Keďže som pre túto komunitu bola "insider" – člen komunity, nadväzovanie kontaktov a vytvorenie siete informantov nebolo tak komplikované, ako upozorňujú niektorí antropológovia pri realizovaní výskumu v meste (Gmelch 2010: 93). S mojou výskumnou vzorkou som trávila celý voľný čas: chodili sme spolu na obedy, večere, raňajky, na ihriská, na diskotéky, do parkov, na výlety, na návštevy, na lyžovačky, trávili sme spolu víkendy, navštevovali sme sa doma a oslavovali sme narodeniny našich detí.

Niektoré z respondentiek, s ktorými som robila hĺbkové rozhovory, sú mojimi dobrými priateľkami a naše deti sú kamaráti. Niektoré ženy som poznala zo škôlky. Postupne sa moja sociálna sieť začala rozrastať. Niektoré členky medzičasom odišli, iné prišli, ďalšie poznali niekoho iného. Kontakty som získala využitím techniky snehovej gule. Táto technika si vyžaduje kontaktovať kľúčových jednotlivcov a požiadať ich o uvedenie ďalších mien, o ktorých si myslia, že by mohli byť vhodnými kandidátmi na výskum (Wood 2001: 15).

Počas zúčastneného pozorovania je etnografickým ideálom výskumníka citová zainteresovanosť s informátormi a zároveň úloha byť rovnako nezaujatým pozorovateľom (Tedlock 1991). Výskum v Prahe mi uľahčoval aj fakt, že nie som úplne cudzinec: rozumiem jazyku, poznám krajinu historicky aj kultúrne, mám aj okruh pražských známych a okruh mojich krajanov žijúcich v Prahe dlhodobo. To mi pomohlo vyvarovať sa nesprávnym a skresleným interpretáciám. Zároveň však nie som ani lokálna, Praha nie je môj domov, prišla som sem žiť z rovnakého dôvodu, ako tí, ktorých skúmam – kvôli práci partnera v nadnárodnej spoločnosti. Náš pobyt tu je rovnako dočasný. Táto kombinácia vytvorila skvelé predpoklady na to, aby som si vždy udržala nadhľad nad skúmanou situáciou.

Vykonávala som pozorovanie expat komunity v Prahe, ktoré trvalo od septembra 2010 do júna 2012. Počas pozorovania v Prahe som sa stretla a rozprávala zhruba so stovkou expatov. Súčasťou pozorovania boli celé expat rodiny, keďže nie je možné vytrhnúť ženy – partnerky z ich statusu a rodinnej situácie. Pozorovanie a interakcia s ich manželmi predstavovali pre môj výskum aj kontrolný mechanizmus a doplnenie celkového pohľadu na život expat žien a ich adaptáciu v Prahe.

5.2.4. Hĺbkové rozhovory s partnerkami expatov

Na základe cieľov môjho výskumu som považovala hĺbkové rozhovory za najvhodnejšiu metódu zberu dát, vďaka ktorej sa dá budovať pozitívny vzťah medzi výskumným pracovníkom a informantom a získať informácie, ktoré sú jedinečné a ilustrujú príbehy zapojených jednotlivcov (Anderson 2004: 149–151). Rozhovory som robila pomocou pološtruktúrovaného dotazníka, ktorý som používala ako osnovu, a ktorý bol dosť flexibilný, aby umožnil účastníkom vypovedať príbehy ich vlastným spôsobom (ak moja respondentka mala viac čo povedať k jednej téme než k druhej, napr. k predošlej expat skúsenosti a porovnať ju so súčasnou, nechala som rozhovor prúdiť týmto smerom) a zároveň zabezpečil analýzu a porovnávanie dát, ktoré nasledovalo potom. Pološtruktúrované hĺbkové rozhovory som vykonávala počas pozorovania komunity v priebehu 1,5 roka. Ich dĺžka bola 45 minút až 1,5 hodiny. Vykonala som 29 rozhovorov.¹¹ Väčšina týchto rozhovorov prebiehala doma (buď v mojom byte alebo v byte expatky), väčšinou bez prítomnosti ďalších osôb. Napriek tomu, že väčšina mojich respondentiek mala malé deti, vždy som sa snažila dohodnúť si čas rozhovoru tak, aby deti neboli doma a aby sa moje respondentky necítili pod žiadnym tlakom.

Niektoré z rozhovorov som z časových a priestorových dôvodov robila cez internet pomocou technológie Skype. Rozhovor tým pádom nebol ochudobnený ani o zvukovú a ani o vizuálnu zložku, ktorú identicky ponúka aj osobný rozhovor na jednom mieste. K niektorým respondentkám som sa vracala späť emailom, ak som potrebovala spresniť niečo, o čom sme sa rozprávali a ak náhodou medzičasom odišli preč z Prahy alebo boli práve odcestovaní: „Vzťahy v mestskom výskume nekončia nevyhnutným odchodom antropológa alebo predmetu výskumu. Môže sa stať, že ostanete v elektronickom kontakte (email) a komunikácii až dodnes. V určitom zmysle, v dnešnom prepojenom svete človek nikdy celkom neodchádza z terénu“ (Gmelch 2010: 77).

Oba typy rozhovorov som nahrávala, aby som sa mohla sústrediť na kladenie otázok a počúvanie a aby som sa k nim mohla vracáť pri analýze. Osobné rozhovory

¹¹ Kompletný zoznam a profily respondentiek je v prílohe č. 5.

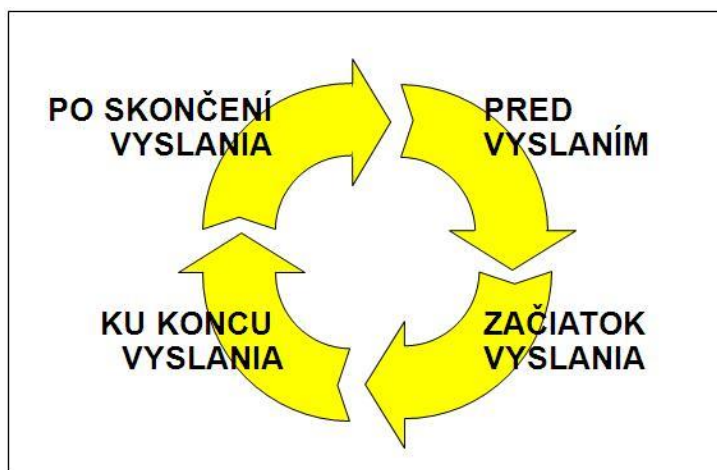
som nahrávala prostredníctvom mobilného telefónu a rozhovory cez počítač som nahrávala AMR rekordérom zabudovaným v počítači. V oboch prípadoch boli moje respondentky o nahrávaní vopred informované. Nahrávanie prostredníctvom mobilného telefónu uľahčil celý aspekt nahrávania, keďže mobil leží na stole pri každom rozhovore a nie je stresujúcim prvkom, ako by mohol byť špeciálny rekordér, ktorý respondentky nie sú zvyknuté vidieť. Rozhovory zaznamenané mobilným telefónom boli následne stiahnuté do počítača. Každý rozhovor som si pozorne vypočula minimálne jeden raz a z každého rozhovoru som na základe dotazníka spravila tematický prepis (Anderson 2004: 178). Všetky rozhovory prebiehali v anglickom jazyku, okrem rozhovorov so slovenskými respondentkami.

Pri každom interview boli moje respondentky na začiatku informované o účele použitia ich rozhovorov a dát len na akademické a výskumné ciele. O nahrávaní rozhovoru boli informované s tým, že mali možnosť zmeniť si meno, ku ktorému budem v práci referovať.

5.3. Adaptačný proces expatov a ich partneriek v Prahe

Podľa Blacka a Stephensa, sú dve perspektívy na adaptačný proces expat partneriek a ich detí: Teória “U” krivky a Životný cyklus expata, ktorý má štyri fázy: štádium pred vyslaním; začiatok vyslania; neskoré štádium vyslania; štádium po vyslaní (Ali 2003: 33). Adaptačná teória “U” krivky (Ali 2003; Wood 2001), má tiež štyri fázy: 1) *medové týždne*; 2) *kultúrny šok* – štádium dezilúzie a krízy; 3) *prispôsobenie sa*; a 4) *zvládnutie* – štádium, kedy je adaptácia ukončená.

Obrázok 4 – Diagram teórie životného cyklu expata (Punnett 1998)

Štádium pred vyslaním je obdobím, kedy sa partnerky a rodiny expatov cítia ohrození neistotou. Tento proces je obzvlášť ťažký pre dvoj kariérne manželstvá, kde sa jeden z partnerov musí vzdať svojej práce (Adler 1991: 268). Uvedomujúc si dôležitosť kultúrnej adaptácie, niektoré spoločnosti ponúkajú medzikultúrne školenia pred samotným vyslaním. Okrem jazykových kurzov sú dôležité aj ostatné kultúrne aspekty ako porozumenie lokálnej mene, kultúre, stravovacie návyky (Punnet 1997).

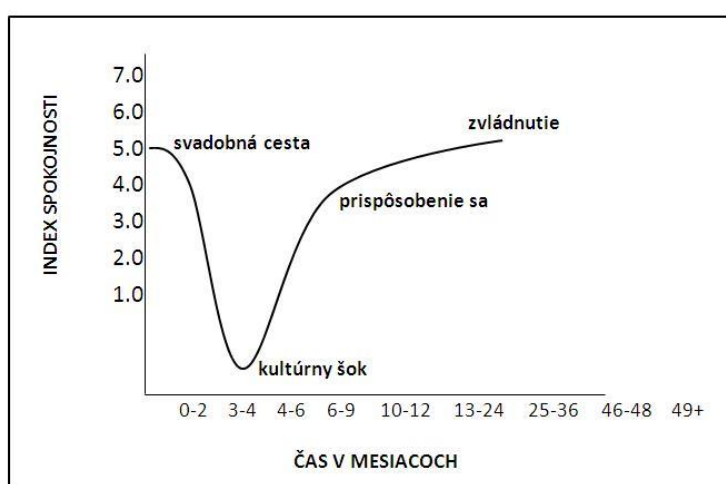
Začiatok vyslania je fáza nasledujúca tesne po presune do novej krajiny. Počas tejto fázy môže expat rodina zažívať vzrušenie ako turisti v cudzích krajinách. Punnet (1997) to nazýva obdobím *svadobnej cesty*. Táto fáza však netrvá dlho. Keď začnú prežívať reálny život v novej krajine, začnú pociťovať rušivé prvky. Zrazu považujú za ťažké akceptovať novú kultúru. Potom nasleduje obdobie *kultúrneho šoku*. Počas tohto obdobia sa môže expat rodina cítiť neakceptovaná lokálnymi ľuďmi. Táto fáza môže byť obzvlášť ťažká pre partnerov hľadajúcich zamestnanie. Je charakteristická frustráciou, pocitom osamelosti, nudou. Niekedy sa expat rodina, najčastejšie partner, nedokáže cez túto fázu dostať. Výskum ukazuje, že môžu rodinní príslušníci emočne trpieť a považovať tak zahraničné vyslanie za nepríjemnú skúsenosť (De Cieri, Dowling and Taylor 1991; Harvey 1985).

Kalervo Oberg, teoretik *kultúrneho šoku*, popísal tento fenomén ako stav, ktorý postupuje relatívne predvídateľným spôsobom, prostredníctvom pevne daných fáz tak ako chrípka. Dôsledok je taký, že pri fáze prispôsobenia sa, môže byť „pacient“ považovaný za „vyliečeného“ a môže sa od neho očakávať sebavedomé fungovanie v novom prostredí s rovnakou sebaistotou ako v domácej kultúre. Avšak tento jednorozmerný pohľad na medzikultúrne prispôsobovanie podceňuje premenlivosť tohto fenoménu. Nielenže je možné, že veľa jednotlivcov opakovanie prechádza cez každú z týchto fáz, ale diskutabilné, či sa všetci alebo čo len väčšia časť ľudí dokáže prispôbiť novej kultúre do tej miery a v takom poradí ako to tento lineárny koncept naznačuje (Ali 2003: 34).

Fáza ku koncu vyslania je fázou adaptovania sa lokálnym podmienkam a akceptovanie okolností vyslania. Počas tejto fázy sú dôležité kontakty s domácou kultúrou.

Fáza po skončení vyslania je fáza po skončení samotného vyslania. Hoci výskum poukazuje na dôležitosť zvládnutia aj tento fázy, firmy často túto fázu podceňujú a považujú „príchod domov“ za ľahký. To však nie je pravda. Členovia expat rodín sa potrebujú znovu začleniť do nového prostredia. Môžu opäť prežívať kultúrny šok. Toto všetko môže byť o to ťažšie, pretože toto je domov a logicky by to malo byť jednoduché.

Obrázok 5 – Graf teórie “U” krivky (Black and Mendenhall 1991)

Niektoré expatky, ktoré absolvovali v rámci relokačného procesu predrelokačný firemný tréning, si samy uvedomujú, že prešli všetkými fázami tohto adaptačného cyklu (Ashley, Eva R). Adaptačný cyklus expat partneriek v Prahe vyzerá nasledovne: *V prvom štádiu* sú expatky v Prahe väčšinou fascinované mestom, jeho kultúrnym dedičstvom a architektonickou krásou. Je to počiatočný pohľad turistu, ktorý si ešte neuvedomuje, že tu nie je na výlete. Následne príde *kultúrny šok* z toho, že turistická fáza sa pominula a expat partnerky začínajú vnímať nové mesto inými očami. Začínajú vnímať, že ľudia sú v Prahe iní, že sa neusmievajú tak ako ľudia inde, nerozumejú po anglicky tak, ako si ony samé predstavovali. *V tretej fáze* nastáva prispôsobenie sa. Expatky si stabilizujú sociálny život a dennodennú rutinu a niektoré sa učia jazyk, ktorý by im mohol pomôcť adaptovať sa a porozumieť ľuďom a ich kultúre. *V poslednej fáze zvládnutia* expatky prijímajú fakt, že ľudia okolo nich sú takí akí sú. Stáva sa to akceptovanou realitou, s ktorou sa naučili žiť.

Z terénneho výskumu, ktorý som robila vyplynulo, že dôležitá je *fáza pred príchodom do novej krajiny*, ktorá dáva priestor na prípravu. Ďalšou dôležitou fázou ich adaptácie bola *fáza po príchode do Prahy* a ich konfrontácia s vlastnými očakávaniami. Tu sa ukázala dôležitosť medzinárodných spolkov, inštitúcií a škôl v Prahe ako iniciačných elementov v rozvíjaní sociálnej siete. Táto iniciačná fáza sa miešala s fázou medových týždňov a s fázou kultúrneho šoku. Tretia fáza je pre mňa fázou, kedy sú partnerky po kultúrnom šoku a aj po fáze prvej zamilovanosti. Je to fáza reality a dennodenného prežívania a tej sa venujem vo veľkej časti empirického výskumu.

5.3.1. Pred vyslaním: Očakávania o novej destinácii a príprava na Prahu

Ako sme už spomínali, jedným z najčastejších problémov, ktorým čelí rodina počas zahraničného vyslania je prispôsobenie rodiny na nové prostredie. Tomuto problému čelí 32 % expat rodín (Global Relocation Trends Survey 2011). Mnohé expatky, s ktorými som prišla do kontaktu, však prišli do Prahy pripravené. Pripravenosť zohrala dôležitú úlohu v ich adaptácii.

Až na malé výnimky (tri respondentky), takmer všetky expat partnerky boli v Prahe dávno predtým, než sem prišli žiť. Buď ako turistky, študentky, alebo prišli mesto navštíviť počas služobnej cesty: *“Pre Francúzov je ľahké prísť do Prahy na výlet, lebo je to blízko, Praha je považovaná za krásne mesto, je tu dobré letecké spojenie. Chodia sem ako turisti často. Tešila som sa, keď som sa dozvedela, že ideme do Prahy, lebo je to blízko, je to v Európe”* (Melanie). Angličanka Roisin bola tiež rada, keď sa dozvedela, že ich ďalšou destináciou bude Praha. Vedela, že určite sa tu veľa zmenilo odkedy tu bola naposledy ako študentka: *„Praha je vnímaná ako destinácia pre romantické výlety, tak ako Paríž. Všetci mi hovorili: ‘vau, ty máš také šťastie, že ideš bývať do Prahy’.”* Belgičanka Anouck bola kedysi v Prahe na pracovnej konferencii (päť rokov predtým, než boli do Prahy pracovne premiestnení): *„Mali sme z manželovej práce aj iné ponuky. Mohli sme ísť do Dubaja, ale odmietli*

sme to. Keď som sa dozvedela, že manžel dostal ponuku ísť do Prahy, bola som veľmi nadšená.”

Prvotné pozitívne pocity ohľadom Prahy ako destinácie prevažovali takmer u všetkých expat partneriek. Španielka Lourdes bola jediná vyslovene nespokojná s Prahou ako destináciou: *„Bola som nešťastná, keď som sa dozvedela, že mám ísť do Prahy. V Prahe som bola ako študentka, keď som spievala v zbore, s ktorým sme cestovali po Európe. Bolo to začiatkom 90. rokov a bývali sme na internáte na nejakom sídlisku, čo bolo veľmi depresívne.”* Rezervovaný postoj k Prahe mala aj Švajčiarka Sofia, ktorá sa sem s manželom prisťahovala po ročnej expat skúsenosti z Taškentu. V Prahe ako jedna z mála predtým nikdy nebola: *„Nemala som od Prahy žiadne očakávania. Bola som rada, že idem preč z Ázie, ale nebola som nadšená.”*

Takmer všetky expatky boli navštíviť Prahu aj tesne pred príchodom, aby si zabezpečili ubytovanie a pozreli lokalitu, kde chcú žiť. Väčšina z nich si dopredu čítala informácie o Prahe ako expat destinácii na medzinárodných internetových stránkach venovaných expatom v Prahe (ako napr. www.expats.cz), čítali blogy od ľudí, ktorí v Prahe žijú alebo žili, takže vedeli, čo asi môžu od mesta a krajiny očakávať: *“V Prahe som predtým bola viackrát, ale všetko som si pozrela na internete. Lokalitu, kde chceme bývať, škôlku pre našu dcéru, kontakty na IWAP, ktorý som kontaktovala ešte pred príchodom “* (Tatiana). Väčšina z nich vedela, kde majú bývať, kde sa cudzincom žije ľahko a kde stretnú ďalších expatov, ktorí majú podobný životný štýl ako oni a hovoria po anglicky, keďže angličtina je jednoznačne expat jazykom v Prahe.

Na príchod do Prahy pomohli aj informácie od priateľov a známych a aj predrelokačné výlety do Prahy, ktoré mali niektoré expatky možnosť absolvovať predtým, než sa rozhodli ponuku akceptovať. Nicole si spomína na svoju prípravu na Prahu takto: *“Do Prahy som sa zamilovala od samého začiatku, hneď, keď sme sa tu boli pozrieť, či sa nám táto destinácia bude páčiť. Manželov budúci šéf robil vtedy večierok, na ktorý nás pozval a manželky jeho kolegov mi povedali všetko o školách, o mestských častiach. Bola som v kontakte s jednou expatkou, ktorá ma po príchode okamžite zoznámila so svojím okruhom známych. Vďaka tomu bolo moje prechodné obdobie nesmierne ľahké.”* Podobnú skúsenosť má francúzska Virginie. Adaptácia bola pre ňu jednoduchá, keďže zo španielskej pobočky nadnárodnej firmy sa rok pred

nimi presťahoval do Prahy iný pár s deťmi, s ktorým sa dobre poznali: *“Od nich sme dostali informácie o všetkom – o ubytovaní, o škôlke pre dcéru. Boli sme predstavení ich priateľom, čiže nemusela som sama nič vyhľadávať a okamžite som mala vytvorenú sociálnu sieť pre dcéru aj pre seba.”*

Fáza pred vyslaním je dôležitým faktorom v adaptácii na nové prostredie a destináciu. Že šťastie praje pripraveným, sa potvrdilo v mojom výskume dvojnásobne. Partnerky, ktoré si dopredu našli informácie na internete, čítali blogy iných expatov alebo tie, ktoré mali možnosť prísť do Prahy, pozrieť si lokality a vybrať si ubytovanie boli lepšie pripravené a ich očakávania realisticky nastavené. Množstvo informácií a sociálne kontakty etablované ešte pred príchodom do Prahy veľmi uľahčili adaptačnú fázu ich rodín.

5.3.2. Prvé týždne v Prahe: Medzinárodné inštitúcie ako dvere do nového života

Očakávania o Prahe boli pred samotným príchodom naozaj väčšinou pozitívne. Niekedy sa však predstavy nestretli úplne s realitou a niektoré expat partnerky priznávajú, že kultúrna novosť ich zaskočila. Po príchode do Prahy museli svoje očakávania upraviť. Emilie sa do Prahy tešila a rozhodnutie ísť pracovať do zahraničia bolo aj jej rozhodnutím. Najprv s manželom dostali ponuku ísť do Moskvy, ale tú odmietli. Zdalo sa im to na prvú skúsenosť príliš „drastické“. Praha sa im ako možnosť páčila, keďže nebola ďaleko a v kultúrnom zmysle to nie je pre Francúzov exotická krajina. Prahu poznala z turistickej skúsenosti už predtým. Keď prišla, niektoré veci boli iné, než si predstavovala: *“Prvé týždne som mala zmiešané pocity. I keď sme sa sem veľmi tešili a sme radi, že sme tu. Začiatok však bol ťažký, nevedela som ani slovo po česky a nevedela som si kúpiť ani lístok na metro. Pamätám si, že som nemala drobné, iba 2000 CZK a nechceli mi predať lístok v metre. Posielali ma do banky, bolo to na mňa priveľa, tak som sa rozplakala. Boli to prvé dni, potom sa naučila základné slová po česky a vždy sa usmejem, keď niečo potrebujem a funguje to oveľa lepšie.”* Anouck prišla do Prahy so svojim manželom ešte pred relokáciou, aby si zabezpečili bývanie a školu. Boli dobre pripravení, i keď očakávania boli troche

iné než realita: *“Myslela som si, že ľudia budú hovoriť viac po anglicky a že jedlo a potraviny budú iné. Som zvyknutá na iné mäso v Belgicku, iný chlieb a myslela som si, že Praha ako medzinárodné mesto bude mať k dispozícii výber všetkého.”*

Pre niekoľko mojich expatiek bol začiatok života v Prahe poznačený nepriaznivými klimatickými podmienkami a chladným zimným počasím. Celkovo medzi cudzincami prevláda názor, že Praha je veľmi studená destinácia, a práve počasie často udávajú ako negatívum, ktoré im na začiatku vadilo. Tie expat partnerky, ktoré prišli do Prahy v zimnom období, mali sťaženu adaptáciu. Často prechádzali obdobím izolácie, keďže sa nevedeli zorientovať, kam v zime, v mrazoch a v snehu môžu ísť a kde môžu niekoho stretnúť: *„Do Prahy som za svojím mužom prišla v novembri. Strašne snežilo, nikdy predtým som sneh nezažila. Po troch týždňoch som bola úplne nešťastná a odišla som späť do Portugalska na pár mesiacov, prečkať zimu.”* (Eva R). To potvrdzuje aj Američanka Aeshly: *“Bola som v siedmom mesiaci tehotenstva, keď sme sa sťahovali, plus, bolo to v januári. Sťahovali sme sa z Južnej Karolíny, kde zima nebýva silná, takže bol to šok. Načasovanie nebolo najlepšie.”*

Napriek prvým dojmom, ktoré neboli vždy podľa turistických predstáv, si takmer všetky respondentky uvedomovali, že je mimoriadne dôležité, aby sa neocitli od začiatku v sociálnej izolácii. Ich prvé kroky smerovali buď do medzinárodných organizácií pre cudzincov alebo do medzinárodných vzdelávacích inštitúcií pre deti, kde našli svoje nové priateľky, ktoré boli v rovnakej situácii a mali vďaka deťom podobné záujmy a aj problémy. Sociálna sieť a sociálne kontakty pomohli partnerkám expatov prekonať prvé týždne. Všetky frankofónne informantky ako Sofia, Melanie, Emilie sa hneď po príchode stali členkami Francúzskeho inštitútu, prostredníctvom ktorého začali budovať svoju sociálnu sieť. Veľa z respondentiek kontaktovalo Medzinárodnú asociáciu žien v Prahe – International Women's Association in Prague (IWAP), ktorá združuje cudzinky v Prahe a organizuje veľa spoločných aktivít – krúžkov, výletov, spoločných obedov, raz za mesiac aj obed pre novopríchodzích, ktorí tak majú šancu zoznámiť sa a dostať informácie o novom živote. Mnohé z mojich expat partneriek kontaktovali cez internet medzinárodné detské asociácie ako sú napr. Bumps and Babies, Kids in Prague, ktoré organizujú pravidelné stretnutia

mamičiek s deťmi a ihneď sa začali stretávať s ostatnými medzinárodnými mamičkami.

Vyplývajú z môjho výskumu, medzinárodné asociácie v Prahe majú dve hlavné úlohy v živote expat partneriek: 1) iniciačnú, ktorá pomáha expat partnerkám po príchode do krajiny a 2) realizačnú, ktorá im pomáha zdieľať aktivity a vyplňať čas v každodennom živote, pokiaľ nepracujú.

Práve iniciačná rola sa javí ako mimoriadne dôležitá. Pre mnohé z expat partneriek sú medzinárodné asociácie miestami prvého kontaktu. Niektoré z nich kontaktovali IWAP emailom ešte pred príchodom do Prahy (ako Tatiana) , iné prišli do IWAPu hneď po príchode do Prahy (ako napríklad Angličanka Karina): *“Hneď po príchode som išla do IWAPu, ktorý organizuje obedy pre nováčikov v Prahe a tam som stretla ľudí ako ja.”* Daniela si tiež našla cestu do IWAPu: *„Našla som IWAP na internete a išla som sa tam pozrieť.“* Hana sa zoznámila s mamičkami cez skupinu Bumps and Babies, ktorá mala každý pondelok stretnutie pre mamičky s deťmi z jednej zo škôlok v Prahe 2: *„Išla som tam a veľmi som sa potešila, boli tam ženy ako ja, vymenili sme si telefónne čísla a hneď mi rozprávali o ďalšom stretnutí na ihrisku.“*

Niektoré z mojich informantiek sú členkami národných inštitútov – najmä spomínané Francúzky, ktoré sú členkami Francúzskeho inštitútu, ktorý im umožňuje vytvárať kontakty s inými Francúzmi žijúcimi v Prahe. Emilie tam bola na začiatku a je vďačná za to, že hneď mala vďaka tejto organizácii základnú sociálnu sieť: *“Hneď na druhý deň po príchode do Prahy som išla do Francúzskeho inštitútu a našla kamarátky, s ktorými som sa stretávala trikrát do týždňa.”* Dnes sa už s týmito dámami nestretáva, pripadajú jej príliš “francúzske” a ich životný štýl príliš zviazaný a to sa jej nepáči. Predstavujú pre ňu uzavretú subkultúru, chodia každú nedeľu do kostola a majú životný štýl, ktorý jej úplne nevyhovuje.

Keď iniciačná fáza pominie, expat partnerky s malými deťmi si častokrát vystačia s okruhom ľudí, ktorý aj vďaka medzinárodným inštitúciám získali a účasť v medzinárodných inštitúciách nechávajú starším ročníkom: *“IWAP je organizácia pre staré bohaté dámy zo strednej triedy, ktoré nemajú čo robiť. Pýtajú si 2000 CZK za členstvo a prečo? Nie každý na to má, mal by to byť klub pre všetky medzinárodné ženy, nielen tie, čo majú peniaze.”* (Roisin) Niektoré expatky si však udržali vzťahy s týmito asociáciami dodnes. Tatiana, ktorá kontaktovala IWAP ešte pred svojím

príchodom do Prahy cez internet, je v IWAPe dlhodobo aktívna. Pracuje ako editorka mesačníka, ktorý IWAP vydáva, participuje na Vianočnom bazáre, ktorý IWAP organizuje a vedie rôzne záujmové krúžky (kurz fotografie) pre ostatné expatky. Aeshley dnes v podstate riadi skupinu Bumps and Babies, ktorá je funkčná len vďaka expat partnerkám, ktoré ju kedysi vytvorili a postupne jej riadenie preberajú ďalšie nové expatky.

Z môjho výskumu je zrejmé, že medzinárodné inštitúcie a asociácie v Prahe zohrávajú dôležitú úlohu v adaptácii expat partneriek. Pre väčšinu z nich sú zásadným kontaktným bodom, vďaka ktorému získajú prvé kontakty. Tieto organizácie výrazne pomáhajú naštartovať život cudzinek v Prahe. Problémy, s ktorými sa vyrovnávajú expatky po prvotnom turistickom nadšení, prichádzajú po niekoľkých týždňoch od príchodu. Je to štádium, v ktorom začnú vidieť reálne, čo sa deje okolo nich, musia sa dostať do interakcie s okolím, sú nútené ísť a vybavovať rôzne praktické záležitosti. Najväčším problémom pre moje respondentky bolo vyrovnať sa s tým, že ľudia nie sú veľmi priateľskí a nerozumejú po anglicky. Viaceré predpokladali, že znalosť angličtiny u pražského obyvateľstva bude lepšia. Podrobne sa týmto témam venujem v nasledujúcich sekciách tejto práce.

5.3.3. Novodobá realita expat života: Translokálnosť, Facebook a Skype

Ako podotkla Angie, keď prišli do Prahy v roku 2006, nebol ešte Facebook. Aby sa zoznámila s ľuďmi, museli aj s manželom chodiť pravidelne do spoločnosti a na večierky, aby si vytvorili kontakty a sociálnu sieť. Dnes je všetko inak. Webové stránky sa stali novou priestorovou realitou vo virtuálnom svete. Nevzťahujú sa na konkrétne existujúce miesta, ale majú vlastnú logiku. Ľudia, ktorí „obývajú“ tieto virtuálne reality nie sú sociálne skupiny nachádzajúce sa v konkrétnom fyzickom priestore; skôr formujú to, čo Appadurai nazýva virtuálnymi štvrťami alebo komunitami predstavivosti a záujmov vo virtuálnom svete (Appadurai 1995: 219). Expaty sa musia stále vyrovnávať s adaptáciou na novú kultúru, ale vďaka „online“ svetu nie sú izolovaní. Virtuálny svet im ponúka možnosti ako sa rýchlo zorientovať v novej realite, ponúka im možnosti zúčastniť sa diskusných fór a získať potrebné informácie

na vysvetlenie javov, ktorým nerozumejú: *“Keď som sem [do Prahy] prišla, nepoznala som nikoho. Chodila som na internet a zúčastňovala som sa diskusných skupín pre cudzincov v Čechách, v ktorých boli ľudia v rovnakej situácii ako ja a cítili sa rovnako”* (Sofia).

Ponímanie fyzického miesta sa vďaka virtuálnemu svetu úplne zmenilo. Appadurai, ktorý predstavil translokálnosť ako koncept, je jedným z hlavných predstaviteľov priestorovej zmeny v antropológii. Táto priestorová zmena bola odpoveďou na spôsob, akým bola lokalita definovaná v etnografii začiatkom 90. rokov 20. storočia. Etnografi predpokladali, že ľudia žijú svoj život lokálne, že životy ľudí majú len lokálnu dimenziu a lokálny význam (Gielis 2009: 280). Objavenie nových spôsobov komunikácie zmenilo chápanie lokality. Ľudia obývajú komplex lokalít alebo inými slovami, translokalitu (Appadurai 2002: 35).

Staršie štúdie mapujúce kultúrnu adaptáciu expatov a ich migrantský život musia byť vnímané cez optiku doby, v ktorej vznikali. Dnešní expati, tak ako aj ostatní migranti, nie sú “zaseknutí” na jednom mieste, ale môžu fungovať v rovnakom čase na viacerých miestach zároveň. Sú čoraz menej závislí na mieste, kde žijú, resp. ich adaptácia je menej závislá od fyzického priestoru, v ktorom sa nachádzajú. Nemôžeme už považovať miesta za separátne priestory. Vďaka informačným technológiám, transmigranti pobývajú na viacerých miestach simultánne a nie je jednoznačné, do akej miery je migrant na novom mieste alebo mimo tohto miesta. Ak chceme skúmať migrantské miesta a priestory správne ako translokalitu, musíme sa posunúť od koncepcie miesta v bipolárnom chápaní vnútri/vonku alebo “tu” a “tam” k chápaniu miest ako kontinuu (Gielis 2009: 282). Expati sa tak nemusia cítiť odstrihnutí od krajiny, z ktorej prišli alebo pochádzajú. Môžu sledovať online médiá, správy, televíziu. Môžu spolu s priateľmi a príbuznými komunikovať cez Skype, Facebook a iné sociálne siete. Elena je veľmi rodinne založená a každý deň hovorí aj trikrát cez internetový komunikačný systém Skype so svojimi rodičmi a rodinou v Španielsku (pre čo nemá pochopenie jej nemecký manžel): *“Chcem vedieť, čo robia, čo varili na obed, kam sa chystajú, čo sa deje, lebo keď potom prídem raz za čas do Španielska, tak sa cítim, ako keby som neodišla a plynule pokračujeme v konverzácii.”* Taktiež vďaka satelitom a internetu sledujú udalosti doma, čítajú online noviny, pozerajú televíziu.

Priestorová zmena, ktorá nastala vďaka rozvoju globalizácie a s ňou spojeným rozmachom informačných technológií je zásadnou zmenou v štúdiách migrujúcich skupín a ich adaptácie a život na novom mieste. Umožňuje expatom a iným migrantom ostať v kontakte so svojím domovom, pôvodným jazykom a kultúrou viac, než kedykoľvek predtým. Adaptácia sa tak stáva iným procesom, zďaleka nie tak šokujúcim ako predtým. Ovplyvňuje samotný proces, vďaka nej expat nie je odrezaný od predošlej destinácie a domova a uľahčuje nadviazanie nových sociálnych kontaktov a prístupnosť informácií.

5.4. Faktory vplývajúce na adaptáciu expat partneriek v novej krajine

Ako som už spomínala v predošlých kapitolách, faktorov, ktoré vplývajú na adaptáciu v novej krajine je mnoho a v rôznych štúdiách expat adaptácie sa objavujú rôzne varianty (Shaffer a Harrison 2001; Caliguiri et al 1998, Hofstede 1991). V empirickej časti som sa zamerala práve na tie faktory, ktoré predstavujú prienik predošlých výskumov, a teda na *individuálne faktory* ako sú jazyková znalosť, zmena v zamestnaneckom statuse, sebestačnosť, sociálna výkonnosť; *Environmentálne faktory* ako kultúrna novosť (priepasť v rozdieloch medzi pôvodnou a host'ovskou kultúrou), dobré životné podmienky, istota dĺžky vyslania; *interpersonálne faktory* ako sú rodinné vzťahy: podpora rodiny, expat adaptácia, rodičovské požiadavky; sieť sociálnych vzťahov: veľkosť siete, šírka podpory, hĺbka podpory od spoločnosti.

Zaujímalo ma, ako tieto fakty vnímajú moje respondentky a do akej miery sú dôležité pri kultúrnej adaptácii v Prahe. Osobitú pozornosť v nasledovných kapitolách preto venujem vplyvu znalosti jazyka, pracovnému životu a zamestnaneckému statusu expat partneriek, sociálnemu životu a jeho podrobnej analýze, voľnočasovým aktivitám, vnímaniu lokálnej kultúry, osobnostným charakteristikám expat partneriek, kultúrnej novosti a Prahe ako miestu, ktoré zásadne ovplyvňuje a mení adaptáciu cudzincov v meste.

5.4.1. Na jazyku nezáleží? Znalosť lokálneho jazyka ako predpoklad úspešnej adaptácie

Znalosť lokálneho jazyka pomáha budovať sociálnu sieť. Black & Mendenhall (1990a) a Shaffer & Harrison (1998) poukazujú na to, že zvýšenie schopnosti efektívnej interakcie vedie k lepšiemu prispôsobovaniu sa. Navyše, jazyková znalosť je potrebná na každodenný život, k nakupovaniu alebo návšteve lekára (Mohr, Klein: 2002).

Z môjho výskumu vyplýva, že znalosť lokálneho jazyka v Prahe síce uľahčuje praktické situácie, ale neovplyvňuje budovanie sociálnej siete a sociálnych kontaktov. Expat partnerky sa stretávajú s ostatnými expat ženami a ich komunikačným jazykom je angličtina. Aj tie, ktoré sa naučili lokálny jazyk, nepoužívajú ho na rozšírenie alebo vytváranie sociálneho kapitálu. Kontakty, ktoré majú s českým obyvateľstvom sú minimálne alebo tieto kontakty nie sú tak úplne české: ak majú expat partnerky českých známych, sú to buď Češky, ktoré majú anglicky hovoriaceho manžela alebo sú viazané na medzinárodné prostredie iným spôsobom – samé zažili expat skúsenosť alebo sa chystajú žiť do zahraničia v blízkej budúcnosti. Vydaté mamičky s deťmi nemajú kde praktizovať jazyky a stretávať sa s lokálnym obyvateľstvom: Situácia môže byť iná u slobodných expatov, ktorí môžu prichádzať do častejšieho kontaktu s českou populáciou (najmä v baroch, „puboch“, kde češtinu môžu využívať ako jazyk, ktorý im pomáha nadväzovať potenciálne partnerské vzťahy). Pravdou však ostáva, že neznalosť jazyka neumožňuje úplnú integráciu do lokálnej spoločnosti. Integrácia však tiež nezáleží len od znalosti lokálneho jazyka a je otázka, či sa vôbec musia expati do českej spoločnosti integrovať, aby sa cítili v Prahe dobre.

Čo sa týka znalosti českého jazyka, väčšina z mojich skúmaných žien nehovorí po česky. Asi polovica z nich absolvovala aspoň základný kurz českého jazyka, aby sa vedeli pozdraviť a vypýtať si v potravinách, čo potrebujú. Motivácia učiť sa český jazyk je celkovo nízka. Pre expat partnerky je to jazyk, ktorý sa nedá použiť nikde inde na svete a tým pádom ho ako cudzinci, ktorí žijú v Prahe dočasne, považujú za neúčinný. Všeobecne je čeština vnímaná ako mimoriadne ťažká.

I keď mnohé priznávajú, že určite by to bolo s češtinou ľahšie, nepocitujú jej neznalosť ako neprekonateľný deficit. Majú dojem, že s úsmevom a s angličtinou si v Prahe vystačia. Napríklad Elena po česky nehovorí a ani sa neskúšala učiť. V minulosti bola v destináciách, kde sa anglicky nedalo dorozumieť a učila sa lokálny jazyk (napr. v Číne). V Prahe to však nepovažuje za potrebné, všade sa bez väčších problémov dohovoria po anglicky: „*Nakoniec, jazyk nie je to najdôležitejšie. Dôležitý je váš osobný postoj. Vždy som k ľuďom milá, vždy sa snažím a vždy sa dorozumiem.*“ Jej slová potvrdzuje aj Emilie: „*Myslím, že musíš preháňať, musíš byť extra milá, aby ľudia boli k tebe milí, veľmi sa usmievať a potom to funguje.*“ Američanka Nicole s úsmevom hovorí: „*Hrozný jazyk, nedá sa naučiť! Na začiatku som sa chcela učiť, taký bol zámer, ale keď som prišla, tak som sa rozhodla, že nie. Mám kamarátku, ktorá žije v Prahe natrvalo, lebo jej manžel je Čech a ani sa nesnažila naučiť po česky. Povedala som si, že keď to zvládne ona, zvládnem to aj ja.*“

Z hľadiska jazykových znalostí lokálneho českého jazyka, závery, ktoré z môjho pozorovania a výskumu môžem vyvodiť, sú nasledovné:

- **Znalosť lokálneho jazyka uľahčuje praktický každodenný život: nákupy v potravinách, v mäsiarstve, vybavovanie rôznych administratívnych záležitostí na úradoch, atď.**

Karina ako jedna z mála expat partneriek hovorí po česky dobre: „*Keď som sem prišla, bolo to z jazykového hľadiska ťažké, nikomu som nerozumela a chcela som sa rozprávať s ľuďmi.*“ Karina vie dobre aj po rusky, keďže pred príchodom do Prahy žila dlho v Moskve a myslí si, že v každej krajine, v ktorej žije, by mala poznať jazyk, ináč by tu nemohla byť šťastná a viesť plnohodnotný život: „*Nie kvôli spoločenskému životu alebo nadväzovaniu kontaktov, lebo aj s českými kamarátkami hovorím po anglicky, ale pre praktický život, nakupovanie a iné bežné činnosti.*“ Emilie sa učila češtinu deväť mesiacov, ale potom to začalo byť veľmi ťažké. To, čo sa naučila, jej veľmi pomáha v dennodennom živote: „*Viem sa lepšie orientovať v potravinách a nájsť veci, ktoré som si predtým myslela, že tu nemajú.*“ Andrea sa tiež naučila hovoriť po česky a vie sa celkom dobre dorozumieť: „*Myslím, že by to tu v Prahe išlo aj bez češtiny. Takto je ale dennodenný život jednoduchší.*“

- **(Ne)znalosť lokálneho jazyka môže ovplyvňovať schopnosť expat partneriek nájsť si adekvátnu prácu.**

Je otázne, a môj výskum nenašiel na toto jednoznačnú odpoveď, do akej miery ovplyvňuje neznalosť jazyka, schopnosť nájsť si v Prahe zamestnanie. Určite je neznalosť jazyka jednou z prekážok, avšak nie je jasné, do akej miery fatálna. Skúsenosti, ktoré moje expat partnerky mali, neboli jednoznačné. Boli také (Elena, Angie, Eva R., Erica, Virginie), ktoré nevideli problém v tom, nájsť si tu prácu, ktorá nevyžaduje znalosť lokálneho jazyka. Potom bola druhá skupina, ktorá v tom videla problém (Tatiana, Anouck, Melanie). Melanie: *“Neviem dobre po česky, a myslím, že kvôli tomuto by som si nenašla prácu v Prahe, lebo v marketingových džoboch musíš vedieť po česky”*. Tatiana sa vrhla na fotenie, jej koníček, z ktorého si snaží spraviť živnosť. Prácu na plný úväzok si nezháňala, lebo má dve malé deti a pochybuje, že by našla prácu, z ktorej by zaplatila babysitterku, škôlku a všetko. Nájsť si dobrú prácu je pre ňu aj jazykový problém : *„Pre tých, ktorí nehovoria po česky, je problém nájsť si prácu, ale myslím, že to nie je problém Prahy ako mesta, ale bol by to problém v akejkolvek krajine, kde angličtina nie je úradným jazykom.”*

Z profesijného hľadiska nebol veľký rozdiel v kariérnych profiloch respondentiek. Navyše, niektoré prieskumy ukazujú, že pokiaľ sú v pozícii sprevádzajúceho partnera muži (a žena je vyslaná na expat pobyt), tak muži ako expat partneri nikdy neostávajú doma a prácu v novej krajine si nájdu (Punnett et al 1992). Dojem, ktorý som nadobudla z môjho výskumu je, že neznalosť jazyka môže byť výhovorkou alebo bariérou, ktorú sa neodvážili niektoré respondentky prekonať, ale nie zásadnou prekážkou seberealizácie.

- **Neznalosť lokálneho jazyka nie je prekážkou v uspokojivom sociálnom živote expat partneriek v Prahe.**

Virginie po česky nehovorí, ani nemá motiváciu sa učiť, pokiaľ tu budú dočasne. Plus sama žije v multijazyčnom prostredí – s manželom sa rozpráva po španielsky, s dcérou po francúzsky, študuje v angličtine. Znalosť lokálneho jazyka jej

nechýba: „Všetko, čo potrebujem, viem vybaviť a zistila som, že keď som milá a usmievam sa, všetko ide oveľa ľahšie.“ Lourdes hovorí: „Čo sa týka života v Prahe, vystačím si s angličtinou. Jazyk nie je prekážkou vo vytváraní si priateľstiev. Nie som ani závislá od španielskych kamarátok, mám rovnako dobré vzťahy s ľuďmi, ktorí po španielsky nevedia. Ak by sme však mali ostať v Prahe dlhšie, chcela by som sa jazyk naučiť.“ Roisin má za sebou šesťdesiat hodín češtiny na Karlovej univerzite v Prahe, ale potom sa rozhodla so štúdium češtiny prestať, lebo gramatika sa jej zdala strašne ťažká: „Všetky tie koncovky... naša učiteľka bážirovala na gramatike. A potom, keď som išla do obchodu, mala som z toho stres, že či sa má povedať „dvě“ alebo „dva“. Podľa jej názoru na znalosť lokálneho jazyka vplýva to, aký spoločenský život vedieš: „Keď som bola ako slobodná v Japonsku, jazyk som sa naučila. S deťmi sa však nemôžeš naučiť po česky, lebo nemôžeš ísť do baru a opiť sa a začať hovoriť s niekým po česky, proste nemáš kde a s kým konverzovať, keď nechodíš večer von medzi lokálnych ľudí, nikto s tebou po česky nediskutuje.“ Podľa Daniely je Praha mesto, kde učiť sa jazyk je zbytočné: „Je tu toľko medzinárodných ľudí, ktorí všetci hovoria po anglicky, že necítiš potrebu učiť sa jazyk.“

- **Neznalosť lokálneho jazyka je prekážkou v integrácii do českej kultúry. Kým nehovoríš lokálnym jazykom, necítiš krajinu v ktorej žiješ a nepochopíš ľudí, ktorí tam žijú.**

Roisin: „Nikdy neprejdeš cez bariéru, ktorá je medzi tebou–cudzincom a lokálnym človekom. Si vždy outsider, kým neprekonáš jazyk. A keď sa učíš jazyk, dozvieš sa veľa o ľuďoch, o ich krajine. Naša učiteľka nám hovorila veľa o Čechoch, o histórii, o kultúre. Sú však expati, ktorí sa vôbec nezaujímajú o to, kde žijú, ako tu ľudia žijú, je takých plno v Prahe 6. Ja som sa ale aspoň pokúsila.“ Gilly sa po česky učila jeden rok a potom prestala. Vie sa aspoň trochu dohovoriť: „Mám ale pocit, že pre skutočný život by som potrebovala hovoriť plynule, aby som lepšie pochopila ľudí a ich kultúru.“ Erica po česky nehovorí, neskúšala sa učiť a sama hovorí, že asi aj kvôli tomu sa necíti integrovaná. Čeština jej však pripadala ako strata času, keďže sa týmto jazykom nedá hovoriť nikde inde.

Inú skúsenosť má Chorvátko Alida. Keď prišla do Prahy, zdali sa jej ľudia odmeraní. Naučila sa plynule po česky, ale to na vzťahu s lokálnym obyvateľstvom nič nezmenilo. Jazyková bariéra bola odstránená, kultúrna nie: *“Myslela som, že je to jazykom, že nepoznám Čechov, ale teraz viem dobre po česky a viem, že to jazykom nie je.”* Mimoriadne zaujímavý názor na neznalosť jazyka mala Nicole: *„Určitým spôsobom si užívam, že neviem jazyk, lebo zrazu je okolo mňa ticho, nevnímam ľudí, ktorým nerozumiem a to je svojim spôsobom úžasné, som ako v bubline; v Amerike je to otravné, zrazu ma vyrušuje, že rozumiem každej konverzácii.”*

- **Motivácia naučiť sa v Prahe po česky je malá. V Prahe sa učia expatky iné cudzie jazyky.**

Roisin porovnávala svoju skúsenosť zo života v Japonsku a tu: *„Japonci boli strašne nadšení, keď sa cudzinec snažil hovoriť po japonsky, kým tu (v Prahe) sa bazíruje na presnosti. Kým nevyslovíš nejaké slovo presne, všetci sa tvária, že ti vôbec nerozumejú. Nemôžeš povedať Manesová namiesto Mánesova, proste majú kritický postoj.”* Melanie sa učila češtinu štyri mesiace, ale jazyk sa jej zdal ťažký: *“Ľudia sa na mňa divne pozerali, keď som sa snažila hovoriť po česky. Nesnažili sa mi porozumieť. Plus, bývam v Prahe I a väčšina ľudí v obchodoch hovorí po anglicky. Dala som sa potom na zlepšovanie angličtiny.”*

Vivien sa učila po česky 3 mesiace: *„Už mi nevadí, že nerozumiem, nejako sa dorozumiem. Stretla som ľudí, ktorí tu žijú dlho a nehovoria po česky a zistila som, že vôbec tomu nedávajú takú váhu ako ja. Tak som to vzdala aj ja a učím sa po nemecky, keďže môj manžel je Nemec.”* Sofia hovorí: *„Mala som intenzívny kurz češtiny, ale v podstate som si uvedomila, že je zbytočné sa učiť jazyk, keď o rok pôjdem preč. A uvedomila som si, že moja angličtina nie je na takej úrovni, aby som mohla v angličtine pracovať, tak som sa rozhodla nájsť si v Prahe štúdium v angličtine, aby som si ju zlepšila.”*

- **Vzdelávanie detí expatov v českom jazyku prebieha len výnimočne.**

Deti expatov sú vzdelávané väčšinou v angličtine alebo vo francúzštine. Jazyk je pre mnohých z nich úplne iný problém než kedysi, veľa z expat rodín je dnes totiž multijazyčných. Napr. Elena je Španielka a rozpráva sa so svojim nemeckým manželom po anglicky, so svojimi deťmi po španielsky, kým jej muž sa rozpráva s deťmi po nemecky a deti sa v škôlke učia po anglicky. Podobne je na tom Virginie, ktorá je francúzska, so španielskym manželom sa rozpráva po španielsky, s dcérou po francúzsky a dcéra chodí do anglickej škôlky. Eva R je Portugalčanka, s manželom Francúzom hovorí po francúzsky, s dcérou po portugalsky a v škôlke ich dcéra hovorí po anglicky. Vivien je Grékyňa, jej manžel je Nemec, hovoria spolu po anglicky a s deťmi každý svojim jazykom. Angie je Španielka, manžela má Francúza. Spolu hovoria po francúzsky, s dcérou hovorí po španielsky a ich dcéra chodí do bilingválnej francúzsko–anglickej škôlky. Tatiana pochádza z Peru, jej manžel je Čech¹², spolu hovoria po anglicky a s dcérou hovorí po španielsky a jej manžel po česky.

Počet expat partneriek, ktoré dali deti do českej škôlky alebo takej, kde výučba prebieha čiastočne aj v českom jazyku, bol minimálny. Gilly dala svoju staršiu dcéru do česko–anglickej škôlky, lebo obaja s manželom chceli, aby vedela po česky, aby vnímala krajinu okolo seba. Američanka Andrea dala svoju dcéru na dva roky do českej škôlky, kde to mala rada. Bolo to blízko ich domu a nevedeli, ako dlho tu budú a preto chceli, aby ich deti hovorili po česky a dorozumeli sa, ak by tu ostali veľmi dlho. Keď zistili, že to tak nebude a že ich pobyt v Prahe má časové ohraničenie, dali ju do americkej Montessori školy.

Odpoveď na otázku, akú rolu hrá znalosť jazyka v adaptácii na nové prostredie, nie je jednoznačná. Neznalosť českého jazyka komplikuje adaptáciu expatov v Prahe, ale len do určitej miery. Z môjho pozorovania a rozhovorov si dovoľm vyvodiť záver, že rola lokálneho jazyka sa v globálnych mestách, v ktorých sa neustále rozširujú podmienky pre cudzincov, znižuje. Stále bude platiť, že na integráciu do každej spoločnosti je potrebné poznať lokálny jazyk. Praha dnes však poskytuje možnosť pre cudzincov fungovať aj bez znalosti češtiny, resp. jej znalosť chýba najmä na uľahčovanie praktických záležitostí – ako je vybavovanie administratívnych záležitostí na úradoch, komunikácia v obchodoch a službách celkovo. Tento trend by

¹² Pozn.: Tatiana je jediná expat partnerka, ktorá má českého manžela a mohla byť súčasťou tohto výskumu, keďže jej manžel je americký zamestnanec a do Prahy bol ako expat relovaný z Ameriky na dobu dočasnú. V Prahe sú dočasne na expat kontrakte. Praha pre nich neznamená domov a nechystajú sa tam žiť.

sa mohol zlepšovať, keďže mnohé moje informantky videli najmä generačný problém českej populácie, čo sa týka znalosti anglického jazyka. Mladšia generácia je podľa nich prístupnejšia, ochotnejšia a má lepšie znalosti angličtiny. I keď nie je možné jednoznačne zhodnotiť vplyv jazyka na adaptáciu expat partneriek, určite môžeme konštatovať, že i keď jazyk predstavuje určitý problém a jeho neznalosť môže dennodenný život komplikovať, zásadne adaptáciu expat partneriek v Prahe neovplyvňuje.

5.4.2. Pracovný život a kariérne očakávania expat partneriek

Čo sa týka kariéry expat partneriek počas medzinárodného vyslania, všeobecne vládne predpoklad, že expat partnerky ostávajú počas zahraničného vyslania väčšinou v domácnosti. Toto im umožňuje viac využívať a spoznávať prostredie, v ktorom žijú – využívať mesto a spoznávať jeho kultúru, stretávať ľudí a nakupovať (Hearn et al 2008: 52). Veľký a rastúci problém údajne nastáva, keď expat pochádza z dvoj kariérneho manželstva, keďže globálne premiestnenie môže mať škodlivý vplyv na kariéru manželky / partnerky (Munton 1990).

Podľa Global Relocation Trends Survey bolo v roku 2012 (Brookfield 2012) zamestnaných len 12 % expat partneriek (čo je konzistentné s dlhodobým priemerom). Problémy v nájdení práce pre partnerku spájajú hlavne s ekonomickými podmienkami a krajinou vyslania. Jazyk a kultúrne rozdiely môžu byť prekážkou zamestnania a imigračné zákony znechucujú potenciálnych zamestnancov od zamestnávania zahraničných partneriek. Z výskumu tiež vyplýva, že 49 % partneriek bolo zamestnaných pred výjazdom.

Moja skúmaná vzorka sa líši od priemeru. Expat partnerky, ktoré som skúmala, sú z demografického hľadiska mladé ženy vo veku 30 – 40 rokov, ktoré majú malé deti. Zo všetkých opýtaných žien, len dve nemali pred príchodom do Prahy prácu (aj to z dôvodu, že boli na materskej dovolenke). V rámci pracovného života som skúmala vzdelanie partneriek, ich posledné zamestnanie, súčasný stav a kariérne očakávania. Partnerky, ktoré som skúmala, boli väčšinou vysokoškolsky vzdelané ženy (z celkového počtu len dve nemali vysokú školu) s vlastnou kariérou. Napriek

tomu, že väčšina žien, s ktorými som sa rozprávala, mala malé deti vo veku do troch rokov, len zhruba polovica s nimi ostávala doma (aj to najmä tie, ktoré mali dve malé deti a ostávali by tak doma v ktorejkoľvek inej krajine).

Čo sa týka štatistík matiek v Českej republike, až 80 % žien zostáva doma do veku troch rokov dieťaťa. Do dvoch rokov veku dieťaťa ostáva doma až 92 % a do jedného roku 95 % (Tomešová Bartáková 2009). Necelá tretina českých žien doma zotrúva i po uplynutí maximálnej dĺžky rodičovskej dovolenky (Kuchařová et al 2006). Medzi ženami s najmladším dieťaťom vo veku do päť rokov vykonáva platenú činnosť len 35,1 % žien. Európsky priemer je takmer dvojnásobný – 59,7 % (Eurostat 2006). Z tohto hľadiska by nebolo teda v Prahe neobvyklé, ak by ženy (vrátane expat žien), ktoré majú malé dieťa v predškolskom veku, ostali takmer všetky doma. Expatky, ktoré som skúmala ja, však mali kariérne ambície. Expat partnerky je možné z hľadiska kariérneho rozdeliť do niekoľkých skupín. Tie, ktoré:

- 1) pokračujú vo svojej kariére a pracujú v rovnakej oblasti, ako pred expat vyslaním (Elena, Alessandra, Eva R., Hana, Alida, Angie, Sara, Kathy);
- 2) chcú pracovať, ale nepodarilo sa im nájsť si prácu vo svojom odbore, tak robia niečo iné (Anouck, Tatiana, Roisin);
- 3) rozhodli zmeniť kariéru a využiť čas v Prahe na zmenu alebo vzdelávanie (Karina, Virginie, Vivien, Sofia);
- 4) nepracujú, lebo životný štýl expatov im to neumožňuje (majú malé deti a rozcestovaných manželov – Gilly, Marie, Isabelle);
- 5) pracovať nechcú (vyhovuje im byť doma, manažovať rodinu a užívať si Prahu a starať sa o deti (Eva T, Andrea, Nicole, Lourdes, Erica);
- 6) sú na materskej dovolenke (Ashley, Emilie, Kristína, Beata, Melanie).

Prvú skupinu tvoria partnerky, ktoré pracujú v rovnakej oblasti v akej pracovali aj inde a to aj napriek tomu, že po česky nevedia. Relokácia ich pracovný život zásadne nezmenila. Eva R, je veterinárka: *„Keď som odchádzala z Lisabonu, zanechala som dobrú prácu s veľmi dobrými kariérnymi vyhliadkami. V Prahe som začala pracovať zadarmo na veterinárnej klinike, lebo nie som typ, ktorý nepracuje. Potom som si našla platenú prácu v mojom odbore, v podstate skôr než som chcela.*

Začala som pracovať po štyroch mesiacoch od narodenia dcéry. Práca, ktorú som si našla a kde robím doteraz, bola veľmi dobrá príležitosť pre mňa čo sa týka kariéry, nebola to nejaká náhrada.“ Angie je momentálne doma s mladšou dvojmesačnou dcérou, ale na materskej dovolenke chce ostať len šesť mesiacov. „Nájsť si prácu v Prahe v mojom odbore (IT) mi trvalo asi desať dní. Vôbec som k nej nepotrebovala český jazyk.“

Ďalšiu skupinu tvoria ženy, ktoré si nevedeli nájsť prácu v rovnakej oblasti, tak začali robiť niečo iné – dobrovoľnú prácu alebo začali svoj vlastný biznis. Tatiana zmenila svoju záľubu vo fotení na podnikanie a pracuje ako dobrovoľníčka v IWAPe, kde edituje časopis; Roisin rozbehla svoje vlastné podnikanie – otvorila si anglické papiernictvo; Anouck, agentka s nehnuteľnosťami, využila čas v Prahe na vyučovanie angličtiny vo viacerých jazykových školách. Najprv sa snažila nájsť prácu vo svojom odbore s nehnuteľnosťami, ale nešlo to, lebo lokálny jazyk je dôležitý pri kontakte s klientmi. Potom si hľadala prácu inde, dostala aj ponuku pracovať v London School of Business in Prague, ale finančné podmienky boli také, že by nestačili pokryť ani náklady na súkromné jasle a škôlku pre obe deti: *„Moja kamarátka prevádzkuje jazykovú školu a tak som sa rozhodla spraviť si tam TEFL kurz, vďaka ktorému môžem vyučovať angličtinu na celom svete. Začala som učiť v rôznych pražských jazykových školách a bol to aj spôsob, ako stretnúť lokálnych, keďže väčšina študentov boli Česi. Ako expat nemáš žiadny kontakt s lokálnymi ľuďmi, okrem nákupu v obchode, a toto bola šanca rozprávať sa s nimi. Chodili sme spolu aj von, na pivo, rozprávali sme sa o českej kultúre a histórii.“*

Roisin pracovala pred expat vyslaním ako marketingová manažérka. Neskôr v Japonsku učila angličtinu a to robila aj ako dobrovoľníčka v Prahe. Chcela sa vrátiť k marketingu, ale nebola si istá, či sa jej to v Prahe bez znalosti jazyka podarí: *„Rozhodla som sa podnikať. Na Vinohradoch som si otvorila obchod s anglickými pohľadnicami, narodeninovými kartami, baliacimi potrebami. Bola to unikátna skúsenosť. Môžem povedať, že som rozbehla nový biznis v cudzej krajine“.*

Čo je možné považovať za privilegium expat života je, že niektoré expat partnerky využili túto situáciu na prehodnotenie svojej kariéry a uvedomenie si toho, či práca, ktorú robili v svojom živote pred expat vyslaním bola naozaj to, čomu by sa v živote venovať naozaj chceli. Karina pracovala dlhé roky ako personálny manažér

v právnickej firme a mohla so svojou prácou pokračovať aj v Prahe (s tou istou firmou alebo inou). Rozhodla sa však, že Praha je pre ňu príležitosť začať robiť niečo iné. Má rada jogu, a tak si v Prahe spravila učiteľský kurz jogy a dnes ju učí cvičiť. Nevie, ako dlho to bude robiť, ale baví ju to: „*Nielenže ma to baví, ale vidím v tom aj biznis príležitosť. Moja unikátna výhoda je, že som učiteľka jogy a že hovorím po anglicky. V tom som v Prahe jedinečná.*“

Do tejto skupiny patria aj ženy, ktoré využili čas na vzdelávanie. Virginie študuje grafický dizajn na Prague College a chce sa tomuto odboru venovať aj profesionálne. Pred príchodom do Prahy pracovala v tej istej IT firme ako jej manžel a v rámci tejto firmy si vyskúšala aj expat život v Anglicku a Španielsku. Mohla pravdepodobne pokračovať s prácou pre tú istú firmu aj v Prahe, ale rozhodla sa dať výpoveď a študovať: „*Moja práca ma až tak nebavila. Že v Prahe budem študovať, to som mala v pláne. Chcela som si dokončiť vzdelanie a čas strávený v Prahe sa mi na to zdal ideálny. Študujem na Prague College grafický dizajn a chcem sa tým po škole živiť. Myslím, že prácu si nájdem.*“ Sofia pracovala v komunikačnom odvetví a v Prahe si urobila magisterský diplom v odbore Komunikácia. V podstate len preto, že mala malé dieťa a nudila sa. V Prahe chcela pracovať, ale bolo to ťažké, kvôli malému dieťaťu aj kvôli jej jazykovým znalostiam: „*Uvedomila som si, že moja angličtina nie je dosť dobrá na to, aby som v tomto jazyku pracovala. Tak som sa učila jazyk a študovala som v angličtine odbor, ktorý ma bavil a ktorému som sa predtým venovala profesionálne.*“ Vivien kedysi pracovala pre BBC Londýn na kreatívnom oddelení a neskôr v hotelovom manažmente. Keď sa jej narodil syn, nechcela ísť spať do hektického pracovného života. Chcela sa začať venovať deťom a tak si urobila Montessori kurz (kurz alternatívnej pedagogiky) pre deti od troch do šiestich rokov. Do príchodu druhého dieťaťa však nestihla odpracovať žiadaný počet hodín v Montessori zariadení, ktoré sú nevyhnutné na dokončenie kurzu a získania autorizovaného certifikátu. Onedlho preto nastupuje do Montessori škôlky v Prahe, kde bude pracovať: „*Je to veľká zmena, neviem teraz povedať, či ma to bude baviť dlhodobo, ale mám takú víziu už dlho a chcem to vyskúšať. Nevie, či by som si našla prácu v odbore, ktorému som sa venovala predtým, ale určite by som to skúsila.*“

Niektoré z expat manželiek nemôžu pracovať kvôli tomu, že majú malé deti a ich muži sú stále na cestách. Napríklad Gilly je učiteľka a počas predošlého expat

vyslania v Moskve bola učiteľkou v medzinárodnej škole. V Prahe momentálne nepracuje: „*Mohla som učiť aj v Prahe, aj som na začiatku učila, avšak s dvomi malými deťmi, keď je jedno z nich vždy choré, to nefunguje. Môj manžel cestuje po Európe a do Prahy jazdí len na víkendy, takže ak moje dieťa ochorie, nemám nikoho, s kým by mohlo ostať. Takto sa pracovať nedalo.*“

Medzi expat partnerkami je samozrejme aj skupina žien, ktoré sú doma s malými deťmi resp. na materskej dovolenke (ako Beata, Melanie, Emilie, Gilly, Libie, Camilla...) a tiež skupina žien, ktoré nepracujú, pretože nechcú. Emilie pracovala ako manažérka v hotelierskych a reštauračných službách. Má dve malé deti, mladšia dcéra má menej než rok. O pár mesiacov sa budú sťahovať do Varšavy: „*Ak by sme v Prahe ostali dlhšie, určite by som chcela začať pracovať. Myslím, že prácu by som si tu našla.*“ Eva pracovala pred príchodom do Prahy ako manažérka korporátnej nadácie. Do Prahy prišli, keď ich dcéra nemala ani rok: „*Pracovať v Prahe by som pravdepodobne mohla, ale nechcela som. Viem, že sme tu na dva roky a máme malé dieťa. Plus, expat život ma baví, kým práca pre mňa predstavovala veľký stres. Nesedím doma, každý deň mám program. Cvičím pilates, učím sa španielčinu a mám veľa záujmov.*“ Erica má za sebou úspešnú manažérsku kariéru a ako sama hovorí, keby chcela ísť robiť, asi by si prácu našla. V Prahe je ako expat druhý raz, predtým tu pracovala pre medzinárodnú firmu organizujúcu konferencie. Jej mladšia dcéra má len jeden rok a je zvykom v Austrálii ostávať s deťmi doma až tri roky. V Prahe nie je spokojná, doľahla na ňu únava z expat života, ktorý vedie viac než desať rokov a bola už v štyroch destináciách: „*Viem, že by som si prácu našla, v Prahe som už kedysi pracovala. Ale teraz nechcem. Znamenalo by to, že vysielam signál, že sa tu usadzujem. Ja som však rozhodnutá vrátiť sa spať do Austrálie, a to čo najskôr.*“

Napriek neznalosti lokálneho jazyka, bola väčšina respondentiek presvedčená, že prácu v Prahe by si našli. Častokrát bolo prekážkou v práci nedostatočné ekonomické ohodnotenie. Keď si expatky vypočítali, koľko by museli platiť za dve deti v súkromnej škôlke, kde náklady za jedno dieťa sú okolo 20 000 CZK mesačne, neoplatilo sa im pracovať, pretože by zarobili menej, než by boli ich náklady na umiestnenie detí do predškolského zariadenia. Celkovo je nutné podotknúť, že som nestretla žiadnu expat partnerku, ktorá by veľmi chcela pracovať a nemohla. Ženy

s veľkými kariérnymi očakávaniami a snahou pracovať, všetky aj pracovali. Ak sa aj nepodarilo expat partnerkám nájsť si prácu, ktorá by znamenala posun v kariére, snažili sa venovať rôznym činnostiam (štúdiu, dobrovoľníckej práci, alternatívnej práci). A to aj napriek tomu, že majú deti v predškolskom veku, v ktorom napríklad väčšina českej populácie mamičiek ostávala automaticky doma. Čo sa týka ich vlastných kariérnych ambícií, expat partnerky s ktorými som prišla do kontaktu, sa ich nemienia vzdať. Expat vyslanie neberú ako stop v kariére, ale očakávajú, že si tiež budú žiť vlastný život. Žien, ktoré ostávajú doma, lebo nepocitujú možnosť popri manželovej kariére, bolo rozhodne menej než tých, ktoré pracovať chceli.

5.4.3. Neostať sama: Sociálny život a vzťahy expat partneriek v Prahe

Výhodou ženatých expatov je, že ich manželky budujú sociálnu podpornú sieť, ktorá bude mať pozitívny dopad na ich prispôsobenie (Feldman a Tompson 1993; Caligiuri, Hyland, Joshi 1998). Zároveň však, schopnosť znovu vytvárať sociálne siete je často literatúrou označovaná za najväčší tranzitný problém expatovej manželky (Fukuda & Chu 1994; Munton 1990). Pražské expat partnerky si však s týmto problémom ľahko poradili. Na nedostatok priateľov alebo neschopnosť vytvárať kontakty si nestážovala ani jedna z nich. Práve naopak, Prahu často prezentovali ako príklad mesta, ktoré vďaka svojej veľkosti a komunitnému spôsobu života expat komunity, je ideálnym miestom na tvorbu sociálnych kontaktov s ďalšími expatmi.

Na schopnosť vytvárať si sociálne kontakty zásadne vplýva miesto. Migrujúce skupiny majú v mestskom prostredí dobré predpoklady na začlenenie do mestských organizmov vďaka adaptácii mestského obyvateľstva na komunikáciu s ľuďmi, ktorých síce osobne nepoznajú, ale reagujú na ich vonkajšie správanie, čo nevyžaduje dlhodobú znalosť na to, aby s nimi vstupovali i do komplikovanejších interakcií (Goffman 1961). Koncentrácia cudzincov v Prahe je geograficky tak špecifická, že nie je problém spoznať nových priateľov, nadviazať a udržiavať kontakty: *„Sociálny život a rýchlosť, s akou som si ho vytvorila ma veľmi prekvapil. Bála som sa, že budem veľmi osamelá, ale bolo to úplne inak. Vďaka dcérinej škôlke som stretla plno*

úžasných ľudí, nové priateľky, s ktorými sa pravidelne stretávame“, opisuje svoju skúsenosť Daniela. Jej skúsenosť sa podobá všetkým ostatným.

Sociálne podporné siete sú siete väzieb, ktoré človek udržiava s ostatnými jednotlivcami, ktoré slúžia na naplnenie potrieb k niekomu patriť, poskytujú prostriedky, ako sú informácie, podpora a poradenstvo (Woytowich 1992: 38; Fountaine 1986; Black 1990). Je niekoľko sociálnych sietí, ktoré plnia funkcie pre partnerky expatov v Prahe: *dobrovoľnícke organizácie* (ako IWAP, expats.cz); *oficiálne inštitúcie* (ambasády, národné inštitúty); *korporátna podpora* (firemná podpora – zamestnanecká podpora expata, ktorá sa vzťahuje najmä na pomoc pred príchodom a pri odchode); *rodinná sieť* (vzťahy, ktoré si vytvára rodina expata cez svoje deti, cez expat partnera).

Vplyvom dobrovoľníckych a oficiálnych inštitúcií som sa už zaoberala, ako aj zamestnaneckou podporou. Preto sa v tejto kapitole sústredím na vytváranie rodinnej siete a sociálny život skúmaných žien. Expat partnerky v Prahe sa snažia o vytvorenie sociálnych vzťahov v rámci svojej trojrole:

- 1) rola matky – *rodinná rola* (spoločne strávený čas na ihriskách, „playdates“, narodeninové oslavy);
- 2) rola manželky – *partnerská rola* (vytvorenie kontaktov pre rodinu, návštevy cez víkendy, spoločné výlety);
- 3) rola ženy – *osobnostná rola* (spoločenské akcie, pracovné aktivity, zamestnanecký status).

Spoločenský život a aktivity, ktoré si v rámci trávenia voľného času expat partnerky vytvárali, mali svoju pravidelnosť. Popíšem bližšie niektoré z nich, ktoré reprezentujú kreativitu a spôsob, akým prežívajú spoločenský život expat partnerky s malými deťmi v Prahe.

„Girls Night Out“

„Girls Night Out“ („Dievčatá idú von“) bola prestížnou záležitosťou v rámci spoločenského života expat partneriek. Konala sa raz za mesiac, dopredu sa na ňu

pozývalo emailom a účasť sa musela potvrdiť, aby organizátorka večere mohla rezervovať reštauráciu s presným počtom ľudí. Zvyčajne na túto akciu prišlo okolo 10–14 žien. Bola to populárna udalosť a takmer nikto z pozvaných si ju nenechal ujsť.

Každý mesiac jedna zo žien vybrala jednu reštauráciu, kde strávili príjemný večer s dobrým jedlom. Zaujímavé bolo, že čím dlhšie sa expatky stretávali, tým sa začalo viac piť a zabávať. Prvé „Girls Night Out“ boli len decentné večere približne dve a pol hodiny dlhé, ktoré začali aj skončili jedným aperitívom. Postupom času však boli večere dlhšie, spojené aj s tancovaním a zábavou. Každý mesiac organizoval večeru niekto iný, nebolo pravidlom, že kto, išlo skôr o náhodnú iniciatívu. Platilo sa tak, že celkový účet sa rozrátať na počet prítomných, bez ohľadu na to, či niekto pil a jedol viac, menej alebo drahšie. Vždy išlo o drahšie a luxusné podniky, kde sú na cudzincov zvyknutí (reštaurácie ako Sasazu, Aromi, Il Giardino, Sahara, Grosetto, Hard Rock Café, Ambiente). Bola to vždy príležitosť, ako si vyraziť von bez detí, zmeniť rolu matky na rolu ženy, obliecť sa, namaľovať a užiť si večer v Prahe. Témami rozhovorov na tejto večeri neboli deti. „Girls Night Out“ dávali vzťahom expat partneriek úplne nový rozmer. Prestali byť matkami a rozprávali sa o vzťahoch, láske, práci, o svojich budúcich plánoch, o hudbe a koncertoch, o rodine, súrodencoch, o minulosti i budúcnosti. Z expat partneriek sa takto stávali nielen mamičky, ktoré spolu idú na ihrisko, ale aj kamarátky, ktoré sa dobre poznajú a priateľské putá medzi nimi rastú.

„Girls Night Out“ začala mať po určitom čase aj svoje klony. Manželia expatiek, ktorí vďaka tomu, že trávili väčšinu pražského života v práci a nemali veľa kamarátov, nechali sa vlastnými ženami inšpirovať. Vypýtali si od manželiek kontakty na iných manželov a začali si organizovať „**Boys Night Out**“. Tieto akcie však neboli zďaleka také populárne. Chýbala im pravidelnosť a presnosť. Častokrát tí, ktorí potvrdili svoju účasť, ju zrušili na posledný moment, niekedy len hodinu či dve pred príchodom. Toto sa v ženských „Girls Night Out“ nikdy nerobilo. Mužské „Boys Night Out“ mali väčšinou avizovanú veľkú účasť, ale reálne sa nakoniec stretla polovica z nich (maximálne 5 – 6). Programovo sa tiež odlišovali od ženských akcií. Kým ženám záležalo na tom, aby sa stretli pri dobrom jedle a porozprávali, prípadne si išli ešte neplánovane zatancovať, muži museli mať dopredu pripravený program, ktorý sa viazal na špecifickú aktivitu. Raz ktosi navrhol, aby muži išli na večeru do

indickej reštaurácie na Vinohradoch, ale bol prehlasovaný väčšinou s tým, že predstava, že budú sami muži sedieť v indickej reštaurácii a popíjať víno je zvláštna. Táto predstava sa väčšine mužov nepáčila. Muži išli spolu na hokej alebo pozerať do reštaurácie futbalový zápas Champion's League. Súčasťou týchto plánov bola aj večera, ale nikdy sa nestala samotným program. Celkovo sa však „Boys Night Out“ neetablovalo ako pravidelná, ale skôr nepravidelná akcia, na ktorú prišlo zopár stálych účastníkov bez toho, aby sa rozširoval okruh ľudí, čo sa v ženských „Girls Night Out“ dialo bežne. Prichádzali nové členky skupiny a tie, ktoré sa sťahovali z Prahy preč, boli nahradené novými.

Ďalším variantom tejto istej akcie bola tzv. „**Boys and Girls Night Out**“. Bol to pokus, ako dostať von manželské páry spolu, Niekedy vznikali tieto nápady spontánne, na poobedňajšom stretnutí na ihrisku, kedy sa zopár párov dohodlo, že sa večer ide von. Inokedy bol vopred rozposlaný email všetkým ľuďom v skupine, že na určitý deň sa organizuje takáto akcia.

Všetky tieto variácie poukazujú na vôľu stretávať sa a užívať si spoločenský život v Prahe. A to aj napriek pracovným a rodičovským povinnostiam. Väčšina expatov, s ktorými som prišla do kontaktu, boli veľmi spoločenský ľudia, ktorí napriek tomu, že veľa cestovali a mali rušný pracovný týždeň a rodiny s malými deťmi, radi chodili von a trávili čas s inými ľuďmi. Nemám k dispozícii porovnanie so životným štýlom lokálnej populácie, ale spoločenský život expatov sa mi javil z hľadiska frekvencie ako nadštandardný.

„Playdates“

Moje respondentky sa stretávali skoro každý deň potom, ako vyzdvihli svoje deti zo škôlky: pozývali sa vzájomne k sebe na návštevy na tzv. „playdates“ (stretnutia, na ktorých sa deti spolu hrali), ktorých úlohou bolo vyplniť si čas pre deti medzi škôlkou a večerou. Táto aktivita fungovala takmer denne najmä v zimných mesiacoch, keď sa nedalo chodiť na ihriská a tráviť čas vonku. Tieto stretnutia boli často neplánované a väčšinou veľmi spontánne. Neboli to formálne návštevy. Nepodávalo sa tu žiadne jedlo, len nealkoholické nápoje a občerstvenie pre deti (ovocie, keksy, pukance). Výnimočne sa u niekoho ponúkal aj nejaký drink. Toto

umožňovalo flexibilné usporiadanie playdate bez toho, aby sa hostiteľka musela na ne pripravovať. „Playdates“ zvyčajne trvali od 17.00–19.00.

Playdates fungujú na princípe reciprocity: ty pozveš mňa, a to znamená, že nabudúce ja pozvem teba. Respondentky sa stretávali s deťmi v malých skupinách, dve–tri a tieto skupiny sa menili tak, aby sa expat partnerky mali šancu vidieť behom týždňa s viacerými kamarátkami. Pozvania na tieto stretnutia sa diali nasledovnými spôsobmi. Pozvanie expatka dostala preto, lebo:

- 1) boli s pozývanou expatkou dobré kamarátky;
- 2) ich deti sa mali radi a chceli čas tráviť spolu;
- 3) bývali v takej tesnej blízkosti, že navštíviť sa bolo jednoduché a pohodlné.

Od jari do jesene sa väčšinou playdates konali na ihriskách, kam išli mamičky buď spolu rovno zo škôlky alebo sa tam stretli po telefonicknej alebo emailovej konverzácii. Častočasť za nimi neskôr prišli aj manželia a z návštevy ihriska bolo príjemné spoločenské stretnutie a niekedy z neho vznikli aj plány na večer.

Respondentky si pomáhali aj v prípadoch, že nestihli vyzdvihnúť deti zo škôlky. Najmä tie pracujúce. Vzájomná pomoc je spôsob ako prežiť a zároveň to poukazuje aj na dôveru, ktorá medzi ženami je: nechať dieťa niekomu druhému bez obáv.

„This Friday I Cook For My Friends“

Ďalším z rituálov bola udalosť „This Friday I Cook for My Friends“ – Tento piatok varím pre svoje kamarátky. Tento nápad raz navrhla francúzska Emilie a poslala všetkým email s návrhom, že ona zorganizuje prvý piatok. Akcia sa konala raz za mesiac, kedy vždy jedna zo žien dala všetkým emailom vedieť, že bude v piatok variť pre svoje kamarátky. Účasť bolo treba dopredu nahlásiť, aby sa nakúpili suroviny a rozráali sa na určitý počet ľudí. Potom hostiteľka piatku pripravila za prítomnosti ostatých žien obed. Tie jej s prípravou jedla mohli asistovať. Bola to sociálna aktivita, pri ktorej sa často varili národné jedlá krajín, z ktorých expat partnerky pochádzali. Moja slovenská kamarátka raz pripravila na túto akciu slovenské „francúzske zemiaky“ (zemiaky so salámou, vajíčkami, syrom, zaliate

smotanou a zapečené v rúre), ktoré francúzske účastníčky samozrejme nepoznali, ale všetkým veľmi chutili. Nákup surovín sa vždy rozrátal medzi všetkých prítomných. Akcia sa zvyčajne začínala už okolo 10.00 a netrvala dlhšie než do 13.00, lebo niektoré mamičky, ktorých deti chodili do škôlky len na pol dňa, museli ísť vyzdvihnúť svoje deti.

„Birthday Parties“

V expat živote hrali dôležitú rolu narodeninové oslavy detí. Organizovali sa buď doma; v prenajatom detskom kútiku v reštaurácii; v detských herniach v obchodných domoch ako sú Kotva a Palladium; alebo v priestoroch škôlky, či na ihrisku alebo v parku. Vždy sa organizovali cez víkend a to v rôznych časoch – buď doobeda od 10.00–12.00 alebo poobede od 16.00–18.00. Nikdy to nebola podvečerná alebo večerná akcia a nepodával sa na nich žiaden alkohol, ani šampanské. Na narodeninové party bola pozvaná celá rodina dieťaťa, čiže bola to šanca aj pre expatov samotných, aby sa stretli s komunitou svojich manželiek. Partneri samotní sa medzi sebou aj vďaka týmto akciám poznali. Hlavným bodom programu bolo krájanie torty. Zvyčajne boli torty dve – jedna farebná pre deti a jedna seriózna pre dospelých. Veľmi často prišli na túto akciu aj starí rodičia malého oslávenca / oslávenkyne, takže bola to šanca zoznámiť sa aj so širšou rodinou kamarátok. Bolo tu pripravené aj iné občerstvenie, jedlo a sladkosti pre deti aj pre dospelých.

Tieto oslavy sa líšili od zvyčajných narodeninových osláv. Vždy sa ich zúčastňovalo oveľa viac kamarátov a známych než rodinných príslušníkov a celkový počet hostí dosahoval 30–40 ľudí. Zároveň, na týchto akciách sa nepodával žiaden alkohol, ani víno alebo pivo. Oslavy trvali približne dve hodiny. Ak v rovnakom období malo viacero detí narodeniny, expatky sa spojili a urobili jednu spoločnú oslavu, keďže okruh priateľov mali približne rovnaký.

Z času na čas sa robili aj narodeninové oslavy samotných expatiek. Väčšinou však boli súčasťou „Girls Night Out“. Ak mala v daný týždeň, keď sa išlo von nejaká zo žien narodeniny, tak sa zvyčajne kupoval darček, na ktorý sa všetky ostatné zložili symbolickou sumou 200 CZK. Výnimočne sa však niektorá zo žien rozhodla urobiť narodeninovú oslavu osobitne. Raz to spravila Cheryl, ktorá oslavovala 40.

narodeniny. Cheryl je Američanka, ktorá žije v Prahe viac ako 15 rokov, ale okruh jej priateľov tvoria expatky dočasne pobývajúce v Prahe. Pozvala ich na svoju oslavu, prenajala reštauráciu a zabezpečila jedlo a pitie. Prekvapivý moment nastal, keď sa expatky dohadovali na sume o darčeku pre ňu. Dostali sa do konfliktu. Jedna skupina žien tvrdila, že keďže je to špeciálny večierok, ktorý Cheryl platí a pozýva všetkých aj s manželmi, mali by sa zložiť po 1000 CZK. Druhá skupina tvrdila, že je to voľba samotnej Cheryl, že robí špeciálny večierok s jedlom a pitím, ale že princíp 200 CZK za darček od každej by mal ostať zachovaný. Výsledok bol taký, že skupina sa rozpadla na dve časti: niektoré dievčatá sa nahnevali a rozhodli sa kúpiť svoj vlastný darček. Druhá skupina sa rozhodla kúpiť spoločný dar a dohodli sa na kompromisnej sume 400 CZK. Tento incident však zmenil podstatu kupovania darčiekov a odvtedy sa expatky prestali skladať na spoločný darček.

Rodinné večere doma

Väčšina expat partneriek a ich manželov radi varili a hostili svojich známych doma. Na večere sa väčšinou nepozývali deti, ale iba rodičia, ktorí si museli najatť babysitterku, aby mohli ísť na návštevu. Na rozdiel od narodeninových osláv, večere začínali veľmi neskoro, okolo 21.00 a niekedy aj neskôr, podľa toho, kedy chodili deti hostiteľov spať. Večere boli veľmi veľkorysé a niekoľkochodové (4–5 chodov). Podával sa aperitív, k jedlu víno a nakoniec aj digestív.

Na večeru k niekomu domov boli pozývané väčšinou jedna alebo dve dvojice. Pozvanie na večeru znamenalo určitú prestíž v rámci skúmanej expat komunity. Bol to znak, že nielen partnerka, ale aj jej partner sa chce stretávať s druhou rodinou a tráviť spolu čas. Tu už neplatilo, pravidlo, že deti sa majú radi. Pozvanie záviselo len na tom, či si manželské páry rozumejú a či vzťah, ktoré expat partnerky vytvorili, ostal len pri trávení času s deťmi, alebo sa zmenil na niečo viac, na kamarátsky vzťah medzi expat rodinami.

Rozlúčky s odchádzajúcimi

Rozlúčky predstavovali zásadný a mimoriadne dôležitý rituál v životnom cykle expat partneriek. Ak niekto z komunity odchádzal, tak sa usporiadala „Girls Night Out“ na jej počesť. Okrem klasickej večere, sa odovzdávali aj darčeky. Väčšinou niečo, čo charakterizovalo danú ženu a čo mala rada (malý šperk) a k tomu niečo, čo malo pripomínať Prahu a ľudí, ktorí odchádzajúcu expatku mali radi (porcelán, maľba Prahy, zbierka básní o Prahe a iné). K tomu zvyčajne expat partnerky dopĺňali niečo veľmi osobné – zvyčajne album s fotkami priateľov, obľúbených miest v Prahe, spoločné fotografie detí a priania od všetkých ostatných. Tieto albumy boli veľmi pracné a veľmi náročné a zvyčajne ich robili tie partnerky, ktoré mali k odchádzajúcej najbližší vzťah.

Keď raz jedna z nich odchádzala do Dubaja, pripravili jej kamarátky prekvapenie, o ktorom nevedela. Myslela si, že ide na pravidelnú návštevu k jednej z kamarátok, ktorá však zorganizovala všetky ostatné, aby dopredu prišli a všetky ju čakali s arabskou „burkou“ na hlave a naučeným arabským pozdravom, ako predzvest'ou kultúry nasledujúcej destinácie.

Odchody expat partneriek boli väčšinou emotívnou záležitosťou. Napriek tomu, že expatky boli na tieto odchody zvyknuté, vždy bolo ťažké lúčiť sa s niekým, kto patrila do komunity: *“Na vzťahoch sú najhoršie odchody. Som nešťastná, že priatelia odchádzajú, ale zase zažívam nesmierne šťastie, že som ich mohla spoznať a tráviť s nimi čas”* (Daniela).

„Networking Dinner“

V rámci expat komunity existujú ženy, ktoré v nej hrajú zásadnú rolu. Američanka Kate, ktorá žije v Prahe dlhodobo, pretože má Čecha manžela, organizuje dvakrát do roka tzv. networking dinner – večeru s cieľom rozvíjať spoločenské kontakty. Pozve k sebe približne štyridsať ľudí, ktorých pozná. Andrea opisuje atmosféru na tejto večery takto: *„...Pozerala som sa na tých ľudí sediacich za veľkým stolom a boli tam ľudia zo Švédska, z Kanady, z Indie, z Ameriky, Česi, Rusi. Bolo to nesmierne zaujímavé, sedieť za jedným stolom s ľuďmi z celého sveta.“* Kate mala

silné slovo v rámci expat komunity. Veľa expat partneriek ju poznalo osobne, iné len z rozprávania, ale mala vytvorený imidž ženy, ktorá spája ľudí a robí veľa pre expat komunitu v Prahe.

Ostatné zdieľané aktivity vo voľnom čase

Moje skúmané expatky majú ďaleko od predstavy pasívnej ženy. Ich záujmy sú skutočne rozmanité. Okrem bežného stretávania sa a hore uvedených aktivít, v mojej skupine, ktorú som pozorovala, sa venovali rôznym záľubám, ktoré realizovali v Prahe: Od športov ako joga, pilates, pravidelný beh, zumba, fitnes; cez jazdenie na koni, chodenie na balet, fotografovanie až po študovanie cudzích jazykov a celoživotné vzdelávanie. Väčšinu týchto aktivít robili pravidelne spolu vo dvojici alebo väčšej skupine.

5.4.4. Trávenie voľného času: Jedlo ako spoločenský fenomén v expat živote

Jedlo je hlboko sociálna potreba. Všetky zvieratá jedia, ale ľudia sú jediné živočíchy, ktoré varia. Varenie je viac ako nutnosť, je to symbol nášho človečenstva, čo nás odlišuje od zvyšku prírody. Jeť je takmer vždy skupinová udalosť, takmer vždy sa zdieľa; ľudia jedia spoločne, obedy a večere sú udalosti, kedy sa celá rodina, osada alebo dedina stretáva. Jedlo je najdôležitejšia vec, ktorú matka dáva dieťaťu, to je podstata jej vlastného tela, a vo väčšine častí sveta je materské mlieko stále jedinou bezpečnou potravou pre dojčatá. Stáva sa tak nielen symbolom, ale aj realitou lásky a bezpečia. Stáva sa ohniskom symbolickej činnosti o sociálnosti a našom mieste v spoločnosti (Fox 2012). Jedlo vyvoláva emócie práve kvôli svojej fyzickej substancii, zmyselným vlastnostiam, a jeho širším sociálnym a kultúrnym významom, je značkovačom identity a rozdielov (Lupton 1996: 30).

Jedlo, či už jeho konzumácia doma alebo vonku, bolo aktivitou, pri ktorej sa expat partnerky stretávali najčastejšie. Radi sa stretli pri každom jedle. Reštaurácie, do ktorých chodili boli väčšinou medzinárodné a exkluzívne, v súlade s Cookovou teóriou

o využívaní exkluzívnych miest expatmi v Prahe (Cook 2010). Stravovanie v reštauráciách je veľmi populárna aktivita, ktorá nevzniká z nutnosti jedenia kvôli uspokojeniu telesnej potreby, ale skôr je to forma zábavy. Je to spôsob sebaaprezentácie a sprostredkovania spoločenských vzťahov prostredníctvom obrazov toho, čo je v súčasnej dobe oceňované a módne. Reštaurácia poskytuje prostredie, rekvizity a personál, s ktorými mení abstraktné želania a predstavy na bezprostrednú skúsenosť, a tiež sa chová ako sprostredkovateľ individuálnych fantázií (Finkelstein 1989). Expat partnerky spolu radi chodili na raňajky, obedy aj večere. Obľúbenými boli raňajky v hotely *Imperial* alebo v *Café Savoy*. Obedy si radi dali v rámci obedového menu v niektorej z dobrých reštaurácií. Ak nešli spolu do reštaurácie, radi sa venovali jedlu doma – pozvania na večere neboli ničím výnimočným, pri jedle doma sa stretávali a vzájomne navštevovali rodiny expatov pravidelne.

Téma jedla sa niesla takmer všetkými aspektmi pozorovania sociálneho života expat rodín. Bola to jedna z najčastejšie vnímaných kultúrnych odlišností. České jedlo nechutilo skoro nikomu. Keď sme raz išli na večeru do českej reštaurácie v Prahe 2 – *Sokolovna*, nikto okrem slovenských expat partneriek si neobjednal české jedlo, ale dali si buď hamburger alebo šalát. Nemali žiadnu potrebu vyskúšať nič české, hoci som im sama viackrát odporúčala, že Sviečkovú na smotane tam robia výbornú a to je jedlo, ktoré raz, keď žijú v Prahe, musia vyskúšať. Nikoho som však nepresvedčila, snahu o spoznávanie českej kultúry formou jedla v tomto prípade neprejavila žiadna. Expatky sa väčšinou cítili komfortne vo svojej expat kultúre a konfrontácia s českou stravovacou kultúrou sa im zdala nepotrebná. Medzi expatkami boli najpopulárnejšie talianske, španielske a exotické jedlá (japonská a ázijská kuchyňa).

Jedlo a výber potravín a ingrediencií bola téma, na ktorú sa neustále sťažovala väčšina expat partneriek. Výber surovín na prípravu jedla nepovažovali za úplne adekvátny, chodili nakupovať do etnických potravín, v ktorých sa však nedalo nakupovať na dennej báze, keďže boli drahé (najmä čo sa nákupu dovážaného čerstvého mäsa týka). Mnoho expat partneriek spomenulo jedlo a nedostatok určitých potravín ako jednu z nevýhod života v Prahe alebo ako niečo, čo im chýba v porovnaní so životom doma: „*Myslela som si, že.... jedlo a potraviny budú iné: som zvyknutá na iné mäso v Belgicku, iný chlieb a myslela som si, že Praha ako medzinárodné mesto bude mať k dispozícii výber všetkého.*” (Anouck). Emilie hovorí,

že v potravinách nevie nájsť produkty, ktoré má rada: „*Mäso tu neviem zohnať, lebo sa krája ináč než vo Francúzsku a neviem to rozoznať podľa českého názvu.*“ Problém s potravinami mali aj Angličanky, ktoré s obľubou nakupovali v anglickom obchode s potravinami na Vinohradoch. Španielky tiež chodili do španielskeho obchodu, kde im majiteľ s radosťou objednával špecifické potraviny, ktoré si priali zo Španielska priniesť. Jedlo je symbolom kultúrnej identity jednotlivých žien a často bolo prejavom toho, že expatkám chýba niečo, čo im pripomína domov.

5.4.5. Lokálna kultúra a hodnoty očami expat partneriek:

Východoeurópania sa nesmejú

Zaujímavou témou v rámci môjho výskumu bolo, ako expati vnímajú lokálnych obyvateľov Prahy a krajinu, v ktorej žijú. Kritika Prahy, ktorá je všeobecne hodnotená ako veľmi príjemná destinácia, sa objavuje takmer výlučne v súvislosti s jej obyvateľmi: „*V Prahe je to ťažké, ľudia sú hrozni, ani sa neusmejú na dieťa. Praha je taká, ľudia sú nepríjemní bez dôvodu, myslím, že sa len vyhovávajú na starý režim* (Roisin). Anouck hovorí: „*Mesto je priateľské k deťom, len ľudia nie sú priateľskí k deťom.*” ☺

Základné problémy, s ktorými sa expat partnerky a ich rodiny stretávajú v súvislosti s lokálnym obyvateľstvom Prahy:

- ľudia sa neusmievajú;
- ľudia nie sú priateľskí k cudzincom;
- pracujúci v službách nemajú proaktívny klientsky prístup;
- ľudia nevedia po anglicky a nesnažia sa cudzincom porozumieť.

Čo sa týka vnímania lokálnej populácie v Prahe, väčšina mojich respondentiek sa zhoduje na tom, že komunikácia s „domorodcami“ je ťažká. Česi, podľa názorov expat partneriek sú neprístupní, nahnevaní, nekomunikatívni, negatívni, bez záujmu o interakciu. Lokálni obyvatelia sa expatom zdajú uzavretí, nepriateľskí, málo sa usmievajúci, čo väčšinou pripisujú starému socialistickému režimu. Úsmev je slovo,

ktoré spontánne vyslovili ako nedostatok všetky moje respondentky, keď sme sa bavili o téme českej kultúry. Úsmev je zároveň zbraň, ktorú používajú expatky, keď potrebujú pomôcť alebo niečo vybaviť.

Portugalčanka Eva bola na začiatku z ľudí šokovaná: „Česi sa vôbec neusmievajú, majú stále zlú náladu, vždy neprijemne odpovedajú, divne reagujú. Vždy sa cítim, ako by som im dlžila peniaze alebo čo. Najmä na začiatku som sa proste necítila komfortne“. Dnes chápe, že ľudia sú tu iní: „Majú kultúru, ktorá im neumožňuje usmievať sa, ale nie sú to zlí ľudia. Všimla si napríklad, že majú veľký rešpekt voči ostatným, dajú ti prednosť, pomôžu ti v metre, niekedy nie sú takí sebeckí ako ľudia v mojej krajine.“ Angie hovorí, že sa v Prahe cíti celkovo vítaná. Prvý dojem z ľudí však bol, že sú hrubí a že nie sú spoločenski: „Chápem, že im vadia turisti. Ale v Paríži sa ľudia usmievajú všetci a stále. Tu máš pocit, že ľudí otravuješ, najmä v obchodoch.“

Jedným z hlavných záverov novej štúdie od Olsena a Martinsa (2009) je, že čím prestížnejšia je krajina, z ktorej expati pochádzajú, tým viac podpory dostáva expat od lokálnych ľudí (Olsen, Martins 2009: 317). Čo sa týka lokálnych obyvateľov Prahy, zdá sa byť záujem o kontakt s cudzincami akéhokoľvek pôvodu minimálny. Väčšina z expat partneriek, s ktorými som sa rozprávala, má pocit, že Pražania cudzincov príliš radi nemajú, ale expati časom nachádzajú pre tento fakt pochopenie, zvlášť keď si uvedomia, ako sú vnímaní cudzinci v ich domovskej krajine a v ich domovskom meste. Ako povedala Virginie, „Parížania sú takí istí ako Pražania, tiež nemajú radi cudzincov a to najmä tých, ktorí nehovoria po francúzsky. Tak je to aj s Pražanmi.“ Španielka Lourdes tiež vníma postoj Pražanov k cudzincom cez prizmu svojej vlastnej kultúry: „Teraz vidím, koľko predsudkov my Španieli máme. Tiež mi tu v Prahe vadilo, že ľudia nie sú ku mne milí, ale potom som si uvedomila, že ani my, Španieli, nemáme cudzincov v láske.“

Alida si na začiatku myslela, že za nedostatok kontaktov s Českou populáciou môže to, že nehovorila po česky. Teraz však vie po česky dobre a myslí si, že to jazykom nie je: „Česi sú veľmi uzavretí, nechcem povedať rovno, že xenofóbni, ale vyzerá to tak, že nemajú záujem o ľudí z iných krajín. I keď, Česi majú radi Chorvátsko a vždy mi vymenujú, kde boli na dovolenke.“ Ďalším pocitom, ktorý sa opakoval a javil sa pomerne intenzívny vzhľadom na hodnotenie vzťahu s lokálnou

populáciou, je dojem, že Česi „západným“ cudzincom závidia: *“Pre Čechov sme symbolom bohatých krajín, kde všetko ide ľahko a myslím, že sa cítia byť trochu frustrovaní, teda aspoň tak to vyzerá”* (Anouck, Belgicko).

Ako som už povedala, to, ako sa ľudia správajú, expat partnerky pripisujú viac menej starému režimu a neľahkej sociálnej situácii: *“V Prahe je cítiť, že jej minulosť je stále prítomná, je to cítiť na ľuďoch. Predavačky v predajniach sú staršie a mám z nich dojem, že sú nešťastné a že by boli najradšej, keby všetko bolo ako kedysi. Cítiť tu takú ťažobu, také mračno vznášajúce sa nad ľuďmi”*(Andrea.) Čo sa týka hodnotenia mentality a postkomunistického dedičstva, Daniela hovorí: *“Na mentalite ľudí je to cítiť, vidíš na nich, že majú ťažký život a že museli ťažko pracovať, nechcem povedať, že sú nešťastní, ale vyzerajú, že ich život je práca a vedia, že nemôžu mať všetko, čo chcú. Kým v západnej Európe sa mi zdá, že ľudia sú spokojnejší, chodia viac na dovolenky....”*

Česi sú často kritizovaní expat partnerkami za neuspokojujúci zákaznícky servis, ktorý sa dotýka najmä poskytovaných služieb: *„Je frustrujúce ako Česi robia biznis, ako predávajú tovar, všetko je z nejakého dôvodu strašne komplikované. Českí zamestnanci sa mi zdajú leniví, urobia len to, čo je nevyhnutne treba. Myslím si, že toto je dedičstvo komunizmu, mladšia generácia je iná, dostala sa do kontaktu s inými kultúrami, vzniká nový druh českého občana a českého zamestnanca“* (Nicole). Erica, ktorá už Prahu ako expat zažila dvakrát a v minulosti v Prahe pracovala na manažérskom poste má konkrétne výhrady, prečo sa jej v tejto krajine nepáči: *„My Austrálčania veríme, že všetko sa dá. Toto mi tu chýba. Česi nemajú proaktívny životný postoj, a to mi veľmi vadí... taká nezainteresovanosť, nezáujem posúvať veci dopredu. Je to určitá pasivita, ktorú cítim všade a vo všetkom; neľahkosť bytia, ťažoba, ktorá je v tejto spoločnosti cítiť.“* Alida nechce zovšeobecňovať, preto svoju skúsenosť vzťahuje len na ženy: *„Nikdy nedodržia slovo, keď si s nimi dohaduješ biznis. Nezmenili mentalitu. Nechápú, že klient má vždy pravdu a je na prvom mieste. Toto je moja skúsenosť a toto je niečo neakceptovateľné v Chorvátsku. Nie sú schopné prispôbiť sa zákazníkovi.“* Toto znechutenie ilustrovala Alida na situácii, keď sa raz spolu s Ericou rozhodli usporiadať nákupný večierok v butiky s luxusným oblečením v centre Prahy. S jeho majiteľkou sa dohodli, že po záverečnej hodine ostane obchod otvorený pre uzavretú spoločnosť expat žien, ktorým sa bude servírovať šampanské a

budú nakupovať. Za dve hodiny dosiahli tržbu 38.000 českých korún. Majiteľka aj predavačka však boli celú dobu nepríjemné a neochotné. Nechceli akciu predĺžiť ani o desať minút a nevedeli ponúknuť zákazníčkam žiadnu zľavu. Pritom sa od začiatku sťažovali, že obchodu sa nedarí tak, ako by si predstavovali a že ho budú musieť onedlho asi zavrieť.

Väčšina expat žien priznáva, že Čechov príliš nepozná, hlavný a v podstate jediný kontakt s lokálnymi obyvateľmi má vďaka opatrovateľkám detí alebo upratovačkám; s predavcami v obchodoch a pracovníkmi na úradoch. Expatom je česká kultúra vzdialená a väčšinou ju vnímajú cez povrchné prejavy ľudí na ulici alebo v obchodoch. Na úrovni priateľstiev a kamarátstiev, rozsiahlejší kontakt s Čechmi majú len Slovenky, hoci aj tie, s ktorými som hovorila, tiež poukazovali na určitú absurdnosť toho, že v Prahe síce poznajú zopár Čechov, ale väčšinou majú medzinárodné a slovenské kontakty. Niektoré ďalšie expatky (Karina, Erica, Angie) sa mohli pochváliť českými kontaktmi, ale tiež avizovali, že nejde o bežných obyvateľov, ale o ľudí, ktorí sú všetci určitým spôsobom spojení so zahraničnou komunitou (napr. cez manžela, ktorý pochádza z inej krajiny, svojou vlastnou skúsenosťou v zahraničí atď.).

Vplyv na hodnotenie interakcie s lokálnym obyvateľstvom má predchádzajúca destinácia. Dve moje respondentky, ktoré prišli do Prahy z Moskvy mali protikladné hodnotenie prvého dojmu. Karina sa pamätá na svoj príchod do Prahy po desiatich rokoch života v Moskve. Prišla na kurz češtiny, kde boli samí cudzinci (najmä Angličania, Francúzi): *„Všetci sa sťažovali, že služby sú tu hrozné, ľudia sa neusmievajú, obchody sú zlé. Mne sa zdalo všetko úplne ináč. Ľudia usmíati, obchody a služby dobré, všetko oveľa civilizovanejšie než Moskva. Čiže záleží, odkiaľ prídeš, na tvojej skúsenosti. Určite môžem povedať, že Česi sa usmievajú viac než Rusi.”* 😊 Podobné hodnotenie Čechov má Gilly, ktorá v Moskve žila jedenásť rokov. Páči sa jej, že Česi sú milí a ústretoví, nemá zlé skúsenosti. Mimoriadne sa jej páči rovnováha medzi pracovným a súkromným životom, a to najmä spôsob trávenia voľného času, že cez víkend chodia na výlety, cestujú a sú aktívni.

Elena, ktorá prišla do Prahy z Číny hovorí, že nemala žiadnu negatívnu skúsenosť s lokálnymi obyvateľmi a Pražania sa jej nezdarujú v ničom odlišní od zvyšku Európy: *„Nedelím Európu politicky na západnú a východnú, ale skôr vidím*

rozdiel v temperamente a podľa toho delím Európu na južnú a severnú.“ Česká kultúra jej pripomína kultúru nemeckú, kultúru, z ktorej pochádza jej manžel. Najsilnejší dotyk s českou kultúrou bolo pre ňu úmrtie Václava Havla. Vtedy po prvýkrát cítila, že Česi sú niečím dotknutí a pohnutí a bola veľmi dojatá zo všetkých sviečok a kvetov a prejavov piety. Američanka Nicole, ktorá si Prahu mimoriadne obľúbila, hovorí: „*Všetci expat priatelia mi na začiatku hovorili, že Česi sú drzí a hrubí, ale nenechala som sa ovplyvniť, chcela som si vytvoriť vlastný názor a po šiestich mesiacoch som si ho urobila. Česi sa mi zdali tvrdí a neohrabaní, ale zároveň skutoční – čo nevidíš v Amerike – zdali sa mi úprimní.*“

Celkovo, z môjho výskumu vyplýva, že kontakty cudzincov s lokálnym obyvateľstvom sú minimálne, prevláda pocit, že lokálne obyvateľstvo nemá záujem o nadväzovanie kontaktov s cudzincami a celkový dojem, že cudzinci sú Pražanmi vnímaní ako príťaž a nie sú v Prahe celkom vítaní. České obyvateľstvo je vnímané ako uzavreté, málo sa usmievajúce. Väčšina expatov to však po čase akceptuje a odôvodňuje to politicko–historickými súvislosťami. Dôležitú rolu v hodnotení lokálneho obyvateľstva hrá predošlá skúsenosť expata a predošlá destinácia. V mojom výskume sa ukázalo, že ak prišli expatky z destinácie východne od Českej republiky, nemali zásadné výhrady voči správaniu ľudí. Naopak, ak expatky prišli zo Západu, výhrady boli jednoznačné a veľmi podobné. Toto by mohlo potvrdzovať pozíciu Prahy ako brány medzi západom a východom Európy.

5.4.6. Sebavedomá žena: Nový druh expat partnerky

Zvyčajne sú expat partnerky prezentované ako pasívne obete životnej situácie, v ktorej sa ocitli (Hearn et al 2008, Punnett et al 1998). Z celej škály výskumov o expat partnerkách som našla veľmi málo takých, ktoré by vyvracali tézu, že expat partnerky sú pasívne obete rozcestovaného a nestabilného života svojich manželov. Len nedávno sa začali objavovať práce, ktoré prinášajú iný pohľad na rolu partnerky expata. Jedným z mála takýchto prác je štúdia od Selmera (2008), ktorá upozornila na aktívnu úlohu partneriek / manželiek v rozvoji sociálnej siete a sociálneho kapitálu potrebného pre ich manželov, aby mohli efektívne pracovať. V tejto práci, partnerky

expatov odmietajú rolu žien v domácnosti, sú prezentované ako podporný pilier v úspešnom expat vyslaní, bez ktorého by okolnosti expat vyslania mohli byť celkom iné. Hrajú aktívnu rolu v sociálnom živote rodiny, ako aj v kariérnom networkingu manžela: *“Ak už nič iné, v typickej expatskej domácnosti je partnerka viac aktívna v objavovaní nového prostredia a zabezpečovania rodinných vzťahov s okolitou spoločnosťou, a kým toto nebude jasné, naše zmýšľanie o expatriácii bude zmarené”* (Wood 2001).

Môj výskum ukazuje, že expat partnerky narodené v 70. a 80. rokoch sú vzdelané a samostatné. Vedia robiť kompromisy s vlastným životom, ale snažia sa dostať do situácie, ktorej by ľutovali. Expat partnerky, s ktorými som hovorila, väčšinou neboli motivované ísť do zahraničia len kvôli manželovej práci, ale buď už samé expat životom žili alebo taký medzinárodný život chceli vyskúšať a rozhodnutie odísť bolo spoločné. Čo sa týka motivácie odísť z domovskej krajiny resp. žiť expat život, dajú sa expat partnerky rozdeliť do 3 kategórií. Tie, ktoré:

- 1) nasledovali manžela a ináč by asi neodišli (Lourdes, Eva R, Sofia);
- 2) chceli skúsiť expat život (Anouck, Emilie, Hana, Eva2, Aeshley, Nicole, Melanie);
- 3) považujú expat život za svoj vlastný resp. spoločný životný štýl svojej rodiny alebo tak žili aj predtým, než stretli svojho manžela (Beata, Alida, Elena, Virginie, Roisin, Angie, Erica, Andrea, Karina, Gilly, Tatiana, Vivien...).

Mnohé z expat žien žili v zahraničí predtým, než stretli svojho manžela alebo študovali v zahraničí už počas univerzitných štúdií (Tatiana, Andrea, Eva R, Vivien, Karina, Roisin, Erica, Virginie, Elena...). Karina hovorí: *“Ked’ som tak začala žiť, nerozmýšľala som nad tým, proste išla som preč ako 22–23 ročná do Moskvy, nevedela som, na koľko, takže môj expat život sa vyvinul organicky, neplánovala som to. Som z multikultúrnej rodiny, moja mama je Arménka, otec Nemec, bola som vychovávaná k otvorenosti a zmene.”* V rámci môjho výskumu veľa žien odpovedalo, že sa rozhodli odísť z pôvodnej krajiny preto, že chceli vyskúšať niečo iné a väčšina z nich sa dobrovoľne dala zapísať v manželovej firme medzi ľuďmi, ktorí chcú cirkulovať po svete. Pre mnohé z nich to bola príležitosť odísť a zažiť niečo nové: *“Prečo sme*

odišli? Jednoducho sme prerástli Záhreb, prerástli sme Chorvátsko. Mali sme sa dobre, ale naša krajina nám nemala čo viac ponúknuť. Chceli sme ísť preč, chceli sme, aby naše deti vyrastali v zahraničí, aby z nich boli svetoobčania”(Alida). Pre väčšinu mojich respondentiek je expat život privilegium, ktoré chceli vyskúšať a tešili sa naň. Nicole bola jedna z tých vysokoškolsky vzdelaných žien, ktoré sa rozhodli nepracovať, keďže Montessori škola, do ktorej začal chodiť jej syn bola na druhom konci mesta a veľa času strávila chodením tam a späť: *“Nelutovala som to vôbec, venovala som sa môjmu synovi a bolo to moje rozhodnutie. Užívala som si každý deň, ktorý som v Prahe mohla prežiť.”* Expat partnerky chcú žiť expat život a byť šťastné a úspešné. Len dve–tri z celkového počtu prišli do Prahy len kvôli partnerovi a ináč by zo svojej krajiny neodišli.

Partnerky expatov, ako ukázal môj výskum teda vôbec nemienia trpieť a sú si veľmi dobre vedomé toho, že je to ich život, ktorý plynie a snažia sa z neho vyťažiť to najlepšie, čo sa za daných okolností dá. Virginie, ktorá sa rozhodla využiť čas v Prahe na to, aby si spravila titul z grafického dizajnu hovorí: *„Je veľmi dôležité, aby som žila svoj život, budovala si vlastný život a kariéru a bola sebestačná a nie závislá od manžela. Mám kamarátky, ktorým stroskotalo manželstvo a ocitli sa závislé a neschopné postarať sa o seba kvôli expat životu.”* Hana, marketingová manažérka dodáva: *“Verím tomu, že v každej destinácii, do ktorej prídeme, budem schopná žiť aktívny život a nájsť si prácu, ktorá ma bude posúvať ďalej. V dnešnom globalizovanom svete je veľa príležitostí. Expat život si vyžaduje prispôsobenie partnerky, lebo nemáte úplne pod kontrolou pracovné plány firmy vášho manžela. Nie je to vždy ľahké, ale schopnosť znova naštartovať svoj život v inej krajine je pre mňa veľká výzva a mám to rada.”*

Autori niektorých prác, ktoré poskytujú antropologický pohľad na život expat partneriek, dospeli záveru, že expat partnerka, na rozdiel od plachej, pasívnej pozorovateľky ohromenej neznámym a bojujúcej so snahou prispôbiť sa nepriateľskému prostrediu, môže v skutočnosti byť aktívna osoba, ktorá robí dobrodružné sondy do nového prostredia. Mnoho spoločenských kontaktov manželky zvykne pochádzať z expat komunity, ale interakcia partneriek s lokálnym obyvateľstvom sú aj tak trikrát vyššie ako kontakty vysoko plateného manžela. Expat je ten, kto je vlastne pasívny – uviaznutý celý deň v práci a vložený do formálnej

hierarchie úradných vzťahov. Na rozdiel od neho, je jeho partnerka tá, čo podniká výlety a koná v mene rodiny, vytvára vzťahy s okolitým prostredím a ktorá mení tieto vzťahy na skutočné sociálne vzťahy (Wood 2001: 128–129). Je zaujímavé, že tento pohľad sa nevie presadiť v štúdiách personálneho manažmentu, kde expat manželky väčšinou vystupujú v roliach obetí: *„Tento odbor bol zahltený nespochybniteľným predpokladom, ktorý takmer patologizoval osud expat partnerky, zdôrazňujúc jej pasivitu a neschopnosť.... každá úspešná adaptácia je svojím spôsobom istý druh oslobodenia, akceptovaná ako výzva, a vytvorená na osobnom stupni jednotlivcom“* (Wood 2001:129–130).

Alida je právnička špecializujúca sa environmentálne právo. V rodnom Záhrebe patrila medzi najlepšie v svojom odbore. Neváhala však prerušiť svoju kariéru a odišla s manželom do Prahy. V Prahe sa jej narodili obe deti (staršia dcéra má štyri roky a mladšia len rok a pol). Alida teraz pracuje "na voľnej nohe" na projektoch pre UNDP a inštitúcie Európskej únie: *„Chcela by som pracovať na medzinárodnom stupni v rámci svojho profilu. Nikdy som sa detailne nezaujímal o trvalú prácu v Prahe, nerobila som intenzívny prieskum, lebo mám malé deti a stále pracujem na medzinárodných projektoch, ale myslím, že by som si tu našla prácu, akú chcem. Som otvorená aj novým myšlienkam a nápadom. Nebála by som sa zmeniť kariéru, ak by to bolo treba alebo ak by sa naskytla dobrá príležitosť. Môže to byť v Prahe, môže to byť hocikde inde, nie som viazaná na nič. Môj manžel je flexibilný, môže vykonávať svoju prácu z rôznych miest v Európe, takže je rad na mne, kde si nájdem prácu.“*

Nicole Wood, ktorá skúmala komunitu expat partneriek v Maroku je unavená z firemných odporúčaní o tom, ako pristupovať k expat partnerkám. Hovorí, že je potrebná konceptuálna zmena od patologického modelu k rozpoznaní, že väčšina ľudí rieši svoje problémy dosť dobre po svojom a samostatne a robia tak zväčša napriek oficiálnym systémom, ktoré by im mali pomáhať. Expat partnerky nepotrebujú viac „doktorov“, ktorí by sa starali o ich stav (Wood 2001:130). *„Vďaka expat životu som sa stala sebavedomejšou“*, hovorí Angličanka Roisin, ktorá žila päť rokov v Japonsku, kam odišla za svojou kamarátkou a pracovala tam ako riaditeľka v Anglickej škole. Po návrate do Anglicka stretla svojho manžela a prišla s ním do Prahy. Nebola ojedinelý prípad. Expat partneriek, ktoré si vyskúšali život v zahraničí

dávno predtým než stretli svojich manželov, bolo viac (Karina, Elena, Virginie, Angie, Beata, atď.).

Z môjho výskumu vyplýva, že dnešné expat partnerky predstavujú novú generáciu žien: nespoliehajú sa na firmy, ktoré zamestnávajú ich manželov, a ktoré im poskytujú určitý servis pri relokácii do novej krajiny. Samy si mapujú nový terén ešte predtým, než prídu. Svoj prieskum začínajú robiť cez internet, prostredníctvom web stránok. Vedia, kde ísť bývať, kde je dobrá infraštruktúra pre rodinný život, vzdelávacie inštitúcie. Toto je nová internetová generácia, ktorá využíva všetky online siete a nič nenecháva na náhodu. Za mojou prácou sa skrývajú príbehy žien, ktoré sú nielen oporou svojej rodiny, ale sú silné osobnosti, ktoré benefitujú z expat života. Majú vlastné kariéry, ktoré aj keď prerušili, urobili tak z racionálneho presvedčenia a neutápajú sa v sebaľútosti. Môj výskum ukazuje, že kto chce pracovať, si prácu nájde. Tie partnerky, ktoré pracovať nechcú, majú jasnú predstavu o tom, ako chcú tráviť svoj čas. Dnes sme svedkami novej generácie expat žien, ktorých baví kozmopolitný život a budú ho viesť len dovtedy, kým aj oni z neho budú benefitovať.

5.5. Praha – “malé” mesto alebo globálna metropola?

Praha je vnímaná ako „najglobálnejšie“ zo všetkých miest strednej a východnej Európy. Dôležitosť Prahy v regióne taktiež potvrdzujú dáta EÚ ohľadom HDP na hlavu (NUTS II), kde Praha obsadila dvanáste miesto. Vďaka rýchlej ekonomickej, sociálnej, kultúrnej a politickej transformácii, Praha reprezentuje pozdvihnutie miest v regióne a ich začlenenie sa do európskej a globálnej siete miest. Je preto vhodným miestom na výskum procesov a dopadov na formovanie globálneho mesta; postsocialistickú urbánnu transformáciu; a prieskum role nadnárodných pracovníkov v mestách mimo triumvirátu Londýn, New York, Tokyo (Cook 2009: 6).

Aj keď Praha je v tomto kontexte považovaná za najdôležitejšie mesto v regióne, stále je vnímaná časťou akademickej literatúry ako postsocialistické mesto, ktoré sa iba nedávno, po páde komunizmu, pozdvihlo na regionálnu dôležitosť. Nová ekonomika služieb vytvorila v Prahe novú dominantnú triedu elít. Zároveň však vytvára aj novú urbánnu "spodinu", ktorá slúži dominantnej skupine jednotlivcov. Zo

západu prichádzajú elitní pracovníci nadnárodných firiem a z východu väčšinou imigranti zaberajúci manuálnu prácu. Postsocialistické mesto poskytuje bohaté prostredie, v ktorom sa dá študovať ako makroekonomické reformy cez privatizáciu, marketizáciu a liberalizáciu (Sachs 1993) vytvorili urbánny priestor a prispeli k formovaniu globálnych miest (Cook 2009: 10). Netreba však zabúdať na to, že komunistický režim padol viac ako pred dvadsiatimi rokmi. Odvtedy sa veľa zmenilo a Praha je výkladnou skriňou týchto zmien. Stala sa skutočným medzinárodným mestom s prémiovým významom v regióne strednej a východnej Európy. Akou destináciou je pre expatov, to bude predmetom tejto kapitoly.

Podľa celosvetového prieskumu, ktorý skúma v akých mestách sa najlepšie žije expatom, je Praha na 69. mieste. Napriek tomu to znamená prvenstvo zo všetkých miest strednej a východnej Európy (Mercer Quality of Living Survey 2012).¹³

5.5.1. Priestorové rozloženie expatov v Prahe

Rozloženie expatov v meste Praha je striktné charakterizované podľa inštitúcií, ktoré si expat život vyžaduje. Zásadnými je blízkosť k práci a blízkosť k vzdelávacím inštitúciám pre deti. Najviac medzinárodných škôl je v Prahe 6, kde je aj väčšina ambasad. Tam bývajú najmä expati so staršími deťmi. Druhým husto osídleným miestom je Praha 2 (najmä už spomínané Vinohrady), kde žijú buď slobodní expati, alebo rodiny s malými deťmi, keďže v lokalite je dosť veľký počet cudzojazyčných predškolských zariadení. Populárna je aj Praha 1 vďaka lokalizácii práce a služieb (Cook 2009: 57).

Praha 1 tvorí centrum mesta. Patrí do nej celé katastrálne územie Staré Mesto a Josefov, veľká časť katastrálnych území Hradčany, Malá Strana a Nové Mesto, a časť území Vinohrady a Holešovice. Rozkladá sa v centre Prahy po oboch brehoch Vltavy a zahŕňa väčšinu stredovekého jadra mesta. Väčšina Prahy 1 je zapísaná ako súčasť svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Na jej území sa nachádzajú takmer všetky významné pražské turistické ciele ako Pražský hrad, Staromestské námestie, Karlov most alebo židovská štvrť Josefov. Na Malej Strane sídli parlament a vláda Českej

¹³ Kompletný zoznam je v prílohe 3.

republiky, zatiaľ čo hlavné budovy Univerzity Karlovej nájdeme v Starom Meste (Oficiálny server MČ Praha 1). Tunajšie nehnuteľnosti patria k najdrahším v meste a adresy majú vysokú prestíž.

Obrázok 6 – Mestská časť Praha 1

Melanie, jedna z mojich respondentiek, ktorá bývala v Prahe 1, charakterizovala svoj výber nasledovne: „*Centrum Prahy som si vybrala preto, lebo mám rada obchody, luxusné butiky, reštaurácie. Rada vyjdem von z bytu a som uprostred všetkého.*“ Praha 1 je koncentráciou expatov, ktorí prevažne nemajú rodiny, veľa pracujú a radi sa zabávajú. Dôvody, pre ktoré expati radi bývajú v Prahe 1 sú nasledovné (Cook 2009: 152):

- historické centrum mesta;
- kaviarne, reštaurácie, obchody, služby, infraštruktúra;
- optimálne pre expatov, ktorí pracujú v centre a nemajú auto.

Praha 2 je popri prvom mestskom obvode najcentrálnejšou časťou českej metropoly. Zahŕňa oblasť Nového mesta, Vyšehradu a Vinohradov. Najfrekventovanejšie miesta sú Karlovo námestie, okolie stanice metra I. P. Pavlova, či námestie Mieru. Žije tu 60 tisíc obyvateľov prevažne v bytových domoch. Praha 2 zahŕňa južnú a juhovýchodnú časť centra. Má rozlohu 4,19 km² a rozkladá sa v centrálnej časti Prahy, na pravom brehu Vltavy (Oficiálny webový portál Prahy 2).

Obrázok 7 – Mestská časť Praha 2

V Prahe 2 bývajú najmä expati, ktorí majú radi mestské centrum, starobylé domy a sú jednoducho metropolitnými typmi. Žije tu veľa slobodných expatov a aj expatov s deťmi predškolského veku. Dôvody, pre ktoré expati radi bývajú v Prahe 2 sú nasledovné (Cook 2009: 151):

- bezprostredná blízkosť centra mesta;
- štvrť pripomínajúca rezidenčné štvrte svetových metropol: veľa kaviarní, reštaurácií, obchodíkov, služieb, ale aj parkov, ihrísk;
- ponuka uzavretých obytných komplexov a rezidií a luxusných nájomných bytov;
- prítomnosť vzdelávacích inštitúcií pre deti (najmä predškolských zariadení);
- optimálne pre expatov, ktorí pracujú na rovnakom brehu Vltavy.

Väčšina mojich respondentiek žije na Vinohradoch. Miesto si našli na základe odporúčaní od známych, priateľov, a ľudí, ktorí už v Prahe žili. Prahu 2 si expati obľúbili najmä kvôli jej ľahkej dostupnosti do centra mesta, medzinárodnému duchu, kaviarňam, parkom a blízkosti centra: *“...išli sme sa pozrieť na Vinohrady a boli sme nadšení, že áno, toto je ono, vyzerá to ako v Paríži, je tu veľa zelene a sú tu kaviarne, atď. Boli sme sa pozrieť aj v Průhoniciach – to bolo hrozné. To je moja predstava o pekle. Všade viseli na dvoroch basketbalové koše a hovorím – to sme došli do Prahy, aby sme žili v „expat gete“? Samý cudzinec... Vinohrady sú fajn, sú tu staropražáci,*

mladí ľudia, cudzinci, sú tu všetci, je to zaujímavé“, hodnotí výber svojho bydliska Roisin.

Praha 6 leží na rozsiahlom území od Víťazného námestia západne až k ruzynskému letisku. Zahŕňa celé katastrálne územie Ruzyně, Liboc, Veleslavín, Vokovice, Dejvice, Střešovice a časti katastrálnych území Břevnov, Sedlec, Bubeneč a Hradčany. Ide o jednu z najobľúbenejších častí mesta najmä vďaka veľkým zeleným plochám a príjemnému prostrediu, ktoré si k životu vybralo približne 100 tisíc obyvateľov. Mimoriadne obľúbená štvrť pre expatov v Prahe 6 je Hanspaulka, vilová oblasť v Dejviciach. Vznikla v 20. rokoch 20. storočia na mieste viníc. Meno nesie po najväčšej z viničných usadlostí Hanspaulka (Oficiálny server MČ Praha 6).

Obrázok 8 – Mestská časť Praha 6

Dôvody, pre ktoré expati radi bývajú v Prahe 6 sú nasledovné (Cook 2009: 170):

- blízkosť letiska, čo je dôležité pre tých, ktorí často cestujú do zahraničia;
- optimálne pre expatov, ktorí pracujú na rovnakom brehu Vltavy;
- prítomnosť vzdelávacích inštitúcií pre deti (medzinárodných škôlok a škôl);
- prítomnosť ambasad a iných zastupiteľských úradov;
- kludná štvrť stále na dosah mestského centra;
- bývanie vo vilových štvrtiach v rodinných domoch.

Angličanka Gilly, ktorá býva so svojou rodinou na pražských Dejviciach hovorí: *„Bývame v Prahe 6 a vybrali si to preto, lebo sme chceli mať dom so záhradou a chceli sme byť blízko letiska, keďže môj manžel často cestuje. Zároveň obe moje deti tu chodia do školy.“* V Prahe 6 bývajú najmä expati, ktorí majú radi klúd, chcú bývať v zelenej štvrti a v rodinnom dome. Je to štvrť pre expatov so školopovinnými deťmi vďaka veľkej koncentrácii medzinárodných škôl.

5.5.2. Praha – turistická perla Európy

Turistická atraktivnosť mesta a prítomnosť turistov v meste je jedným z hlavných znakov globálnej metropoly (Hannerz 1990). V prieskume turisticky najatraktívnejších miest Európy za rok 2011 sa Praha prebojovala z 24 metropol na deviate miesto (Tomanová 2011). Stala sa tak jediným mestom strednej a východnej Európy, ktoré sa dostalo do prvej desiatky. Víťazom ankety je Paríž, druhé miesto obsadil Amsterdam a tretí skončil Rím. Detailný prieskum uskutočnila spoločnosť Roland Berger. Turistická atraktivita miest sa hodnotila podľa mnohých kritérií, napríklad podľa počtu prenocovaní návštevníkov, dlhodobého vývoja kapacity lôžok a prístupnosti destinácie leteckou dopravou.

Podľa ďalšieho prieskumu na internetovom serveri tripadvisor.com, je Praha 15. najlepšou destináciou sveta (Kolářová 2011). V ankete, v ktorej hlasovalo niekoľko miliónov ľudí, obsadilo prvé miesto Kapské Mesto, druhú priečku Sydney, tretiu Machu Picchu, štvrtú Paríž a piatu Rio de Janeiro. Praha sa umiestnila na 15. mieste a v Európe prebehla aj Benátky. Niekoľko miliónov účastníkov ankety hodnotilo turistické destinácie podľa obľúbenosti a celkovej popularity: „Nové úžasné destinácie objavujeme radi, ale Praha je naďalej populárna. Každý už o nej počul, napriek tomu Praha zostáva veľkolepým mestom s výnimočnými historickými i kultúrnymi pamiatkami a každopádne stojí za návštevu.“ Tak znie verdikt známeho cestovateľského webu Tripadvisor.

V mojej práci sa tiež potvrdilo, že Praha je mimoriadne obľúbená turistická destinácia. Krása Prahy ako mesta je benefit, ktorý spontánne menovali všetky expatky, s ktorými som robila interview. Bez ohľadu na to, ako kriticky vnímali život

v Prahe ako taký, architektonická krása Prahy je niečo, o čom sa nepolemizuje. Drvivá väčšina expat partneriek bola v Prahe dávno predtým, než vôbec vedeli, že tu niekedy budú žiť. Takúto skúsenosť nemali len tri (Eva R, Sofia, Nicole). Mnohé z nich boli v Prahe ako turistky krátko po roku 1989 a videli mnohé zmeny, ktoré sa tu udiali.

Očakávania o meste ako destinácii na bývanie boli mimoriadne dobré. Vo Francúzsku, najmä v Paríži je na základe mojich svedectiev Praha veľmi známa a atraktívna: *„Každý tu bol, lebo je dobre letecky spojená s Parížom. Všetci nám závideli, že máme veľké šťastie, že môžeme ísť žiť do Prahy”*, hovorí Emilie. Pre Tatianu, ktorá je fotografka, je Praha skvelá: *„Pre mňa ako fotografku je to raj. Stále je tu čo objavovať. Môžeš stretnúť ľudí z celého sveta, záleží len na tom, ako veľmi chceš.“* Roisin hovorí: *„Po Prahe mi skoro každé európske mesto príde fádne, lebo Praha je fakt krásna. Ideš električkou 22 a nestačíš sa pozerať a diviť. Je to nádhera. Navyše, je kultúrne dostupná, môžeš ísť na balet, do múzeí...”* Anouck: *„Praha je nádherné mesto, myslím, že už nikdy nebudem žiť v takom krásnom meste. Najmä tu, kde žijeme (Praha 1, 2), je všetko krásne a dáva to pocit šťastia.* Sofia hovorí: *„Mesto je krásne, každý kút je zaujímavý, vo Švajčiarsku takéto mestá nemáme.“*

V britskom denníku Daily Telegraph vytypovali 20 miest, ktoré sú pre mladých Britov výhodné pre život. Praha obsadila 4. priečku (Tomanová 2012).¹⁴ Do úvahy sa brali nízke náklady na kvalitný život, ceny nehnuteľností aj perspektíva hospodárskeho rastu. Praha sa umiestnila na 4. mieste vďaka tomu, že je krásna a dobre spojená s Britániou krátkym letom, zdôrazňuje The Telegraph. Pritom Praha ponúka európsku stabilitu a človek sa ani nemusí učiť nový jazyk. Navyše "má najlepšie pivo na svete," uvádza denník. Praha je teda pre cudzincov atraktívnou destináciou s dobrými cenami v strede Európy.

5.5.3. Praha ako globálne mesto

Ako som už spomínala, niektoré výskumy zaraďujú Prahu medzi globálne mestá, pre niektoré sa Praha ako destinácia nekvalifikuje medzi tie najlepšie. V už spomínanom hodnotení kvality života, Praha obsadila až 69. miesto z celého sveta,

¹⁴ Kompletné poradie je v prílohe č. 8.

i keď to stále znamená prvenstvo z krajín strednej a východnej Európy (Mercer Quality of Living Survey 2012).¹⁵ Zaujímalo ma teda, ako hodnotia mesto Praha a kvalitu života v Prahe expat partnerky s malými deťmi, ktoré sú cudzinky a zároveň ženy–matky, ktoré vďaka svojim malým deťom trávajú veľa času vo verejných priestoroch mesta. Považujú Prahu za medzinárodné mesto alebo nie?

Medzi expat partnerkami sú aj také, ktoré život v Prahe považujú za rovnaký, ako v ktorejkoľvek inej svetovej metropole: *“Necítim sa, že žijem v Českej republike, žijem v Prahe. Praha je Praha. Tak isto by som mohla byť v New Yorku alebo v Londýne.” Môžeš tu žiť desať rokov, uzavrieť sa napr. v ruskej komunite a ani nevedieť český jazyk, nestretávať českých ľudí a žiť plnohodnotný život. Rusi tu majú školy, banky, reštaurácie a môžeš tu žiť ako v Moskve alebo St. Petersburgu. Praha je globálne mesto. Ak sa zaujímaš o iné kultúry alebo jazyky, Praha toto poskytuje”* (Alida). Aeshley ju dopĺňa: *“V Prahe je veľa medzinárodných ľudí, je tu veľa medzinárodných organizácií, veľa cudzincov, čiže je to medzinárodné mesto.”*

Pre Karinu je medzinárodné mesto také, kde sa bez problémov dohovoriš po anglicky. Z tohto hľadiska, pre ňu Praha také miesto nie je. Je to však mesto, kde sa dá dobre žiť, ktoré má komunitnú atmosféru. Praha jej prídá rozmanitá, cíti tu kultúru slovanskú, nemeckú, aj ruskú: *“Nie je to však medzinárodné miesto z hľadiska medzinárodného, lebo ľudia nehovoria po anglicky; ak človek nevie lokálny jazyk, nevie sa tu cítiť dobre.”* Eva R nepovažuje Prahu za kozmopolitné mesto: *“Sú tu Česi a pár cudzincov, ale necítim tu sofistikované kozmopolitné mesto. I keď je tu oveľa viac možností než keď sme pred štyrmi rokmi prišli: veľa „brunchov“ s babysittingom, je tu TESCO, je tu o polovicu viac miest, kam chodíme, veľa možností s plavárňami, školami, viac nákupných značiek, obchodných center, čiže Praha sa stáva kozmopolitnejšou.”*

5.5.4. Praha: malé a dobre dostupné “baby friendly” mesto

Väčšina cudzincov, s ktorými som sa rozprávala, si veľmi pochvaľuje veľkosť Prahy. V porovnaní s inými metropolami a mestami, z ktorých pochádzajú, hodnotia

¹⁵ Kompletné poradie je uvedené v prílohe č. 3.

Prahu ako malé mesto s veľmi dobrým dopravným systémom, kde je ľahké sa orientovať a pohybovať. Angie žila pred príchodom do Prahy v Paríži: *“Praha sa nedá porovnať s Parížom. Tam sa dohaduješ na stretnutí s kamarátmi aj dva týždne dopredu. Paríž je veľký, všade sa dopravuješ, všetko dlho trvá. A tu v Prahe, aj keď sa nedohodneš, ideš si v sobotu niekam sadnúť a bum, narazíš do niekoho známeho. Všetci sa tu poznajú, ľahko stretneš známych. Je to malé mesto. Paríž a Londýn sú z tohto hľadiska úplne iné.”* Jej slová potvrdzuje aj Evina skúsenosť, ktorá hovorí tiež za mnohých iných: *“Praha je malé mesto, ľahko sa tu premiestňuješ. Ľahko sa v tomto meste žije, je tu dobrý transportačný systém, kvalita života. Čas prepravy z jedného miesta na druhé je oveľa lepší než v Lisabone.”*

Čo považujú za veľký bonus je, že Praha medzinárodným mamičkám pripadá ako “baby friendly” mesto, s rozmanitými možnosťami pre deti, s veľkými parkami, krásnymi ihriskami a reštauráciami, ktoré majú k dispozícii detské stoličky, hracie kúty alebo detské menu. Moje respondentky hodnotili Prahu ako bezpečné mesto vhodné pre deti: *„Je to veľmi „child friendly“ mesto, je vidieť, že ženy ostávajú dlho s deťmi doma, lebo je tu vybudovaná infraštruktúra, veľa ihrísk. V Bruseli sú asi 3 ihriská dokopy.”* (Inga) Vivien, ktorá žila dlhé roky v Londýne hovorí: *„Londýn by mal byť kozmopolitné mesto, kde máš všetko, ale nemáš tam nič, celé dni len prší. Nie sú tam skoro žiadne ihriská, s deťmi si zaseknutá doma. Tu v Prahe berú ohľad na deti, sú tu super ihriská – vonkajšie aj vnútorné. Je to fenomenálne, úplný raj.”* Karina o Prahe hovorí: *„Praha je super miesto pre rodiny, nechceli sme mať deti v Moskve, ale tu áno, je to bezpečné mesto, s dobrou infraštruktúrou, veľa obchodmi, reštauráciami, múzeami, je tu dobrý dopravný systém. Navyše, Praha – to je malá komunita, všetci sa poznajú, je to komunita a ľudia sú poprepájaní, to sa mi páči, to mám rada.”* Tatiana zdôrazňuje bezpečnosť mesta: *„Je to mesto vhodné pre deti, lebo je tu bezpečne a nemusím sa báť, že ich niekto unesie.”* Expat partnerky sa snažia čo najviac o to, aby ich život v Prahe a život ich detí bol plnohodnotný a mesto im to vďaka svojim rozmanitým možnostiam a aktivitám pre cudzincov, ktoré ponúka, umožňuje. A ako Vivien povedala za všetkých: *„Šťastné deti robia šťastné mamy“.*

Ďalší aspekt, ktorý si cudzinci v Prahe pochvaľujú, je cenová atraktivnosť. Cenová výhodnosť Prahy v kombinácii s pamiatkovou krásou mesta predstavuje atraktívnu kombináciu pre cudzincov. Jan Adámek z Prague Convention Bureau, ktoré

sa zaoberá kongresovou aj zážitkovou turistikou hovorí: „V posledných rokoch Praha ponúka svojim zahraničným návštevníkom výborný pomer ceny a kvality. Praha má pre turistov dobrú hodnotu. Za peniaze, ktoré zaplatia, dostanú dobrý produkt.“ Pomer kvality a ceny je niečo, čo si pochvaľujú aj pražskí expati: „Keď raz odídeme z Prahy, bude mi chýbať mesto, lebo je nádherné a vždy v ňom objavím niečo nové. A veľmi mi budú chýbať dobré reštaurácie za lacný peniaz. Fakt, že môžeme ísť do reštaurácie hocikedy“ (Sofia).

Z môjho prieskumu Praha vychádza takmer ako ideálne mesto pre život cudzincov s malými deťmi. Prekvapením hodnotenia Prahy pre mňa bolo hodnotenie metropoly ako malého mesta. Jediné výhrady, ktoré boli k Prahe vyjadrené sa týkajú studeného počasia v zimnom období, na ktoré si museli cudzinci zvyknúť. Avšak z hľadiska životného štýlu, ak by som mala na základe tohto výskumu urobiť charakteristiku Prahy, bola by nasledovná: Praha je jedno z najkrajších európskych miest s veľmi dobrým spojením a dopravným systémom. Je to malé a bezpečné mesto s dobrou infraštruktúrou a je mimoriadne vhodné pre deti.

V tomto hodnotení Prahy treba brať do úvahy, že expati sa pohybujú najmä v exkluzívnych štvrtiach a miestach, ktoré sú pre nich určené a im prispôbené. O tom, do akej miery je to globálna metropola sa dá polemizovať, avšak výsledok je nespochybniteľný: Praha vychádza z ich hodnotenia ako veľmi príjemné mesto na život a nie je veľa takých, ktorým sa mesto nepáči alebo neuspokojuje ich potreby.

5.6. Expat kultúra a životný štýl: privilegovaná super realita

5.6.1. Pozitíva a negatíva expat života

Podľa bankovej a finančnej spoločnosti HSBC (2008), ktorá sa zaoberá aj výskumom medzinárodnej expat komunity na vzorke okolo 2150 expatov na štyroch kontinentoch, sa ukazuje, že najväčším plusom expat reality sú finančné benefity, kultúrne príležitosti a zvýšenie kvality života expat ľudí.

- Finančné benefity

Väčšina mojich informantiek považuje expat život za privilegovaný a luxusný: *“Žiť expat život je privilégium, je to luxus”* (Virginie). Ekonomicky je tento život pre nich lepší, než život doma, môžu si dovoliť viac. Z materiálnej stránky za najväčšie pozitíva expat života považujú elitný spôsob života – bývanie v najlepších štvrtiach spravidla platené nadnárodnou spoločnosťou, súkromné medzinárodné vzdelávacie inštitúcie pre deti, súkromné zdravotné poistenie, luxusný servis, ktorý si môžu vďaka vysokým príjmom a finančnej kompenzácii za život v zahraničí dovoliť, a ktorý v pôvodnej krajine nemali (napr. upratovačky a opatrovatelky detí): *„Doma v Paríži by sme si nemohli dovoliť takýto život. Platíť si upratovačku, opatrovatelku detí a už vôbec nie z jedného platu, keďže ja nepracujem. Tiež by sme nemohli bývať v centre Paríža v luxusnom byte, tak ako bývame tu v Prahe“*, hovorí Emilie. Elena to vidí rovnako: *„Firma sa o nás skvele postarala. Máme všetko, čo potrebujeme na pohodlný život.“*

- Kultúrne príležitosti

Z hľadiska kultúrneho a sociálneho medzi najväčšie pozitíva patrí medzinárodná skúsenosť, šanca spoznávať nových ľudí a nové krajiny, príležitosť pre ich deti aby sa naučili jazyky, spoznali ľudí z iných kultúr, naučili sa byť otvorené rôznym kultúram. Byť “open minded” – otvorený, to zaznelo vo výpovediach expat partneriek veľakrát. Eva R hovorí: *“Myslím, že som veľmi vyspela, čo sa týka kontaktu s ľuďmi inej národnosti, som oveľa otvorenejšia (open minded) než som bola predtým a vidím veľký rozdiel medzi sebou a mojimi známymi, ktorí nikdy neodišli z Portugalska.”*

Väčšina z mojich respondentiek považovala expat život za skvelú príležitosť pre svoje deti, aby sa učili cudzie jazyky a boli kultúrne otvorené voči svetu: *“Som rada, že moja dcéra chodí do škôlky s deťmi z rôznych krajín, učí sa cudzie jazyky. Kultúrne je to dar pre naše deti, že majú kamarátov z celého sveta a sú na to zvyknuté. Myslím, že nebude pre ne problém ísť do inej krajiny a začať od začiatku”* (Angie).

- Zvýšená kvalita života: životný štýl, sloboda a dobrodružstvo.

Nicole za to najcennejšie z celej expat skúsenosti považuje ľudí, ktorých spoznala a dobrodružnosť, ktorú jej expat život ponúka: *“Počas expat života ti stále*

prichádzajú noví a inšpiratívni ľudia, stále sa niečo deje; niekto príde a povie – poďme do Berlína a my jednoducho ideme. A to je úžasné”.

Negatívnou stránkou expat života sú *sociálne aspekty*. Okrem ťažkostí s adaptáciou na lokálnu kultúru, jazykovú a komunikačnú bariéru, o ktorej som už hovorila v predošlých kapitolách, medzi ďalšie dôležité sociálne aspekty, ktoré sú nevýhodou expat života patrí absencia príbuzných, ťažkosti vo vytváraní priateľstiev a čelenie otázkam identity. (HSBC 2008):

- Absencia príbuzných

Absencia príbuzných je jednou zo základných nevýhod expat života: *„Z domu mi chýba more, slnko, ryby, vôňa vzduchu, mama, priatelia, ľudia. Ale bude mi chýbať aj veľa vecí, keď odídem z Prahy. Budú mi chýbať prechádzky pri Vltave, pravidelné obedy, ktoré každú sobotu máme s priateľmi vo Wine and Food¹⁶”* (Eva R).

- Ťažkosti vo vytváraní priateľstiev

Ťažkosti vo vytváraní priateľstiev boli signifikantné, čo sa týka môjho výskumu v Prahe. Vzťahy v Prahe sa vytvárali pomerne jednoducho a expat komunita si v tomto veľmi pomáhala. Stačil jeden iniciačný kontakt a ten daného človeka priviedol k ďalšiemu kontaktu. Napriek tomu, že väčšina expatiek nemala problém nájsť si priateľov, niektoré pociťovali ťažkosti vo zvládaní priateľských väzieb a vzťahov: *„Som rada, že mám sieť kamarátok, s ktorými môžem tráviť čas a robiť rôzne aktivity. Niekedy je to ale ťažké. Táto komunita mi nedáva príliš na výber. Bud' s nimi musíš robiť a zdieľať všetko, alebo proste medzi nich nepatríš a dajú ti to pocítiť“*, hovorí Erica. Anouck, ktorá mala kvalitné vzťahy v Prahe a blízky okruh priateľov, hovorí o krehkosti toho, ako mohla ich expat skúsenosť dopadnúť: *„Niekedy si myslím, že všetko dobré, čo ma tu stretlo, pochádzalo zo škôlky, kde chodil môj syn. Vďaka nej sme stretli skvelých ľudí a priateľov. Urobila šťastných nás, ako aj naše deti. Bez toho by náš život bol úplne iný. Za týchto okolností by som si expat život v Prahe okamžite zopakovala. Ale viem, že stačí, aby sa pár vecí zmenilo a všetko mohlo byť úplne ináč. “*

¹⁶ Obchod a bistro s talianskymi potravinami a špecialitami, má pobočky na Smíchově, Dejvicích a na Ovocním trhu v centre Prahy: <http://www.winemarket.cz/>.

Rozpaky nad tým, ako dlho prežijú vzťahy a priateľstvá, ktoré si expati vytvorili, sú tradičnou dilemou expat ľudí, ktorú presne vyjadruje Inga: „*Neviem, čo sa stane, keď raz odídeme z Prahy. Priateľstvá tu ťažko porovnávať s priateľmi doma – s tými má človek dlhú históriu, keď sa vrátim, pôjdeme na kávu a všetko bude tak, ako by som nikdy neodišla. Ale vzťahy v Prahe? Neviem. Všetci raz odídu a nebudeme sa mať kam vrátiť a kde sa stretnúť. Každý už bude preč.*”

- Čelenie otázkam identity

Sťahovavý životný štýl väčšine expatov zatiaľ vyhovuje, lebo má pozitívne dôsledky na ich život. Väčšina z nich však takto neplánuje žiť večne. Ako hovorí Elena: „*Asi dospejme do bodu, kedy budeme chcieť byť v jednej krajine a niekam patriť, lebo expat život je nereálny, nikdy úplne nepatríš do krajiny, v ktorej žiješ.*” Ak sa usadia, myslí si, že to nebude ani Španielsko ani Nemecko. Vie si predstaviť, že sa usadia v Amerike, kde sa s manželom zoznámili. Podobne zmýšľa väčšina z expat partneriek. Predstava, že sa raz usadia, v myšliach expatov existuje. Je však veľmi nekonkrétna a väčšinou nevedia, kedy by sa chceli usadiť. Väčšina hovorí, že až keď ich deti pôjdu na strednú školu, lebo že to je pre nich dôležitá životná etapa. Kde to však bude, tušia málokto z nich. Zatiaľ sa nechávajú unášať príležitosťami a uvidia, čo príde. Väčšina by sa po čase rada usadila v nejakej krajine na dlhšie a tam by sa naučili aj lokálny jazyk.

Túžbu vrátiť sa domov, do svojej domovskej krajiny má len minimálny počet expat partneriek (Erica, Lourdes, Sofia). Sofia je na druhom expat vyslaní manžela, ale má jasno v tom, že sa chce vrátiť domov: „*Pochádzam z krajiny, kde je dosť všetkého, všetko je čisté, pekné, život je ľahký, i keď sa doma furt na niečo sťažujeme. Život vonku ma naučil, že musíme byť vďační za to, čo máme doma vo Švajčiarsku. V Taškente, kde sme žili predtým, hocikedy nebola elektrina. Pozvali sme známych na večeru a nemohli sme nič uvariť.*” Erica je už unavená z expat života, ktorým žije dvanásť rokov. Tento životný štýl ju už neuspokojuje. Chce sa usadiť, hoci nevylučuje, že k tomuto životnému štýlu by sa mohli vrátiť, keď im deti vyrastú: „*Austrália pre mňa znamená miesto, kde mám domov, rodičov, rodinu, priateľov, ktorí ma vždy podržia a s nimi chcem tráviť čas.*”

5.6.2. Vzdelané a rozhl'adené deti: vplyv expat života na výchovu detí

Vedecké teórie o deťoch, ktoré vyrastajú v krajine kultúrne odlišnej od krajiny pôvodu svojich rodičov, tzv. „third culture kids“ – deti tretej kultúry (De Leon & McPartlin 1995; Stuart 1992; Vercruysse & Chandler 1992), hovoria, že deti, ktoré zažili medzinárodnú mobilitu, môžu mať zvýšený záujem o učenie cudzích jazykov, čo im umožní komunikáciu a interakciu v novom medzinárodnom prostredí (Useem 2001). Eva T hovorí výstižne za všetky expatky: *„Príležitosti, ktoré sa našim deťom dostávajú, sú skvelé. Naše deti majú už teraz plno známych po celom svete, učia sa cudzie jazyky, dohovoria sa s kamarátmi rôznych národností, vedia, že každý pochádzajú z inej krajiny a že za nimi budeme cestovať.“*

Deti, ktoré vyrastali v inej kultúre než je krajina ich rodičov, môžu byť viac tolerantné k budúcim partnerom a viac si zakladajú na svojej rodine, vďaka skutočnosti, že členovia expat rodiny sa spoliehajú na podporu samých seba, keď žijú v novej krajine (Markowitz 1994; Wheeler 1998): *„Myslím, že naša rodina je vďaka expat životu silnejšia. Vieme, že všade, kde sme, sa musíme spoľahnúť sami na seba. Trávime spolu všetok voľný čas, lebo sa nemusíme deliť o povinnosti, ktoré vyplývajú z fyzickej blízkosti vašej širšej rodiny a tak sa sústreďujeme na seba, na naše dieťa“*, hovorí Hana. Čo sa týka detí, ani Alida sa nebojí, že deti takýto život traumatizuje: *“Ľudia prichádzajú a odchádzajú a deti sa to musia naučiť. S manželom im hovoríme, že my rodičia sme tu vždy pre nich a vždy budeme spolu a pri nich, keď nás budú potrebovať. Sme MY a sú OSTATNÍ. A ostatní sú niečo čo je flexibilné, čo sa mení, tak ako veci. A zdá sa mi, že to začínajú chápať”* (Alida).

Názor, že deti budú vďaka expat životnému štýlu rozhl'adené a otvorené zdieľali aj tie ženy, ktoré neboli emocionálne zmierené s tým, že ich deti by mali dlhodobý život v zahraničí a vyrastať v meniacom sa sociálnom a geografickom prostredí. Niektoré z nich o tomto probléme veľa čítali a fenomén „third culture kid“ im nebol cudzí. Názory a skúsenosti si rýchlo predávali ďalej. Takisto, veľa z nich si uvedomovalo, že keď budú ich deti v puberte, radi by im poskytli stabilnú školu a stabilné prostredie. Sú expat partnerky, ktoré sa kvôli deťom v určitom čase chcú vrátiť domov. Sú aj také čo sa vrátiť nechcú, ale chcú si vybrať destináciu, kde by kvôli deťom, ich

vzdelávaníu a vzťahom, mohli ostať dlhšie než na expat vyslaní: *“Expat život je super, má veľa výhod, ale nechcem tak žiť dlhodobo. Nie je to dobré pre deti, môj syn Oscar bol zmätený, keď sme prišli do Prahy, stále chcel ísť späť do Londýna. Akákoľvek bude ďalšia destinácia, chcem tam ostať dlhšie”* (Vivien).

Všeobecne sú deti kontroverznou témou v rámci výskumov expat adaptácie. Niektoré výskumy však ukazujú (Tung 1998), že expati, ktorí žili v partnerskom vzťahu alebo mali deti, nachádzali doma útočisko, kde si oddýchli od stresu a problémov, ktoré prináša práca v zahraničí. Expatri s deťmi volili „separačný“ model ako akulturačnú stratégiu – socializovať sa s druhými expatmi a nenadväzovať vzťahy s lokálnymi; a želali si viac času tráviť doma. Tungova štúdia ukázala, že mať rodinu v cudzej krajine malo stabilizujúci efekt na medzinárodné vyslanie. Cudzinci s deťmi boli viac naklonení zapojiť sa do objavovania hostiteľskej krajiny, jej kultúry a jazyka. To môže prameniť z väčšej túžby expatov, aby sa zapojili do činností, ktoré môže robiť celá rodina (Ali 2003: 26).

V komunite expat partneriek, ktorú som skúmala – ženy v produktívnom veku s malými deťmi – boli deti jednoznačne pozitívnym prvkom expat života a to najmä čo sa týka rozvíjania sociálnych kontaktov. Väčšinu sociálnych kontaktov získali moje informantky cez vzdelávacie inštitúcie svojich detí (záujmové krúžky, jasle, materskú škôlku, školu). S deťmi je adaptácia na nové prostredie a sociálny život v Prahe jednoduchšia. Expat ženy, ktoré zažili už predošlé vyslania potvrdzujú, že sociálny život a kontakty sa ľahšie a rýchlejšie budujú s deťmi než bez nich. Elena, ktorá ako expat partnerka žila aj v iných destináciách, hovorí, že keď nemala deti, boli jej priatelia väčšinou z práce. V tomto je pražská skúsenosť úplne iná: *“Deti robia všetko jednoduchšie. Ľahšie si nájdeš priateľky a to hlavne preto, lebo vďaka deťom máte spoločné témy”* (Elena). Dokonca aj tie expat partnerky, ktoré boli na prvom vyslaní a mali obavy, že s deťmi to bude ťažké, to nakoniec nepotvrdili: *“Sociálny život je oveľa lepší než som čakala. Bála som sa, že budem osamelá, ale vôbec sa to nestalo. Myslela som si, že s deťmi to bude ťažké, lebo nemôžeš robiť všetky aktivity ako iné ženy. Ale nebolo to vôbec tak”* (Anouck). Toto potvrdili aj ostatné expatky, napríklad, Erica, ktorá Prahu zažila aj ako expat bez dieťaťa a aj ako expat s dieťaťom: *„Jednoznačne s deťmi je sociálny život jednoduchší a nadväzovanie vzťahov ľahšie.“* Expat deti, ktoré som mala možnosť stretnúť v rámci môjho pozorovania, boli ešte

malé. Zohrávali však nenahraditeľnú úlohu v sociálnom živote samotných expat partneriek. Boli spoločným bodom aktivít i témou rozhovorov, stretnutí a spoločného života.

5.6.3. Stále rovnaké a predsa iné: identita, domov a kozmopolitanizmus

Väčšina expatiek stále považuje z hľadiska národnej identity za svoju príslušnosť krajinu, odkiaľ pochádza. Elena sa cíti ako Španielka, Anouck sa cíti ako Belgičanka, Melanie sa cíti ako Francúzka. Identitu svojich detí často nevedela identifikovať. Elenin starší syn sa narodil v Amerike, mladší v Prahe. Ona je Španielka, jej muž je Nemec. Zoznámili sa v Amerike. Elena sa desí otázky “mami, odkiaľ pochádzam?” Nevie na ňu odpoveď a ešte dlho ju ani poznať nebude. Vivien, ktorá je gréckej národnosti, ale dlhú dobu žila v Londýne, v Anglicku, kam odišla ako študentka a neskôr tam stretla svojho nemeckého manžela, nevie povedať, akej národnosti je jej syn: *“Je Gréko–nemoc, narodil sa v Londýne, žije v Prahe, čiže asi je z Londýna. Do anglickej kultúry sme ale neboli ponorení, mali medzinárodných priateľov.”* Deti expatov v krajinách svojej národnosti a štátnej príslušnosti nikdy nežili. Hana aj jej manžel sú Slováci. Ich syn sa však narodil vo Švajčiarsku, prvé roky vyrastal v Holandsku a teraz žijú v Prahe: *„Náš syn je asi tiež Slovák, keďže my sme Slováci. Ale na Slovensku ešte nežil.”*

Domov pre expatov nie je jednoznačným pojmom. Ulf Hannerz hovorí, že pre kozmopolitánov je domov pripomienka predkozmpolitnej minulosti. Domov je miesto známych tvárí, kde je každého schopnosť a kompetencia nespochybniteľná a kde človek nemusí nič dokazovať ostatným alebo sebe samému, ale kde z tých istých dôvodov hrozí istá nuda (Hannerz 1990: 248). Veľmi výstižne to charakterizuje postoj expatiek k domovu a kozmopolitnej skúsenosti. Angličanka Karina hovorí: *“Na expat živote mám najradšej, že sa stále cítim tak trochu ako na dovolenke. Keď mám byť úprimná, návrat domov je nudná predstava. Ako expat stretávaš toľko zaujímavých ľudí, nových ľudí. Všetko je také spontánne, spontánnejšie než doma, kde plánuješ aj večeru s kamarátmi tri týždne dopredu. Tu niekomu zavolaš a máš plán na víkend.”* Podobný názor má aj Hana: *“Mali sme doma skvelý život, obaja, manžel a ja, sme*

mali dobre platenú prácu a boli sme úspešní v práci. Ale začala to byť nuda, náš život začal byť veľmi predvídateľný. Doma sme necítili konfrontáciu so svetom. Už ako študentka som študovala v Amerike. Život vonku mi prináša pocit slobody, dáva mi nadhľad, ktorý doma strácam. V expat živote sa nikdy nemôžeš nudiť, nikdy nezačneš stagnovať”.

Domov ako miesto, kde sa budú vracieť bolo dôležité pre viaceré expatky. Gilly hovorí: „Kúpili sme si v Anglicku dom, chodievame tam niekedy. Urobili sme to najmä kvôli deťom, aby poznali miesto, odkiaľ pochádzajú a mali sa kam vracieť. Kde sa usadíme natrvalo, to ešte nevieme. Môže to byť hocikde, kde sa nám bude páčiť. Do Anglicka sa však asi natrvalo nevrátime.“ Evu R znepokojuje, že nevie svojej dcére povedať, kde je jej domov: „Nepotrebujem, aby sa cítila ako Portugalčanka alebo Francúzka, ale chcem, aby vedela povedať, že toto je môj domov. Že ostaneme na nejakom mieste dosť dlho na to, aby to považovala za svoj domov. To je jediné, čo ma znepokojuje. Potrebujem, aby vedela, že niekde patrí, to je dôležité.”

Geri Wijnen vo svojej štúdii hovorí, že kozmopolitanizmus nie je bez príčiny asociovaný s elitou a svetovým životným postojom, sofistikovanosťou a seba rozvíjaním prostredníctvom cestovania (Thompson and Thambyah 1999). Väčšina z mojich respondentov patrí medzi ľudí, ktorí nikde nie sú doma a predsa sú všade trochu doma. Ľudí, ktorí sú otvorení iným kultúram a iným skúsenostiam a vidia svoj meniaci sa život a názor naňho vďaka expat pobytu: „Dostala som širší rozhľad, nadhľad nad sebou a vlastnou kultúrou. Uvedomíš si, že veci, ktoré si brala automaticky doma, nie sú automatické. A tiež zistíš, že inde sa niektoré veci robia ináč, možno lepšie.“ (Inga) Lourdes hovorí, že jej pohľad na svet sa zmenil, odkedy je preč: “Mám menej predsudkov než predtým. Nezáleží, odkiaľ sú ľudia. Stereotypy, ktoré predtým vnímala, neplatia. Môžem si rovnako rozumieť so Slovenkou ako so Španielkou.”

Keďže imigranti majú tendenciu si vytvárať etnické komunity a enklávy (a podobne sa to javí aj v Prahe), skúmala som, či majú takúto tendenciu aj expati a akú rolu hrá kultúrna identita vo vzťahu k vytváraniu si priateľstiev a či je pre expat partnerky dôležité, odkiaľ pochádzajú ich priateľky. Z tohto hľadiska by sa dalo povedať, že expati sú kozmopoliti, ktorí nie sú odkázaní, resp. netrvajú na vytváraní priateľstiev na etnickom princípe. Aeshley na túto tému hovorí: “Dlho som v Prahe

žila tak, že som nestretávala žiadnych Američanov, nevyhľadávam to. Dôležitejšie sú pre mňa iné vlastnosti – či si s inými mamičkami rozumiem a nie to, či sú Američanky”. Anouck, ktorá je v kontakte aj s belgickou komunitou v Prahe, hovorí: „Medzinárodní priatelia sú mi bližší, mám ich viac a som s nimi častejšie, aj po kvalitatívnej aj po kvantitatívnej stránke. Národnosť vo vyberaní priateľov nehrá rolu. Jasné, že s Belgičanmi máš určitú spojitosť, ale to nie je limitujúce vo vzťahu k cudzincom.“ Vivien tiež potvrdzuje, že jej priatelia sú z rôznych krajín: „Moji priatelia sú rozmanitá skupina, čo sa týka národnosti – Angličania, Američania, Slovenka, Indka. Grékov nepoznám, ani v IWAPe nemali zaregistrovanú žiadnu Grékyňu. Na ulici sem tam počuje, grécky jazyk, ale vždy sú to turisti.”

Alida hovorí: *„V Prahe nie je chorvátsky klub. Srbi a Bosniaci tu majú kluby a s nimi sa stretávame. Téma vojny je za nami, mladí ľudia to už neriešia, chcú žiť dobrý život, a i keď každý stratil niekoho vo vojne, nikdy o tom nehovoríme.”* Keď potrebuje pomoc, volá srbským kamarátom: *“Srbi sú dobre prepojení, majú svojich lekárov, zubárov, všetko.”* Jej najlepšia kamarátka, ktorú v Prahe mala, bola Írka. Na spolčovanie na základe národného princípu však má jednoznačný názor: *“Myslím, že to funguje u veľkých národov, ktoré majú silnú identitu. Aj mamičky v škôlke sa priatelia podľa toho, odkiaľ sú. Hlavne tie z veľkých krajín – Britky s Britkami, Francúzky spolu. Pre nich je identita dôležitá, nesú si to z minulosti. To isté s Japoncami, s nikým sa nestretávajú, len spolu. My z malých národov vyjdeme s každým.”* Tento názor sa v mojom pozorovaní čiastočne potvrdil u frankofónnej komunity, ktorá je v Prahe veľmi silná. Stretáva sa vďaka Francúzskemu inštitútu v Prahe, ktorý organizuje aj kultúrne podujatia a program. Všetky frankofónne expat partnerky, ktoré som poznala, boli členkami tejto asociácie a ich sociálne kontakty sa dali rozdeliť do dvoch skupín: francúzske a medzinárodné. Nie vždy však platilo, že tie francúzske boli silnejšie. Sofia sa kamaráti najmä s ľuďmi z francúzskej komunity: *“Najprv som sa stretávala s Angličankami, ale nevidela som tam žiadnu spoločnú pôdu okrem toho, že majú deti. Je to nielen o jazyku, ale aj o kultúre.”*

Národná identita môže tvoriť základ pre nadväzovanie sociálnych vzťahov, ale nie je determinujúca vzhľadom na sociálny život mladých expatiek a ich sociálne kontakty. Hovorili sme o tom, že ľudia dnes môžu mať viacero identít a že identita nie je niečo fixné a nemenné. Ak moderný problém identity bol ako vytvárať identitu

a udržiavať ju stabilnú a silnú (Berger 1973), postmoderný problém identity je primárne ako sa vyhnúť fixácii a nechať si otvorené viaceré možnosti (Bauman 1996: 18). Špeciálne “nomádi” predstavujú ideálnu súčasnú senzibilitu – životný štýl slobodných ľudí. Ani povrchní turisti ani exulanti hľadajúci noví domov, nomádi majú domov v pohybe. Cestovanie nie je len luxusná alebo oddychová filozofická aktivita. Funguje aj ako metafora kultúrneho premiestnenia a zmyslu nefamiliárnosti vyvolaným sociálnou zmenou (Kaplan 1996: 82) .

Medzi nomádov môžeme zaradiť aj niektorých expatov. Gilly bude s rodinou v Prahe do roku 2013. Potom s manželom berú deti a budú tri roky cestovať po svete. Začínajú v Kanade a budú pokračovať v Latinskej Amerike. Gilly je učiteľka, takže bude deti učiť sama. Dlho po tom túžili, tak to idú spraviť. Chcú aby deti boli rozhladené, chápali, že na svete je veľa krajín. Myslí si, že je to pre deti jednoznačne lepšie a vôbec nemá obavy, či je to pre ich život dobré: *“Veľa známych nás obdivuje, že sme sa na to odhodlali a budeme cestovať.”* Nechce, aby jej dcéry boli “príliš britské”, lebo sa jej nepáči, že sa Briti necítia súčasťou Európy a sú naviazaní na svoju koloniálnu minulosť.

Expatri sú ľudia ochotní riskovať, radi skúšajú nové veci. Ja som sa zamerala na výskum tých, ktorí sú na začiatku svojej expat kariéry. Nemajú jasno vo veľa témach, ktoré sa týkajú expat života. Nevedia, ako dlho takto budú žiť, hoci, ako priznali mnohí, veľa sa o tom doma rozprávajú. Nechávajú však otvorené dvere všetkým scenárom. Vedia, že realita je to, čo si sami vytvoria. Sú mladí a plní optimizmu, nemajú dôvod zúfať. Je to privilegovaná vrstva migrantov, ktorá sa nemusí báť o svoje ekonomické istoty. Aj vďaka týmto istotám sa môžu ich manželky a rodiny sústrediť na úspešnú adaptáciu kdekoľvek. V ich konaní je určitá ľahkosť, s ktorou sa pohybujú po svete a aj po Prahe. Expat život je kolotoč, ktorý aj v Prahe roztočil globálny život a podpisuje sa na jeho zmene každý deň.

5.6.4. Charakteristika expat kultúry v Prahe

Ľudia tvarujú miesta, vrátane mestských obydľí prinajmenšom tak, ako mestá tvarujú ľudí. V dnešnom svete, kde narastajú transnacionálne spojenia, stojí za to sústrediť našu pozornosť na komplexné kontakty a na ľudí, ktorí ich tvoria. I keď je lokalita stále dôležitá, tak miestne praktiky nadnárodných aktérov úplne menia naše chápanie „miesta“, lokality“ a „urbánnosti“. Transnacionálny urbanizmus je metafora vyjadrujúca tento proces (Smith 2005: 91). Expati vytvárajú exkluzívne miesta a transnacionálnu kultúru v globálnych mestách.

Medzinárodné pracovné vyslanie nadnárodných pracovníkov predstavuje kultúrnu zmenu, ktorá vyžaduje od expata a jeho rodiny adaptovať sa na nové a rozdielne prostredie v host'ovskej krajine, na nové životné podmienky a neznámy životný štýl v zahraničí (DeLeon and McPartlin 1995). Ako sa teda expat partnerky adaptujú na život v host'ujúcej kultúre? Odpoveď je jednoduchá: neadaptujú sa na lokálnu kultúru. V mestách, kde sú expati dlhodobo etablovaní, nemusí ísť o adaptáciu na neznámy životný štýl, ale v medzinárodných mestách funguje tzv. *expat kultúra*, ktorá má určité vzorce fungovania, ktoré sa obmieňajú v rôznych destináciách. Expati si prostredníctvom tejto kultúry a prostredníctvom inštitúcií, ktoré sa v meste pre nich vytvorili (ako sú medzinárodné asociácie, medzinárodné online médiá a stránky pre expatov) vytvárajú kontakty s inými expatmi z rovnakej triedy a s rovnakým životným štýlom. Títo expati tak spolu tvoria separátnu komunitu, multikultúrnu komunitu, ktorá však zdieľa pozoruhodný klasifikačný systém a nie je súčasťou host'ujúcej kultúry. Túto komunitu môžeme nazvať *expat kultúrou* (Wood, 2001: 33).

Idea expat kultúry nie je nová, napriek tomu sa väčšina štúdií zaoberajúca sa expat životom a kultúrnou adaptáciou, zaoberá viac vzťahom k lokálnej kultúre než k expat kultúre. Eric Cohen (1977) hovoril, že expati majú tendenciu stretávať sa najmä s inými expatmi; týmto spôsobom mu pripomínali masových turistov, ktorých hlavné vzťahy sú väčšinou s ostatnými turistami a nie s lokálnym obyvateľstvom. Zdá sa, že na expat komunitu sa toho z tohto hľadiska veľa nezmenilo. Expati sa stále stretávajú najmä s druhými expatmi, ale rozdiel je v tom, aké možnosti života im súčasné

globálne mestá ponúkajú a či expati, na rozdiel od tých predošlých, považujú svoju expat skúsenosť za dobrú a plnohodnotnú.

Expatri tak ostávajú cudzincami v cudzom meste. Cudzosť prostredia je kľúčovým elementom v expat skúsenosti, tak ako je aj principiálnym problémom, s ktorým sa on a jeho komunita musela vyrovnáť (Cohen 1977: 15). Cudzosť prostredia je aktuálna črta expat života dodnes. Len sa zmenili okolité faktory ako informačné technológie, vďaka ktorým môžeš byť v kontakte so svojou pôvodnou krajinou, rodinou, médiami, informáciami dennodenne. Expatri nie sú izolovaní a to prináša zmenu do konceptu cudzosti v inej krajine. Každý je len tak cudzí, ako chce, resp. cudzosť voči lokálnemu svetu nie je tak signifikantná, keďže ľudia dnes môžu žiť na akomkoľvek mieste tak, ako keby vlastne vôbec neodišli.

Expat kultúra je typom nadnárodnej kultúry. Nadnárodné kultúry sú dnes kultúrami zamestnaneckými a sú zvyčajne spojené s nadnárodným trhom práce. Existujú nadnárodné kultúry úradníkov, politikov, biznismenov, žurnalistov, diplomatov a iných. Tieto kultúry sa stávajú nadnárodnými cez indivíduá, ktoré z jedného domovského miesta idú na mnohé iné. Kamkoľvek idú, nachádzajú ostatných, ktorí s nimi prichádzajú do interakcie (Hannerz 1990: 244).

Aká je teda expat kultúra v Prahe? Jedným zo znakov pražská expat kultúra je, že expati v Prahe tvoria komunitu, ktorá sa navzájom pozná. Vzťahy sú poprepletané a všetci expati tvoria v podstate jednu sieť. Je to dané optimálnou veľkosťou mesta, jasnou teritorizáciou priestoru, kde expati žijú a používaním anglického jazyka, ktorý spolu s ostatnými znakmi pomáha jednoducho identifikovať expatov navzájom. Andrea, ktorá žila ako expat v Londýne aj v Dubline hovorí: „Londýn je medzinárodné mesto, ale ľudia sa tam nestretávajú tak často ako v Prahe. Každý tam hovorí po anglicky, takže nevieš identifikovať cudzincov tak ľahko ako tu. Ale keď stretnieš niekoho anglicky hovoriaceho tu, tak sa mu snažíš pomôcť. Keď stretnem niekoho nového, tak hneď si zoberiem jeho emailovú adresu. Vzájomne si s priateľmi posielame typy na obchod, keď niekto dostane kúpiť arašidové maslo, tak to napíše, proste ľudia si takto pomáhajú v tejto cudzej krajine. Učíš sa o ľuďoch z iných krajín, o ich zvykoch, o ich kultúre. Stretli sme tu ľudí, s ktorými budeme v kontakte navždy, kým v Londýne alebo v Dubline nie je nikto, s kým by som ostala v kontakte.” Jej slová potvrdzuje aj Roisin: „Ak stretnieš mamičku vo svojej štvrti v Londýne a povieš jej, že

nikoho nepoznáš, tak povie, že to je smola a tým to končí. Ak stretneš expata v Prahe, a povieš mu, že nikoho nepoznáš, okamžite ťa zoznámi s ďalšími ľuďmi. Toto je super na expat živote v Prahe.“ Karina, ktorá má tiež dlhoročné expat skúsenosti a pred príchodom do Prahy žila dlhé roky v Moskve, hovorí: *„Som tu spokojná, lebo sa tu cítim ako člen komunity. Rada pomáham ľuďom a mám pocit, že ľahko sa tu dá dostať k ostatným ľuďom, a to sa mi páči. Ten komunitný charakter je v Prahe mimoriadne silný.“*

Súdržnosť komunity vnímali expat partnerky ako silnú. Prejavuje sa to cez vzájomnú pomoc, prístupom jeden k druhému ako k rodine. Sama som bola svedkom viacerých situácií, v ktorých sa priatelia podržali. Keď v Anouckinom byte zamrzli v zime trubky a ostali bez vody, všetci im pomáhali. Jedna s kamarátok dokonca vybavila Anouckinej rodine byt ďalšej expat kamarátky, ktorá v tom čase žila mimo ČR, kde by mohli celá rodina niekoľko týždňov ostať. Ak niekto potreboval ísť v noci na pohotovosť (čo sa expatom s malými deťmi stáva pomerne často), neváhal vždy niekto prísť hoci aj o tretej hodine ráno, aby postrážil druhé dieťa. Keď som ja potrebovala kontaktovať viac expat partneriek kvôli hĺbkovým rozhovorom, moje známe si začali navzájom posilať emaily a nakoniec, jedna z expatiek, ktorú som vôbec nepoznala, ale mala silný vplyv na svoju komunitu, mi dokázala aktivizovať niekoľko veľmi dobrých kontaktov, ktoré mi samé napísali.

Expat priateľstvá sú silné a veľmi intenzívne: *„Za krátky čas, si budujete všetko, z pozície nula, kedy toho človeka vôbec nepoznáte, do pozície na 100 %“* (Inga). Sú to priateľstvá vytvorené na princípe vzájomnej pomoci a nadobúdajú charakter rodinných vzťahov. Priateľské vzťahy, ktoré si expatky medzi sebou v Prahe vytvorili, vnímali ako náhradu rodinných kontaktov: *„Priatelia sú pre teba ako rodina“*. *Rodinu máš ďaleko, preto potrebuješ pomoc niekoho, kto je blízko, vzťahy sú oveľa hlbšie než zvyčajne, musíme sa na seba spoľahnúť vo všetkom.“* (Elena). Angie hovorí: *„Vzťahy tu sú silné, lebo tu sú priatelia ako tvoja rodina.“* Hana potvrdzuje túto skúsenosť: *„My sme si tu rodinu v podstate vytvorili. Poznáme aj rodičov našich priateľov, ktorí ich prichádzajú z času na čas navštíviť. Stali sme sa dokonca krstnými rodičmi dcéry našich expat kamarátov. Čiže vytvorili sme si tu doslova rodinné vzťahy, ktoré musia pretrvať.“* Sila a intenzita týchto vzťahov bola výnimočná aj pre expat partnerky, ktoré už precestovali viacej destinácií: *„Za veľmi krátky čas som si tu*

vybudovala veľmi kvalitné vzťahy, to považujem za výnimočné“, hovorí Vivien, ktorá žila dlho ako expat v Anglicku. Podobne situáciu v Prahe hodnotí aj Karina, či vyššie spomínaná Angie, ktorá žila ako expat v Paríži, alebo Elena, ktorá ako expat žije viac ako desať rokov a vystriedala päť rôznych destinácií. Američanka Nicole dokonca konfrontuje vzťahy v Prahe s tými, ktoré má doma: “Priateľstvá, ktoré mám v Prahe sú veľmi silné. Oveľa silnejšie než tie, čo som mala predtým doma (v Amerike). Asi to je tým, že toto je môj výber priateľov, ktorých som si sama vybral. Ak raz odídem, ľudia mi budú chýbať najviac.”

Ďalším znakom expat kultúry v Prahe je *spontánnosť a neviazanosť* expat života. Expatri nemajú v cudzom meste takmer žiadne spoločenské povinnosti. Nemusia navštevovať rodinu, rodičov, súrodencov, nikam nemusia cestovať do susedného mesta za príbuznými, takže sú stále otvorení návrhom na stretnutia a spoločné aktivity: *„Stretávaš toľko zaujímavých ľudí, nových ľudí. Všetko je také spontánne, spontánnejšie než doma, kde plánuješ aj večeru s kamarátmi tri týždne dopredu, tu niekomu zavolaš a máš plán na víkend.”* (Karina) Podobne popisuje expat kultúru aj Daniela: *„Stačí, keď sa stretneme v piatok poobede viacerí na ihrisku a hneď vymyslíme spoločné plány na večer alebo na víkend. Alebo cez týždeň, len napíšem email na skupinu mojich známych a vždy sa niekto pridá, ak mám nejaké plány.“*

Expatri kultúra v Prahe jednoznačne nesie znaky, ktoré sú pre túto destináciu špecifické: *spontánnosť, súdržnosť, komunitná atmosféra a rodinný pocit*. Z môjho výskumu vyplýva, že na tieto charakteristiky vplýva povaha mesta Prahy – jej dobrá veľkosť (resp. malosť oproti veľkým svetovým metropolám), dostupnosť, priestorová organizácia expatov žijúcich v Prahe a podmienky, ktoré Praha ako mesto pre život expatov vytvorila; a samozrejme aj samotné črty expat komunity, ktorá hovorí spoločným anglickým jazykom a tým sa odlišuje od lokálnych obyvateľov mesta, špecifickým životným štýlom a spotrebiteľským správaním.

5.7. Zhrnutie hypotéz a výsledkov empirickej časti výskumu

V tejto časti práce by som rada zhrnula základné odpovede na otázky a hypotézy, ktoré som formulovala na začiatku empirickej časti predkladanej dizertačnej práce.

5.7.1. Odpovede na základné otázky výskumu

- 1) Expat život 21. storočia sa zásadne zmenil s rastúcou rolou informačných technológií. Kultúrna adaptácia v novej krajine a meste, ako aj schopnosť etablovať sociálne vzťahy, sú uľahčené internetom a internetovými sociálnymi sieťami. Expat partnerky sa vďaka informačným technológiám nedostávajú do stavu izolácie, jednak im je umožnený intenzívnejší i keď virtuálny kontakt o svojom pôvodnom rodinou a priateľmi, a jednak sa ľahšie spoznávajú s ľuďmi v novej destinácii.
- 2) Znalosť lokálneho jazyka, miera kontaktov z domorodcami, znalosť lokálnej kultúry nemá zásadný vplyv na adaptáciu expat partneriek. Jazykom expat komunity je angličtina, ktorá je zároveň rozpoznávacím signálom expat ľudí vo verejných priestoroch. Expati v Prahe sa prispôbujú expat kultúre, ktorá v meste existuje, nie lokálnej kultúre. Medzinárodné mestá nie sú viac nositeľmi národnej kultúry a identity (Appadurai 1990). Globálne metropoly dávajú priestor na vznik mnohých kultúr a tak je to aj s expat kultúrou. Interakcia s domácim obyvateľstvom nepomáha v kultúrnej adaptácii (Caliguiri, 2000; Mohr, Klein, 2002).
- 3) Na rozvoj sociálnej siete expatov majú zásadný vplyv medzinárodné organizácie a národné inštitúty, ktoré sú bránou do sociálneho expat života v Prahe. Rovnako dôležitú rolu plnia aj vzdelávacie inštitúcie pre deti (škôlky, školy, záujmové krúžky a skupiny), ktoré sú zdrojom kontaktov pre mamičky s deťmi. Deti sa tak stávajú prostriedkom rozširovania sociálnych kontaktov expat rodín.
- 4) Expati si vytvárajú komunitu, ktorá im nahrádza širšiu rodinu a vzťahy, ktoré im nahrádzajú rodinné putá. Sociálne vzťahy expatov sú síce dočasné

a väčšinou zanikajú pri odchode do inej destinácie, ale na danom mieste sú veľmi intenzívne. Expati si pomáhajú v núdzi, požičiavajú si byty, pokiaľ sa niekomu niečo stane, sú ochotní ísť v noci s druhým do nemocnice, atď. Vzťahy fungujú na hlbokom ľudskom pochopení a spolupatričnosti. A toto je pravdepodobne unikátna črta expat kultúry v Prahe, keďže som sa s týmto popisom nestretla v žiadnej doposiaľ publikovanej akademickej literatúre.

- 5) Deti v predškolskom veku uľahčujú expat vyslanie a život. Sú sprostredkovateľom sociálnych kontaktov pre expat rodiny, dávajú základ pre rozvoj sociálnej siete a uľahčujú medzikultúrnu adaptáciu. Zároveň, expat partnerky potvrdzujú, že expatský životný štýl má pozitívny vplyv na formovanie ich detí. Učia sa cudzie jazyky a sú vystavené rôznym kultúram a interakcie s ľuďmi z celého sveta, čo ich rodičia považujú za jednu z najväčších výhod expat života.
- 6) Praha je expat partnerkami vnímaná ako metropola strednej a východnej Európy. Stáva sa globálnym mestom. Jej postkomunistickú minulosť respondentky cítia z obyvateľov, ktorí väčšinou pôsobia neosobne a nepriateľsky. Kvalita života expat rodín v Prahe je vysoká, dokonca vo veľa hodnoteniach prebehla svetové metropoly akými sú Londýn a Paríž. Praha je hodnotená ako „baby friendly“ mesto, ktoré je malé, krásne, bezpečné, s dobrým dopravným systémom, plné ihrísk a zelených parkov. Veľkosť mesta a priestorové rozloženie expat komunity v meste sú mimoriadne dôležitými parametrami kvalitného expat života a plynulej adaptácie cudzincov v meste.
- 7) Expati v Prahe neformujú homogénnu skupinu ľudí, napriek tomu, je možné definovať špecifický životný štýl a ich subkultúru. Expat kultúra v Prahe sa vyznačuje veľkou súdržnosťou expat komunity, intenzívnymi vzťahmi a spontánnosťou, ktorá vzniká vďaka koncentrovanej priestorovej lokalizácie v Prahe 1, Prahe 2 a v Prahe 6.
- 8) Expati sú kozmopoliti. Väčšina z nich netúži po návrate domov a kozmopolitný životný štýl sa im páči. Na expat živote sa im páči stretávanie ľudí z rôznych krajín, vzdelávanie ich detí v cudzích jazykoch, kultúrna otvorenosť a zbavovanie sa predsudkov. Čo sa týka kultúrnej a národnej identity, expat partnerky si uchovávajú kultúrnu identitu krajiny, odkiaľ

pôvodne pochádzajú, ale je to skôr referencia k minulosti a ku krajine, kde vyrastali. Domov majú tam, kde práve žijú. Medzi expatmi existuje veľa mnohojazyčných rodín, kde sa miešajú viaceré identity a otázna je najmä identita detí v týchto multikultúrnych rodinách.

- 9) Prototyp expat ženy sa mení. Kým desať rokov dozadu, boli podľa dostupnej literatúry expat partnerky menej vzdelané než ich partneri a expat vyslania brali ako osobnú obeť a prispôsobenie sa rodine, dnes je nová generácia iná. Počet nepracujúcich partneriek voči pracujúcim (či už ako dobrovoľníčky, alebo na čiastočný úväzok) je napriek tomu, že všetky majú malé deti a žiadna z nich plynulú znalosť českého jazyka, zhruba polovica. Je to viac, ako priemerný počet pracujúcich žien v rovnakej životnej situácii v ČR. Aj z tohto vyplýva, že expat partnerky sú väčšinou vzdelané a ambiciózne ženy, ktoré napriek neznalosti lokálneho jazyka, staraním sa o malé deti a dočasnom pobyte v Prahe, sa snažia žiť komplexný a plnohodnotný život.

5.7.2. Hypotézy výskumu

Hypotéza 1: Znalosť lokálneho (českého) jazyka, miera kontaktov s lokálnym obyvateľstvom a znalosť lokálnej kultúry je pre expatov a ich partnerky irelevantná voči kvalitnému životu v Prahe a nemá zásadný vplyv na adaptáciu v Prahe.

Výsledok 1: Hypotéza podporená.

Výskumy kultúrnej adaptácie expatov a ich partneriek doteraz predpokladali, že znalosť lokálneho jazyka, miera kontaktov s „domorodcami“ a znalosť lokálnej kultúry, majú zásadný vplyv (napr. Caliguiri 2000; Mohr, Klein 2002). Výsledky výskumu naznačujú, že miera týchto ukazovateľov závisí od toho, do akého typu mesta expat prichádza. Globálne mestá so významným podielom zahraničnej pracovnej sily a multikultúrnej spoločnosti, akým je aj Praha, vytvárajú podmienky na vznik expat kultúry v rámci ktorej proces adaptácie je pomerne jednoduchý aj bez znalosti lokálneho jazyka, kultúry a pôvodných obyvateľov mesta. Znalosť lokálneho jazyka uľahčuje adaptačný proces, ale nemá zásadný vplyv na adaptáciu.

Angličtina sa stala „esperantom“ expat komunity v Prahe. Pražskí expati neprenikajú pod povrch českej kultúry ani neprichádzajú do intenzívneho kontaktu s lokálnymi obyvateľmi. Vytvárajú si paralelné sociálne siete založené na vzťahoch s medzinárodnou populáciou žijúcou v meste. Znalosť jazyka, styky s lokálnymi ľuďmi ani kultúra nie sú podmienkou úspešnej adaptácie a života migrantov v Prahe. Oveľa dôležitejšiu rolu v adaptácii a v etablovaní sociálnych sietí zohrávajú podľa výsledkov môjho výskumu : 1) medzinárodné spolky, inštitúcie a školy, ktoré sú iniciačným sprostredkovateľom sociálnych kontaktov pre expatky v Prahe; 2) internet ako komunikačný a informačný nástroj, ktorý je nielen prostriedkom, vďaka ktorému prichádzajú expati do Prahy pripravení oveľa lepšie, než ich predchodcovia o generáciu dozadu. Internet je zároveň aj uľahčením hľadania sociálnych kontaktov a informácií o živote expat komunity v meste.

Hypotéza 2: Expat komunita v Prahe formuje nadnárodnú expat kultúru, ktorá funguje paralelne s lokálnou kultúrou. Praha vytvára priestor pre nadnárodné identity a kozmopolitný život.

Výsledok: Hypotéza podporená.

Expatri v Prahe neformujú homogénnu skupinu ľudí, ale napriek tomu je možné definovať ich spôsob životného štýlu a subkultúry. Expatri a ich partnerky v Prahe sa neprispôsobujú lokálnej kultúre, ale globálnej „expat kultúre“, ktorú si v Prahe vytvárajú.

Expat kultúra je typom nadnárodnej kultúry. Stáva sa nadnárodnou prostredníctvom ľudí, ktorí sa premiestňujú z jedného miesta na druhé. Kamkoľvek idú, nachádzajú ostatných, s ktorými prichádzajú do interakcie (Hannerz 1990: 244). Globálne mestá v 21. storočí nie sú nositeľom národnej kultúry, ale skôr nadnárodnej kultúry (Appadurai 1990). Svetová kultúra nie je replikáciou uniformity, ale organizáciou diverzity, rastúcej prepojenosti lokálnych kultúr, ako aj rozvoja kultúr bez jasného zakotvenia v nejakom teritóriu (Hannerz 1996). A takou kultúrou je aj nadnárodná expat kultúra.

Hlavnými črtami nadnárodnej expat kultúry v Prahe sú: spontánnosť, súdržnosť a komunitná atmosféra nahrádzajúca rodinné vzťahy. Expatri si vytvárajú

komunitu, ktorá im nahrádza rodinu. Vzťahy medzi expat rodinami sú veľmi intenzívne. Hoci sa môžu zdať povrchné a krátkodobé, sú to vzťahy založené na hlbokom ľudskom pochopení a spolupatričnosti. Expati sú odkázaní jeden na druhého. Tieto vzťahy nahrádzajú rodinné väzby, ktoré expatom v cudzom meste chýbajú. Toto môžem pokladať za unikátnu črtu expat kultúry v Prahe, keďže som sa nestretla s týmto popisom v žiadnej literatúre.

Hypotéza 3: Praha ako metropola strednej a východnej Európy je globálnym mestom, v ktorom sú vytvorené optimálne podmienky na plnohodnotný život expatov.

Výsledok: Hypotéza čiastočne podporená.

Napriek výsledkom medzinárodných prieskumov (Mercer Quality of Living Survey 2012), v ktorých sa Praha ocitá až na 69. mieste v hodnotení životnej úrovne expatov. Môj výskum ukázal, že expat rodiny s malými deťmi si život v Prahe pochvaľujú. V osobnom hodnotení expat partneriek vychádza Praha ako destinácia pozitívne, čo sa týka porovnávania životnej úrovne so svetovými metropolami ako je napríklad Londýn alebo Paríž. Praha je v porovnaní s inými metropolami malé mesto, ale veľkorysé podmienkami, ktoré ponúka medzinárodným obyvateľom. Expati s deťmi si pochvaľujú parky, zeleň, ihriská a iné možnosti pre deti, dobrý dopravný systém, cenovo dostupné reštaurácie a služby.

Názor mojich informantiek na medzinárodnosť a globálny charakter Prahy však bol rôzny. Zhruba polovica z nich pokladá Prahu za mesto ponúkajúce všetky výhody globálneho mesta, druhá polovica však tvrdí, že tomu tak úplne nie je: nedá sa všade dohovoriť po anglicky a konzumentský výber a možnosti tiež nedosahuje parametre medzinárodnej metropole, i keď tie ženy, ktoré sú v Prahe dlhší čas vidia, ako sa to zo dňa na deň mení a Praha sa globalizuje.

Hypotéza 4: Tradičnou predstavou expat partnerky je žena, ktorá je menej vzdelaná než jej manžel, expat vyslanie berie ako svoju osobnú obeť a prispôsobenie sa rodine. Nová generácia expat partneriek je ambicióznejšia a emancipovanejšia.

Výsledok: Hypotéza podporená.

Expat partnerky boli doteraz väčšinou prezentované ako sprievodný doplnok, ako ženy v domácnosti, ktoré obetujú svoju kariéru, aby mohli sprevádzať manžela a starať sa o rodinu v zahraničí (napr. Hardill 1998). Prototyp expat partnerky sa však mení. Oproti tradičnému vnímaniu expat partnerky ako obeť životnej situácie, dnešné expat ženy, ktoré som pozorovala v Prahe boli vzdelané a ambiciózne. Takmer všetky tvrdili, že rozhodnutie ísť do zahraničia bolo ich spoločným rodinným rozhodnutím, a že tak ako ich manželia, aj oni si priali vyskúšať medzinárodný život v inej krajine, stretnúť nových ľudí a dať svojim deťom šancu spoznať iné krajiny a naučiť sa cudzie jazyky.

Dnešné expat partnerky sú si vedomé svojej dôležitej úlohy pri živote v zahraničí. Snažia sa byť aktívne a chcú naplno využiť pobyt v Prahe vo svoj vlastný prospech. Ak si aj nevedia nájsť prácu, hľadajú alternatívne spôsoby ako je rozbehnutie vlastného podnikania alebo dobrovoľnícka práca. Zároveň, expat vyslanie im dáva mnoho osobných benefitov a poskytuje možnosti na rozvíjanie osobných cieľov a záujmov.

Môj výskum ukázal a potvrdil závery, ktoré ako jedna z mála vyvodila aj Nicola Wood (2001), že expat partnerky sú silnou stránkou expat vyslania a tlak na ich adaptáciu je oveľa väčší ako na adaptáciu expata. Partnerka, či už pracuje alebo nie, je aktívnejšou zložkou počas zahraničného vyslania, ktorá zabezpečuje sociálny život rodiny a kontakt so spoločnosťou. V štúdiách expat komunit je potrebná zmena paradigmy uvažovania o expat partnerkách a potreba nazerať na ne ako na aktívne bytosti, ktoré sa chcú adaptovať na nový život a snažia sa z neho vyťažiť čo najviac (Wood 2001).

Hypotéza 5: Pojem vlastnej kultúrnej identity sa mení počas expat vyslania. Čím viac vyslaní majú expati za sebou, tým viac sa stávajú nadnárodnými, kozmopolitnými a multikultúrnymi.

Výsledok: Hypotéza podporená.

Multikulturalizmus je koncept založený na myšlienke, že človek môže mať dve alebo viac kultúrnych identít (Baker 2001: 402). Praha ako globálne mesto vytvára priestor pre nadnárodné identity bez potreby pochopiť kultúru daného národa, učiť sa

jazyk, poznávať lokálnych ľudí, atď. Poskytuje multikultúrny a nadnárodný priestor, kde lokálna kultúra nie je dominantná.

Nadnárodné vzťahy ľudí „hrajú hlavnú úlohu vo vytváraní súčasného svetového mesta“. Keďže príslušníci tejto elity sú z rôznych krajín, vďaka hypermobilným medzinárodným kariéram a kozmopolitným kultúrnym vlastnostiam sa relatívne jednoducho pohybujú medzi globálnymi mestami s veľmi malou mierou osobnej „vyklbenosti“. Disponujú tzv. „hybridnými identitami“, ktoré sú pravidlom a nie výnimkou v 21. storočí. Z pohľadu transnacionalizmu nie sú migranti vykorenení, ale chodia tam a späť medzi hranicami, kultúrami a sociálnymi systémami (Appadurai 1996). A to isté platí aj pri expatoch.

5.7.3. Limity práce

Výsledky terénneho výskumu sa nedajú zovšeobecňovať na celkovú expat populáciu. Sú sondou do expat života a adaptácie rodín s malými deťmi prostredníctvom spôsobu života a vnímania expat partneriek. Zároveň, výsledky tejto práce nie sú prenosné do akéhokoľvek mesta, lebo Praha vytvára špecifické podmienky pre život expatov, ktoré nie sú rovnaké v každom meste. Na tvorbu týchto špecifických podmienok vplýva veľkosť mesta (ktorá sa javí ako mimoriadne dôležitá pri kvalite života expat rodín), medzinárodný stupeň mesta, počet cudzincov v meste, priestorové rozmiestnenie komunity v meste, všeobecné podmienky pre život rodiny (škôlky, školy, parky, ihriská).

5.7.4. Odporúčania do budúceho výskumu

- 1) Urobiť komparatívnu štúdiu na tej istej cieľovej skupine o desať rokov a zistiť, čo sa stalo s názormi na expat život, s pracovnou kariérou a s deťmi v stredoškolskom veku.
- 2) Urobiť výskum lokálnych obyvateľov v Prahe 2 a 6 a zistiť, či vôbec vnímajú cudzincov okolo seba a aké majú na nich názory.
- 3) Urobiť výskum českých a slovenských (resp. špeciálne východoeurópskych) expatov, žijúcich v zahraničí a zistiť ich motívy vycestovania a prispôsobenia.

Je to výskum, ktorý tiež chýba v akademickej literatúre Zdá sa, že majú trochu iný vzorec: odosobnenie od rodiny, žiť si svoj život, konfrontovať sa so svetom, presadiť sa vo svetovom meradle, atď.

- 4) Zaujímavou a výskumne poddimenzovanou témou je pracovné zaradenie expat partneriek a analýza dôvodov, prečo v expat destinácii nepracujú.

6. ZÁVER

Známý antropológ Marc Augé povedal, že mesto je najzaujímavejším novým svetom súčasnosti, pretože rekapituluje všetky rysy súčasného sveta (Augé 1999: 114). V ňom sa odohrávajú procesy meniace civilizáciu. Navyše, ako som citovala v úvode tejto práce, populácia v mestách rapídne rastie a tento trend bude pokračovať (IOM et UN 2000). Preto budú mestá stále dôležitejším priestorom výskumu spoločenských fenoménov, laboratóriom rozmanitých životných štýlov a kultúr, ktoré majú antropológovia povinnosť skúmať, ak chcú odpovedať na aktuálne otázky spoločnosti. Všade tam, kde sa nachádzajú vzory ľudského správania, je miesto pre antropologický prieskum (Kottak 1994: 33–34). Preto som aj ja predložila prácu, popisujúcu aktuálne otázky urbánnej antropológie v súčasnom meste a urobila som etnografický výskum pomerne novo etablovanej subkultúry expatov v čoraz medzinárodnejšej a globalizujúcej sa Prahe.

V teoretickej časti mojej práce, v ktorej som sa zamerala na históriu predmetu urbánnej antropológie, globalizačných a imigračných procesov v dnešnom meste, som ilustrovala, že história urbánnej antropológie je do veľkej miery históriou migrácie. Už od čias Chicagskej školy sa migrácia začala chápať nielen ako premiestnenie sa z jedného miesta na druhé, ale je vnímaná ako proces vyvážovania sa zo sociálnych väzieb v pôvodnom priestore a nadväzovanie sociálnych väzieb v cieľovom priestore (Drbohlav a Uherek 2007). Od etnografického príbehu Hoba, ktorý migroval za prácou po Spojených štátoch amerických, sa veľa zmenilo. Dnes migrujú bohatí aj chudobní a hoci väčšina migruje kvôli práci, spôsob a formy ich migrácie sú rozdielne. Hannerz (1990) rozlišuje štyri skupiny migrujúcich ľudí, ktorí tvoria nadnárodnú podstatu globálnych miest. Jednou z nich je nadnárodná obchodná trieda – dočasná migrácia ekonomickej elity – zamestnancov veľkých nadnárodných firiem, tzv. expatov, ktorá má veľký vplyv a dopad na mestá, a ktorá bola predmetom empirickej časti dizertačnej práce.

Rozmach migrácie nastal v Českej republike po roku 1989. Jednou z nových migračných skupín sa stali práve expati prichádzajúci najmä do Prahy, kde sa v priebehu 90. rokov 20. storočia etablovalo mnoho významných nadnárodných firiem z oblasti služieb a Praha sa stala jedným z významných svetových miest

(Taylor et al 2002). Nové spoločenské elity globalizujúcich sa miest žijú v luxusných bytoch a nových rezidenčných komplexoch, v gentrifikovaných štvrtiach priliehajúcich k mestským centráм alebo v uzavretých a strážených obydlíach (Marcuse 1997). Pražskí expati žijú v najbohatších štvrtiach mesta, a to najmä v *Prahe 1*, *Prahe 2* a v *Prahe 6*. Sú novou spoločenskou triedou v rámci postsocialistického mesta (Cook 2009, Sýkora 2001a) a vďaka ich špecifickej priestorovej koncentrácii, jazykovej odlišnosti a komunitnému životnému štýlu, sú neprehliadnuteľní.

Dnešní expati, tak ako aj ostatní migranti, nie sú “zaseknutí” na jednom mieste, ale pôsobia v rovnakom čase na viacerých miestach zároveň. Nie sú závislí na mieste, kde žijú a ich adaptácia je menej závislá od fyzického priestoru, v ktorom sa nachádzajú (Gielis 2009: 282). Prispievajú k tomu aj nové formy internetovej komunikácie. Webové stránky a internetové sociálne siete sa nevzťahujú na konkrétne existujúce miesta, ale majú vlastnú logiku. Výsledky môjho výskumu ukázali, že práve nové médiá uľahčujú prístup k informáciám pred príchodom do novej krajiny, zjednodušujú adaptáciu, etablovanie sociálnych sietí prostredníctvom webových stránok určených pre cudzincov, a v neposlednom rade aj udržiavanie kontaktov so svojou pôvodnou kultúrou. Cudzinci prichádzajúci do Prahy nie sú vykorenení a odrezaní od krajiny svojho pôvodu. Dynamika cudzineckej adaptácie, a tým pádom aj expat adaptácie, sa vďaka informačným technológiám mení a uľahčuje v 21. storočí.

Empirická časť dizertačnej práce priniesla nasledovné hlavné zistenia a závery. *Expat život 21. storočia sa zásadne zmenil s rastúcou rolou informačných technológií.* Expat partnerky sa vďaka informačným technológiám nedostávajú do izolácie: majú intenzívnejší, i keď virtuálny, kontakt so svojou pôvodnou rodinou a priateľmi, a tiež sa ľahšie spoznávajú s novými ľuďmi v novej destinácii. Na rozvoj sociálnej siete expatov majú zásadný vplyv medzinárodné organizácie a národné inštitúty, ktoré sú bránou do sociálneho expat života v Prahe. Rovnako dôležitú rolu plnia aj vzdelávacie inštitúcie pre deti (škôlky, školy, záujmové krúžky a skupiny), ktoré sú zdrojom kontaktov pre expat partnerky s deťmi. Deti sú prostriedkom rozširovania sociálnych kontaktov rodín.

Znalosť lokálneho jazyka, miera kontaktov z domorodcami, znalosť lokálnej kultúry nemá zásadný vplyv na adaptáciu expat partneriek. Jazykom expat komunity je angličtina, ktorá je zároveň rozpoznávacím signálom expat ľudí vo verejných priestoroch. Expati v Prahe sa prispôsobujú expat kultúre, ktorá v meste existuje, nie lokálnej kultúre. Medzinárodné mestá už nie sú nositeľmi národnej kultúry a identity (Appadurai 1990). Globálne metropoly dávajú priestor na vznik mnohých kultúr a tak je to aj s expat kultúrou. Expati si vytvárajú komunitu, ktorá im nahrádza rodinu a rodinné putá. Sociálne vzťahy expatov sú síce dočasné a väčšinou zanikajú pri odchode do inej destinácie, ale zároveň sú veľmi intenzívne. Vzťahy medzi nimi fungujú na princípe spolupatričnosti k expat kultúre. *Expat kultúra v Prahe* sa vyznačuje veľkou súdržnosťou expat komunity, intenzívnymi vzťahmi a spontánnosťou, ktorá vzniká vďaka koncentrovanej priestorovej lokalizácie.

Expati sú kozmopoliti. Stelesňujú nový druh multikultúrneho človeka, ktorého charakteristická črta je základná zmena v štruktúre a procese identity. Jeho identita nie je permanentná a nemenná, ale je dočasná a otvorená (Adler 1977: 26). Expati vedia, odkiaľ pochádzajú, ale často nevedia, kam smerujú. Mnohí z nich žijú v multikultúrnych rodinách, spoznali svoje partnerky alebo manželky počas svojich zahraničných pracovných vyslaní. Ich identita je premenlivá. Ich deti sa nazývajú deťmi tretej kultúry (tzv. „third culture kids“). Sú to deti, ktoré vyrastali vo viac ako jednej krajine a boli vystavené viac ako jednej kultúre (Useem 2001; Moore 2011). Tieto deti budú pravdepodobne v budúcnosti tvoriť čoraz väčšiu skupinu obyvateľstva, elitnú skupinu, ktorá bude skvele ovládať cudzie jazyky, bude sa pokladať za svetoobčanov a títo ľudia budú tvarovať svet a svetovú kultúru (Selmer a Lam 2002). Expat partnerky potvrdzujú, že ich životný štýl má pozitívny vplyv na formovanie ich detí. Učia sa cudzie jazyky a sú vystavené rôznym kultúram a interakcii s ľuďmi z celého sveta, čo ich rodičia považujú za jednu z najväčších výhod expat života.

Jedným zo zásadných zistení mojej práce je fakt, že *prototyp expat ženy sa mení*. Kým desať rokov dozadu, boli podľa dostupnej literatúry expat partnerky menej vzdelané než ich partneri a expat vyslania brali ako osobnú obeť a prispôsobenie sa rodine, nová generácia je iná. Počet nepracujúcich partneriek voči pracujúcim (či už ako dobrovoľníčky, alebo na čiastočný úväzok) je napriek tomu, že všetky majú malé

deti a žiadna z nich plynulú znalosť českého jazyka, zhruba polovica. Je to viac, ako priemerný počet pracujúcich žien v rovnakej životnej situácii v ČR (Tomešová Bartáková 2009). Aj z tohto vyplýva, že expat partnerky sú väčšinou vzdelané a ambiciózne ženy, ktoré napriek neznalosti lokálneho jazyka, staraním sa o malé deti a dočasnóm pobyte v Prahe, sa snažia žiť komplexný a plnohodnotný život. Dnešné expat partnerky sú sofistikované a vzdelané ženy, z ktorých mnohé robia kariéru, venujú sa svojim koníčkom a záľubám alebo dokonca v Prahe podnikajú. Väčšina z nich si expat život vybrala sama, pretože chceli vyskúšať život v zahraničí a umožniť svojim deťom kontakt s ľuďmi z iných kultúr.

Praha je expat partnerkami vnímaná ako metropola strednej a východnej Európy. Stáva sa globálnym mestom. Jej postkomunistickú minulosť respondentky vnímajú prostredníctvom lokálnych obyvateľov, ktorí väčšinou pôsobia neosobne a nepriateľsky. Kvalita života expat rodín v Prahe je vysoká. V subjektívnych hodnoteniach predbehla svetové metropoly akými sú Londýn a Paríž. Praha je považovaná za „baby friendly“ mesto, ktoré je malé, krásne, bezpečné, s dobrým dopravným systémom, plné ihrísk a zelených parkov. Veľkosť mesta a priestorové rozloženie expat komunity v meste sú mimoriadne dôležitými parametrami kvalitného expat života a plynulej adaptácie cudzincov v meste.

Praha ako „gateway city“ regiónu strednej a východnej Európy je vystavená všetkým vplyvom globalizačných procesov. Stáva sa medzinárodnou metropolou, ktorá je priestorom pre vznik nadnárodných kultúr – ako aj cudzineckej expat kultúry, ktorá zásadne ovplyvňuje geografickú a sociálnu štruktúru mesta. *Expat kultúra v Prahe má špecifické črty a odlišuje sa ako od kultúry lokálnej, tak aj od kultúry expatov žijúcich v iných mestách.* Vplyv na jej špecifickosť má priestorová štruktúra Prahy, jej medzinárodnosť a turistická atraktívnosť, ako aj jej veľkosť a dostupnosť. Jej charakteristickými črtami je jednoduchosť rozvíjania sociálnych kontaktov, spontánnosť sociálneho života, súdržnosť komunity, intenzívne vzťahy nahrádzajúce rodinné putá a neustála dynamickosť, ktorú prinášajú odchody jednotlivých členov komunity a príchody nových. Mimoriadne dôležitú rolu v živote pražských expatov zohrávajú medzinárodné inštitúcie etablované v meste a vzdelávacie inštitúcie pre ich deti, ktoré sú zdrojom kontaktov a vstupenkou do expat kultúry. V Prahe, kde sa cudzinci cítia byť izolovaní od lokálnej kultúry a lokálnych obyvateľov, im práve

prehlbovanie vzťahov medzi sebou a navštevovanie rovnakých miest, umožňuje upevnenie ich špecifického životného štýlu. Na ich úspešnú adaptáciu nie je potrebná integrácia do lokálnej spoločnosti.

Praha je v podstate na začiatku novej éry svojej migračnej histórie. Rastúci počet migrantov bude pravdepodobne naďalej meniť nielen geografickú štruktúru mesta, ale aj jeho kultúru. Ako sa bude meniť mesto v nasledujúcich rokoch, aké nové migrujúce skupiny budú do Prahy prichádzať, kde sa budú usadzovať a akú kultúru budú rozvíjať, je priestorom pre ďalšie výskumy.

7. LITERATÚRA

- Adler, N. (1991). *International Dimensions of Organizational Behavior*. Wadsworth Publishing Company.
- Adler, P. S. (1977). *Beyond Cultural Identity: Reflections on Cultural and Multicultural Man*. In *Culture learning: Concepts, Application and Research*. Honolulu, HI: University of Hawaii Press.
- Ali, A.J. (2003). *The Intercultural Adaptation of Expatriate Spouses and Children (An Empirical Study on the Determinants Contributing to the Success of Expatriation)*, Ridderkerk, Netherlands.
- Anderson, N. (1923). *The Hobo; the Sociology of the Homeless Man*, Chicago: University of Chicago Press.
- Appadurai, A. (1981). Gastro-politics in Hindu South Asia, *American Ethnologist*, 8(3): 494–511.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Appadurai, A. (1995). The production of locality. In Fardon, R. (Ed.), *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge*. London: Routledge: 204–225.
- Appadurai, A. (1990). Disjuncture and difference in the global culture economy. *Theory, Culture, and Society*. 7: 295–310.
- Appadurai, A. (2002). *The Right to Participate in the Work of The Imagination*. In Brouwer, Brookman and Mulder (Ed.) *TransUrbanism*, Rotterdam: NaiPublishers: 32–47.
- Arthur W & Winston B (1995). *The International Assignee: The Relative Important of Factors Perceived to Contribute to Success*.
- A. T. Kearney (2004). *Making Offshore Decisions. Offshore Location Attractiveness Index*. Chicago.
- Augé, M. (1999). *Antropologie Současných světů*. Brno: Atlantis.
- Baker, C. (2001). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon, UK: Multilingual Matters Ltd.
- Basham, R. (1978). *Urban Anthropology. The Cross-Cultural Study of Complex Societies*. Palo Alto: Mayfield Publishing Company.
- Bauman, Z (1996). From pilgrim to tourist– or a short history of identity. In S. Halland P. Du Gay (ed.), *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications: 18–36.
- Beals, R. (1951). *Urbanism, Urbanization and Acculturation*. In *American Anthropologist*. LV, No. I, January – March, 1–10.

- Beaverstok J.V. (2002). *Transnational elites in global cities: British expatriates in Singapore's financial district*. *Geoforum* 33/4, 525–538.
- Beaverstok J.V. a Boardwell T. (2000). *Negotiating globalization, transnational corporations and global city financial centres in transient migration studies*. *Applied Geography* 20: 227–304
- Beaverstock, J.V., Taylor, P.J., Smith, R.G. (1999). *A Roster of World Cities*, *Cities*, 16/ 6: 445–458.
- Beaverstock, J.V., Taylor, P.J., Smith, R.G. (2003). The Global Capacity of a World City: A Relational Study of London. In Kofman, E., Youngs, G. (Ed.): *Globalization: Theory and Practice*. London, 2nd ed.: 223–236.
- Berger, P. (1973). *The Homeless Mind: Modernization and its Consciousness*. New York: Random House.
- Bitušíková, A. (2003). *Urbánna antropológia – Východiská a perspektívy*. Banská Bystrica: Univerzita M. Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied.
- Black, J. S., Mendenhall, M. (1990). Cross-cultural training effectiveness: A review and a theoretical framework for future research, *Academy of Management Review*, 15: 113–136.
- Black, J. S. and Gregersen, H. B. (1991). The other half of the picture: Antecedents of spouse cross cultural adjustment. *Journal of International Business Studies*, 22: 461–477.
- Black, J. S., and Gregersen, H. B. (1999). The right way to manage expats. *Harvard Business Review* 77/2: 52–62.
- Boulding, E. (1988). *Building a global civic culture*. New York: Teachers College.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Brookfield (2012). *Global Relocation Trends Survey*. Woodridge, IL.
- Burgess, W. (1967). *The City*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Burgess, E. (1925). *The Growth of the City: An introduction to a Research Project*. Chicago: Chicago University Press.
- Buzalka, J. (2008). Multikulturalizmus a národné kultúry vo východnej Európe. *Slovak Sociological Review*, 40 (6): 495 – 513.
- Caldwell, J. (2006). *Consumer-Directed Supports: Economic, Health, and Social Outcomes for Families*. *Mental Retardation* 44/6: 405–417.
- Castells, E. (1999). The Culture of Cities in the Information Age. In Susser, I. (Ed.): *The Castells Reader on Cities and Social Theory*, Malden: 367–389.
- Castles, S. (2000). *Ethnicity and Globalization: From Migrant Worker to Transnational Citizen*. London: Sage.

Caligiuri, P. M. (1996). Individual characteristics related to effective performance in cross cultural work setting. *Journal of International Business Studies*, Vol. 27 (3): 601–619.

Caligiuri, P. M., Hyland, A., Joshi, A. (1998). Families on global assignments: Applying work/family theories abroad. *Current Topics in Management*, Vol. 3: 313–328.

Caligiuri, P.M. (2000). Selecting Expatriates for Personality Characteristics: A Moderating Effect of Personality on the Relationship Between Host National Contact and Cross-cultural Adjustment. *Management International Review*, Vol. 40: 61–80.

Certo, S. C. (1997). *Modern Management*. New Jersey: Prentice Hall.

Český statistický úřad (2011). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. Praha.

Cohen, E. (1977). Expatriate Communities. *Current Sociology* 24 (3).

Cook, A. (2010). *The Rules of Expats: Corporate Elites and the Reproduction of Capitalism in the Czech Republic*.

Cook, A. (2009). *The Gilt on the Golden City? Transnational Professionals and the Production of Exclusionary Spaces in Post-Socialist Prague*. London: University of London, PhD Dissertation.

Cook, A. (2010). *Becoming Czech becoming Other? Theorising Everyday Life course Transformation(s) Amongst Expatriates in Prague*.

Cook, A. (2010). The expatriate real estate complex: Creative destruction and the production of luxury in post-socialist Prague, *International Journal of Urban and regional Research*, 33(3).

Cressey, P. (1969). *The Taxi-Dance Hall: A Sociological Study in Commercialized Recreation and City Life*. University Of Chicago Press (re-edition).

Czech Invest (2008). *Investment support promised from June 2001 to 19th March 2008*. Czech Invest, Praha.

De Leon, C. T., McPartlin, D. (1995). Adjustment of expatriate children. In J. Selmer (Ed.) *Expatriate Management: New Ideas for International Business* (197–214), Connecticut: Quorum Books.

Divinský, B. (2008). *Integrácia imigrantov: definícia, komponenty a cieľové skupiny*. In. Z. Bargerová, B. Divinský (Ed.) *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik*. IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu.

Divinský, B (2009). *Migračné Tendy v SR po Vstupe krajiny do EU (2004–2008)*, Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM).

Drbohlav, D. (1999). *Imigranti v České republice*. Open Society Institute.

Drbohlav, D. a Uherek Z. (2007). Reflexe migračních teorií. *Geografie – Sborník ČGS*, 112/ 2: 125–141.

Durkheim. E. (1997). *Division of Labor in Society*. New York: Free Press.

Eames, E. (1977). *Anthropology of the City*. New Jersey: Prentice–Hall.

Eriksen, T. H. (2007). *Antropologie Multikulturních Společností. Rozumět Identitě*. Praha: Triton.

ESKA, C. (1998). *The Americans in Prague: A Sociological Case Study of an Expatriate Community*. Thesis, Sociology Department at Rice University.

Eurostat (2006). *Labour Force Survey*. Luxembourg.

Farquhar, J., Zhang, Q. (2005). *Biopolitical Beijing: Pleasure, Sovereignty, and Self–Cultivation in China's Capital*. Volume 20/3: 303 – 327.

Farquhar, J.D. (2009). “International explorer expat survey. *International Journal of Bank Marketing*, Vol. 27/ 3: 242–246.

Feldman, D . C., & Tompson, H .B.(1993). Expatriation, repatriation, and domestic geographical relocation: An empirical investigation of adjustment to new job assignments. *Journal of International Business Studies*, 22: 507–529.

Finkelstein, J (1989). *Dining Out*. Cambridge: Polity Press.

Fojtík, K. (1963). *Dům na Předměstí*, nakladatel Blok

Foster, G., Kemper V. (1974). *Anthropologists in the City*. Boston: Little Brown and company.

Forster, N. (1997). The persistent myth of high expatriate failure rates: A reappraisal. *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 8 (4): 414–433.

Fox, R.G. (1977). *Urban Anthropology: Cities in their Cultural Settings*. New Jersey: Prentice–Hall.

Fox, R. (2012). *Food and Eating: An Anthropological Perspective*. SIRC.

Friedmann, J., Wolff, G. (1982). World city formation: an agenda for research and action. *International Journal of Urban and Regional Research* 3: 309–344.

Frolec, Václav a Šepláková, Viera (1986). Venkovské město. *Sborník příspěvků z IX. Strážnického sympozia*. Uherské Hradiště – Srážnice 1986

Frolec, Václav (1990). *Město: prostor, lidé, slavnosti*. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum

Fukuda, K. J., and Chu, P. (1994). Wrestling with expatriate family problems. Japanese experiences in East Asia, *International Studies of Management and Organizations*, 24: 36–47.

Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.

- Geertz, Clifford (2000). *Interpretace kultur*, Praha: Sociologické nakladatelství
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press, 402 str.
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Gielis, R. (2009). A Global sense of migrant places: towards a place perspective in the study of migrant transnationalism. In *Global Network* 9, 2.
- Gmelch, G., Kemper R., Zenner W. (ed. 2008, ed. 2010). *Urban Life*. Waveland Press.
- Goffman, E. (1961). *Asylums*. Garden City, N.Y.: Doubleday / Anchor Books.
- Green N. (2009). Expatriation, Expatriates and Expats: The American Transformation of a Concept, In: *The American Historical Review* 114.
- Grillo, R. D. (2003). *Cultural essentialism and cultural anxiety*. Anthropological Theory, 157 (3): 157 – 173.
- Groot, S.(2011). *Migration and the Diffusion of Knowledge in a Globalized Economy*. Dept. of Spatial Economics, VU University Amsterdam.
- Gutkind, Peter C. W.(1974). *Urban Anthropology: Perspectives on 'Third World' Urbanisation and Urbanism*. Assen: Koninklijke Van Gorcum and Comp. B.V.
- Halcrow, A. (1999). Expats: The squandered resource. *Workforce*, Vol. 78 (4): 42–52.
- Hall, P. (2005). *The World's Urban Systems: A European Perspective*. Global Urban Development
- Hammet, CH. (2000). Gentrification, Postindustrialism, and Industrial and Occupation Restructuring in Global Cities. In: Bridge, G., Watson, S. (Ed.): *A Companion to the City*, Oxford, 331–341.
- Hamnett, CH. (2001). Social segregation and social polarization. In: R. Paddison (Ed.), *Handbook of Urban Studies*. London: Sage, 162.176.
- Hamnett, Ch. (1996). Social polarization, economic restructuring and welfare state regimes. *Urban Studies*, 33/8: 1407–1430.
- Hannerz, U. (1980). *Exploring the city: Inquiries Toward an Urban Anthropology*. New York: Columbia University, Press.
- Hannerz, U. (1990). Cosmopolitans and locals in world culture. In Featherstone, Mike (Ed.). *Global Culture*. London: Sage.
- Hannerz, U. (1996). *Transnational Connections. Culture, People, Places*. London: Routledge.
- Hannez, U. (2002). *Flows, Boundaries and Hybrids: Keyword in Transnational Anthropology*. Oxford: Transnational Communities Working Paper WPTC–2K–02.
- Hardill, I. (1998). *Gender perspectives on British expatriate work*. Geoforum, 29: 257–268.

- Harvey, M. G. (1985). The executive family: An overlooked variable in international assignments. *Columbia Journal of World Business*, Vol. 20 (1): 84–92.
- Hearn, J and Co. (2008). Women Home and Away: Transnational Managerial Work and Gender Relations. In: *Journal of Business Ethics* 83:41–54.
- Henig, D. (2007). *Migrace*. In: Prehledové štúdie 07/9 2007. vyd. CAAT.
- Hofstede, Geert (2003). *Culture's Consequences, Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Newbury Park, CA: Sage Publications; Second Edition.
- Holston, J., Appadurai, A. (1996). *Cities and Citizenship*. Chicago: University of Chicago.
- Holston, J. (1995). *Spaces of Insurgent Citizenship*. *Planning Theory* 13: 35–51.
- Horáková, H. (2010). Pluralitné mesto a študentská etnografia. In: Soukupová a spol (Ed.) *Evropské město*, Bratislava, s. 257–268).
- Howe–Walsh, L. (2008). Self–Initiated Expatriates: An Interpretative Phenomenological Analysis of Professional Female Expatriates. In: *International Journal of Business and Management*, 3/10.
- HSBC (2008). *Expat Survey*. London.
- Hubáček, O., Opletalová, L., Matejů, M. (2009). *Kulturní a Sociální Změny v Lokální Společnosti 1992 až 2008*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- ILO, IOM et OHCHR (2001). *International migration, racism, discrimination and xenophobia*. Geneva.
- IOM et UN (2000). *World migration report 2000*. Geneva.
- IOM (2001). *The return and reintegration of rejected asylum seekers and irregular migrants*. Geneva.
- IOM (2008). *World migration 2008*. Geneva.
- IOM (2010). *The World Migration Report 2010*. Geneva.
- Janská, E. (2012). *V Česku žije podle odhadů až 400 tisíc cizinců v ilegalitě*. In iDNES.cz. Praha.
- Kaplan, C. (1996). *Questions of Travel: Postmodern Discourses of Displacement*. Durham: Duke Uni Press.
- Klímová, D. (1981). *Stará dělnická Praha*, Academia.
- Karpińska, G.E. (1995). The City: today, yesterday, and the day before. *International Union of Anthropological and Ethnological Sciences. Commission on Urban Anthropology*. Łódź: University of Łódź.

- Knox, P. L. (1995). World cities in world system. In Knox, P. L., Taylor, P. J. (Eds.): *World Cities in a World System*, Cambridge, s. 3–22.
- Kolářová, K. (2011). *Praha je 15. nejlepší destinací světa, předběhla i Benátky*. In MF Dnes. Praha.
- Kottak, C.P. (1994). *Cultural Anthropology*. New York: McGraw-Hill
- Kroeber, A. (1953). *An Appraisal of Anthropology Today*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Krober, A. L., and C. Kluckhohn (1963). Culture: A critical review of concepts and definitions. *Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology*, New York: Alfred A. Knopf.
- Kuchařová, V. (2006). *Zaměstnání a Péče o Malé Děti z Perspektivy Rodičů a Zaměstnavatelů*. Praha: VÚPSV.
- Lauring, J, Selmer, J. (2010). The supportive expatriate spouse: An ethnographic study of spouse involvement in expatriate careers. *In International Business Review* 19: 59–69.
- Lewis, O. (1951). *Anthropological Essays*. New York: Random House.
- Lewis, O. (1951). *Life in a Mexican Village: Tepoztlan Restudied*. Chicago: University of Illinois Press.
- Lewis, O. (1952). Urbanization without Breakdown: A Case Study. *The Scientific Monthly*.
- Lupton, D. (1996). *Food, the body and the self*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Martínková, Š. (2008). Vietnamci – sociabilita vietnamského etnika v Praze. In: Uherek – Korecká – Pojarová (Eds.): *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy*. Etnologický ústav AV ČR.
- Marcuse, P. (1997). The Ghetto of Exclusion and the Fortified Enclave. *American Behavioral Scientist*, Vol 41/3: 311-326.
- McCann P & Acs Z. (2011). Globalization: Countries, Cities and Multinationals, Regional Studies. *Taylor and Francis Journals*, vol. 45(1): 17–32.
- McGee, R., Warms, R. (2000). *Anthropological Theory*. McGraw–Hill.
- McDowell, L. (1997). *Capital Culture*. Oxford: Blackwell.
- Mercer (2012). *Quality of Living Survey*. New York.
- Mohr, A., Klein, S. (2002). *The Adjustment of American Expatriate Spouses in Germany*, Working Paper NO 02/11.
- Mitchell, K. (1993). Multiculturalism or the United Colours of Capitalism. *Antipode* 25: 263–294.

- Mitchell J. (1974). Social Network. *Annual Review of Anthropology* 3.
- Moore, A. (2011). *Confused or Multicultural: A Phenomenological Analysis of the Self-Perception of Third Culture Kids with Regard to their Cultural Identity*.
- Muller, T. (1993). *Immigrants and The American City*. New York: NYU Press.
- Munton, A . G . (1990) . Job relocation, stress and the family. *Journal of Organizational Behavior*, 11,401–406.
- Musil, J. (1987). Housing policy and the sociospatial structure of cities in a socialist country: the example of Prague. *International Journal of Urban and Regional Research* 11 (1), str. 27.36.
- Naumann, E. (1992). A conceptual model of expatriate turnover. *Journal of International Business Studies*, Vol. 23 (3): 499–531.
- Nová, M. (2012). *Ruský Smíchov, ukrajinské Běchovice. V Praze žije 200 tisíc cizinců*. In: MF Dnes. Praha.
- Olsen, J., Martins, L. (2009). The Effects of Expatriate Demographic characteristics on adjustment: a social identity approach. In *Human Resource Management*, 312–328.
- Olson, D. H., Russell, C. S., & Sprenkle, D. H. (1984). Circumplex model of marital and family systems. In D. H. Olson & B. C. Miller (Ed.) *Family Studies Review Yearbook* (Vol . 2, pp . 59–74). Beverly Hills: Sage.
- Osland, J., Osland, A. (2006). Expatriate Paradoxes and Cultural Involvement. In: *Int. Studies of Mgt. & Org.*, vol. 35, no. 4, 2005–6: 93–116.
- Ouředníček, M., Novák, J., Temelová, J., Puldová, P. (2009). Metody geografického výzkumu mesta. In Ferencuhová, S., Hledíková, M., Galcanová, L., Vacková, B. (Ed.): *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost*. Pavel Mervart/Masarykova univerzita, Brno: 93–128.
- Park, R. (1952). *Human Communities*. Glencoe, Ill: Free Press.
- Park, R., Burgess W. (1925). *The City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Parker, B., & McEvoy , G.M. (1993). Initial examination of a model of intercultural adjustment. *International Journal of Intercultural Relations* , 17/3, 355–379.
- Pries, L. (2001). *New Transnational Social Spaces*. London: Routledge.
- Punnett, B. J. (1998). Cross-national Culture. In Poole, M. and Warner, M. (Ed.) *The Handbook of Human Resource Management* (pp. 9–26), London: International Business Press.
- The Blackwell Encyclopedia of Management (1997). *Volume IX Human Resource Management*.
- Purgat-Popiela, J. (2011). Adjustment of Expatriates and Their Spouses as a Challenge for International Human Resource Management. *Journal of Intercultural Management*.

- Ravenstein, E. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society* 48: 167–227.
- Redfield, R. (1962). Cultural Change in Yucatan (1934). In *The Papers of Robert Redfield* by Margaret Park Redfield. Chicago: The University of Chicago Press.
- Redfield, R. & Singer, M. (1962). The Cultural Role of Cities (1954). In: *The Papers of Robert Redfield* by Margaret Park Redfield. Chicago: The University of Chicago Press.
- Redfield, M. (1962). *Human Nature and the Study of Society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rokeach, Milton (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Oberg, K. (1960). Culture shock: Adjustments to new cultural environments. *Practical Anthropology*, pp. 177–182.
- Sassen, S. (1991). *The Global City: London, New York and Tokyo*. 1st ed. Princeton, NJ: University of Princeton Press.
- Sassen, S. (2002). Localizing Cities on Global Circuits. In Sassen, S. (Ed.): *Global Networks, Linked Cities*, London: 1–36.
- Sachs, J. (1993). *Poland's Jump to the Market Economy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Salner, P. a kol. (1991). *Taká Bola Bratislava*. Bratislava: Veda.
- Salner, P. (2006). *Bratislavské Kaviarne a Viechy*. PT Marenčin.
- Sanjek, R. (1994). *Cities, Classes, and the Social Order*. Cornell University Press.
- Selmer, J., Lam, H. (2002). *Using Former „Third Culture Kids“ As a Recruitment Source for Business Expatriates with Success Potential*. Hong Kong: Baptist University.
- Selmer, J., Lam, H. (2004). “Third–culture kids”: Future business expatriates?", *Personnel Review*, Vol. 33/4: 430 – 445.
- Shaffer, M.A., & Harrison, D.A. (1998). Expatriates' psychological withdrawal from international assignments: Work, nonwork, and family influences. *Personnel Psychology*, 51: 87–118.
- Shaffer, M.A., & Harrison, D.A. Forgotten partners of international assignments. Development and test of a model of spouse adjustment. *Journal of Applied Psychology*, 86: 238–254.
- Short, J. (2000). *From World Cities to Gateway Cities*, City, 4, 3: 317–340.
- Schiller, N. (2005). Transnational Urbanism as a Way of Life. University of New Hampshire and Max Planck Institute of Social Anthropology. In *City & Society*, Volume 17, Issue 1: 49–64.
- Sklair, L. (2001). *The Transnational Capitalist Class*. Oxford Blackwell.

Smith, P.M. (1999). *Transnationalism and the city*. R Beauregard, S Body-Gendrot (Ed.), *The Urban Movement*, Sage Publications, London: 119–139.

Smith, P.M. (2001). *Transnational Urbanism*. London: Routledge.

Smith, P.M. (2005). *Transnational Urbanism Revisited*. In *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2005.

Soukup, V. (2004). *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum.

Soukupová, B. (2010). Anthropology of the City: A Social Viewpoint, Main Tendencies, Perspectives and National Traditions of Research. An example of Czech Urban Anthropology. In *Urban people* 12, 2 010: 249–267.

Soukupová, B. (2010). *Evropské Město. Identita, Symbol, Mýtus*. Bratislava: Zing Print.

Soja, E. (1991). *The Stimulus of a Little Confusion: A Contemporary Comparison of Amsterdam and Los Angeles*. Amsterdam: Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek, 37 str.

Sparrow, L. (2000). Beyond multicultural man: Complexities of identity. *International Journal of Intercultural Relations*, 24(2): 173–201.

Susman, W. (1958). *Pilgrimage to Paris: The Backgrounds of American Expatriation, 1920–1934*. University of Wisconsin–Madison.

Sýkora, L. (1995) Metropolises in transition, metropolises in competition: globalization of Central European cities and their integration into European urban network, pp. 595–619. In: *Urban Utopias: New Tools for the Renaissance of the City in Europe*. European Conference Proceedings - CD-ROM. Berlin, TVVF.

Sýkora, L. (1999a) The geography of post-communist cities: research agenda for 2000+. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica Supplementum* No. 2/II: 269–278.

Sýkora, L. (1999b) Komercializace centra Prahy a její důsledky . *Veřejná správa '99* 10 (9): 28–29.

Sýkora, L. (1999c). Processes of Socio-spatial Differentiation in Post-communist Prague. *Housing Studies*, Vol. 14, No. 5: 679–701.

Sýkora, L. (2000) Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (Ed.), *Stát, Prostor, Politika: Vybrané Otázky Politické Geografie*: 59–79. Praha, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta UK.

Sýkora, L. (2000) Post-communist city. In: XIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. *Miasto*

Postsocjalistyczne. Organizacja Przestrzeni Miejskiej I Jej Przemiany. Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

Sýkora, L. (2001a). *Klasifikace Změn v Prostorové Struktuře Postkomunistických Měst*. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Pre.oviensis. Folia Geographica XXXV (4), str. 194–205.

Sýkora, L. (2001b). Živelná urbanizace přímětské krajiny. In *Tvář Naší Země – Krajina Domova*. Svazek: Krajina v ohrožení: 325–330.

Sýkora, L. (2001c). Proměny prostorové struktury prahy v kontextu postkomunistické transformace. In M. Hampl a kol. (Ed.) *Regionální Vývoj: Specifika České Transformace, Evropská Integrace a Obecná Teorie*, str. 127–166.

Szoke, A. (2008). *Brits on The Phone – Western Workers and Outsourcing Multinationals in Prague*. Multicultural Center prague, Migration Online.

Taylor, P. J. (1997). *Hierarchical Tendencies Among World Cities: A Global Research Proposal*, Cities, 14, 6, s. 323–332.

Taylor, P. J., Walker, D. R. F., Beaverstock, J. V. (2002). Firms and Their Global Service Networks. In: Sassen, S. (Ed.). *Global Networks, Linked Cities*, London, s. 93–115.

Tomanová, L. (2011). *Turisticky nejatraktivnější metropolí Evropy je Paříž, Praha je devátá*. In MF Dnes. Praha.

Tomanová, L. (2012). *Praha je jedním z 20 rájů pro přistěhování*. In MF Dnes. Praha.

Tomešová Bartáková, H. (2009). *Cesta Zpátky: Návrat Žen po Rodičovské Dovolené na Trh Práce v České Republice*. Brno: Muni Press.

Tönnies, F. (1963). *Community and Society*. C. P. Loomis. New York: Harper and Row.

Tung, R. L. (1998). American expatriates abroad: From neophytes to cosmopolitans. *Journal of World Business*, Vol. 33 (2): 125–145.

Uherek, Z., Hošková, S., Otcenášek, J. (2002). *Úspěšné a Neúspěšné Strategie Integrace Cizincu*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Uherek, Z. (2003). *Cizinecké Komunity a Městský Prostor v ČR*. AV ČR, Praha.

Uherek, Z. (2005). Migrace a formy soužití v cílových prostorech. V H. T.–J. (Eds), *Soudobé Spory O Multikulturalismus A Politiku Identit* str. 258–274. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Uherek, Z. (2005). Europe from the Urban Culture Perspective. In: Skalník, P. (Ed.) *Anthropology of Europe: Teaching and Research*. Praha: Set Out.

Uherek, Z., Drbohlav D. (2007). Reflexe migračních teorií. *Sborník České Geografické Společnosti*, 2/112.

UN (2000), *Globalization and Economic Governance*. New York.

UN (2009a): *International migration report 2006*. New York.

- UN DESA (2012). *World Urbanization Prospects*. New York.
- Usunier, J. C. (1998). Oral pleasure and expatriate satisfaction: An empirical approach. *International Business Review*, Vol. 7 (1): 89–110.
- Useem, R.H. (2001). “TCK ‘Mother’ Pens History of Field”, NewsLinks: *The Newspaper of International School Services*.
- Van den Bos, M. and Nell, L. (2006). Teritorial bounds to virtual space: transnational online and office at works of Iranian and Turkish–Kurdish immigrants in the Netherlands. In: *Global Networks*, 6 (2), 201–220.
- Vertovec, S. (1999). Minority association, networks and public policies: re–assessing relationships. *Journal for Migration and Ethnic Studies* 25.
- Vertovec, S. (2007). *Introduction: New Directions in the Anthropology of Migration and Multiculturalism*. *Ethnic and Racial Studies*, 30 (6): 961 – 978.
- Vertovec, S., Wessendorf, S. (2004). *Migration and Cultural, Religious and Linguistic Diversity in Europe: An Overview of Issues and Trends*. Centre on Migration, Policy and Society, IMISCOE.
- Ware, C. (1935). *Greenwich Village, 1920–1930*. New York: Harper and Row.
- Warner, W. Lloyd (1963). *Yankee City*. New Haven: Yale University Press.
- Whyte and Foot W. (1943). *Street Corner Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Weber, M. (1922). The city (non–legitimate domination). In *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press 1978. Vol.2, kap. XVI: 1212–372.
- Weber, M. (1958). *The City*. New York, The Free Press.
- Werbner, P. (2004). Theorizing Complex Diasporas: Purity and Hybridity in the South Asian Public Sphere in Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30.
- Wirth, L. (1988). Urbanism as a Way of Life. In: *Urban Life*, p.65–82. Gmelch G.&Zenner W. (Ed). Waveland Press.
- Wijnen, G. (2011). *Shopping Behaviour and Attribute Evaluation of Expatriates*. A cross–cultural study. Eindhoven University of Technology.
- Wood, N. (2001). *Wet and the Surface: Rethinking the Concept of the Trailing Spouse*. Alberta: University of Calgary.

8. Web stránky

Oficiální server MČ Praha 1, www.praha1.cz

Oficiální webový portál Prahy 2, <http://www.praha2.cz/O-Praze-2/Historie>.

Oficiální server MČ Praha 6, <http://www.praha6.cz/>

9. Prílohy

Príloha č. 1: Zoznam svetových miest podľa Taylor a kol. (2002)

Alpha world cities

Skóre 12: London, Paríž, New York, Tokio

Skóre 10: Chicago, Frankfurt, Hong Kong, Los Angeles, Miláno, Singapur

Beta world cities

Skóre 9: San Francisco, Sydney, Toronto, Zürich

Skóre 8: Brusel, Madrid, Mexico City, Sao Paulo

Skóre 7: Moskva, Soul

Gamma world cities

Skóre 6: Amsterdam, Boston, Caracas, Dallas, Düsseldorf, Ženeva, Houston, Jakarta, Johannesburg, Melbourne, Osaka, **Praha**, Santiago, Taipei, Washington

Skóre 5: Bangkok, Peking, Rím, Štokholm, Varšava

Skóre 4: Atlanta, Barcelona, Berlín, Buenos Aires, **Budapešť**, Kodaň, Hamburg, Istanbul, Kuala Lumpur, Manila, Miami, Minneapolis, Montreal, Mníchov, Šanghaj

Formovanie vlastností svetových miest:

Relatívne silný dôkaz formovania:

Skóre 3: Auckland, Dublin, Helsinki, Luxemburg, Lyon, Mumbai, New Delhi, Philadelphia, Rio de Janeiro, Tel Aviv, Viedeň

Stredne silný dôkaz formovania:

Skóre 2: Abu Dhabi, Almaty, Atény, Birmingham, Bogota, **Bratislava**, Brisbane, Bukurešť, Káhira, Cleveland, Cologne, Detroit, Dubaj, Ho Chi Ming, Kyjev, Lima, Lisabon, Manchester, Montevideo, Oslo, Rotterdam, Riyadh, Seattle, Štuttgart, Hág, Vancouver

Minimálny dôkaz formovania:

Skóre 1: Adelaide, Antverpy, Arhus, Baltimore, Bangalore, Bologna, Brazília, Calgary, Kapské mesto, Colombo, Columbus, Draždany, Edinburgh, Janov, Glasgow, Gothenburg, Guangzhou, Hanoi, Kansas City, Leeds, Lille, Marseille, Richmond, St Petersburg, Taškent, Teherán, Tichuána, Turín, Utrecht, Wellington

Príloha č. 2: Mestské časti Prahy a počet registrovaných cudzincov
(Podľa štatistiky Riaditeľstva služby cudzineckej polície MV ČR k 31. 12. 2010.)

Praha 1	4 035 cudzincov
Praha 2	7 861 cudzincov
Praha 3	9 386 cudzincov
Praha 4	26 508 cudzincov
Praha 5	24 506 cudzincov
Praha 6	15 706 cudzincov
Praha 7	5 857 cudzincov
Praha 8	11 879 cudzincov
Praha 9	24 148 cudzincov
Praha 10	17 788 cudzincov
ostatné	773 cudzincov

Príloha č. 3: Poradie miest podľa kvality života, 2012.

Mercer Quality of Living Survey – Poradie miest podľa kvality života, 2012		
Poradie	Mesto	Krajina
1	Viedeň	Rakúsko
2	Zürich	Švajčiarsko
3	Auckland	Nový Zéland
4	Mníchov	Nemecko
5	Vancouver	Kanada
6	Düsseldorf	Nemecko
7	Frankfurt	Nemecko
8	Ženeva	Švajčiarsko
9	Kodaň	Dánsko
10	Bern	Švajčiarsko
10	Sydney	Austrália
12	Amsterdam	Holandsko
13	Wellington	Nový Zéland
14	Ottawa	Kanada
15	Toronto	Kanada
16	Berlín	Nemecko
17	Hamburg	Nemecko
17	Melbourne	Austrália
19	Luxemburg	Luxemburg
19	Štokholm	Švédsko
21	Perth	Austrália
22	Brusel	Belgicko
23	Montreal	Kanada
24	Nurnberg	Nemecko
25	Singapore	Singapore
26	Canberra	Austrália
27	Stuttgart	Nemecko
28	Honolulu	Spojené štáty americké
29	Adelaide	Austrália
29	Paríž	Francúzsko
29	San Francisco	Spojené štáty americké
32	Calgary	Kanada
32	Helsinki	Fínsko
32	Oslo	Nórsko
35	Boston	Spojené štáty americké
35	Dublin	Írsko
37	Brisbane	Austrália
38	London	Veľká Británia
39	Lyon	Francúzsko
40	Barcelona	Španielsko
41	Milan	Taliansko
42	Chicago	Spojené štáty americké
43	Washington	Spojené štáty americké
44	Lisabon	Portugalsko

44	New York City	Spojené štáty americké
44	Seattle	Spojené štáty americké
44	Tokio	Japonsko
48	Kobe	Japonsko
49	Madrid	Španielsko
49	Pittsburgh	Spojené štáty americké
49	Yokohama	Japonsko

Osobná bezpečnosť – poradie krajín 2011*		
Poradie	Mesto	Krajina
1	Luxemburg	Luxemburg
2	Bern	Švajčiarsko
2	Helsinki	Fínsko
2	Zürich	Švajčiarsko
5	Viedeň	Rakúsko
6	Ženeva	Švajčiarsko
6	Štokholm	Švédsko
8	Singapore	Singapore
9	Auckland	Nový Zéland
9	Wellington	Nový Zéland
11	Kodaň	Dánsko
11	Düsseldorf	Nemecko
11	Frankfurt	Nemecko
11	Mníchov	Nemecko
11	Norimberg	Nemecko
16	Dublin	Írsko
17	Amsterdam	Holandsko
17	Calgary	Kanada
17	Montreal	Kanada
17	Ottawa	Kanada
17	Toronto	Kanada
17	Vancouver	Kanada
23	Abu Dhabi	Spojené arabské emiráty
24	Oslo	Nórsko
25	Canberra	Austrália
25	Melbourne	Austrália
25	Perth	Austrália
25	Sydney	Austrália
29	Muscat	Omán
30	Ljubljana	Slovinsko
31	Kobe	Japonsko
31	Nagoya	Japonsko
31	Osaka	Japonsko
31	Tokio	Japonsko
31	Yokohama	Japonsko
36	Berlín	Nemecko

36	Hamburg	Nemecko
36	Hong Kong	Hong Kong
39	Dubaj	Spojené arabské emiráty
40	Brusel	Belgicko
40	Pointe-à-Pitre	Guadeloupe
42	Leipzig	Nemecko
42	Stuttgart	Nemecko
44	Aberdeen	Veľká Británia
44	Glasgow	Veľká Británia
46	Limassol	Cyprus
47	Lisabon	Portugalsko
47	Praha	Česká republika
49	Bratislava	Slovensko
50	Adelaide	Austrália
50	Brisbane	Austrália

*Mercer's Personal Safety Ranking 2011 je založený na meraní vnútornej stability, miery kriminality, efektívnosti vymáhania práva a medzinárodných vzťahov hostiteľskej krajiny.

Príloha č.4: Kľúčové výrazy používané v tejto práci

Expat	Zamestnanec, ktorý je vyslaný spoločnosťou žiť a pracovať do zahraničia (Adler 1991). V niektorých prácach, ktoré citujem sa používajú aj iné výrazy na pomenovanie toho istého, ako napr. <i>TNP – transnational professionals</i> (nadnárodní profesionáli); <i>foreign knowledge workers</i> – zahraniční znalostní pracovníci = špeciálny typ vysokovzdelaných pracovníkov, ktorí majú určité charakteristiky, ktoré sa nedajú vystihnúť všeobecne vzdelaním (Groot 2011).
Expat partner/ka (spouse)	Životný partner expata, ktorý nasleduje svojho manžela / manželku na medzinárodné pracovné vyslanie (Adler 1991).
International business assignments	Medzinárodné pracovné vyslanie (MPV): Práca, na ktorú spoločnosť posiela zamestnanca na vyslanie do zahraničia na určitý čas (Adler 1991).
Multinational corporations (MMC)	Nadnárodné spoločnosti (NNS)
Host country	Host'ovská krajina: krajina, do ktorej je expat vysielaný (Adler 1991).
Home country	Krajina, kde má expat občianstvo (Adler 1991).
Kozmopolitanizmus	Intelektuálny a estetický postoj k odlišným kultúrnym prejavom, vyhľadávanie kontrastov a nie uniformity (Hannerz 1990).
Relokácia	Proces premiestnenia expata do zahraničia.
Multukulturalizmus	Koncept, ktorý je čiastočne založený na idey, že individuum môže úspešne mať dve alebo viac kultúrnych identít. (Baker, 2001; Adler 1977).
Migrácia	Proces, v ktorom individua vedome menia svoju životnú situáciu za vidinou lepšieho života (Gmelch 2010).
Expat kultúra	Multikultúrna komunita, ktorú spolu budujú expati a ktorá zdieľa pozoruhodný klasifikačný systém a nie je súčasťou host'ujúcej kultúry (Wood 2001).
Globalizácia	Zosilnenie celosvetových sociálnych vzťahov, ktoré spájajú vzdialené lokality takým spôsobom, že lokálne udalosti sú tvarované inými udalosťami dejúcimi sa omnoho ďalej a naopak (Giddens 1999).
Third culture kids (TCK)	Deti tretej kultúry – sú to deti, ktoré vyrastali vo viac ako jednej krajine a boli vystavené viac ako jednej kultúre (Useem 2001; Moore 2011).

Kozmopolitán

V princípe ktokoľvek, kto sa pohybuje po svete (Hannerz 1990).

Príloha č.5: Zoznam a profily respondentiek hĺbkových rozhovorov

<i>Meno</i>	<i>Národnosť</i>	<i>Vek</i>	<i>Rokov v Prahe</i>	<i>Národnosť partnera</i>	<i>Počet detí</i>	<i>Expat cesta</i>	<i>Zamestnanie</i> <i>Posledné</i>	<i>Zamestnanie</i> <i>Aktuálne</i>
Alessandra	Taliansko	37	2	Taliansko	2	Miláno → Praha	Konzultant	Konzultant
Alida	Chorvátsko	37	4	Chorvátsko	2	Záhreb → Praha	Právnička	Právnička na voľnej nohe
Andrea	Američanka	39	3,5	Angličan	2	L.A. (US) → Londýn(UK) → Dublin (Írsko) → Praha	Sprievodkyňa po Európe	nepracuje
Angie	Španielsko	35	6	Francúzsko	1	Madrid (Španielsko) → Paríž (Francúzsko) → Praha	IT manažér	IT manažér
Anouck	Belgicko	34	2	Belgicko	2	Antverpy (Belgicko) → Praha	Manažér s nehnuteľnosťami	Učiteľka angličtiny
Ashley	Američanka	30	1,5	Poľsko	1	Charlotte, Severná Karolína (USA)	Detská terapeutka	Na materskej
Beata	Slovensko	34	2	Slovensko	2	Londýn (Anglicko) → Malaga (Španielsko) → Praha	Učiteľka	Na materskej
Carina	Anglicko	35	3	Írsko	1	Essex (UK) → Moskva (Rusko) → Praha	HR manažér	Joga trénerka
Daniela	Austráľanka	39	1	Angličan	2	Londýn → Amsterdam → Praha	Projektová manažérka	nepracuje
Elena	Španielsko	33	3	Nemecko	2	New York (USA) → Portsmouth (Anglicko) → Šanghaj (Čína) → Praha	Konzultant	Marketing manažér
Emilie	Francúzsko	30	2, 5	Francúzsko	2	Paríž → Praha	Manažér (služby)	Na materskej
Erica	Austrália	35	2	Anglicko	2	Sydney (Austrália) → Amsterdam → (Holandsko) → Praha – Londýn (UK) → Praha	Manažér	Na materskej
Eva	Slovensko	34	2	Slovensko	1	Bratislava → Praha	SCR manažér	V domácnosti
Eva R	Portugalsko		4	Francúzsko	1	Lisabon → Praha	Veterinárka	veterinárka
Gilly	Angličanka	38	3	Angličan	2	Londýn (UK) → Moskva (Rusko) → Praha	Učiteľka	Učiteľka / doma
Hana	Slovensko	33	2	Slovensko	1	Ženeva (Švajčiarsko) → Amsterdam (Holandsko) → Praha	Marketing manažér	Marketing manažér

Inga	Belgičanka	36	2	Belgičan	1	Brusel → Praha	Predkladateľka	Prekladateľka
Isabella	Portugalka	38	1	Portugalčan	1	Lisabon → Praha	PR manažérka	nepracuje
Libie	Angličanka	39	2	Portugalčan	2	Londýn → Praha	PR manažérka	Na materskej
Lourdes	Španielsko	36	1, 3	Španielsko	1	Valencia → Praha	Event manažér	dobrovoľníčka
Marie	Francúzka	33	1	Nemec	1	Paríž → Praha	Učiteľka	nepracuje
Melanie	Francúzsko	34	2	Francúzsko	2	Paríž → Praha	Marketing manažér	Na materskej
Nicole	Američanka		2	Američan	1	Boston (US) → Praha	Grafická dizajnérka	nepracuje
Roisin	Angličanka	39	2,5	Angličan	2	Cambridge (UK) → Tokio (Japonsko) → Praha	Marketingová manažérka	Podnikateľka
Sara	Ruska	38	4	Angličan	2	Moskva → Praha	novinárka	novinárka
Sofia	Švajčiarsko	35	4	Američan	1	Ženeva (Švajčiarsko) – Taškent (Uzbekistán) – Praha	PR manažérka	študentka
Tatiana	Peru	34	2	Česká republika	2	Lima (Peru) → Miami (US) → Monterrey (Mexico) – → Praha	Manažér (služby)	Fotografka / editorka časopisu
Virginie	Španielsko	38	1	Francúzsko	1	Paríž (Francúzsko) → Londýn (Anglicko) → Madrid (Španielsko) → Praha	Event manažér	študentka
Vivien	Grékyňa	37	0,5	Nemec	2	Atény (Grécko) – Londýn (UK) – Praha	Produkčná	študentka

Alessandra, 37 rokov, Talianka, konzultantka, vydatá, 2 deti (6 ročné a 3,5 ročné). Manžel je tiež Talian a pracuje pre medzinárodnú logistickú firmu.

Expat cesta: Miláno (Taliansko) – Praha (ČR)

V Prahe sú 2 roky a budú ďalšie 2 roky.

Alessandra žije s manželom v Prahe takmer 2 roky. Sama robila kariéru v medzinárodnej konzultantskej spoločnosti a aj tu v Prahe pracuje ako konzultantka na projektovej báze, hoci by preferovala stabilnú prácu na plný úväzok. Venuje sa aj charitatívnym projektom a aj svojim záľubám ako je jazdenie na koni a každý deň behá. Veľa času trávi aj v Taliansku, kam chodí s deťmi skoro na celé leto. Ich ďalšie plány sa ešte nerysujú, rada by sa však časom vrátila do Talianska.

Alida, 37 rokov, Chorvátka, právnička, vydatá, 2 deti (3,5 ročné a 2 ročné), manžel – Chorvát, pracuje pre hoteliersku sieť ako manažér.

Expat cesta: Záhreb (Chorvátsko) – Praha (ČR)

V Prahe sú zatiaľ 4 roky a nevedia presne, koľko ostanú.

Pre Alidu je Praha prvá expat destinácia. Alida je právnička a diplom má aj z politológie. Špecializuje sa na environmentálne právo a aproximáciu chorvátskych zákonov na EÚ. Vo svojej práci bola mimoriadne úspešná a asi jediná vo svojej špecializácii v Chorvátsku. Spolu s manželom chceli odísť z Chorvátska, bolo to ich spoločné rozhodnutie. Jej manžel dostal ponuku zo svojej práce ísť pracovať do Prahy. Zanechala dočasne svoju prácu aj dve spoločnosti, v ktorých robila projekty. Má jasnú predstavu o svojej budúcnosti. V Prahe sa jej narodili obe dcéry a momentálne pracuje na environmentálnych projektoch pre rôzne medzinárodné organizácie.

Andrea, 39 rokov, Američanka, sociologička, vydatá, 2 deti (6 ročné a 3 ročné), manžel Brit, pracuje pre medzinárodnú konzultantskú spoločnosť ako riaditeľ.

Expat cesta: Los Angeles (USA) – Londýn (UK) 5 rokov – Dublin (Írsko) 2 roky – Praha (ČR)

V Prahe sú 3,5 roka a nevedia presne, koľko ostanú (zrejme ešte pár rokov).

Študovala na univerzite v Aténach, 5 rokov tam žila, má príbuzných v Taliansku, čiže aj tam žila niekoľko mesiacov. S manželom žila v Amerike, v štáte Washington, presťahovali sa za prácou do Los Angeles, odtiaľ do Londýna, kde boli 5 rokov a narodila sa im tam dcéra. Zhodli sa však, že Londýn nie je dobré mesto pre deti, chceli ísť inde a dostali ponuku ísť do Dublinu. Tam žili 2 roky a spoločnosť jej manžela poslala do Prahy riadiť tam ich firmu. Andrea v Prahe nepracuje kvôli deťom, nikdy ani moc nepracovala.

Angie, 35 rokov, Španielka, IT manažérka, vydatá, 2 deti (4 ročné a 2 mesačné), manžel Francúz, IT projekt manažér.

Expat cesta: Madrid Španielsko – Paríž (Franc.) – Praha (ČR)

V Prahe sú 6 rokov.

Z Madridu odišla kedysi ako študentka do Paríža, kde študovala v rámci programu ERASMUS, potom dostala ponuku ísť pracovať pre americkú konzultantskú spoločnosť v Paríži, kde neskôr spoznala aj svojho muža. Do Prahy prišli pôvodne na desať mesiacov, ale projekt sa predĺžil. Keď išli do Prahy, tak si zobrala ročné voľno z práce, aby si zorganizovala svadbu a bola v Čechách, mysleli si, že o rok sa vrátia. Zapáčilo sa im tu.

Anouck, 34 rokov, Belgičanka, realitná maklérka, vydatá, 2 deti (3, 5 ročné a 1,5 ročné). Manžel je Belgičan, pracuje pre medzinárodnú IT spoločnosť.

Expat cesta: Brusel (Belgicko) – Praha (ČR)

V Prahe sú 2 roky a budú sa onedlho vracat' späť do Belgicka.

Pre Anouck je Praha prvá destinácia. Rozhodnutie odísť, bolo spoločné. Veľmi chceli obaja s manželom vyskúšať expat život, tak sa dobrovoľne zapísal do rotačného programu v rámci spoločnosti, v ktorej robil. Mali aj iné ponuky, mohli ísť do Dubaja, ale odmietli to, Praha sa im páčila, boli nadšení že manžel dostal ponuku ísť do Prahy. Annpouck pôvodne pracovala v biznise s realitami, ale v tomto odbore si nevedela nájsť v Prahe prácu. V Prahe si Anouck popri výchove dvoch malých detí spravila TOEFL kurz a začala učiť v jazykových školách angličtinu.

Ashley, 30 rokov, Američanka, špeciálna pedagogička, vydatá, 1 dieťa (6 mesačné). Manžel je pôvodne Poliak (už je americký občan) pracuje ako marketingový manažér.

Expat cesta: Charlotte (Severná Karolína, USA) – Praha (ČR)

V Prahe sú zatiaľ 1 a pol roka a mali by ostať ešte raz toľko

Praha je prvá expat destinácia. V Prahe nebola predtým než sa sem presťahovali, bola tu len na víkend, keď sa už dozvedeli, že sem pôjdu. Do Prahy sa tešili, chceli sem ísť, mali prísť už o dva roky skôr, ale nemohli kvôli kríze. Táto možnosť im bola ponúknutá opäť po dvoch rokoch, takže sa tešili, že prídu. Nebol to však jej prvý európsky výlet, v Európe bola predtým (aj vo Varšave, v Poľsku odkiaľ pochádza jej manžel). Nepracuje, keďže má veľmi malé dieťa, pôsobí však ako manažérka sociálnej siete pre mamičky – cudzinky s deťmi (je to dobrovoľnícka práca).

Beata, 36 rokov, Slovenka, učiteľka, vydatá, 2 deti (4 ročné a 1 ročné). Manžel je Slovák, pracuje ako IT manažér.

Expat cesta: Bratislava (SK) – Londýn (Anglicko) – Malaga (Španielsko) – Praha (ČR).

V Prahe sú 2 roky a nevedia, ako dlho tu budú.

Beata odišla zo Slovenska dávno, išla ako au-pairka pracovať do Londýna, kde neskôr učila v materskej škôlke. Jej manžel tam prišiel za ňou a našiel si prácu v IT spoločnosti. Spolu odišli do Španielska a potom do Prahy (vždy s inou firmou). Prahu si vybrali ako miesto, kde by chceli ostať dlhšie a trochu sa usadiť. Ich plány sa však menia v závislosti od manželovej práce, ktorý pracuje na projektovej báze. Časť roka 2011 strávili celá rodina v Južnej Kórey, v Soule, kde bol Beatin manžel na IT projekte. Beata má malé dieťa, preto nepracuje. Jej plány sú tam, kde je manželova práca.

Carina, 35 rokov, Angličanka, HR manažérka, vydatá, 1 dieťa (1 ročné). Manžel je Ír, konzultant pre medzinárodnú firmu.

Expat cesta: Essex (UK) – Moskva (Rusko), 10 rokov – Praha (ČR)

V Prahe sú 3 roky a budú ešte asi rok, dva.

Pre Carinu je Praha druhá expatovská destinácia a zároveň druhá východoeurópska. Carina žila 10 rokov v Moskve, kam odišla po škole (študovala jazyky na univerzite, francúzštinu a ruštinu), keď mala 22 rokov. Tam pracovala ako HR manažérka v medzinárodnej právnickej firme. V Moskve stretla aj svojho manžela a spolu odišli do Prahy, kde dostal pracovnú ponuku a narodil sa im tu syn. V Prahe sa mohla zamestnať u tej istej spoločnosti a pokračovať v kariére, rozhodla sa však pre radikálnu zmenu. Dlhodobu sa zaujímal o jogu, spravila si učiteľský kurz jogy a momentálne učí cvičiť jogu. Nevie, ako dlho to bude robiť, ale baví ju to a vidí celkom konkurenčnú výhodu v tom, že je učiteľka jogy a že hovorí po anglicky.

Daniela, 39 rokov, Austrálčanka, projekt manažérka, momentálne nepracuje, vydatá, 2 deti (dvojčky, 2 ročné). Manžel je Holanďan, pracuje pre medzinárodnú konzultantskú spoločnosť ako partner.

Expat cesta: Londýn (UK) – Amsterdam (Holandsko) – Praha (ČR)

V Prahe sú 1 rok a budú 2–3 roky.

Pre Danielu je Praha už treťou životnou destináciou. Ešte ako absolventka hneď po vysokej škole odišla žiť do Londýna, kde dostala prácu v medzinárodnej konzultantskej firme. S tou istou firmou sa po niekoľkých rokoch presťahovala do Amsterdamu, kde stretla svojho manžela. V Prahe sú 1 rok. Daniela nepracuje, má dojem, že kariéry robila až moc a chce sa venovať svojim dvojčkám. V Prahe je spokojná a vie, že tu budú len niekoľko rokov. Určite chcú s manželom zostať v Európe, najlepšie sa vrátiť do Holandska, kde majú zázemie.

Elena, 35 rokov, Španielka, marketingová manažérka, vydatá, 2 deti (3 ročné a 1 ročné). Manžel je Nemec, obaja pracujú pre tú istú IT spoločnosť, on je riaditeľ pre HR pre strednú a východnú Európu.

Expat cesta: Madrid (Španielsko) – Portsmouth (UK) – Paríž (Francúzsko) – Madrid (Španielsko) – New York (USA) – Šanghaj (Čína) – Praha (ČR)

V Prahe sú 2 roky a 4 mesiace a budú celkovo 3 roky.

Pre Elenu je Praha už šiesta destinácia. Dvakrát bola ako expat vyslaná sama, ďalšie tri destinácie bol vyslaný jej manžel, ale na všetkých destináciách pracovala aj ona, keďže obaja sú zamestnaní v tej istej firme. Elena je skúsená expatka, prechod z jednej krajiny do druhej berie rutinne, na prispôbenie jej stačia 2 týždne. Do Prahy sa tešili a sú tu veľmi spokojní, nie je to ďaleko zo Španielska a je to blízko do Nemecka, odkiaľ pochádza jej manžel, takže majú blízko rodinu. Nevedia, kam pôjdu ďalej, ale čaká ich určite ďalšia destinácia.

Emilie, 32 rokov, Francúzska, potravinárska inžinierka, 2 deti (3 roky, 9 mesiacov). Jej manžel je tiež Francúz, robí pre potravinársky koncern ako špecialista.

Expat cesta: Paríž (Francúzsko) – Praha (ČR)

V Prahe sú 2 roky a budú sa pravdepodobne onedlho sťahovať.

Emilie sa do Prahy prisťahovala so svojim manželom priamo z Paríža. Je to ich prvá destinácia. Narodila sa im tu aj druhá dcéra. Chceli ísť do zahraničia, chceli objavovať svet a páči sa im to. Vypýtali sa od zamestnávateľa, aby ich vyslali do inej krajiny (a museli čakať, lebo manžel mal juniorskú pozíciu). Dostali ponuku ísť do Moskvy, ale tú nezobrali, aj kvôli práci aj kvôli mestu a krajine, nechceli to mať ako prvú skúsenosť. Praha sa im ako možnosť páčila, nie je to ďaleko a kultúrne je podobná Francúzsku. Emilie je na materskej dovolenke.

Erica, 35 rokov, Austrálčanka, Manažérka, vydatá, 2 deti (3 ročné a 1 ročné), manžel Brit, riaditeľ konferenčnej spoločnosti.

Expat cesta: Sydney (Austrália) – Amsterdam (Holandsko) – Praha (ČR) – Londýn (UK) – Praha (ČR)

V Prahe sú 2 roky a onedlho (v horizonte pol roka) chcú odísť

Erica začala svoju expat kariéru pred desiatimi rokmi. Veľmi chcela vyskúšať život v zahraničí. Pracovala pre spoločnosť Marcus Evans v Austrálii a požiadala o relokovanie. Dostala najprv 2 ponuky v ázijských krajinách, ale Ázia pre ňu ako Austrálčanku nebola zaujímavá, chcela ísť do Európy. Tretia ponuka prišla do Amsterdamu, kam aj odišla. Bola tam spokojná, potom ju spoločnosť premiestnila do Prahy, kde sa presťahovala. V Prahe sa zoznámila so svojim manželom, s ktorým sa spolu presťahovali do Londýna, kde sa im narodila dcéra. Potom dala Erica výpoveď a začala pracovať pre mediálnu spoločnosť. Následne dostal jej manžel atraktívnu pracovnú ponuku vrátiť sa do Prahy, tak sa rozhodli ísť. V Prahe sa im narodila druhá dcéra.

Eva, 33 rokov, Slovenka, SCR manažérka, vydatá, 1 dieťa (3 ročné). Manžel Slovák, pracuje pre medzinárodnú FMCG spoločnosť ako country manažér.

Expat cesta: Bratislava (SK) – Praha (ČR) – Ženeva (Švajčiarsko)

V Prahe sú 2 roky a onedlho sa sťahujú do Ženevy.

Pre Evu je Praha prvá expat destinácia a prišla do Prahy preto, lebo sem boli vyslaní manželovou firmou. Eva sa na život v Prahe tešila a v Prahe sa cíti dobre, keďže pre ňu nepredstavuje drastickú zmenu. Cíti sa tu ako doma, je to blízko na Slovensko a za príbuznými. Eve práve skončila materská dovolenka, takže v Prahe nepracovala a teraz sa jej už pracovať neoplatí, lebo sa o pár mesiacov budú sťahovať do Švajčiarska. Expat život jej vyhovuje a užíva si ho plnými dúškami.

Eva R, 32 rokov, Portugalčanka, veterinárka, vydatá, 1 dieťa (3ročné). Manžel Francúz, pracuje pre odevnú spoločnosť ako country manager.

Expat cesta: Lisabon (Portugalsko) – Praha (ČR)

V Prahe je 4 roky a budú ešte jeden rok.

Pre Evu je Praha prvá expat destinácia. Ako študentka žila pol roka v Londýne. Je veterinárka a ostala vo svojom odbore. Manžela stretla na pracovnej konferencii, v Prahe žil dlhšie než ona a potom sa k nemu pridala. V Prahe prvýkrát zažila sneh, nikdy predtým tu nebola. V Lisabone zanechala dobrú prácu, ktorá mala, ale v Prahe si našla ďalšiu. Dokonca, na začiatku, keď tu nemala prácu, robila zadarmo na veterinárnej klinike, lebo chcela robiť. Ich ďalšou destináciou bude asi Brazília.

Gilly, 38 rokov, Angličanka, učiteľka, vydatá, 2 deti (7 ročné a 3 ročné). Manžel je Angličan, pracuje pre auditorskú firmu, je partnerom vo firme a má na starosti Východnú Európu.

Expat cesta: Londýn (UK) – Moskva (Rusko), 10 rokov – Praha (ČR).

V Prahe sú 3 roky a budú ešte jeden rok.

Gilly žila 10 rokov v Moskve. Je učiteľka, kde aj učila v Medzinárodnej škole. Mohli si vybrať ako destináciu Budapešť, Prahu a Varšavu a vybrali si Prahu, kde však v podstate jej manžel chodí len na víkendy, lebo cez týždeň stále cestuje. Pôvodne v Prahe začala učiť, ale deti boli stále choré a bola na to sama. Keďže nie je od práce finančne závislá, tak to vzdala. Jej manžel, ktorý je od nej o 10 rokov starší, o rok končí s prácou, lebo sú finančne dobre zabezpečení. V Prahe budú ešte rok a potom plánujú 3 roky cestovať po svete. Gilly vyrastala v misionárskej rodine, na cestovanie je zvyknutá. Počas trojročného cestovania bude učiť deti ona sama.

Hana, 36 rokov, Slovenka, marketingová manažérka, vydatá, 1 dieťa (4 ročné). Manžel je Slovák, pracuje pre medzinárodnú poisťovňu ako riaditeľ vývoja produktov.

Expat cesta: Bratislava (SK) – Zürich (Švajčiarsko) – Amsterdam (Holandsko) – Praha (ČR)

V Prahe sú 2 roky a ostanú ešte raz toľko.

Pre Hanu je Praha tretia expat destinácia. Sama ako univerzitná študentka študovala v Amerike, takže život v cudzine jej bol blízky. Rozhodnutie odísť urobili spolu s manželom, keďže život na Slovensku im pripadal nudný. Hana je marketingová manažérka, pracuje v Prahe vo vzdelávacej inštitúcii. Predtým sa venovala komunikácii a marketingu v biznis sektore, ale v Prahe sa chcela venovať niečomu menej hektickému. Príchod do Prahy bol pre ňu ťažký, keďže bola dobre etablovaná v Amsterdame. Našla si tu však prácu, ktorá ju naplňa.

Inga, 36 rokov, Belgičanka, prekladateľka / tlmočníčka, vydatá, 1 dieťa (2 ročné), manžel je tiež Belgičan, pracuje pre telekomunikačnú spoločnosť.

Expat cesta: Brusel (Belgicko) – Praha (ČR)

V Prahe sú 2 roky a ostanú ešte jeden rok.

Pre Ingu je Praha prvá destinácia. Pracovala v Bruseli pre Európsku Úniu ako prekladateľka a aj dnes pracuje na diaľku z domu na projektovej báze pre EÚ. Do Prahy prišli, lebo jej manžel dostal dobrú ponuku a ona nemusela úplne prestať pracovať. Čakajú druhé dieťa, čo plánovali ako využitie času v zahraničí. Po Prahe by sa chceli vrátiť do Bruselu, kde má Inga prácu. Tento zahraničný pobyt vníma ako výnimočnú udalosť a nevie ešte presne, ako ovplyvní jej život.

Isabella, 38 rokov, Španielka, PR manažérka, vydatá, 1 dieťa (3,5 ročné). Manžel je Španiel, pracuje pre telekomunikačnú spoločnosť.

Expat cesta: Barcelona (Španielsko) – Praha (ČR)

V Prahe sú 1 rok a budú asi ďalšie 2 roky.

Isabella s manželom sú obaja Španieli. Pred príchodom do Prahy žili v Barcelone, odkiaľ obaja pochádzajú. Rozhodnutie vycestovať bolo ich spoločné. Chceli skúsiť život vonku a okrem toho to bola pre nich aj dobrá kariérna a finančná príležitosť. Isabella nepracuje, je dobre integrovaná v expat komunite, ale prácu si nevie nájsť a ani nemá motiváciu. Zatiaľ je spokojná, nemá pocit, že o niečo prichádza. Aká bude ich ďalšia destinácia, nevedia.

Libie, 39 rokov, Angličanka, PR manažérka, vydatá, 2 deti (4 ročné a 8 mesačné). Manžel je Portugalec, pracuje pre industriálnu spoločnosť, s ktorou bol do Prahy premiestnený z Londýna.

Expat cesta: Londýn (UK) – Praha (ČR)

V Prahe sú 1 rok a budú najmenej ďalšie 2 roky.

Libie prišla do Prahy so svojím manželom, s ktorým predtým žili v Londýne. Začiatky v Praha sa jej nezdali ľahké, krátko po príchode sa im narodil syn, ale teraz už má svoju komunitu ľudí, s ktorými sa zoznámila vďaka dcérinej škôlke. Rada by začala

pracovať aspoň na polovičný úväzok, ale zatiaľ nič nenašla, keďže robí v public relations a na väčšine takýchto pozícií sa vyžaduje znalosť češtiny. Je však mimoriadne akčná a doma určite ostať nechce. Zatiaľ sa etabluje v Prahe, o ďalších destináciách zatiaľ nepremýšľa.

Lourdes, 36 rokov, Španielka, manažérka, vydatá, 1 dieťa (3 ročné): Manžel je tiež Španiel, pracuje pre automobilovú spoločnosť ako dizajnér.

Expat cesta: Valencia (Španielsko) – Praha (ČR)

V Prahe sú zatiaľ 1, 5 roka a nevie, koľko ešte budú.

Lourdes nie je typický expat prípad. Žila celý život v Španielsku aj so svojim mužom a hoci má Európu precestovanú (spievala v choráli a veľa cestovali), tak netúžila po živote expata. K tomuto životnému štýlu boli dotlačení, keďže jej muž je automobilový dizajnér a nevedel si nájsť v Španielsku prácu vo svojom obore, tak hľadal v Európe a dostal ponuku z Čiech. Lourdes je na materskej dovolenke, pracuje ako dobrovoľníčka v IWAPe. Vyhovuje jej byť doma, berie to ako svoju rolu počas expat vyslania svojho manžela.

Marie, 33 rokov, Francúzka, učiteľka, vydatá, 1 dieťa (3,5 ročné). Manžel je Nemec, pracuje ako obchodný manažér v automobilovom priemysle.

Expat cesta: Paríž (Francúzsko) – Praha (ČR) – Mníchov (Nemecko)

V Prahe sú 2 roky, onedlho odchádzajú do Mníchova.

Pre Marie je Praha prvá expat destinácia. S manželom sa zoznámila v Paríži, kde on bol na pracovnom expat vyslaní. Spolu odišli do Prahy, kvôli jeho práci. Marie je učiteľka, učí na Francúzskom lýceu. Jej život v Prahe je nasmerovaný na Francúzsku komunitu, v rámci ktorej pracuje aj žije. Teší sa na odchod do Mníchova, keďže tam majú rodinné zázemie a mesto sa jej veľmi páči.

Melanie, 34 rokov, Francúzka, marketingová manažérka, vydatá, 2 deti (3, 5 ročné a 7 mesačné), manžel Francúz, riaditeľ v kozmetickej firme.

Expat cesta: Paríž – Praha (ČR) – Dubaj (v blízkej budúcnosti),

V Prahe sú 3 roky a idú onedlho do Dubaja.

Praha bola pre Melanie prvá zahraničná destinácia. S Prahou mala spojené pozitívne očakávania, bola tu predtým ako turistika. S Prahou sa zmenilo aj veľa v jej živote, narodili sa jej tu deti, mala nové bydlisko, vydala sa (za svojho partnera, s ktorým do Prahy prišla), čiže v jej živote prebiehalo veľa zmien naraz. Melanie v Prahe nepracovala, najmä kvôli veku detí a tiež kvôli jazykovej bariére, bála sa, že by nezohnala prácu, keďže plynule ovládala len francúzsky jazyk. Sťahujú sa do Dubaja ako ďalšej expat destinácie.

Nicole, 35 rokov, Američanka, grafická dizajnérka, vydatá, 1 dieťa (5 ročné). Manžel je Američan, manžel vice prezident pre technologickú spoločnosť.

Expat cesta: Boston (USA) – Praha (ČR) – LA, Kalifornia (USA)

V Prahe sú 2 roky a budú sa sťahovať preč, späť do Ameriky.

Do Prahy prišli preto, lebo to bola skvelá príležitosť pre jej muža. Bola to jej prvá expat skúsenosť. I keď veľa predtým cestovala aj do Európy. Príchod do Prahy bola pre manžela profesionálna príležitosť, ona mala iný motív, mala 2.5 ročné dieťa a podľa jej slov, sa strašne nudila a tešila sa na zmenu. Takže veľmi to uvítali, obaja radi cestujú, chceli ísť do Európy a v Prahe sa jej mimoriadne páčilo. Nepracovala tu, vyslovene si užívala mesto, múzeá, kaviarne, venovala sa svojmu synovi a sebe. Návrat do Ameriky vníma ako niečo, čo musí spraviť, najradšej by však v Prahe ostala.

Roisin, 39 rokov, Angličanka, marketingová manažérka, vydatá, 2 deti (2,5 ročné a 6 mesačné). Manžel je Angličan, pracuje ako riaditeľ pre sekciu produktov v kozmetickej firme.

Expat cesta: Londýn (UK) – Tokio (Japonsko) – Cambridge (UK) – Praha (ČR)

V Prahe 2, 5 roka a budú odchádzať v októbri.

Roisin je scestovaná žena, žila 5 rokov v Japonsku, bolo to predtým, než stretla svojho manžela. Mala tam kamarátku a keďže ona sama nebola spokojná so svojou prácou v Anglicku, odišla učiť do Japonska angličtinu, kde sa neskôr stala aj riaditeľkou medzinárodnej školy. Potom sa vrátila do Anglicka a tam stretla svojho muža a odišli spolu do Prahy. V Prahe učila zadarmo angličtinu, ale chcela robiť niečo iné, tak sa rozhodla podnikáť – otvorila si obchod anglického papiernictva (s blahoželacími kartami a baliacimi potrebami). Potom sa však narodilo druhé dieťa, takže obchod zavrela, ale hodnotí to ako veľmi zaujímavú skúsenosť a je celkom pyšná na to, že rozbehla biznis v cudzej krajine.

Sara, 38 rokov, Ruska, novinárka, vydatá, 2 deti (4 ročné a 2 ročné). Manžel je Angličan, pracuje pre strojárenskú spoločnosť.

Expat cesta: Moskva (Rusko) – Praha (ČR)

V Prahe sú 3 roky a nevedia, koľko ešte budú.

Sara sa s manželom zoznámila v Moskve, počas jeho expat pobytu v Rusku. Vedela, že jej manžel tam nebude pracovať navždy a bola pripravená na to, že o pár rokov vycestujú do inej krajiny. Keď mali ročnú dcéru, prišli do Prahy. Pre Saru Praha nie je neznáma destinácia a bola rada, že idú sem. Naskytla sa jej aj šanca pracovať pre zahraničnú rozhlasovú stanicu vysielajúcu z Prahy pre región východnej Európy. V Prahe sú usadení a aj keď tu asi neostanú navždy, Sare sa momentálne odchádzať

nechce. Je spokojná aj profesijne a majú druhé dieťa. S trvalým návratom do Ruska nepočíta. Preferovanú krajinu nemá.

Sofia, 35 rokov, Švajčiarka, PR manažérka, vydatá, 1 dieťa (4 ročné). Manžel je Švajčiar, obchodný manažér v medzinárodnej firme.

Expat cesta: Ženeva (Švajčiarsko) – Taškent (Uzbekistan) – Praha (ČR)

V Prahe sú 4 roky a onedlho by sa mali vracat' domov.

Pre Sofiu je Praha druhá expat destinácia. Je expatkou len kvôli tomu, že manžel má takú prácu, nevybrala si to. Žili v Taškente, bola tam rok, ale často cestovala preč, lebo to tam nebolo pohodlné. Potom manželova misia v Taškente skončila a boli vyslaní do Prahy. Chceli sa vrátiť do Európy, tak boli radi, že sa podarila aspoň Praha. Na začiatku bol pre ňu expat život zaujímavý, ale myslela si, že to bude iba jedna destinácia a vrátia sa domov. V Prahe nepracovala, ale študovala, urobila si magisterský diplom v odbore Komunikácia. Študovala v angličtine, čo bolo pre ňu veľmi prospešné, pretože si chcela zlepšiť jazykovú znalosť angličtiny.

Tatiana, 36 rokov, Peru, vydatá, 2 deti (3 ročné a pol ročné), manžel je Čech (americký zamestnanec), pracuje pre americkú firmu vyrábajúcu stroje.

Expat cesta: Lima (Peru) – Miami (Florida, USA) – Monterrey (Mexiko) – Praha (ČR)

V Prahe sú zatiaľ 2 roky a ešte budú rok, max. dva.

Tatiana pochádza z Peru, odkiaľ odišla študovať na Floridu, kde si urobila magisterský diplom v turizme. Začala pracovať pre firmu, ktorá organizovala plavby loďou, organizovala svadby s pobytmi na celom svete. Na škole sa zoznámila so svojím budúcim manželom Tomášom. S ním spoločne odišla do Monterrey do Mexika, kde dostal pracovnú ponuku pre spoločnosť, v ktorej robí doteraz. Ešte pred príchodom do Prahy sa cez internet stala členkou Medzinárodnej ženskej asociácie v Prahe (IWAP), pre ktorú dlhodobo pracuje ako dobrovoľník – edituje magazín, ktorý IWAP pravidelne vydáva, vedie fotografický krúžok, atď. Je to jediná žena, v mojom prieskume, ktorá má manžela Čecha, ale sú v Prahe na klasickom expat vyslaní ako americkí zamestnanci a Praha a ČR je pre nich dočasná destinácia.

Virginie, 38 rokov, Francúzka, manažérka, vydatá, 1 dieťa (3 ročné). Manžel je Španiel, pracuje pre IT spoločnosť ako riaditeľ pre odmeňovanie pre Strednú a Východnú Európu.

Expat cesta: Paríž (Francúzsko) – Portsmouth (Anglicko) – Madrid (Španielsko) – Praha (ČR)

V Prahe sú 1 rok a celkovo budú 2–3 roky.

Virginie začala cestovať sama. Chcela sa naučiť dobre po Anglicky a tak odišla ako babysitterka do Londýna, kde neskôr pracovala v hoteli a potom si našla

administratívnu prácu pre IT spoločnosť v Anglicku. Chcela ísť žiť do Španielska, kde sa dala v rámci firmy presťahovať (Madrid). Tam sa vydala za svojho kolegu, ktorý neskôr dostal ponuku ísť pracovať v rámci tej istej firmy do Prahy. Virginie sa rozhodla dať výpoveď, lebo jej práca ju nenapĺňala a plánovala pobyt v novej destinácii využiť na zvýšenie svojho vzdelania, čo sa aj stalo. Krátko po príchode do Prahy začala študovať grafický dizajn na Prague College. Tomu by sa chcela v budúcnosti aj profesionálne venovať.

Vivien, 37 rokov, Grékyňa, produkčná, vydatá, 2 deti (3, 5 ročné a 1, 5 ročné). Manžel je Nemec, pracuje pre telekomunikačnú spoločnosť ako riaditeľ pre rozvoj.

Expat cesta: Atény (Grécko) – Londýn (UK) – Praha (ČR)

V Prahe sú zatiaľ pol roka a celkovo budú 2–5 rokov

Vivien odišla do Londýna, keď mala 21 rokov. Pôvodne chcela ísť študovať do Ameriky, ale bolo jednoduchšie dostať sa do Londýna. S angličtinou nemala problém, lebo chodila do americkej školy v Grécku. Londýn sa stal jej domovom, mala tam aj prvú prácu, stretla sa tam so svojim partnerom, spolu tam začali žiť a narodili sa im tam deti. Chceli vycestovať preč a tak sa do Prahy tešili, lebo v Prahe už spolu boli kedysi dávnejšie a páčila sa im. Odkedy má deti, chcela sa začať venovať alternatívnemu predškolskému vzdelávaniu (Montessori) a robí si certifikát, súčasťou ktorého je aj prax v Montessori škôlke, čomu sa v súčasnosti v Prahe venuje.

Príloha č. 6: Turisticky najatraktívnejšia metropola Európy je Paríž, Praha je deviatá.

(Denník MF Dnes, 30.11. 2011)

Detailné prieskum uskutočnila spoločnosť Roland Berger. Turistická atraktivita miest sa hodnotila podľa mnohých kritérií, napr. podľa počtu prenocovaní návštevníkov, dlhodobého vývoja kapacity lôžok a prístupnosti destinácie leteckou dopravou.

10 najatraktívnejších miest Európy

1. Paríž
2. Amsterdam
3. Rím
4. Štokholm
5. Berlín a Viedeň
7. Londýn
8. Madrid
- 9. Praha**
10. Istanbul

Príloha č. 7: 25 najobľúbenejších destinácií roku 2011 podľa Tripadvisor.com

1. Kapské Mesto, Juhoafrická republika
2. Sydney, Austrálie
3. Macchu Picchu, Peru
4. Paríž, Francie
5. Rio de Janeiro, Brazília
6. New York, USA
7. Rím, Taliansko
8. Londýn, Veľká Británie
9. Barcelona, Španielsko
10. Hongkong, Čína
11. Kjóto, Japonsko
12. Queenstown, Nový Zéland
13. Jeruzalem, Izrael
14. Siem Reap, Kambodža
- 15. Praha, Česká republika**
16. Benátky, Taliansko
17. Buenos Aires, Argentína
18. Ko Phi Phi Don, Thajsko
19. Honolulu, Havaj, USA
20. Petrohrad, Rusko
21. Florencie, Taliansko
22. Grand Cayman, Kajmanské ostrovy
23. San Francisco, Kalifornie, USA
24. Petra, Jordánsko
25. Las Vegas, Nevada

Príloha č. 8: TOP 20 miest na svete, kam sa odporúča mladým Britom výhodne presťahovať

Zdroj: The Daily Telegraph, Praha je jedným z 20 rájů pro přistěhování, MF Dnes, 21. 2. 2012 .

Dvadsať miest, kam sa presídliť podľa The Daily Telegraph
1. Varšava, Poľsko
2. Phnompenh, Kambodža
3. Bangkok, Thajsko
4. Praha, Česká republika
5. Montevideo, Uruguaj
6. Mexiko (Mexico City), Mexiko
7. Hamburg, Nemecko
8. Manila, Filipíny
9. Dubaj, Spojené arabské emiráty
10. Auckland, Nový Zéland
11. Buenos Aires, Argentína
12. Lima, Peru
13. Šanghaj, Čína
14. Bogota, Kolumbia
15. Viedeň, Rakúsko
16. Panama, Panama
17. Sydney, Austrálie
18. Jakarta, Indonézia
19. Berlín, Nemecko
20. Ostrov Malta

10. OBRÁZKY

Obrázok 1 – Mapa globálnych miest podľa Taylora (2002) [obrázok]. In: Taylor, P. J. (2002). *Global Networks, Linked Cities*, s. 93–115.

Obrázok 2 – Mapa mesta Praha. Dovolená ČR. Mapa mesta Praha [obrázok]. In: <http://www.dovolenavcr.cz>.

Obrázok 3 – Pražské zóny (vizualizované podľa Sýkora 2001c) [obrázok]. In: Sýkora, L. (2001c). *Proměny prostorové struktury prahy v kontextu postkomunistické transformace*.

Obrázok 4 – Diagram teórie životného cyklu expata (Punnett 1998) [obrázok]. In: Punnett, B. J. (1998). *Cross-national Culture*.

Obrázok 5 – Graf teórie “U” krivky (Black and Mendenhall 1991) [obrázok]. In: Black, J. S., Mendenhall, M. (1990). *Cross-cultural training effectiveness: A review and a theoretical framework for future research*.

Obrázok 6 – Mestská časť Praha 1. Mapa mapa mestskej časti 1 [obrázok]. In: <http://www.pe3ny.net>.

Obrázok 7 – Mestská časť Praha 2. Mapa mapa mestskej časti 2 [obrázok]. In: <http://www.pe3ny.net>.

Obrázok 8 – Mestská časť Praha 6. Mapa mapa mestskej časti 6 [obrázok]. In: <http://www.pe3ny.net>.